

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

190

Ա Ղ Բ Ա Ր

Թ Ո Վ Մ Ա Ս Ի

Տ Ն Ա Կ Ը

Հատոր երկրորդ

ՎԵՆԵՏԻԿ

Ի ՄԵԹԵՍԻՆԵՆ ՏՊԱՐԱՆԵ

— 504 —

1854

825

F-67

$\sqrt{5} = 44^a$

~~2168 = 57 \hat{111} 77~~

6/5/2003

ԱՂԲԱՐ

Թ Ռ Վ Մ Ա Ս Ի

Տ Ն Ա Կ Ը

82 1/2

410022

Բ-67

ԱՂԲԱՐ

Թ Ո Վ Մ Ա Ս Ի

Տ Ն Ա Կ Ը

ՎԻՊԱՍԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՀԵՆՐԻԿ . ՊԻՉԸՐ ՍԴՈՅ

ՏԻԿԵՈՋՆ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻՈՅ

1001
754

Վեներաբիկ

Ի ՄԻՒԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆԻ

1854

00-24010

38956 u

F U N D A T I O N

1 9 5 3

1 9 5 3

1 9 5 3

1 9 5 3

1 9 5 3

1 9 5 3

1 9 5 3

7 21249-60

Ա Ղ Բ Ա Ր

Թ Ո Վ Մ Ա Ս Ի

Տ Ն Ա Կ Ը

ԳԼՈՒԽ ԺԸ.

Օֆեյիայիև փորձառուքիւններն ու
կարծիքները .

ԹՈՎՄԱՍ իր ամէն օրուան մտածական
ներուն մէջ շատ անգամ իր գերութիւնը
Յովսէփ նահապետին Եզրիպտոսի գերու
թեանը կը նմանցընէր . և իրաւցընէ՝ օր օ
րուան վրայ իր տիրոջը աչքը կը մտնէր ,
որով իր վիճակն ալ երթալով կը լաւնար :

Սէն-Քլէր անփոյթ էր տանը մատակա
րարութեանը , և օրական ծախքերուն հա
շիւն անգամ չէր զիտեր . Ատուլիոս էր մին
չև այն ժամանակը տանը մատակարարն ,

ու տիրոջը պէս ալ մտխոյ ըլլալով, ստա-
կը ջուրի պէս կ'երթար: Իսկ Թովմաս իր
խնայող բնաւորութեամբը տեսնալով այս
կարգէ դուրս ծախքերը՝ ինքզինքը չէր կըր-
նար բռնել, ու երբեմն երբեմն տիրոջը
ձեռքի տակէ խօսքեր նետելով՝ անուղղակի
կերպերով անդրադարձընել կու տար:

Սկզբան Սէն-Քլէր քիչ անգամ Թովմա-
սին բան կը յանձնէր, բայց շուտ մը իր
բարակամտութիւնը ու յաջողակութիւնը
տեսնելով՝ սկսաւ առաջ քաշել զինքը, ու
քիչ ատենէն Թովմասին ձեռքը յանձնեց
բոլորովին մատակարարութեան հոգը:

Ատուրիտս այս բանիս նեղանալով դան-
դատեցաւ քանի մը անգամ, բայց Սէն-
Քլէր — Թող տուր, ըսաւ մէկ օր մը, որ ա-
մէն բան Թովմասը հոգայ. դուն առանց
մտածելու հարկաւոր կարծածդ կը զնես,
բայց Թովմաս անոնց զինք կը նայի. և
թէ որ քու ձեռք մնար՝ քիչ ատենէն պիտի
բացը ելլէի:

Իրաւցընէ Թովմասին վրայ այն աստի-
ճանի վստահութիւն ունէր տէրը, որ ա-
ռած ու բերած ստակները և ոչ իսկ կը համ-
րէր, և հաշիւը կը նայէր. Թովմաս կրնար
այն ստակներէն իրեն մաս հանել, բայց
քրիստոնէական սկզբամբք զարգարեալ ըլ-
լալով, տէրը իր վրայ վստահութիւն ունե-
նալուն համար՝ ալ աւելի զգուշութիւն ու
ճշտութիւն կը պահէր, ու ամէն ըրած ա-
ռուտութիւններուն ճիշտ հաշիւը կու տար:

Իսկ ընդ հակառակն Աստուծոյ բոլորովին տարբեր բնաւորութեամբ մարդ մ'էր, հանդատութիւն սիրող, երես ելած, ամէն ուզածը կ'ընէր, տէրն ալ փոխանակ վրան աչք ունենալու՝ ձգեր էր զինքն իր կամքին. և այն աստիճանի հասեր էր՝ որ կարծես թէ տիրոջն հաւասարեր էր, անոր բաները դործածելով. անոր համար շատ անգամ Սէն-Ֆլէր իրեն կը նեղանար, մանաւանդ վերջերք, վասն զի ալ չափէն դուրս ելեր էր: Սկսաւ ինքն ալ խմանալ, որ գէշ բան է եղեր ծառաներն այնպէս անհող ձգելը. խիղճը կը դարնէր, բայց իր անկարող բընութեամբը չէր կրնար բան մը զլուխ հանել: Կը տեսնէր զերիններուն մեծամեծ պակասութիւնները, բայց բան չէր կրնար ըսել. մտածելով որ եթէ նախ ինքը իր պարտքն ըրած ըլլար, զերիններն ալ իրենց պարտքը աւելի աղէկ կ'ընէին:

Թովմաս իր տիրոջը վրայ կարգէ դուրս սէր, հոգ ու յարգանք ունէր. կը տեսնէր որ տէրը հոգևոր բաներու ամենեին սէր չէր ցուցնէր, մանաւանդ թէ կը ծաղրէր, կիրակի զիշերները բոլոր թէատրոնները կ'անցունէր, և խառնակ ընկերութեանց մէջ շատ կը մտնէր կ'ելլէր: Այս բաներէս Թովմաս տեսաւ որ իր տէրը քրիստոնէս վայել վարք մը չունի, բայց այս բանս մէկու մ'ալ չհաղորդեց. հասլա առանձին աղօթք կ'ընէր Աստուծոյ, որ իր տիրոջը դարձ տայ. և վարպետութեամբ երբեմն

նաև իրենն պզտի ազգարարութիւններ ալ կ'ընէր :

Մէկ կիրակի իրիկուն մ'ալ Սէն-Քլէր քանի մը բարեկամներէ հրաւիրուելով սեղանի մը դացած էր . կէս զիշերուան երկուքին ժամանակները տուն դարձաւ , բայց զինովութենէն խելքը կորսընցուցած : Թովմաս ու Ատոլփոս զինքը առին խուցը տարին անկողինը դրին : Ատոլփոս ծիծաղը չէր կրնար բռնել , տեսնելով մանաւանդ թովմասին պարզամտութիւնը որ խեղճին ողորմելի վիճակին վրայ կը ցաւէր՝ խնտալէն կը ճաթէր :

Երկրորդ առաւօտ Սէն-Քլէր անկողնէն նոր ելած դեռ զիշերուան հագուստներով թովմասին քանի մը յանձնարարութիւններ ըրաւ ու օրական ծախքին հարկաւոր եղած ստակն ալ տուաւ , և տեսնելով որ դեռ թովմասն անշարժ կեցեր է

— Ի՞նչ կայ , ըսաւ , ուրիշ բան մըն ալ կայ ընելիք : Կարծեմ ամէն բան կարգի է :

— Կը վախեմ թէ չէ , տէր իմ , ըսաւ թովմաս ծանր կերպով մը :

Սէն-Քլէր ձեռքի լրագիրը ձգեց ու խահուէին գաւաթը վար դրաւ , և գերիին երեսը նայեցաւ :

— Ի՞նչ կայ թովմաս , ըսաւ . այսօր ծանր ու լուրջ կերպ մը ունիս :

— Սիրտս շատ վշտացած է , տէր իմ , ըսաւ թովմաս . ես կը կարծէի թէ տէրս ամենուն հետ ալ ազէկ կը վարուի :

— Ի՞նչ, մինչև հիմայ այնպէս չէի. նայինք ի՞նչ կ'ուզես ըսել, կ'երևնայ թէ բանի մը կարօտութիւն ունիս ու այս ոճով խընդրելու եկեր ես:

— Տէրս ինձի հետ միշտ աղէկ վարուած է, ըսաւ Թովմաս: ամենևին դանդատ մը չունիմ, մէկը կայ որուն հետ աղէկ չվարուիր:

— Ի՞նչ կ'ուզես ըսել Թովմաս, յայտնի խօսէ, ի՞նչ է միտքդ:

— Այս բանս երէկ զիչեր ժամը կէս զիչերուան մէկին ու երկուքին ատենները զիտեցի, և մտածեցի տեսայ որ իմ տէրս ինքն իրեն հետ աղէկ չվարուիր:

Թովմաս այս խօսքս ըսաւ ու դարձաւ դուռը բանալու. Սէն-Ֆլէր, քիչ մը ամբօցաւ ու կարմրեցաւ, բայց շուտ մը խօսքը ծիծաղի դարձունելով

— Այս է, ըսաւ, բոլոր ըսելիքդ:

— Հրամաներ ես, ըսաւ Թովմաս, ու շուտ մը տիրոջը դիմաց ծունկ չոքելով, տէր իմ, ըսաւ, կը վախեմ որ այս կերպով թէ հոգւոյդ ու թէ մարմնոյդ միանգամայն կորըստեան վտանգին մէջ իյնաս: Սուրբ Գիրքը կ'ըսէ. Մեղքը օձի պէս կը խածնէ ու իժի պէս կը խայթէ:

Սրտին այլայլութենէն Թովմասին ձայնը կը մարէր, և յորդ արցունքները սև երեսներէն վար կը վազէին ու գետինը կը թրջէին:

— Խեղճ խեղճ, ըսաւ Սէն-Ֆլէր ա-

չուրները լեցուելով, ոտք ելիր, Թովմաս կ'արժէ՞ որ ինձի համար այդպէս լաս :

Բայց Թովմաս տիրոջն ոտքը ինկած ողորքանօք դէպ 'ի իրեն կը նայէր :

— Շատ աղէկ, ըսաւ Սէն-Քլէր, ալ մէյ մ'ալ այնպիսի տեղուանք ոտք պիտի չկոխեմ: Իմ պատուոյս վրայ կը խոստանամ քեզի՛ որ ալ այնպիսի ընկերութեանց մէջ պիտի չմտնեմ: Ես ալ չեմ գիտեր թէ ինչպէս մինչև հիմայ ետ չկեցայ այն տեղուանքէն, ես՝ որ բնութեամբ կը զգուիմ այնպիսի զեղխութենէ, ինքզինքս ալ կը մեղադրեմ մինչև հիմայ ետ չկենալուս համար: Ելիր ուրեմն Թովմաս, արցունքդ սրբէ ու բանէդ գործէդ ետ մի մնար: Տես, իմ վրաս ալ այնչափ օրհնենք չարժեր որ կարդաս, վասն զի ես կարծածիդ չափ աղէկ մարդ չեմ:

Թովմասին զոնէն գուրս ելլալու ժամանակ — կը կրկնեմ նորէն քեզի, Թովմաս, իմ պատուոյս վրայ տուած խոստմունքս, ըսաւ, որ զիս մէյ մ'ալ այնպիսի վիճակի մէջ չես դանար. իմացար:

Եւ իրաւցընէ խոստմունքը կատարեց. վասն զի 'ի բնէ այնպիսի զգայական զեղխութեանց ամենեւին հակումն ալ չունէր, ու բնութեամբ քաջուող էր այնպիսի ընկերութիւններէ:

Բայց հիմայ մենք Օֆէլիային վշտերուն դառնանք, որ տանը բոլոր հոգը վրան առներ էր:

Հարաւային երկիրներու գերիները իրենց տիրոջը տուած կրթութեանը համեմատ մէկ մէկէ շատ կը տարբերին բնութեամբ :

Թէ՛ հարաւային կողմերը և թէ՛ հիւսիսային մասին մէջ այնպիսի կանայք կան որ բնական ճիրք մը ունին գերիներուն հրամայելու և առանց խտտութիւն բանեցընելու դանոնք հնազանդեցընելու , և ուղաճնուն պէս առանց դժուարութեանց իրենց այս սղտի տէրութեան հպատակները կարգի կանոնի տակ կը պահեն :

Շէլպի խաթունն ալ , զորն որ մեր ընթերցողները աղէկ կը ճանչնան՝ այսպիսի կը նիկներէն մէկն էր : Բայց իրացընէ այսպիսի կանայք չէ թէ միայն այն կողմերը հապա բոլոր աշխարհքիս մէջ ալ սակաւագիւտ են , ՚ի վերայ այսր ամենայնի այն կողմերը աւելի յաճախ կը գտնուին :

Մարիամ Սէն-Քլէր և իրմէ առաջ ալ իր մայրը այսպիսի բնութեան տէր չէին : Մարիամ անհոգ ու տղայամիտ էր , ամենեին հաստատութիւն մտաց ու նախատեսութիւն չունէր , բնականապէս իրեն գերիներն ալ նոյն սրահասութեանց տէր էին . Մարիամ շատ անգամ , Օֆէլիային զանգատելով կը պատմէր իր գերեաց անկարգութիւնները , և տանը տակնուվրայութիւնը , բայց բուն սրատճառը ինքն ըլլալը չէր մտածեր :

Օֆէլիա իր տնտեսութեան առջի առա-

ւօտը ժամը չորսին ելաւ, ու իր խուցը այն պէս աղէկ կարգի դրաւ ինչպէս որ իրեն սովորութիւնն էր միշտ, որ իր գերի աղախինն ալ դարմացաւ. վերջը մանրամասն քննելու ելաւ բոլոր դարանները, մառանը, սեղանատունը ու խոհանոցը: Շատ մը ծառայից անհաւատարմութեամբը ծածուկ մնացած բաներ երևան ելլալով՝ բոլոր ծառաները ու խոհանոցի մարդիկը ոտք ելան և հիւսիսային կողմի կանանց բռնած ճամբուն վրայ դանդատիլ սկսան:

Խոհարարը, որ Գինա անունով պառաւ մ'էր, մինչև ան ատեն իբրև տանտիկին ամենայն բան իր ուղածին պէս կը մատակարարէր, այս խիստ քննութիւնը տեսածին պէս շատ կատղեցաւ: Այս կնիկը բոլոր այն կողմի ափրիկեցի կանանց նման՝ շատ յարմար էր կերակուր եփելու. բայց կարգէ դուրս անկիրթ ու պնդագլուխ էր: Մէկու մըն ալ պատճառաբանութեամբ չէր համոզուեր, ինչ զօրաւոր փաստեր ալ ըսէին՝ ինքը դարձեալ իր մտքին դրածէն չէր հեռանար: Գինայի առջի տիրուհին Մարիամին մայրը կը զիջանէր իր աղախնոյն կամքին. Մարիամն ալ աւելի յանձն կ'առնուր լռել, քան թէ իրեն հետ կռուիլ:

Ամէն բանի մէջ ալ ինքըզինքը արդարացընելու պատճառանք մը կը գտնար: Երբոր կերակուր մը գէշ ըլլար՝ մէկէն խոհանոցի մարդիկներուն կամ մէկուն կամ մէկալին վրայ կը ձգէր, հազար ու մէկ

պատճառներ առաջ կը բերէր , ու խեղճ մարդկանց վրայ տիրոջը վստահութիւնը կորսնցունել կու տար :

Բայց շիտակն ըսելով մէկալ կողմանէ ալ շատ ճիշտ ու մտադիր էր , քիչ անգամ կ'ըլլար որ ձեռքի բանը չյաջողցընէ . իրաւ խոհանոցը թէպէտ խառնափնդոր ու աղտոտ կը պահէր , և ամէն բան տակն ու վրայ , բայց եփած կերակուրները ամէնքն ալ աղէկ համով էին : Երբոր սեղան մը մէկուն պիտի տրուէր՝ Գինա խոհանոցին մէկ անկիւնը նստած ու կարճկէկ ծխելին ալ բերանը՝ կը մտածէր , կարծես թէ այն մուխին մէջէն տնական մուսաները իրեն օգնութեան կը կանչէր : Սևուկները իրեն չորս կողմը առած ամէնքը մէյմէկ բան կ'ընէին , ոմանք զետնախնձոր կը կեղևէին , ոմանք մորթած հաւերուն փետուրները կը մաքրէին , և այլն . ինքն ալ զանոնք փայտէ դգալ մը զլխունին զարնելով կը կառավարէր , ասոնք կ'ըսէր անոր համար աշխարհք եկած են որ իմ հրամաններս կատարեն , որպէս զի ես չյոգնիմ :

Այսպիսի վիճակի մը մէջ էր երբոր Օֆէլիա տանը ուրիշ տեղուանքը սլտըտելէն քննելէն վերջը՝ խոհանոցը մտաւ : Գինա իմացեր էր առաջուցմէ իր նոր խաթունին այցելութիւնը ու միտքը զրաւ որ ձեռքէն եկածին չափ իր իրաւունքը սլաշտ պանէ ու նոր կարգաւորութեանց չհնազանդի :

Խոհանոցը լաւ դրքի մը վրայ էր, գետի-
նը աղիւսով յատակած, և հին ոճով շինած
վառարան մըն ալ ունէր. Սէն-Ֆլէր շատ
ջանացեր էր Գինան համոզելու որ նոր ո-
ճով վառարան մը շինել տայ, բայց ճար
չէր եղած:

Երբոր Սէն-Ֆլէր հիւսիսային նահանգ-
ներէն դարձաւ՝ իր հօրեղբօրը խոհանո-
ցին կարգին ու կանոնին զմայլելով՝ ամե-
նայն կերպով ջանացեր էր որ ամէն պէտք
եղածը իր խոհակերոցին համար ալ առնու,
կարծելով որ Գինան ալ աղէկ կը պահէ:
Բայց դժբախտութեամբ նոր զնուած դա-
րաններուն մէջ խոհանոցի հարկաւոր բա-
ները պահելու տեղ խել մը հին սանտրեր,
հին կօշիկներ, աղտոտ լաթեր, կանանց հին
զլխարկի սուտ ծաղկըներ մէջը լեցուեր
էին:

Օֆէլիա երբոր խոհանոցը մտաւ, Գի-
նա ոտք ալ չելաւ, հանդարտութեամբ մը
իր ծխելը առաջ տարաւ, և ինքզինքը ու-
րիշ բանի զբաղած ձեացընելով՝ աչքին
ծայրովը բոլոր Օֆէլիային շարժմունքները
կը դիտէր:

— Գինա՛ այս դարանին մէջ ի՞նչ կը դը-
նես, հարցուց Օֆէլիա:

— Ամէն բան, խաթուն, պատասխանեց
Գինա:

Եւ իրաւքնէ խառնափնդորից ամբարա-
նոց մը դարձեր էր: Օֆէլիա մէջէն սեղանի
զեղեցիկ փուոց մը հանեց արիւնոտ, վասն

դի քիչ մը առաջ հում միս պլլեր էր մէջը :

— Դինա՛, այս ի՞նչ բան է . ի՞նչ , հում միսը սեղանին դեղեցիկ փռոցներուն մէջ կը պլլես :

— Տէ՛ր ողորմես , չէ խաթուն չէ . ձեռքս մէկէն ուրիշ լաթ մը չհանդիպելով ատիկայ զործածեցի , ու վերջէն լուալու համար հունա դրեր էի :

— Այս ի՞նչ անհոգութիւն է , ըսաւ Օֆէլիա ինքիբննը , ու սկսաւ բոլոր դարանը քննել . մէկ մ'ալ նայիս մէջէն սկսան ելլալ խարտոց մը , քանի մը հնդկաց ընկոյզ , երգերու տետրակ մը , խել մը աղտոտ լաչակներ , կծիկ մը բուրդ , կէս կտուր զործուած գուլպայ մը , կոտրտած ծխափայտ մը , պզտի տփով քթախոտ , երկու ոսկեզօծ յախճապակէ ամաններով օծանելի իւղ , մէկ երկու զոյգ հին կօշիկներ , քանի մը կտոր ֆրանկլ՝ որոնց մէջ ճերմակ սոխեր պլլուած էին . ջնջոցներ , ասեղ , թել , մատնոց մը , քանի մը թղթէ քսակներով անուշահոտ խոտեր :

— Աս ո՛ր կը դնես հնդկաց ընկոյզները , ըսաւ Օֆէլիա :

— Ո՛ւր որ գայ նէ , խաթուն , այս ճաթած ամանին մէջն ալ կայ :

— Հոս ուրիշ ալ կայ :

— Հրամմեր ես , ըսաւ Դինա , այս առաւօտ ես դրի . կ'ուզեմ որ ամէն բան ձեռացս տակն ըլլայ . ու դառնալով , Յակոբ , ի՞նչ սրարապ կեցեր ես , առջևի զործդ ա-

ուաջ տար, ըսաւ ու դղալով մը դլխուն դարկաւ:

— Այս ի՞նչ բան է, ըսաւ Օֆէլիա օժանելի եղին ամանները ցուցընելով:

— Մազերուս եղն է, որ շուտ գտնալու համար հոտ գրեր եմ:

— Ի՞նչ, այնպէս բաներու համար տանը ամենէն աղուոր ամանները կը գործածես:

— Վասն զի դրած օրս շատ դբադած ըլլալով շուտ մը ուրիշ մը չգտայ, բայց հիմա կը պարպեմ:

— Հապա այս աղնիս անձեռոցներն ի՞նչ պիտի ըլլան:

— Անոնք ալ այս օրերս լուալ տալու համար հոն գրեր եմ:

— Մասնաւոր տեղ մը չունիս որ աղտոտները մէջը դնես:

— Ունիմ. պարոնը սա սնտուկը դնեց որ աղտոտները մէջը դնեմ, բայց վրան խմոր կը բանամ, անոր համար դժուար կ'ըլլայ ամէն անգամ բանալ գոցելը:

— Խմորն իր մասնաւոր սեղանին վրայ ինչո՞ւ չես բանար:

— Միշտ պնակներ, ուրիշ բաներ ալ անոր վրայէն պակաս չեն, անոր համար ուրիշ տեղ չեմ գտներ:

— Քեզի կ'իյնայ պնակները լուալ ու իրենց տեղը շարել:

— Ի՞նչ. պնակները ե՞ս պիտի լուամ, ըսաւ Գինա որ կամաց կամաց սկսեր էր համբերութիւնը հատնիլ. այսպէ՞ս կը հասկընան

ուրեմն խաթունները այս տեսակ գործքե-
րէն : Թէ որ ամէն անգամ պնակները ես
լուայի ու տեղերնին ես զնէի՝ հապա կերա-
կուրն ո՞վ պիտի եփէր : Մարիամ խաթունը
ինձի ոչ երբէք այսպէս բանի խօսք ըրեր է :

— Եատ աղէկ . հապա այս սոխերն ի՞նչ
պիտի ըլլան :

— Միտքս չգար , բայց կարծեմ թէ այս-
օրուան կերակուրին համար զրա՞ծ պիտի
ըլլամ . . . Մոռցեր էի որ աս ֆրանկիւն մէջ
զրի :

Օֆէլիա թղթերով սլլած խոտերը խառ-
նելու ատեն ,

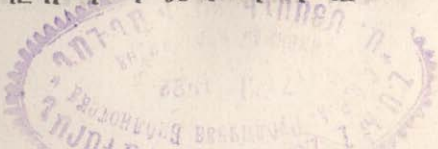
— Խաթուն աղէկ կ'ըլլար , ըսաւ Ռինա
խիստ կերպով մը , որ ամէն բան իրենց
տեղը ձգէիր , ես իմ ուղածիս պէս կը զը-
նեմ ամէն բան որ զիւրութեամբ ալ կարե-
նամ նորէն գտնել :

— Բայց նայէ թուղթը բոլոր ծակծրկեր
է ու խոտերը դուրս ինկեր են :

— Մանաւանդ թէ այս կերպով շուտ մը
մէջի խոտը դուրս կը քաշուի :

— Չես տեսնար որ այս ծակերէն բոլոր
դուրս կը թափին :

— Ի հարկէ , երբոր հրամանքդ այսպէս
ամէն բան խառնելու ըլլաս՝ ան ատենը կը
թափի : Նայէ , տես , ամէն բան խառնա-
փնդոր եղաւ , երբոր հրամմես քիչ մը հրա-
մանքիդ խուցը քաշուիս , տեսնես թէ ի՞նչ
պէս քիչ ատենուան մէջ ամենայն բան
կարգի կը զրուի . բայց բանի որ զխուս

2757
 09-67212

վրայ կը կենաս՝ բան մ'ալ առաջ չերթար :
Է՛յ, Սամուէլ, ինչո՞ւ շաքարամանը տղուն
ձեռքը կու տաս . աղէկ նայէ չէ նէ . . . :

— Դինա, ես կարգ պիտի դնեմ այս խո-
հանոցին, և յուսամ թէ կը պահես :

— Տէ՛ր Աստուած . . . . տանը խաթուն-
ները այս բաներուս չեն խառնուիր, ոչ իմ
առջի խաթունս, և ոչ Մարիամը այսպիսի
բան մը ըրած են, և չեմ զիտեր թէ ի՞նչ
հարկաւորութիւն կայ այս բանս ընելու :

Եւ երբ Օֆէլիա բոլոր խոհանոցին ա-
մէն կահ կարասիքը կարգի կը դնէր, Դի-
նա նեղացած՝ խոհանոցին մէջ վեր վար
կը պտըտէր . և տեսնելով որ դարմանալի
արագութեամբ աղտոտ անձեռոցները բո-
լոր մէկ տեղ դրաւ, անօթներն իւրաքան-
չիւր իւր տեղը շարեց, աղտոտ պնակները
լուաց, սրբեց ու տեղերնին դրաւ, այլ և
այլ ամաններու մէջ ցրուած շաքարը իր ա-
մանին մէջ լեցուց՝ ապշեցաւ մնաց . ու
գարձաւ իր արբանեակներուն մէկուն :

— Թէ որ բոլոր հիւսիսային կողմի խա-
թունները, ըսաւ կամացուկ մը, այսպէս
կ'ընեն, անոնց խաթուն պէտք չէ ըսել :
Ես ալ երբոր մաքրելու օրը գայ՝ ուրիշնե-
րուն պէս շուտ մը ամէն բան կարգի կը
դնեմ : Բայց անտանելի բան է այս խա-
թունայց ըրածը . կու գան արգելք կ'ըլլան,
և ամէն բան այնպիսի տեղուանք կը դնեն
որ ալ գտնելը դժուարին կ'ըլլայ :

Եւ իրաւցընէ Դինան ալ չըջան մը ունէր

և ամէն բան մաքրելու օրն է ըսելով՝ ստու-
ները , դարանները բոլոր գետինը կամ
թէ սեղանին վրայ կը պարպէր , բայց մա-
քրելու ու շտկրտելու տեղ՝ ամէն բան նոյն-
պէս խառնափնդոր կը թողուր , ու երբոր
մանչերը սղնձեղէնները կը մաքրէին՝ ինքը
իր ծուխը վառած՝ մէկ մը մէկուն , մէկ մը
մէկային ըրածներուն պակասութիւն կը
գտնէր ու կը նեղանար : Ժամերով խոհա-
նոցը խառնափնդորից աղաղակաւ կը
հնչէր . թէ որ մէկը հարցընէր թէ , այս
ինչ աղաղակ է , մէկէն Գինա , այսօր ընդ-
հանուր կարգաւորութեան օր է , կ'ըսէր :
Միտքը դրած էր որ ինքը մաքրութեան ու
կարգաւորութեան նախատիպ մ'է , ուստի
բոլոր այս խառնափնդոր աղտոտութիւնը
այլոց անհոգութենէն առաջ կու գայ , կ'ը-
սէր :

Քանի մը օրուան մէջ Օֆէլիա բոլոր
տանը կարգ կանոն մը դրաւ , բայց դժբաղ-
դաբար գերեաց անհոգութենէն բանի մ'ալ
չեկաւ իր այնչափ աշխատութեամբ դրած
կարգը : Ուստի մէկ օր մը համբերութիւնը
հատնելով ըսաւ Սէն-Քլէրին ,

— Անկարելի բան է՝ այս տանը կարգ
մը դնելը :

— Իրաւ է , ըսաւ Սէն-Քլէր :

— Այսպիսի անհոգութիւն մը , չուայլու-
թիւն մը ու անկարգութիւն մը ես տեղ մըն
ալ չեմ տեսած :

— Կը հաւտամ :

— Ան ատեն այդպէս անհոգութիւն մի ընենր, թէ որ կ'ուզես որ ամէն բան կարգի մտնայ :

— Սիրելի քեզի բան մը ըսեմ. գերեաց տէրերը երկու կարգ կը բաժնուին, մէյ՛մը անոնք որ կը բռնանան իրենց գերեացը վրայ. մէյ մըն ալ անոնք որ իրենք գերիներուն գերի եղած՝ անոնց ըրածին աչք կը գոցեն : Անոնք որ խստութիւն չեն սիրեր ու զթասիրտ են, շատ անպատշաճոգութեանց մէջ կ'իյնան : Ասան զի երբոր մըտքերնիս զրեր ենք որ խել մը այնպիսի անկիրթ ու տղէտ մարդիկներ քովերնիս շատցընենք՝ հարկաւ հետեանքն ալ քաշելու պատրաստ պիտի ըլլանք : Ես մարդիկ տեսեր եմ, թէպէտ քիչ անդամ, որ մասնաւոր ճիրք մը ունին տունը կարգի կանոնի տակ պահել տալու՝ առանց բռնութիւն մը ընելու : Ես այն կարողութիւնը չունիմ, անոր համար խել մը ատեն է որ միտքս զրեր եմ որ ամէն բանի աչք գոցեմ : Ես չեմ ուզեր որ խեղճերը ծեծ ուտեն, կտոր կտոր ըլլան. այս բանս իրենք ալ զիտեն, անոր համար երբեմն իրենց պարտքին մէջ կը զեղծանին :

— Բայց այս ի՞նչ բան է, ոչ բանի գործքի որոշ իր ժամանակը կայ, ոչ կարգ կայ և ոչ կանոն :

— Դուք հիւսիսաբնակից ժամանակին վրայ կարգէ դուրս համարումն ունիք : Ժամանակը այնպիսի մարդուն ի՞նչ բանի կըր-

նայ զայլ , երբոր անիկայ գործածելը չզիտեր : Իրեն ինչ փոյթն է , թէ ժամ մը առաջ , ժամ մը վերջը կերակուրը կերեր է . իրեն համար թէ հիմայ եղեր է և թէ վերջը նոյն բանն է : Նայէ , Գինան մեզի ինչ աղէկ կերակուրներ կ'եփէ , ապուրը , խաչածը , խորովածը , և ամէն համով կերակուրները բոլոր այն իր խառնափնդոր խոհանոցին մէջէն կը հանէ . ըստ իմ կարծեացս՝ այս իր յաջողակութիւնը կարգէ դուրս բան մ'է : Բայց թէ որ մէյ մը վար իջնանք այն կերակուրները պատրաստելու կերպը տեսնենք , զզուելնէս ախորժակնիս կը փախչի : Փուճ տեղը այդ նեղութեանը մէջ ինքզինքդ մի ձգեր , որ սպաշխարանքէ ալ ծանր է , ու օգուտ մ'ալ չես տեսներ . մանաւանդ թէ այն կերպով համբերութիւնդ կը հատնի , Գինան ալ զլխէ կ'ելլայ . ինձի մտիկ ըրէ , ու թող տուր որ ուզածին պէս ընէ :

— Բայց , Օգոստինոս , դու չես զիտեր թէ ամէն բան ինչ խեղճ վիճակի մէջ զըտայ ես :

— Ի՞նչ . չեմ զիտեր , որ խմորեղէն բանալու զլանները իր անկողնոյն տակը կը պահէ . և բոլոր համեմները քթախոտին տիին հետ զրպանը կը ստորացընէ : Միթէ չեմ տեսներ տանը յիսուն անկիւնը յիսուն շաքարաման քարչ կու գայ , ամէնքն ալ աղտոտ ու փճացած : Չեմ զիտեր որ պնակները օր մը սեղանի փոռցով կը սրբէ ,

օր մ'ալ աղտոտ հագուստով մը: Բայց 'ի վերայ այսր ամենայնի սքանչելի կերակուրներ կ'եփէ, համով համով խահուէներ կը շինէ. այսպիսիներուն՝ զինուորաց վրայ ինչ կերպով դատաստան կ'ըլլուի նէ՛ նոյնպէս դատաստան ընելու է. այսինքն պէտք է հետևանքը նայիլ:

— Իսկ ծախքը, ու վատնումը . . . .

— Այդ կողմանէ խօսք չունիմ. ինչ որ կրնաս՝ բանալիքի տակ դիր, ու բանալիները քովդ պահէ. պէտք եղածը միայն տուր, բայց աւելցածին վրայ նայէ որ խօսք չընես:

— Ես ինչպէս կրնամ այդ ծառայից հաւատարմութեանը վստահիլ:

Օգոստինոս տեսնելով Օֆէլիայի անհանդիստ ու ծանր կերպով խօսիլը ծիծաղը չկրցաւ բռնել:

— Օ՛, աս աղէկ բան հարցուցիր, 'ի հարկէ չենք կրնար վստահիլ. ո՞վ կրնայ դիրենք հաւատարիմ ընել:

— Ո՞վ . . . դաստիարակութիւնը, սիրելի. այն միայն կրնայ հաւատարիմ ընել զանոնք:

— Դաստիարակութիւնը, ծիծաղ կ'ընես: Իրենց ես ինչ դաստիարակութիւն կրնամ տալ, միթէ ես մանկածո՞ւ եմ: Թէ որ Մարիամին ձգէի՝ բոլոր գերիները դաստիարակեմ ըսելով՝ կրնար զանոնք սպաննել, բայց 'ի վերայ այսր ամենայնի չէր կրնար անոնց անհաւատարմութեանը դէմը առնուլ:

— Ուրեմն ասոնց մէջ հաւատարիմ մարդ չի գտնուիր :

— Հազիւ երբէք . ատեն ատեն ասոնց մէջէն այսպիսի մարդիկ կ'ելլեն որ բնութիւնը զիրենք պարզ , ու հաւատարիմ ծներ է , որոնք որ և իցէ չար օրինակներէ ալ չեն աւրուիր : Սկերուն պզտիկուց խելքերնին կը պառկի որ միայն կեղծաւորութեամբ բան կրնան յաջողեցընել . տղայութենէն կը սկսին իրենց ծնողքը , տէրերնին և անոնց տղաքը որ հետերնին կը խաղան՝ խաբել , և ասանկով 'ի հարկէ խաբէութեան ու ստութեան կը վարժին : Իրենցմէ ուրիշ բան չյուսացուիր , և ասոր համար ալ անօգուտ է անոնց ետեւէն ինկնալը ու զանոնք պատժելը : Հաւատարմութեան կողմանէ ալ , պզտիկուց 'ի վեր ան աստիճանի ցածութեան ու հպատակութեան սորված են՝ որ և ոչ զաղափար ունին թէ ինչ է ըստացուածքը , և չեն կրնար ըմբռնել ալ թէ իրենց տիրոջը ստացուածքէն ալ գողնան՝ ան ալ դարձեալ իրենցը չէ : Ուստի չեմ կրնար հասկընալ թէ սները ինչպէս հաւատարիմ կրնան ըլլալ . իսկ Թովմասին պէս մարդը բարոյական հրաշք մըն է :

— Հասա հոգինին ինչ կ'ըլլայ :

— Ասիկայ իմ խառնուելու բանս չէ , ըսաւ Սէն-Քլէր , ապագային հետ բան չունիմ . այսչափ միայն զիտեմ որ բոլոր սները այս աշխարհքիս մէջ սատանայի նուիրուած են ճերմակներուն շահուցն հա-

մար. կարելի է որ անդիի աշխարհքը վիճակներուն փոփոխութիւն մը ըլլուի:

— Այս ի՞նչ սարսափելի բան է, ըսաւ Օֆէլիա, դու պիտի ամէնաս քու աս բըռնած ճամբուդ վրայ:

— Մենք ինքզինքնիս ընդհանուր սկըզբանց յարմարցուցած ենք: Նայէ երկրիս վրայ ինչէ՛ր կը հանդիպին. ամէն տեղ վարի աստիճան մարդիկ վերի աստիճանի մարդկանց դո՛հ եղած են թէ՛ խելքով, թէ՛ հոգով և թէ՛ մարմնով: Գնա Սնդղիա, ուրիշ ուր կ'ուղես գնա, ամէն տեղ նոյն բանը կը տեսնես. ՚ի վերայ այսր ամենայնի հարաւային Ամերիկայի բնակչաց բռնած կերպը բոլոր աշխարհքիս զղուելի եղած է, իսկ զի մեր բռնանալու կերպը ուրիշներէ քիչ մը տարբեր է:

— Ուէրմընդի* երկիրը ամէնքը ազատ են:

— Կը հաւտամ. Նոր-Սնդղիոյ և ազատ երկիրներու մէջ ձեր վիճակը աւելի աղէկ կարգի եկած է...: Բայց, կը լսե՞ս, սեղանի զանգակը զարկաւ, հիմա մէկդի զնենք իւրաքանչիւր մեր մտածմունքները ու կերակուրի երթանք:

Իրիկուան գէմ Օֆէլիա երբոր խոհանոցն էր, սեուկներէն մէկը պոռաց.

— Նայեցէք, նայեցէք Բրիւ ապլան ա-

* Ուէրմընդ՝ Հիւսիսային Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց մէկն է, 300,000 բնակչով:

մէն անդամուան պէս ինչպէս մրմուալով
ելեր հոս կու դայ :

Մէյմ'ալ նայիա՝ սե, բարձրահասակ ու
նիհար կնիկ մը, տաք հացով ու պաքսի-
մատներով լեցուն կողով մը զլխուն վրայ
ներս մտաւ :

— Բարի եկար, Բրիւ, ըսաւ Գլինա զի-
մացը վաղելով ու օգնելով որ կողովը վար
դնէ :

Բրիւ տխուր կերպարանք մը ունէր,
ձայնն ալ խժոտած. կողովը վար դրաւ,
դետինը նստաւ ու արմունկները ծնկուը-
ներուն կռթընցուցած

— Ո՛հ տէր Աստուած, ըսաւ, երանի՛
թէ մեռած ըլլայի :

— Ինչո՞ւ կ'ուզէիր մեռնիլ, ըսաւ Օֆէ-
լիա :

— Անով իմ թշուառութենէս կ'աղա-
տէի, պատասխանեց Բրիւ առանց աչքը
վեր վերցընելու :

— Ինչո՞ւ այդչափ կը զինովնաս որ ին-
չուան կը ծեծեն դքեզ, ըսաւ Յովհաննա
մանկահասակ խառնածին աղախնոյն մէ-
կը, որ խօսելու ատեն ահանջին օղերը կը
չարժէր : Բրիւ կատաղի նայուածքով մը ա-
նոր երեսը նայեցաւ, զլուխը շարժելով ու

— Օր մը քեզի ալ նոյն բանը պիտի հան-
դիպի, ըսաւ, և շատ կը փախաքէի որ ես
ալ կարենայի տեսնել : Ա՛ն ատենը դու ալ
խմելով միայն հնարք մը կը դտնես քու
թշուառութիւնդ մտնալու :

— Շատ մի երկընցուններ Բրիւ, ըսաւ Գինա, բերած հացերդ դուրս հանէ նայինք, այս խաթունը պիտի վճարէ :

Օֆէլիա խել մը հաց առաւ :

— Սա դարանին վրայ կոտորած ամանի մը մէջ բանի մը ընդունելութեան տոմսակ պիտի ըլլան, ըսաւ Գինա . Յակոբ ելիր ինձի տուր :

— Այդ տոմսակներն ինչ բանի կու գան, ըսաւ Օֆէլիա :

— Բրիւ ապլային տէրը ասոնք ցտրկի տեղ կու տայ, հիմա մենք ալ հացի հետ փոխնոց կ'ընենք :

— Երբոր տուն դառնամ, ըսաւ Բրիւ, տէրս այս տոմսակները ու ստակը կը համարէ, թէ որ ճիշտ չելլայ՝ դիս կը ծեծէ :

— Արժանի ես, ըսաւ Յովհաննա, վասն զի ստակը կ'առնես ու կ'երթաս կը զինովնաս : Իրաւ է ըսածս, խաթուն, դարձաւ ու կրկնեց Օֆէլիային, սա կնկան ամէն օրուան ըրածը այս է :

— Միշտ ալ այնպէս պիտի ընեմ, ուրիշ կերպով չեմ կրնար ապրիլ որ իմ թշուառութիւններս մոռնամ :

— Գէշ բան է ըրածդ, ըսաւ Օֆէլիա, որ տիրոջդ ստակը զինովնալու համար կը գողնաս :

— Իրաւունք ունիս, խաթուն, բայց միշտ այսպէս պիտի ընեմ . . . : Ա՛հ, ուր էր թէ օր մը առաջ մեռնէի ու այս իմ թշուառութենէս ազատէի, իրաւցընէ մեռնելէն

ի դատ ուրիշ բանի չեմ փափագիր : Այս ըսաւ պառաւը ու ոտք ելաւ , և կողովը նորէն գլուխը դրաւ ու դուրս ելլալու ժամանակ տեսնալով որ Յովհաննան միակերպ իր օղերը շարժելով կը դուարձանար .

— Այդ մանկական բաներովդ ինքզինքդ գեղեցիկ կ'ուզես ցուցընել . գլուխդ կը շարժես ու դամէնքը կը ծաղրես . բայց հոգ չէ , թէ որ մէյ մը դու ալ պառուիս ու տղեղնաս և ամէնքէն նախատուիս , ան ատենը դու ալ կը տեսնես որ զինովնալով միայն կրնաս եղեր մխիթարուիլ :

Երբոր Բրիւ դուրս ելաւ ,

— Այս ի՛նչ անպիտան կնիկ է , ըսաւ Ատուլիոս որ Սէն-Քլէրի ածիլուելու համար տաք ջուր կը պատրաստէր . թէ որ տէրը ես ըլլայի՝ անանկ ծեծ մը կու տայի իրեն որ կեանքին մէջ կերած չըլլայ :

— Ասկէ աւելի ծեծ կարելի բան չէ , ըսաւ Դինա , վասն զի կռնակը վերքերով լեցուն է , այնպէս որ շապիկն անգամ չըկրնար հագնիլ :

— Այսպիսի զգուելիները պէտք չէ թողուլ որ մաքուր տներ մտնեն ելլեն , ըսաւ Յովհաննա , ի՛նչ կ'ըսես պարոն Սէն-Քլէր :

Հոս զիտնալու է որ Ատուլիոս ոչ միայն իր տիրոջը Սէն-Քլէրին հին հագուստները կը հագնէր՝ այլ նաև տիրոջը անունովը կ'ուզէր կոչուիլ , անոր համար Նոր-Օուլէանի սևերը իրեն Պարոն Սէն-Քլէր կը կանչէին :

— Ես ալ քու մտքիդ վրայ եմ, ազնիւ Պէնիւրը, պատասխանեց Ատուփոս :

Պէնիւրը՝ Մարիամ Սէն-Քլէրին ընտանեաց մականունն էր ու Յովհաննան ալ անոնց գերիներէն մէկն ըլլալով՝ նոյն անուամբ կը կոչուէր :

— Պէնիւրը, ըսաւ Ատուփոս, թողութիւն կ'ընես հարցմունքիս, արդեօք այդ օղերդ վաղը իրիկուան պարին ալ պիտի կախես . . . : Շատ աղուոր կ'երևան ինձի, ինչ աղուոր կը փալփիլին :

— Յիրաւի, ըսաւ Յովհաննա նորէն օղերը շարժելով, հիմակուան էրիկ մարդիկը քիչ մը շատ յանդուզն հարցմունքներ կ'ընեն. թէ որ մէյ մ'ալ այսպիսի հարցմունք մը ընես՝ վաղը իրիկուն ամենեկին քեզի հետ պիտի չպարեմ :

— Ա՛հ. յուսամ որ այդ անդթութիւնը ինձի չես ըներ. կը փափաքէի իմանալու թէ արդեօք վարդազոյն դղեստդ ալ պիտի հազնիս :

— Ի՞նչ բանի վրայ կը խօսիք, ըսաւ Սրբուհին որ փոքրահասակ, արթուն և եռանդուն աղախին մըն էր, ու նոյն ատենը սանդուխէն վար կ'ինջնէր :

— Պարոն Ատուփոս Սէն-Քլէրը քիչ մը շատ համարձակ է, ըսաւ Պէնիւրը :

— Իրաւ կ'ըսես, պատասխանեց Ատուփոս. տեսնանք Սրբուհին ինչ կ'ըսէ :

— Ես աս զիտեմ որ ինքը միշտ համարձակ է, ըսաւ Սրբուհին ոտքի մատուրնե-

րուն վրայ ցատքըտելով . և միշտ իրեն կը նեղանամ :

— Ո՛հ, աղնիւ օրիորդներ, ըսաւ Ատու-
փոս, սիրտս կտոր կտոր կ'ընէք, օր մը զիս
մեռած պիտի դռնաք անկողնոյս մէջ և
պատճառը դուք պիտի ըլլաք :

— Կը լսէք սա թշուառականին, ըսին
աղջիկները՝ կուշտ մը ծիծաղելով :

— Բաւական է, ելէք դուրս դացէք աւ-
կէց, պոռաց անդիէն Գինա . չեմ ուզեր որ
հոս ժողովիք և շաղակրատութիւն ընէք իմ
խոհանոցիս մէջ :

— Գինա ապլային սիրտը կը նեղի, ը-
սաւ Սրբուհին, վասն զի պարի պիտի չեր-
թայ :

— Ես այդպիսի հանդէսներուն վրայ կը
ծիծաղիմ . դուք հոն ուրիշ բան չէք ըներ
բայց եթէ կը ջանաք կապիկի պէս ճերմակ-
ներուն նմանիլ : Վերջը վերջը, դուք ալ ին-
ձի պէս սե չէք :

— Անանկով ալ Գինան, վրայ բերաւ
Յովհաննա, իր խառնափնդոր մազերը ե-
ղոտելէն ետ չկենար, որպէս զի շիտակ
կենան :

— Մազերն ալ բուրդի կը նմանին, ըսաւ
անդիէն Սրբուհին, չարամտութեամբ մը
ճակտին մազերը շտկելով :

— Ի՞նչ կ'ըսէք, ըսաւ Գինա . Աստուծոյ
առջև բուրդն ալ մազն ալ նոյն յարգը չու-
նին : Շատ կ'ուզէի որ խաթունը հարցու-
ներ թէ ո՞վ աւելի բանի կու գայ, դուք եր-

կուրքնիդ, չէ նէ ես մինակ: Չեզ տեսնեմ,
հիմա դուրս ելէք սրկէց: Նոյն միջոցին
տէրը վերէն վար եկաւ ու իր անուանա-
կցին ըսաւ թէ — Յուսամ ինչուան իրիկուն
ջուրը կը տաքնայ: Օֆէլիան ալ սեղանա-
տունէն դուրս ելլելով — Յովհաննա, Սըր-
բուհի, պոռաց, ինչո՞ւ պարապ կեցեր էք,
գնացէք նստէք, կարերնիդ առաջ տարէք:

Իսկ թովմասը որ հաց ծախող կնոջ խո-
հանոցին մէջն ըրած խօսակցութիւնը մը-
տիկ ըրեր էր, ելաւ անոր ետեւէն գնաց:
Կնիկը ճամբան երթալու ատենը երբեմն եր-
բեմն կը հառաչէր, և խել մը քալելէն վեր-
ջը՝ տան մը դիմաց կողովը վար դրաւ ու
սկսաւ ուսի լաթը շտկել:

— Կ'ուզես որ քիչ մ'ալ ես տանիմ կո-
ղովդ, ըսաւ անոր թովմաս կարեկցու-
թեամբ մը:

— Ինչո՞ւ . . . . օգնականի կարօտութիւն
չունիմ:

— Ինծի հիւանդ և կամ ցաւազար կ'ե-
րևաս:

— Ես հիւանդ չեմ, ըսաւ հեզնական ո-
ճով Բրիւ ապլան:

— Ես քեզի խորհուրդ կու տամ որ ալ
ինքզինքդ խումի չտաս. զիտես, վերջը
մեր կ'երթայ:

— Ո՞ր պիտի երթայ, դէպ 'ի մահ ու
դժոխք, ըսաւ կնիկը դառնացեալ կերպով
մը, քու ըսելուդ կարօտութիւն չունիմ, ա-
դէկ զիտեմ, ու կը փափագիմ ալ:

— Աստուած քեզի ողորմի, ըսաւ թովմաս մագերը տնկուելով. Յիսուսի անունը չես լսած :

— Յիսուս . . . ո՞վ է ատ Յիսուսը :

— Մեր Աստուածն է, ըսաւ թովմաս, մեր Արարիչը :

— Միտքս կու դայ որ բան մը լսած եմ Աստուծոյ, վերջին դատաստանին ու դըժոխքի վրայ . . . :

— Ձեռն լսած որ Յիսուս զմեզ սիրեց և թէ մեզի համար մեռաւ :

— Այն բաները ամենեին լսած չեմ. իմ էրիկս մեռնելէն վերջը, զիս ոչ որ սիրեր է :

— Դու ո՞ւր սներ ես :

— Քէնդըքի մէջ, իմ առջի տէրս պըղտի տղաք կը պահէր կը մեծցունէր որ վերջը ծախէ, ես տղոց հոգը ունեցողն էի : Բայց զիս ալ որ մը վաճառականի մը ծախեց, ան ալ հիմակուան տիրոջս :

— Ինչո՞ւ ինքզինքդ խումի տուիր :

— Իմ թշուառութենէս ինքզինքս ազատելու համար : Նոր-Օուէան հասնելու պէս տղայ մը ունեցայ . կը յուսայի որ տըղաս քովս կը մնայ, որովհետե տէրս զերեաց վաճառական չէր : Տղաս շատ գեղեցիկ էր, խաթունս ալ շատ կը սիրէր զինքը : Բայց խաթունս հիւանդացաւ, ես անոր հոգ տանելու ժամանակը, ես ալ հիւանդացայ ու կաթս փախաւ, տղան ոսկոր ու կաշի դարձաւ ու խաթունս չուզեց քիչ մը կաթ զնել որ խեղճ տղան ուտէ : Ձեր

հատար թէ կաթա քաշուեր է, ու սլատճառ կը բերէր որ ուրիշներուն կերածը կրնայի աղուն ալ կերցընել: Տղան օր օրուան վըրայ հիւանդացաւ ու գիշեր ցորեկ կու լար. խաթունս ալ այս ինչ անտանելի բան է ըսելով սկսաւ նեղանալ. երանի՛ թէ մեռնի կ'ըսէր: Ու դքեղ քնանալու թող չտար ըսելով, դիս իր խուցը սլառկեցընել տուաւ, ու տղան ցորեննոցի մը մէջ ձգեց, մինչև որ գիշեր մը խեղճը մեռաւ: Ես ալ անկէ վերջը ինքզինքս խումի տուի... Խմեցի ու պիտի խմեմ ալ, թէպէտ ասով դժոխք ալ երթամ:

— Խեղճ կնիկ, ըսաւ Թովմաս... Չըսի՛ թէ մեր Տէրը մեղի համար մեռաւ... որ ինքը քու առողջութեանդ ալ հող կ'ընէ. և դու ալ վերջապէս կրնաս երկինք երթալ ու յաւիտենական հանդիսող գտնալ:

— Երկինք. ըսաւ սլառաւը. հոն չէ՞ որ ձերմակները կ'երթան...: Ո՛հ, զանոնք տեսնել ալ չեմ ուզեր...: Լաւ է որ դժոխք երթամ, ու իմ տիրոջմէս ու խաթունէս հեռու ըլլամ:

Այս ըսաւ հառաչելով մը ու նորէն կողովը զլուխը դնելով կամաց կամաց ճամբան առաջ տարաւ:

Թովմաս շուտ մը տուն դարձաւ. ներս մտածին պէս դիմացը ելաւ վարդուհին զլուխը ծաղկէ սլաակով զարգարուած:

— Ո՛հ, Թովմաս, հո՞ս ես, ըսաւ. աղէկ որ եկար: Հայրս հրաման տուաւ որ իմ

պզտի կառքիս ձիերը լծես, ու զիս պտըտ-
ցունելու տանիս . . . բայց ինչ է, ինչ ու-
նիս, քիչ մը տխուր կ'երևաս աչքիս :

— Տկար եմ, խաթունիկ, պատասխա-
նեց թուվմաս, բայց հիմայ կ'երթամ ձիերը
պատրաստելու :

— Ի՞նչ ունիս, ըսէ . . . : Տեսայ որ Բրիւ
ապլային հետ կը խօսէիր :

Թուվմաս պարզ կերպով պատմեց հաց
ծախող կնոջ զլխէն անցածը : Վարդուհի
ուրիշ պզտի աղոց պէս ոչ լացաւ, ոչ ալ
զարմանք ցրցուց . բայց մէկէն երեսին
դոյնը նետեց, աչուրները մթնցան, ու ձե-
ռուրները կուրծքին վրայ ծալլած՝ խորին
հառաչանք մը արձակեց :

ԳԼՈՒԽ ԺԹ.

Շարունակորէն Օֆելիայի տնակսն
խնամոցը .

— Թուվմաս, ձիերը մի լծեր, կամք չու-
նիմ դուրս երթալու, ըսաւ Վարդուհին :

— Ինչո՞ւ, խաթունիկ :

— Այդ թշուառութիւնները երբոր կը
լսեմ՝ սիրտս կտոր կտոր կ'ըլլայ . չեմ ուզեր
դուրս ելլել :

Այս խօսքերս ըսաւ ու վաղեց ներս մը-
տաւ :

Քանի մը օր վերջը Բրիւ ապլային տեղ

ուրիշ կնիկ մը հաց բերաւ . Օֆէլիան ալ խոհանոցն էր :

— Տէր Աստուած , հառաչեց Գինա . ի՞նչ եղաւ Բրիւ ապլան :

— Ա՛լ ինքը հոս չգար , ըսաւ կնիկը նշանաւոր կերպով մը :

— Ի՞նչ կ'ուզես ըսել , մեռա՞ւ արդեօք :

— Բան մը չենք գիտեր . ինքը զիննետան մէջն է , ըսաւ կնիկը Օֆէլիային երեսը նայելով :

Երբոր Օֆէլիա հարկաւոր հացը գնեց , Գինա մինչև դուռը անոր հետը գնաց :

— Ի՞նչ բան ունի Բրիւ ապլան , պատմէ նայիմ , ըսաւ կնոջը :

Կնիկը կ'ուզէր պատմել , բայց միանգամայն կը վախէր :

— Կը խոստանա՞ս որ մարդու մը չըսես , ըսաւ ցած ձայնով . Բրիւ ապլան նորէն զինովցաւ , անոր համար զինքը բոլոր օրը զիննետան մէջ կապեցին : Կ'ըսեն ալ որ ճանճերը շատ նեղացուցեր են զինքը ու ալ հոն մեռեր է :

Գինա սրտին ցաւէն ձեռուրները երկինք վերցուց . մէյ մ'ալ ետև դարձաւ՝ տեսաւ որ Վարդուհին այլայլութենէն երեսը մոխիր դարձած՝ արձանի մը պէս հոն կեցեր էր :

— Տէր Աստուած , աղաղակեց Գինա , հիմայ խաթունիկս կը մարի . ինչո՞ւ այսպիսի սոսկալի բան մը իրեն ղիմացը պատմեցիր : Հայրն հիմայ ինծի պիտի բարկանայ :

— Ես չեմ մարտիր Ղինա, ըսաւ աղջիկը հաստատ ձայնով մը . ինչո՞ւ այդ բաները պիտի չլսէի . ինչպէս որ խեղճ Բրիւ կըրցեր է այնչափ սարսափելի նեղութիւն քաշել, ես ալ կրնայի լսել :

— Հրամանքիդ պէս փափուկ ու ազնուասիրտ խաթունիկներուն համար չէ այսպիսի պատմութիւններ լսել :

Վարդիկ նորէն հառաչեց ու կամաց կամաց սանդուխներէն վեր ելաւ երեսը տրամութենէն կախած :

Օֆէլիա անհամբերութեամբ հարցուց այն խեղճին թշուառ պատմութիւնը : Ղինա երկայն բարակ պատմեց, թովմասն ալ զիտցածը վրան աւելցուց :

— Այս ի՞նչ սարսափելի, այս ի՞նչ պրժգալի բան է, ըսաւ Օֆէլիա Սէն-Քլէրին խուցը վազելով, որ նստէր լրագիր կը կարդար . ի՞նչ անզթութիւն է :

— Ի՞նչ նոր անզթութիւն է ըսածդ, հարցուց Սէն-Քլէր :

— Խեղճ Բրիւն այնչափ ծեծեր են որ մեռեր է, ըսաւ Օֆէլիա, ու տեղն 'ի տեղը լսածները պատմեց, և զլխաւորապէս այս եղած անզթութեանը վրայ տաք տաք խօսեցաւ :

— Մտքէս կ'անցնէր որ վերջապէս այս վախճանը պիտի ունենայ, ըսաւ պաղութեամբ Սէն-Քլէր, ու լրագիրը նորէն ձեռք առաւ :

— Երբոր զիտէիր՝ ինչո՞ւ չջանացիր ար-

ղիկելու: Ի՞նչ. հոս դատաւոր չկայ, դատաստան չունիք որ այս անօրէնութիւններուն դէմն առնուի:

— Ընդհանրապէս հոս տեղի սովորութիւնն է որ մէկմէկու բանին գործքին չենք խառնուիր: Երբոր մէկը ինքզինք վնասել կ'ուզէ, անոր ի՞նչ կրնանք ընել, վասն զի անիկայ իրեն ստացուածքն էր: Խեղճ պառաւր, ինչպէս որ պատմեցին, զողնալն ու զինովնալը արհեստ ըրեր է եղեր իրեն, անով հարկաւ քիչ մարդ կը ցաւի վրան:

— Սակայն այդ շատ պժգալի բան է, Օգոստինոս: Իրաւցընէ Աստուած այս բաներուս համար զձեզ օր մը պիտի պատժէ:

— Ես յանցանք չունիմ, սիրելի, բայց արգիլել ալ չէի կրնար: Երբոր մէկը բնութեամբ անգութ է, ես ի՞նչ կրնամ ընել անոր: Իրենք բացարձակ իշխանութիւն ունին, և ամենեին բանի մ'ալ պատասխան տալու պարտք չունին. ի՞նչ անօգուտ բան է մէջ մտնալը, երբոր որոշ օրէնք մը չկայ: Ամենէն աղէկը այն է, որ աչուրնիս ալ զոցենք, ականջնիս ալ, ու թողունք որ ամէնքը իր ուզածն ընէ:

— Բայց ի՞նչպէս կրնաս աչքդ ու ականջըդ ալ զոցել:

— Մեզմէ ի՞նչ կը սպասես: Մարդկութեան մէկ խեղճ, անզգայ ու անկիրթ մաս մը ճերմակներուն բացարձակ իշխանութեանը տակ ինկեր են. անոնք ալ շատ անդամ ինքզինքնին չեն կրնար չափի մէջ

պահել, և ոչ ալ իրենց ճշմարիտ շահը
կը ճանչնան: Մարդկային ընկերութեան
այս տեսակ կարգաւորութեանց մէջ, պա-
տուաւոր մարդ մը ինչ կրնայ ընել, բայց
եթէ աչք զոցել, ու ջանալ որ սրտին ըզ-
ղացմունքն ալ մարէ: Ես ամէն իմ դիմացս
ելած խեղճերը չեմ կրնար դնել, թափա-
ռական ասպետի մը պէս ալ չեմ կրնար
ասդիս անդին վազել ու այլոց հասցուցած
փնասները ծածկելու ջանալ. միայն կը ջա-
նամ որ զոնէ ինձմէ հեռու բռնեմ:

Սէն-Քլէրի երեսները քիչ մը կռնճամոե-
ցան, վերջը նորէն իր առջի դուարթ կեր-
պը առնելով,

— Ա՛լ բաւական է, ըսաւ, այդ բար-
կացած երեսդ ինձի մի ցըցըներ. աշխարհ-
քիս թատրին դեռ դու վարագուրին մէկ
ծայրը քիչ մը վեր վերուցիր, բայց թէ որ
ուղենաս այս աշխարհքիս մէջ հանդիպած-
ներուն խորը մտնալ, վրադ սիրտ չմնար.
ամենեկին Դինայի խոհանոցը քննելուդ կը
նմանի:

Սէն-Քլէր բազմոցի մը վրան երկնցաւ
ու նորէն լրագիրը ձեռք առաւ. Օֆէլիան
ալ նստաւ ու սիրաբը նեղացած զուրպայ
հիւսել սկսաւ. քիչ մը լուռ կենալէն վեր-
ջը՝ դարձաւ զայրացմամբ մը ըսաւ.

— Նորէն կ'ըսեմ, Օգոստինոս. շատ
գէշ բան է այսպիսի ոճ մը պաշտպանելդ.
Իմ կարծիքս այս է, դու ինչ կ'ուզես ըսէ:

— Ի՞նչ, նորէն սկսար:

— Նորէն կ'ըսեմ, քու կողմանէդ շատ դէշ բան կ'ընես, որ այսպիսի սոսկալի ոճ մը կը պաշտպանես:

— Ես կը պաշտպանեմ. . . . ո՛վ ըսաւ թէ կը պաշտպանեմ:

— Բոլոր հարաւային կողմի բնակիչքը չէն պաշտպաներ. չէ նէ ինչո՞ւ 'ի գործ կը դնեն նոյն բանը:

— Այնչափ միամիտ ես, որ միտքդ դրեր ես թէ աշխարհքիս մէջ արդար բան միայն 'ի գործ կը դրուի: Աննացդ մէջ բան մը չես ըրած որ խիղճդ քեզի գէշ է ըսէ. . . .

— Թէ որ այնպիսի բան մ'ալ ըրած ըլլամ նէ՛ կը զղջամ:

— Ես ալ, պատասխանեց Սէն-Քլէր:

— Ան ատենը ինչո՞ւ նորէն կ'ընես:

— Ի հարկէ քեզի ալ հանդիպած է, սիրելի, որ երբեմն բանի մը վրայ զղջալէդ վերջը՝ նորէն նոյն բանը ըրեր ես:

— Հրամմեր ես, բայց ան ատեն ըսել է թէ սաստիկ փորձութեան մէջ ինկած եմ եղեր:

— Շատ աղէկ, ես ալ ահա սաստիկ փորձութեանց մէջ ինկած եմ:

— Բայց միշտ առաջադրութիւն դրեր եմ, որ նոյն մեղաց մէջ չիյնամ նորէն:

— Տասը տարուրնէ 'ի վեր ես ալ նոյն առաջադրութիւնը կը դնեմ, բայց անօգուտ: Գու այն վիճակն հասնըր ես որ ալ մեղք չընես. . . .

— Օգոստինոս, կրկնեց Օֆէլիա ծանր

կերպով մը , արժանի եմ որ դու իմ պա-
կսութիւններս յանդիմանես, ես ալ չեմ նե-
ղանար . բայց իմ ու քու մէջ մեծ տարբե-
րութիւն մը կայ : Իրաւ իմ վարքս իմ սկըզ-
բանցս համեմատ չէ , բայց ինձի կ'երևնայ
որ աւելի աջ ձեռքս կը կտրէի , թէ որ այն-
պիսի ճամբայ մը բռնէի որ ինձի բոլորո-
վին գէշ երևնար :

Սէն-Ֆլէր ելաւ ու Օֆէլիայի քով եկաւ
նստաւ , ու

— Այդ ծանր կերպով մէկդի դիր , ըսաւ .
զիտես որ ես ինչ կարգէ դուրս ու անկա-
տար մարդ մ'եմ : Մաղրածութիւն ընել կը
սիրեմ . կ'ընդունիմ որ դու խելացի կնիկ
մըն ես , և ես քու դիմացդ բան մը ըսել չեմ :

— Դու ծիծաղ կ'ընես , Օգոստինոս ,
բայց զիտնաս որ խօսածնիս շատ ծանր
բան է , ըսաւ Օֆէլիա ձեռքը Օգոստինո-
սին ճակտին վրայ դնելով :

— Իրաւցունէ այնչափ ծանր է որ օդին
տաքութեան ատեն վրան խօսիլ չըլլար :

Երբոր արևէն ու մթեղներէն նեղութիւն
կը քաշենք կրնանք խորին մտածութեանց
մէջ մտնել : Այս ի՛նչ տեսակ երևակայու-
թիւն է . հիմա կ'իմանամ թէ հիւսիսայինք
հարաւայիններէն որչափ աւելի առաքի-
նի են եղեր :

— Դու շատ թեթևամիտ մարդ ես :

— Կրնայ ըլլալ . բայց զոնէ մէկ անգամ
կենացս մէջ ծանր կ'ուզեմ ըլլալ : — Կեցիր
հիմայ սա նարնջի կողովը ինձի տուր որ

տաքնալու ըլլամ՝ նէ ինքզինքս պաղըշտըկ-
ցընեմ: — Երբոր պէտք ըլլայ որ մարդ իր
եղբարցմէ քանի մը հողի զերութեան բան-
տին մէջ փակէ, ան ատենը պէտք է հա-
սարակաց կարծեացը նայիլ թէ ինչպէս կը
դատէ. և...

— Միտքս այն չէր որ դու նեղանաս:

— Աւասիկ եմ ուրեմն, ըսաւ Սէն-Ֆլէր
ծանր կերպով մը. զերութեան այս վերա-
ցեալ խնդրոյն մէկ տեսակ կարծիք միայն
կայ: Երկրատէրները՝ որոնք զերիներէն
օգուտ կը քաղեն, եկեղեցականներն ալ
երկրատեսարց հաճոյ ըլլալու համար, քա-
ղաքական մարդիկ տիրելու մտքով՝ կրնան
բարոյական սկզբունքները ապականել,
մոռնալ բնութեան զգացմունքը, Աւետա-
րանին միտքը ծուռ մեկնել, բայց ոչ որ
կրնան խաբել: Գերութիւնը սատանայէն
ելաւ, որն որ իր կարողութիւնը ցուցընելու
համար հաստատեց:

Օֆէլիա զարմանքէն ձեռքի զօրծքը մէկ
ղի դրաւ ու Սէն-Ֆլէրին երեսը սկսաւ ապ-
շած նայիլ:

— Չէիր կարծեր որ ես այսպէս խօսիմ.
բայց թէ որ կ'ուզես ինձի մտիկ ընել, ես
իմ մտքէս անցածը յայտնեմ քեզի: Աս Սս-
տուծմէ ալ մարդկանցմէ ալ անիծուած
կարգադրութեան սկիզբն ինչ է, քննենք
մէյ մը ՚ի հիմանց. մէկղի զիր անոր վրայի
արտաքին կեղևանքները ու ինչուան խորն
իջնենք. ինչ կը տեսնենք... ուրիշ բան չէ՝

բայց եթէ, վասն զի իմ սև եղբայրս տգէտ
 ու տկար է, և ես բանէ հասկըցող և ու
 ժով եմ, անոր համար խեղճին ունեցածը
 չունեցածը կ'առնեմ ու երբոր ուզեմ ան ա
 տենը կուտամ: Ինչ որ ինձի խիստ, նուա
 տացուցիչ ու տհաճելի բան կ'երևայ՝ սեին
 ընել կուտամ, վասն զի ես աշխատիլ չեմ
 սիրեր, թող սեն աշխատի. վասն զի ես
 արեւն կ'երիմ՝ իմ տեղս սեր արևուն տա
 կը կը ձգեմ որ աշխատի. սեր ստակ վաս
 տըկի՝ որ ես մսխեմ. սեր ցեխերուն մէջ
 կը խոթեմ, որպէս զի ես անոր ուսին վը
 րայ առանց աղտոտելու անցնիմ. սեր քա
 նի որ կեանք ունի այս աշխարհքիս վրայ՝
 իմ կամքս միշտ պիտի ընէ, ինքը կամք չու
 նի, և երկինք երթալու շնորհքն ալ որչափ
 ուզենամ՝ այնչափ իրեն կը շնորհեմ: Ահա
 ւասիկ գերութիւնը իմ աչքիս գիմացը այս
 կերպարանքն ունի: Այս ամէն բան մեր
 անիրաւ օրէնսդրութենէն առաջ կու գայ:
 Գերեվաճառքի մէջ զեղծումն կը մտնէ կ'ը
 սեն, ինչ փուճ խօսք է, բուն իսկ գերե
 վաճառքը զեղծումն չէ նէ՝ ինչ է: Եւ թէ
 որ մեր հայրենիքը Սողոմ Գումորայ պէս
 երկրիս տակը չանցնիր՝ պատճառը այն է
 որ կարգէ դուրս խստութիւն՝ ի գործ չի
 դրուիր ինչպէս որ օրէնքը կը շնորհէ: Բը
 նական գութը, ամօթը, վասն զի մարդ
 ենք՝ ի կանանց ծնեալք և ոչ վայրի անա
 սուններէ, թող չտար օրինաց տուած
 բացարձակ իշխանութիւնը ի գործ դնել:

Անգութներն անգամ, իրենց բարբարոսութեան չափ մը ունին, Օրինաց սահմանէն դուրս չեն ելլեր:

Սէն-Քլէր ոտք ելաւ, և սիրտը նեղացած վեր վար խուցին մէջ կը քալէր. դէմքը սրտին զգացմունքներէն այլայլեալ, աչուրներէն կրակ կը ցատքէր. Օֆէլիա որ դինքը այն վիճակին մէջ ամենեին չէր տեսած՝ լուիկ մնջիկ մէկ անկիւն մը քաշուեր կեցեր էր:

— Յայտնի կ'ըսեմ քեզի, ըսաւ Սէն-Քլէր, թէ պէտք պարտապա՛սն ալ ըլլայ այս նիւթիս վրայ խօսիլն ու մտածելը, բայց յայտնի կ'ըսեմ, որ շատ անգամ մտքէս անցած է, թէ որ կարելի ըլլար որ աշխարհքս այս իր անօրէնութիւնները գետնին տակը անցուներ ու ծածկեր, ևս ալ ան ատենը ուրախութեամբ անոնց հետ կը կորսուէի: Երբոր իմ ճամբորդութեանցս ժամանակ կը տեսնէի որ ամենայն անպիտան, անգութ ու անկրօն մարդիկ, իրաւունք կրնան ունենալ ըստ մեր օրինաց բացարձակ իշխանութիւն ստանալու արանց, կանանց ու տղայոց վրայ, և իրենց զոզցած ու խարէութեամբ վաստըկած ստակովը զնել զանոնք. երբոր կը տեսնէի այս հրէշներուն իրենց բացարձակ իշխանութիւնը բանեցունելը այնչափ տղայոց, կանանց ու աղջկանց վրայ, անիծեր եմ իմ հայրենիքս, անիծած եմ նաև բոլոր մարդկութիւնը:

— Ո՛հ Օգոստինոս , ըսաւ Օֆէլիա , շատ բան ըսիր . ես կենացս մէջ և ոչ իսկ հիւսիսային կողմերը այսպիսի բան լսած էի :

— Հիւսիսային կողմերը . . . պատասխանեց Սէն-Քլէր իր բնական անտարբեր ուճովը . զուք հիւսիսայինքդ պաղարին մարդիկ էք . ամէն բանի մէջ պաղ կը մտածէք :

— Բայց մեր խնդրոյն դառնալով . . .

— Ո՛հ , ՚ի հարկէ պէտք է որ նորէն մեր խնդրոյն դառնանք : Կ'ուզես զիտնալ թէ ինչպէս այս անօրէնութիւնս ստացած եմ . . . դիւրին բան մ'է , այսինքն ժառանգութեամբ ինձի ինկած է : Ստեն մը գերիները իմ հօրս ու մօրս էին , հիմա իմս են իւրենց որդիքներովը , որ բաւական բազմութիւն են : Իմ հայրս Նոր-Սնդղիա ծընած էր , քու հօրմէդ շատ տարբեր մարդ էր , խիստ ու երկաթի պէս պինդ էր : Քու հայրդ Նոր-Սնդղիա հաստատուեցաւ որպէս զի քարերուն ու ժայռերուն վրայ թագաւորէ . իմս Լուիզիանա հաստատուեցաւ որպէս զի մարդիկ ու կանայք կառավարէ : Իսկ իմ մայրս կարգէ դուրս կնիկ մ'էր . մարդկային բնութիւն ունէր ինքն ալ , բայց վրան մարդկային տկարամտութիւն մը կամ սխալմունք մը չէ երեցած , և ով որ դեռ զինքը կը յիշէ , գերիները , բարեկամները , ազգականք ամէնքն ալ իմ խօսքիս կը վկայեն : Սյս մայրս , շատ տարիներ անգթութենէ զիս պահեց , Աւետարանի խրատները ինքիւր վրայ կենդանա-

ցուցեր էր . աւետարանի ճշմարտութեանց կենդանի պատկեր մ'էր : Ո՛հ մայր իմ, մայր իմ, ըսաւ Սէն-Ֆլէր ձեռուրդները երկինք վերցընելով . ու ելաւ անդին աթոռի մը վըրայ նստաւ , ու կրկնեց .

— Իմ եղբայրս ու ես երկուորեակք էինք , և ինչպէս որ կ'ըսեն , երկուորեակները մէկմէկու շատ կը նմանին , բայց մենք բոլորովին ընդհակառակն էինք . ինքը սև ու կրակոտ աչուրներ ունէր , սև մազեր , դէմքը կանոնաւոր ու քիչ մը թուխ . իսկ ես կասուտ աչուրներով , դեղին մազերով ու աւելի փափուկ գոյն մը ունէի :

Ինքը գործունեայ ու զխոտղ էր , իսկ ես տրտում ու անհոգ . բարեկամաց ու հաւասարակցաց հետ առատաձեռն էր , իսկ ըստորնագունից վրայ տիրող , և անհնազանդից վրայ կարգէ դուրս անդուծ : Մէկզմէկ իբրև եղբայր զեղբայր քիչ շատ կը սիրէինք , ինքը հօրս սիրելի էր աւելի , ես ալ մօրս :

Ես բնութեամբ աւելի հիւանդոտ էի , ու որ և իցէ բանէ շուտ մը կը զգացուէի , զոր հայրս ու եղբայրս չէին կրնար ըմբռնել . անով մայրս աւելի կը խնամէր զիս : Երբոր Ալփրեստոսին հետ կը վիճէի և հայրս ծուռ ծուռ երեսս կը նայէր՝ շուտ մը կը փախչէի մօրս խուցը ու քովը կը նստէի : Աչքիս դիմացն է գեռ իր դեղնած ու քաղցր կերպարանքը , անուշ ու ծանր նայուածքը . ճերմակ հագուստ մը կը հագնէր , անոր

Համար քանի որ զինքը կը տեսնայի՝ Յայտնութեան գրքին խօսքը միտքս կու գար որ Սուրբերը ճերմակ երկայն զգեստ հագած էին, կ'ըսէ :

Ամէն բանէ աւելի երաժշտութենէ շատ համ կ'առնէր, անոր համար ժամերով երգեհոնին զիմացը նստած հին եկեղեցական երգեր կ'երգէր, ես ալ զլուխս ծնկանը վրայ դրած, երբեմն կու լայի, երբեմն կը մտածէի, երբեմն ալ նուագարանին ձայնին մը տիկ կ'ընէի, ո՛հ, ի՛նչ մտածութիւններ կ'անցնէին մտքէս որ բերնով չէի կրնար սպասմել : Ան ատենը դեռ հիմակուան պէս գերութեան զէշութեանը վրայ ոչ որ խօսք կ'ընէր :

Հայրս ազնուապետական էր . թերևս առաջուց բարձր աստիճան մը ունեցած ըլլայ, թէպէտ խեղճ ու աղքատ ընտանեացմէ առաջ եկած էր, և բոլոր հին արքունեաց կերպեր ունէր . եղբայրս ալ բոլորովին անոր ելեր էր :

Ազնուապետական մը, ինչպէս որ զիտես, մէկ կարգ մարդիկներէ դատ, ուրիշ աստիճանի մարդկանց վրայ համակրութիւն (սիմբարիա) մը չունենար : Հօրս զիմացն ալ ճերմակները միայն յարգ մը ունէին : Եւ իրացունէ չեմ տեսած իրեն պէս իր հաւասարակցացը հետ արդարութեամբ վարուող մարդ մը, իսկ սները խառնածինները, անասնոց և մարդկանց մէջ տարբեր աստիճան մը կը սեպէր : Թէ որ հար-

ցընէր մէկը իրեն թէ արդեօք սևերն անմահ հոգի ունին, կարելի է որ տարակուսական կերպով պատասխան տար. վասն զի ինքը հոգւոյ անմահութեան վրայ շատ չէր մտածեր: Արօնական զգացմունք չունէր, զՍ. տուած կը յարդէր իբրև բանական էակնեւրուն գերագոյն զլուխը: Չեռքին տակը զըրեթէ հինգ հարիւր սև կ'աշխատոցունէր. իւր բանին գործին մէջ կարգէ դուրս անողոքելի ու ճիշտ էր, և իր ամէն հրամաններուն անվրէպ կատարումը կը պահանջէր: Իսկ իր հրամանները կատարողներն էին ստասաց, աշխատութենէ փախչող ու գող գերիներ. ալ դու մտածէ թէ ասոնցմէ ճշտութիւն պահանջելու համար ինչ աստիճանի անգութ ու խիստ կերպեր ՚ի գործ կը դնէր, որ ինձի պէս զգայուն բնութեամբ տղայ մը չէր կրնար տեսնել: Հայրս իրեն օգնական մը ունէր բարձրահասակ և ուժով մարդ մը, Ուէրմընդ զաւառը ծնած, և իր անգութ արուեստին մէջ շատ վարպետ. մայրս ասոր երեսն անգամ չէր ուզեր նայիլ, ես ալ նոյնպէս. բայց ինքը հօրս սիրտը վաստըրկած էր ու զրեթէ բոլոր մեր երկիրներուն բացարձակ հրամանատարն եղեր էր, այս մարդս Սդուպս կ'ըսուէր:

Ես դեռ այն ժամանակը տղայ էի, բայց ան ատենէն սիրտս մարդասիրական գութ մը կը զգայի: Բոլոր օրը տնակներուն ու դաշտերուն մէջ սևերուն հետ ատենս կ'անցընէի, անով շատ սիրելի եղայ անոնց. ի-

րենց ամէն նեղութիւնները ինձի կը սլատմէին . ես ալ մօրս հետ մէկ եղած կը ջանայինք կերպով մը անոնց եղած անիրաւութեան դարման մը ընել : Ամաաց կամաց շատ անգթութիւններ պակսեցուցինք , և սրտանց կ'ուրախանայինք մեր ըրած բարեացը վրայ . բայց ինչպէս շատ անգամ կը հանդիպի՝ ունեցած սաստիկ եռանդէս քիչ մը չափէն դուրս ելայ . Սղուպս սկըսաւ հօրս դանդաւտ ընել , թէ ս'լ իշխանութիւն չմնաց իր ձեռքը և թէ ինքը գերիները ս'լ չկրնար կառավարել , որով և սպառնացաւ նաև թողուլ երթալ :

Հայրս թէպէտ մօրս հետ շատ բանի աչք դոցելով կը վարուէր , բայց մտքին դրածէն ալ ետ չկենալով՝ մեր ու գերիներուն մէջ պատուար կանգնեցաւ . օր մը յայտնապէս մօրս դրուցեց թէ տանը մէջի գերիներուն ինչ կ'ուզես ըրէ , դու տէր ես . բայց դուրսը աշխատողներուն չեմ ուզեր որ խառնուիս : Չինքը իրաւ շատ կը սիրէր հայրս , և իր խօսքը ամենէն վեր կը սեպէր , բայց թէ որ մօրս տեղը երկինքէն ինչած մէկն ալ ըլլար՝ նոյն բանը անոր ալ կը դրուցէր , թէ որ տեսնէր թէ իր մտքին դրածին զէմ կը կենայ :

Շատ անգամ կը տեսնէի որ մայրս հօրս հետ այս գերիներուն խեղճ վիճակին վրայ սրտաշարժ կերպով կը խօսէր . հայրս ալ քաղաքավարութեամբ բայց պաղ արեամբ իրեն մտիկ ընելէն վերջը , այսչափ խօսե-

լուդ հետևանքը այն է, կ'ըսէր, որ Սդուպսը ճամբայ դնեմ. ես ինչպէս անկէ բաժնուիմ որ ճիշդ, գործունեայ, փորձ ու մարդասէր մարդ մըն է, և իր վիճակին ամենայն կատարելութիւնը վրան ունի:

Հայրս ամենայն անգթութեանց մէջ մէկ պատճառանք մը դտեր էր ինքզինքն արդարացընելու. բոլորովին կատարեալ մարդ չենք կրնար ըլլալ, կ'ըսէր. եթէ Սդուպս քիչ մը պախարակելու կերպեր ալ ունենայ՝ պէտք է իր կատարելութեանցը հետ բաղդատել: Ամէն կառավարութիւն իրեն խստութիւնն ալ ունի, մասնաւոր դիպուածներու համար ընդհանուր կանոնները ոտքի տակ չենք կրնար առնել: Բոլորովին տէրութեան պաշտօնեայի մը կերպ ունէր հայրս. և իր այս անտարբեր կերպերովը կարող էր բոլոր ազգ մը ընկճել ու ջախջախել առանց ամեննին այլայլելու: Մայրս վերջապէս յուսահատելով իր դիտաւորութիւնները մէկզի դրաւ ու լռեց: Չես կրնար ըմբռնել թէ ինչպէս սրտէն արիւն կ'անցնէր երբոր անտանելի անգթութիւններ ու անիրաւութիւններ կը տեսնէր. ուստի ուրիշ հնարք չգտնելով՝ սկսաւ իր տղոցը հաղորդել իր սկզբունքները: Բայց տղաք որչափ ալ դաստիարակուին՝ երբոր մէյմը աչուրնին բացուի ու ազատութիւն ունենան՝ բնութեամբ ինչ են նէ՝ զրեթէ ան կը մնան: Ալիբետոս ազնուապետ էր բնութեամբ, այնպէս ալ մեծցաւ, և մօրս ամե-

նայն ջանքին ու խրատուցը հակառակ՝ բուրբովին խօսքով ալ, մտքով ալ ազնուապետական մնաց :

Իսկ ինձի մօրս խրատները մինչև արիւնս թափանցած էին . հօրս կարծեացը յայտնապէս հակառակ ոչ երբէք կը խօսէր, ամենին իրեն դէմ չէր դներ . բայց իր ծանր կերպովը մէկ տարբեր տպաւորութիւն մը կը ձգէր իմ սրտիս մէջ, տարբեր զգացումն մը կու տար ուրիշ աչքով նայելու մարդկեղէն ամենախեղճ արարածոցը վըրայ ալ : Գեռ մտքէս չեւէր . օր մը դէպի երկինք նայելով, ըսաւ . — Օգոստինոս, նայէ մէյ մը, սա բոլոր աստղերը պիտի կործանին, բոլոր երկինքը պիտի ոչընչանայ . բայց մեր գերիներէն ամենախեղճին ամենաթշուառին ալ հոգին յաւիտեան կենդանի պիտի մնայ, վասն զի Աստուծոյ պէս անոր հոգին ալ անմահ է :

Մայրս քանի մը հին սակաւագիւտ պատկերներ ունէր, ասոնցմէ մէկը, որ կարգէ դուրս տպաւորութիւն ըրած էր վրան, Յիսուսի ՚ի ծնէ կոյրը բժշկելը կը ներկայացունէր . — Նայէ, Օգոստինոս, ըսաւ մէկ օր մը, այս կոյրը խեղճ աղքատ մըն էր, բայց ՚ի վերայ այսր ամենայնի Յիսուս զինքը հեռուանց չուղեց բժշկել, հապա քովը կանչեց ու ձեռքը վրան դնելով բժշկեց . այս բանս աղէկ միտքդ պահէ, տղաս : Թէ որ իր ձեռքին տակը երկայն ատեն մեծնալու ըլլայի, շատ գեղեցիկ սկզբունքներ

կունենայի հիմայ, սո՛ւրբ մը կրնայի ըլլալ: Բայց ափսո՛ս, հազար ափսոս, տասուիրեր տարուան իրմէ բաժնուեցայ ու մէյ մ'ալ չտեսայ զինքը:

Սէն-Ֆլէր քիչ մը ատեն լուեց ձեռուրները ճակտին դնելով, վերջը նորէն զլուխը վերուց,

— Ի՛նչ խեղճ բան է, ըսաւ, այս մարդկային բնութիւնը, որուն առաքինութեանը շատ անգամ մասնաւոր դիպուած մը, շատ անգամ տեղը, բնական խառնուածքը ու դաստիարակութիւնը կ'օգնեն ու կը դիւրացընեն: Նայէ մէյ մը, օրինակի համար, սա քու հայրդ այնպիսի երկրի մը մէջ կը բնակի ուր ամենայն մարդ հաւասար ու ազատ է, և իր ազատութիւնը անվախ ու անկասկած կը վայելէ. ինքը հիմայ գերեաց ազատութեան ընկերութեան մը անդամ գրուած է, անոր համար զմեզ հեթանոսի տեղ կը դնէ, թէպէտև իրեն բնական խառնուածքովը, իր սովորութիւններովը ամենին հօրմէս տարբերութիւն չունէր. այս բանիս հազար ու մէկ փորձ զիմացդ կըրնամ շարել: Հօրս պէս ինքն ալ բնութեամբ խիստ, բուն ու տիրապետել կը սիրէր, բայց դիպուածով ռամկապետական ընկերութեանց մէջ ինկաւ, անոնց սկզբունքները լսելով լսելով իրեն ընտանեցան, բայց ըստ ինքեան ինքն ալ հօրս պէս ազնուապետական էր, և անոր պէս հինգ, վեց հարիւր գերի կը պահէր:

Օֆէլիա ձեռքի գուրպան մէկ դի դնելով՝ պատասխանեցաւ պատասխան տալու , բայց Սէն-Քլէր անոր խօսքը բերնէն առնելով կրկնեց .

— Գու ըսելիքդ դիտեմ , ասով ըսել չեմ ուզեր թէ այս երկուքը ամէն կերպով իրարու նման էին : Մէկը բոլորովին իր բնութեանը հակառակ ընկերութեան մէջ զրտնուեր է , մէկալն ալ ընդհակառակն բոլորովին իր բնութեանը յարմար մարդկանց մէջ ինկեր է . անոր համար մէկը վերջին աստիճանի ուամկապետ եղեր է , մէկալն ալ անոր հակառակ բոլորովին ազնուապետական բռնաւոր մը դարձեր է : Թէ որ երկուքն ալ Լուիզիանայի մէջ բնակած ըլլային՝ մէկ կաղապարէ թափուած զնտակներու պէս իրարու նման կ'ըլլային :

— Գու՝ ծնողքդ ու ազգականներդ անարգող մըն ես , ըսաւ Օֆէլիա :

— Ես ամենեին հայրս ու հօրեղբայրս նախատելու համար չեմ ըսեր աս բանս , պատասխանեց Սէն-Քլէր , թէպէտ շատ ալ յարգանք քովս չգտուի : Հիմայ մեր պատմութեանը դառնալով , երբոր հայրս վախճանեցաւ , մեր երկու եղբարց մէջ ժառանգութիւնը բաժնեցինք : Աւիրեաթի պէս մէկը չեմ տեսած որ այնչափ ազնուական կերպ բանեցունէ իր հաշտարակցացը հետ , ուստի մեր ամէն բանը առանց ամենեին պզտիկ տհաճութեան մը շուտ մը կարգի մտաւ : Երկիրները ընկերութեամբ

բանեցրնել սկսանք, Աւիրեա ինծմէ քա-
ռապատիկ դործունեայ ըլլալով և բանէ ա-
ղէկ հասկընալով, քիչ ատենուան մէջ
չատ առաջ եկաւ ու մեծ երկրատէրներէն
մէկը եղաւ:

Բայց երկու տարիէն վերջը շատ կերպ
փորձ փորձելէս ետե՛ւ ալ կարելի չեղաւ որ
օդտակար կերպով միատեղ առաջ երթանք:
Քանի որ չորս կողմն չորս հինգ հարիւր զե-
րի կը տեսնայի որոնց և ոչ անունը գիտէի,
մանաւանդ թէ և ոչ մէկիկ մէկիկ կրնայի
ճանչնալ, և վրանին ալ մասնաւոր փոյթ մը
չէի դգար. դանոնք կառավարելն ինծի ան-
տանելի բան մը կ'երևար: Ասան զի քանի
որ կը տեսնայի որ պէտք է դանոնք գնեմ,
ծախեմ, կերակրեմ ու ամէն օր կենդա-
նեաց պէս աշխատելու հանեմ, իրենց
հանգստեան ու աշխատութեանը չափ դը-
նեմ, օր օրուան վրայ ջանամ որ աւելի
չահ հանեմ այն խեղճ գերիներէն, զիրենք
տանջեմ, անոնց կենաց անտնօրինելի հար-
կաւոր բաներէն ալ զրկեմ զիրենք, դանոնք
աշխատցընելու համար վրաներնէն զգու-
շութիւն, պատիժ, ծեծ չպակսեցունեմ,
ուստի այս բաներուս չէի կրնար տանել:
Կը սարսափէի քանի որ մօրս ինծի սորվե-
ցուցած այս խեղճերուն անմահ հոգւոյն
յարգը կը յիշէի: Ի՛նչ փուճ պատճառանք
մըն է որ կ'ըսեն թէ գերիները իրենց գե-
րութիւնը կը սիրեն. և ձեր հիւսիսային
կողմի քանի մը փիլիսոփաները կերպով

մը զմեզ արդարացունելու համար, գերութեան վրայ մեծամեծ դովեստներ կու տան: Մենք այս բաներս իրենցմէ աղէկ զիտենք. կարելի բան է որ մարդ մը զոհ ըլլայ ամէն օր տարին տասուերկու ամիս միակերպ առտուրնէ մինչև իրիկուն անզաղար աշխատելու խիստ տիրոջ մը ձեռքին տակը, առանց ամենևին ազատութիւն մը դտնելու. և ուրիշ վարձք չունենալով բայց եթէ տարին երկու վարտիք ու զոյգ մըն ալ կօշիկ. խեղճ տեղ մը պառկելու և կերածն ալ հազիւ ապրելու չափ: Ո՛վ կրնայ այդպիսի ողորմելի թշուառ կեանքի մը զոհ ըլլալ, կ'ուզէի որ այս ըսողները անձամբ փորձէին. սիրով զիրենք կը գնէի, և առանց խեղճ ընելու կ'աշխատեցընէի:

— Բայց ես կը կարծէի, ըսաւ Օֆէլիա, որ դուք գերեստացութիւնը օրինաւոր և Սուրբ Գրքէ թոյլ տուեալ կը համարէիք:

— Եւ ոչ մտքէդ անցուր, դեռ մենք այն աստիճանին չենք հասած: Ալիբետն անդամ որ բոլորովին բռնաւոր կերպ մը ունի՝ այսպէս չմտածեր. ինքն իր գործոցը սկիզբն դրած է այն հին առածը թէ իբրաւունքը հօգրագրուելի է: Շատ պատճառներով կը ցուցընէ որ ամերիկացի երկրակալներուն իրենց սներուն հետ ունեցած վարմունքը ամենևին նման է Անգղիայի ազնուապետականներուն և հարուստներուն իրենցմէ ստորնագունից հետ ունեցած վարմանը, այսինքն թէ զտկարները հողուով

մարմնով իրենց շահուն ու իրենց հանգրստութեանը համար կը գործածեն : Այլիրեստասոնց ըրածն ալ կը գովէ , և առանց ծառայականութեան քաղաքականութիւն չը կրնար ըլլալ , կ'ըսէ : Պէտք է դաս մը ստորնագունից ըլլայ , կ'ըսէ , բոլորովին նիւթական աշխատութեանց համար , դաս մ'ալ հարուստ ու պարապորդ վերնագունից , որոնք իրենց միտքը կրթելու պարապին : Ահաւասիկ ինքը այսպէս կը մտածէ , որովհետև ազնուապետ մեծցած է . իսկ ես չեմ կրնար այդ կարծեաց համոզուիլ , վասն զի անոր հակառակ ես 'ի բնէ ոամ կապետ եմ :

— Ի՞նչպէս Անգղիան ու Ամերիկան իրարու հետ կրնան բաղդատուիլ , ըսաւ Օֆէլիա : Անգղիոյ մէջ աշխատաւորները ոչ երբէք կը ծախուին , ոչ ծեծ կ'ուտեն և ոչ իրենց զաւակացմէ բռնութեամբ կը բաժնուին :

— Անգղիոյ մէջ ալ գործաւոր մը իրեն աշխատութիւն տուողէն կը կախուի բոլորովին . իբրև թէ անկէ զնուած ըլլար : Գերիներու տէրերը իրենց գերիները կրնան ծեծի տակ սպաննել , Անգղիոյ հարուստներն ալ զգործաւորները սովէն մեռցուծել : Իսկ թէ որ ընտանեկան սէրը կ'ըսես նէ՛ որն աւելի անգթութիւն է . ընտանիքը իր աչքին առջև սովէն մեռնիլը տեսնել , չէ՛ նէ անոնց ծախուիլը , քեզի կը թողում մտածելու :

— Բայց աս ըսելով գերութիւնը չարդարանար, թէ և ուրիշ դառնագոյն բաներէն աւելի դառն չըլլայ :

— Իմ միտքս ալ ամենեկին ջատագովել չէ գերեստացութիւնը : Մանաւանդ թէ ցուցնել է թէ մենք ինչպէս մարդկութեան օրէնքը կերպով մը ոտքի տակ կ'առնունք :

Մարդ մը ձիու պէս գնելը, ակուաները քննելը, իրեն կազմուածքն և ոյժը փորձելը, միով բանիւ հողի և մարմին ունեցող մը կենդանոյ պէս առնելն ու ծախելը՝ քաղաքականացեալ մարդու մը աչքին աւելի գէշ կ'երևնայ քան թէ որ և իցէ ուրիշ անիրաւութիւն, թէպէտ և ըստ ինքեան անիրաւութիւնը միշտ անիրաւութիւն է. ինչպէս հոս նոյնպէս ուրիշ տեղուանք մարդկային ընկերութեան մէկ մասը մէկալ մասին հանդստութեանը և շահուն զոհ եղած է :

— Ես այս ըսածիդ վրայ ոչ երբէք այդ կերպով մտածած էի, ըսաւ Օֆէլիա :

— Ես Անգղիոյ շատ կողմերը պարտեր եմ, և անձամբ քննած եմ այն կողմերու վարի սաստիճանի մարդկանց վիճակը, անոր համար իրաւունք կու տամ Ալիբետի, երբոր կ'ըսէ թէ — Մեր գերիներուն վիճակը Անգղիոյ շատ կողմի բնակչաց վիճակէն աւելի երջանիկ է : Այս ըսելով Ալիբետը անգութ մարդու տեղ չեմ ուզեր դնել. ինքը անհնազանդից դէմ շատ խիստ ու անգութ է, և իր կամացը դէմ խօսողին կամ կեցողին սաստիկ վրէժխնդիր կ'ըլլայ, ին-

չուան կը սպաննէ առանց խիղճ ընելու . բայց ուրիշ կողմանէ ամենայն ջանք կ'ընէ որ իր գերիներուն բնակութիւնն ու կերակուրը ազէկ հոգացուի :

Ես քանի որ իրեն հետ միատեղ կը բնակէի՝ ետէ եղայ որ քիչ մը գերիներուն կրթութեանը հոգ ունենայ . հազիւ համուզուեցաւ ու քահանայ մը կանչեց որ ամէն կիրակի դայ ու քրիստոնէական վարդապետութիւն սորվեցընէ , թէպէտ մտքէն համոզուած էր որ խեղճ մարդը փուճ տեղը ժամանակը պիտի կորսընցընէ , իբրև թէ անասնոց բան սորվեցընելու ըլլար : Իրաւ է ալ որ շաբաթը մէկ անգամ քանի մը ժամ տրուած կրթութիւնը այնպիսի մարդկանց վրայ , որոնք ՚ի բնէ նիւթական են և բոլոր շաբաթը աշխատութեամբ անցուցեր՝ շատ տարբերութիւն մը չըներ : Այս բանիս կրնան վկայել թէ Անդղիոյ արհեստաւորաց և թէ մեր գերիներուն վրայ աշխատող եկեղեցականները , այսու ամենայնիւ երբեմն զարմանալի բացառութիւններ կը գտնուին . որովհետև սները ճերմակներէն շատ աւելի կրօնական զգացումն ունին :

— Հողատէրութիւնդ ինչպէս ձեռքէ ձեռքեցիր :

— Քիչ մը ատենէն վերջը Ալիբետոս տեսաւ որ ես այնպիսի բաներու ամենեկին յարմարութիւն չունիմ . և իմ ուղածիս պէս նոր կարգադրութիւններ դնելով գե-

րեաց վիճակը շատ աւելի աղէկցընելէն վերջն ալ տեսաւ որ դեռ զիս զոհ չկրցաւ ընել : Ասան զի բուն իսկ գերեստացութիւնը ինձի զգուելի էր . կը դարչէի քանի որ միայն հարստանալու մտքով այս արանց ու կանանց առուտուրը կը տեսնայի, ու անոր հետեանք այնչափ անզգթութիւններ մտքիս զիմացը կը բերէի : Այլ որովհետեւ ես ալ ծոյլերու զլուխն եմ, գերեաց մէջի ծոյլերուն վրայ մասնաւոր գութ մը ունէի, և երբոր անոնցմէ մէկը ծուլութեան համար իրեն կողովին * տակը քար կամ աւազ կը լեցընէր որ ծանր կը լուէ, ես զինքը կը սպաշտպանէի, ու թող չէի տար որ սպառփեն . վասն զի ես ալ ըլլայի իրեն տեղը նոյն քանը պիտի ընէի :

Անով ինչպէս ատեն մը հօրս հետ, նոյնպէս ալ եղբօրս հետ միակերպ կռուի մէջ էի : Աւիրեառս ինձի խորհուրդ տուաւ որ հօրս ինձի ձգած մասը ու Նոր-Օսլէանի տունը առնեմ ու դատ ապրիմ, և իրեն թողում երկիրները, ասանկով մէկմէկէ բաժնուեցանք ու ես եկայ հոս բնակեցայ :

— Հասպա գերիներդ ինչո՞ւ չազատեցիր :

— Սիրտ չըրի . և չէի կրնար ալ դանոնք իբր վաստակի գործիք ինձի ծառայեցընել . անոր համար միտքս զրի որ ունեցածս բո-

* Երկիրներու մէջ աշխատող գերիները չափ ունին որ օրուան մէջ եթէ այնչափ բան չժողվեն՝ ծեծ կ'ուտեն :

լոր անոնց հետ միատեղ ուտեմ: Ոմանք շատ
ատենէ՛ի վեր ծառայութեանս մէջ ըլլալով
վրանին գութ ունիմ. պղտիկներն ալ ա-
նոնց տղաքն են, ասով ամէնքը իրենց վի-
ճակին գոհ են: Քիչ մը լուռ կենալով ու
չունչ առնելէն վերջը կրկնեց Սէն-Քլէր.
Ատեն մը մտքէս կ'անցնէր նոր բան մը ը-
նելու աս աշխարհքիս վրայ, քան թէ բոլո-
րովին ինքը զինքս անոր ընթացքին տամ:
Մտածեցի որ ազատիչ ըլլամ գերեաց ու
հայրենիքս այս նախատինքէն խալըսեմ:
Կարծեմ ամէն երիտասարդ ատեն մը ու-
նին որ կարգէ դուրս բաներ կը մտածէ.
բայց . . .

— Ինչո՞ւ համար մտքիդ դրածը չկա-
տարեցիր, ըսաւ Օֆէլիա. պէտք էիր ձեռքդ
մածին վրայ դնել և վերջը ետևդ չնայէիր:

— Ո՛հ, կարծածիս պէս չգնացին բա-
ներս, ու ես ալ Սողոմոնի պէս դառնացայ
աշխարհքէս՝ և այս բանս կարծեմ, ինչպէս
իրեն նոյնպէս ալ ինձի իմաստոտըսեակ պատ-
ձառն էր: Անկէ ետքը իմ ամենայն մեծա-
մեծ փափաքներս մէկդի դնելով գետի մը
երեսը ձգուած փայտի կտորի մը պէս՝ թո-
ղուցի ես զիս աշխարհքիս ընթացիցը որ
ուզածին պէս զիս քչէ տանի: Ալփրետոս
քանի որ կը տեսնայ զիս կը յանդիմանէ,
և ես պատասխան չունիմ տալու, որով-
հետև գոնէ ինքը իր միտքը դրածին համե-
մատ կը գործէ, իսկ իմ կեանքս վախճա-
նագուրկ բան մըն է:

— Կրնամ աս անգործ կեանքիդ վրայ դո՛հ ըլլալ :

— Գո՛հ ըլլամ . . . ի՛նչպէս դո՛հ կրնամ ըլլալ , որ հոգւով մարմնով կը պախարակեմ դայն : Բայց մեր առջի խօսքին դառնալով գերութեան վրայ ունեցած կարծիքս , որ քիչ մը առաջ բացատրեցի , իմս միայն չէ , շատ մարդիկ տեսայ որ ինձի պէս կը մտածեն : Հայրենիքնիս այս անօրէնութեանց տակ կը հեծէ , և ասոր հետեանքը ոչ միայն գերիները կը քաշեն , այլ աւելի ևս տէրերը կը կրեն : Անդդիացւոց ազնուապետութիւնը նոյն վիճակը չունի ի՛նչ որ մենք ունինք , վասն զի իրենք այս վարի աստիճանի արուած մարդկանց հետ հաղորդակցութիւն չունին : Իսկ հոս մեր գերիները կեանքերնին մեր տանը մէջ կ'անցընեն , մեր տղաքն ալ բոլոր օրը անոնց հետ են . և մեզմէ առաջ այս գերիները մեր տըղոցը վրայ իրենց սկզբունքները կը տպաւորեն . և թէ որ մեր Աարդիկն ալ բնութեամբ ազնիւ չըլլար՝ մինչև հիմայ շատոնց անոնցմէ արուած էր : Գերիները առանց դաստիարակութեան ու կրթութեան մեծցընելը և մեր տղաքը անոնց մէջ ձգելը ուրիշ բան չէ , բայց եթէ թողուլ որ գերեաց մէջ ծաղկի հիւանդութիւն իյնայ , ու անհոգ կենալ և կարծել թէ մեր տղաք անոնցմէ կը զգուշանան ու չեն պլըշտրկուիր : Եւ սակայն մեր քաղաքական օրէնքները կ'արգելուն սևերուն կրթութիւն տալը ,

Վասն զի աղէկ զիտեն որ դաստիարակութեան սկզբունք մը տալով անոնց՝ գերութեան հիմը կը խախտի. որով եթէ մենք ազատութիւն ալ չտանք, անոնք բռնի իրենք զիրենք կ'ազատեն :

— Աւրեմն այս բաներուս ծայրը ո՞ր պիտի երթայ. դու ի՞նչ կը կարծես, ըսաւ Օֆէլիա :

— Չեմ զիտեր. այս ստոյգ է որ հիմայ բոլոր աշխարհք այնպիսի շարժումն մը կայ, որ կամ շուտ կամ ուշ բան մը պիտի փրթի. անոր համար բոլոր Եւրոպա ու Ամերիկա մեծ սրտադողի մէջ են : Մայրս ինձի շատ անգամ կ'ըսէր թէ մօտ է այն օրը որ Քրիստոս թագաւորէ պիտի ու բոլոր մարդիկ երջանիկ ու ազատ պիտի ըլլան : Երբոր պզտի տղայ էի սաէպ ինձի Եկեացի Արքայոչքիւն քո ըսել կու տար : — Շատ անգամ մտքէս կ'անցնի որ ազգաց այս շարժումը, այս մեռեալ ոսկերաց մէջէն ելած դղրդումը յառաջընթաց կարապետ են Քրիստոսի Թագաւորութեանը : Բայց ո՞վ կրնայ այս օրը դուշակել :

— Օգոստինոս, ըսաւ Օֆէլիա ծանրութեամբ մը, կը տեսնեմ որ արքայութենէ շատ հեռու չես :

— Շնորհակալ եմ իմ վրաս ունեցած բարի համարմանդ. բայց ես՝ մէյմը կ'իջնիմ մէյմը կ'ելլեմ, տեսականաբար մինչև երկինքը կ'ելլեմ, իսկ երբոր բանը գործնականին կու գայ նէ՛ մինչև երկրիս խորը

կ'ինջնամ. . . Բայց ահա զանգաակը կը զարնէ, երթանք թէյ խմենք. յուսամ թէ ասկէ ետեւ ալ չես զանգատիր որ ես ալ ծանր մտածութեանց տէր չեմ :

Թէյի ժամանակ Մարիամ Բրիւ ասլլային մահուան դիպուածները պատմեց :

— Հիմայ հրամանքդ պիտի կարծես, ըսաւ Մարիամ Օֆէլիայի, որ մենք հոս ամէնքնիս ալ բարբարոս մարդիկ ենք :

— Կարծեմ աւելի գործքն է բարբարոսական, պատասխանեց Օֆէլիա, քան թէ դուք ամէնքնիդ ալ բարբարոս :

— Գիտցած ըլլաս, ըսաւ Մարիամ, որ այս գերիներուն հետ զլուխ ելլելն անկարելի է. ոմանք այնպէս անպիտան են որ ասլրելու անգամ արժանի չեն : Անոր համար ես ալ այսպիսի անպիտաններուն վըրայ ամենեկին գութ մը չեմ զգար. թէ որ իրենք աղէկ ըլլային՝ այս թշուառութիւնները իրենց չէին հանդիպեր :

— Բայց մայրիկ, ըսաւ անդիէն վարդուհին, ատ խեղճ կնիկը շատ թշուառ ըլլալուն համար ինքզինքը խումի տուեր էր :

— Ան ալ իրենք զիրենք արդարացընելու պատճառանք մ'է : Ես ալ շատ անգամ թշուառութեանց մէջ կ'իյնամ, և կարծեմ թէ իմ քաշածներս անոնց քաշածներէն շատ վեր են. բոլոր ըրածնին չարութիւն է, անով իրենց անպիտանութիւնը կը ծածկեն : Ոմանք կան որ որչափ խստութիւն ընես՝ չեն շըտկուիր. հայրս ատեն մը այնպէս ծոյլ գերի

մը ունէր որ չաշխատելու համար կը փախչէր մօտակայ ճահիճներուն մէջ կը սպահուրտէր ու երբեմն երբեմն կ'ելլէր գողութիւն ու ամէն տեսակ անկարգութիւն կ'ընէր . այս մարդս շատ անգամ բռնուեցաւ , շատ անգամ ծեծ կերաւ , բայց անօգուտ . վերջապէս մէկ օր մ'ալ բռնուելով սաստիկ ծեծ կերաւ ու փախաւ նորէն ճահիճներուն մէջ ինկաւ ու հոն մեռաւ . ամենին պատճառ չունէր այնպէս փախչելուն , որովհետև հօրս գերիները շատ հանգիստ վիճակ ունէին :

— Եւ սակայն ես անգամ մը , ըսաւ Սէնթլէր , գերի մը նուաճեցի , զոր ոչ ոք կըրցեր էր զսպել :

— Դո՛ւ , ըսաւ Մարիամ . ինչպէս , շատ հետաքրքիր եմ այս քաջութիւնդ գիտնալու :

— Բարձրահասակ սև մ'էր . Ափրիկէի առիւծ կը նմանէր . անունն ալ Սկիպիոն : Ոչ ոք կըրցեր էր զանիկայ գործածել . ձեռքէ ձեռք անցնելով վերջը վերջը Ալփրետոս զանիկայ գնեց , միտքն ալ գնելով որ պիտի կարենայ զանիկայ կառավարել : Օր մը անիկայ իրեն վերակեցուն աղէկ մը ծեծելէն վերջը՝ ձգեր փախեր էր : Այժմ բանս մեր բաժնուելէն վերջն էր , ես ալ նոյն օրը եղբօրս երկիրները զնացեր էի : Ալփրետոս սաստիկ բարկացեր էր . ես ըսի իրեն որ յանցանքը տիրոջն է , և իրեն խօսք ալ տուի որ զանիկայ հնազանդեցընեմ ,

ուստի մէջերնիս խօսք զրինք որ եթէ
 դանան՝ ինձի բերեն : Անց եօթը հոգի մէկ
 եղանք ու հրացաններով և խել մ'ալ շնե-
 րով գնացինք զինքը եղջերուի մը պէս որ-
 սալու : Թէպէտ ես միջնորդ էի , սակայն
 իմն ալ քիչ մը զլուխս տաքցաւ . շները ար-
 ձրկեցինք , ձիերով ասդիս անդին սկը-
 սանք վազել . վերջապէս շներուն հաջելէն
 իմացանք ասոր ուր պահուրտիլը . խեղճն
 սկսաւ բոլոր ուժովը դէմ՝ զնել ու մէկ կող-
 մանէ ալ փախչիլ կը նայէր , գնաց վերջա-
 պէս եղէգի խիտ անտառի մը մէջ մտաւ .
 բայց նեղը մտնելով՝ սկսաւ շներուն դէմ
 կռուրտիլ , ու իրեք հաար մինակ բռնցի
 հարուածով սատկեցուց . բայց հրացանի
 զնտակէ մը զարնուելով՝ ոտքէն վիրաւորե-
 ցաւ և արիւնլուայ վար ինկաւ . ես մէկէն
 վրան վազեցի , և շներն ու մարդիկները որ
 կ'ուզէին զխեղճը սպաննել , մէկգի ըրի , ու
 Ալիբետոսէն գնելով տարի տուն . տասնը-
 հինգ օր անցաւ չանցաւ այնպէս ընտանե-
 ցաւ ինձի հետ , որ ալ փախչիլն մտքէն չէր
 անցըներ :

— Բայց ինչպէս ըրիր , հարցուց Մա-
 րիամ :

— Մէկ ամենապարզ ոճ մը բռնեցի .
 բուն իմ բնակած խուցերուս մէկուն մէջ
 դրի զինքը . աղէկ անկողին մը տալ տուի ,
 մէկէն բժիշկ , վիրաբոյժ կանչեցի , ու մին-
 չև որ բժշկուեցաւ՝ աղէկ հոգ վրան տարի :
 Քիչ մը ստենէն իրեն ազատութեան թուղ-

Թը ձեռքը տուի, ու ըսի իրեն որ ալ ազատ է բոլորովին, ուր կ'ուզէ նէ երթայ, ու իր դիսին ճարը տեսնայ:

— Չնայ, հարցուց Օֆէլիա:

— Չէ. իրեն այնչափ ազատասիրութեանէն վերջը, մէկէն աչքիս դիմաց թուղթը պատրուակեց և ալ քովէս չուզեց բաժնուիլ: Ես իրեն պէս հաւատարիմ ծառայ մը չեմ ունեցած իմ կենացս մէջ: Քիչ մը վերջը քրիստոնեայ եղաւ, և տղու մը պէս անուշ բարք մը ստացաւ. բոլոր տունս իր ձեռքն էր, և շատ աղէկ կը նայէր, այս վերջի մաղձացաւը զինքն ալ առաւ տարաւ, մանաւանդ թէ ինքը իր կեանքը ինձի համար դո՛հ ւրաւ: Երբոր ես մաղձացաւէ բռնուած ծանր վտանգի մէջ էի՝ Սկիպիոն քովէս չէր հեռանար, և հաղիւ թէ իր այնչափ ջանքովը քիչ մը վրայ դրի, մէյ մ'ալ նայիս ինքը հիւանդացաւ ու ճար չեղաւ զինքը ազատելու. ուրիշ մարդու մահուանը վրայ այնչափ չեմ տրտմած, որչափ սա խեղճին համար վշտացայ:

Վարդուհին այս խօսակցութեանց ժամանակ կամաց կամաց հօրը մօտեցեր էր, և բերանաբաց իրեն մտիկ կ'ընէր. երբոր հայրը խօսքը լրամընցուց՝ Վարդուհին ցատքեց հօրը վիզը պլլուեցաւ, ու սկսաւ լալ և հառաչել:

— Ի՞նչ ունիս սիրելի, ըսաւ Սէն-Քլէր. Վարդուհին սրտին այլայլութենէն սաստիկ կը դողար: — Խեղճը կրկնեց հայրը,

այսպէս բաներ չկրնար լսել, մէկէն ջղերուն կը դարնէ :

— Չէ, չէ հայրիկ, ըսաւ աղջիկը, ես ջղի բան չունիմ, բայց այսպիսի բաները սրտիս շատ կը դաչին :

— Ի՞նչ կ'ուզես ըսել . . .

— Չեմ կրնար բացատրել . շատ բան մտքէս կ'անցնի. թերևս մէկ օր մը հրամանքիդ ալ կը յայտնեմ :

— Շատ աղէկ, ըսաւ Սէն-Քլէր, մտածէ ի՞նչ որ կ'ուզես, սրչափ որ կ'ուզես, բաւական է որ չլաս, ու սիրտս չվշտացընես : Նայէ քեզի ի՞նչ աղուոր դեղձ բերի . հիմայ եկու երթանք պարտիզին կարմիր ձկները տեսնենք :

Աղջիկը դեղձն առաւ ու հօրը հետ մէկտեղ պարտէզ ելան, և քիչ մը ատենէն տրտմութիւնը փարատեցաւ ու սկսաւ առջինին պէս ուրախ զուարթ ցատքըտել, ու հօրը ետեէն վազվուտել :

Վախեմ քիչ մը մեր խնդրէն շատ հեռացանք ու մեր Թովմասին վրայ խօսելու տեղը ուրիշ բարձր աստիճանի մարդիկներու վրայ խօսքերնիս երկնցուցինք : Բայց թէ որ կ'ուզեն ընթերցողք, երթանք Թովմասին խուցը որ ախոռին վրայ մաքուր բայց պզտի ծակուկ մըն է . ուր խեղճ անկողնէ մը և մէկ աթոռէ մը զատ ուրիշ բան չկայ, զրակալ մըն ալ ունի որուն վրայ Աստուածաշունչը և հոգևոր երգերուն տնտրակը կը դնէ : Հոս մեր բարեկամը նըս-

տեր ծնկանը վրայ հերձաքար * մը առած՝ մեծ բանի մը զբաղած էր, որ կարծես թէ իր կարողութենէն վեր կ'երևար :

Ընտանեաց սէրը ու կարօտը այնչափ զօրացեր էր Թովմասին սրտին մէջ, որ Վարդիկէն թերթ մը նամակի թուղթ ու գրիչ ուղեր էր, ու Շէլպի Յոննիկին քով բոլոր սորվածը 'ի գործ դնել ուղելով՝ ամէն ջանք կ'ընէր նամակ մը գրելու, որուն առջի ձեռքը հերձաքարին վրայ կը փորձէր :

Երկայն ատենէ 'ի վեր կրթութիւն չընելով մոռցեր էր գրելը, և քանի մը գրերուն ձևերը հանելու մեծ նեղութիւն կը քաշէր, և միտքը մնացածներն ալ չէր գիտեր թէ ինչպէս գործածէ : Այս սաստիկ աշխատութեանը ժամանակ մէյ մ'ալ Վարդիկ ներս մտաւ թուչունի մը պէս աթոռին կունակն ելաւ ու սկսաւ Թովմասին ետևէն գրածը քննել :

— Օ՛, աղբար Թովմաս, այդ ինչ այլանդակ ձևերով գրեր են :

— Փորձ կը փորձեմ իմ խեղճ կնոջս ու սողոցս նամակ մը գրելու, ըսաւ Թովմաս աչուրները սրբելով . բայց վախեմ թէ զլուխ պիտի չկարենամ ելլել :

— Կ'ուզես քեզի օգնեմ, Թովմաս . ես քիչ մը գիր սորվեր եմ . անցեալ տարի բոլոր գրերը կրնայի հանել, բայց վախեմ թէ ես ալ հիմայ մոռցած ըլլամ :

* ՏՃ. Երկար գոլար :

Վարդուհին ան ատենը իր ոսկեգոյն մազերով գլուխը թովմասին զլխուն տուած, անոր հետ մէկ եղաւ որ աս թուղթս գրեն, բայց երկուքն ալ հաւասարապէս տղէտ ըլլալով՝ գրերուն ձևերուն վրայ իրարու հետ վէճ կ'ընէին ու կը խորհրդակցէին: Վերջապէս շատ աշխատութեամբ ու ջանքով գրերը քիչ մը ձև սկսան առնուլ, ու նամակն առաջ երթալ:

— Ահա այսպէս, ըսաւ Վարդուհին, հիմայ քիչ մը գրի ձև առաւ. ո՛հ, որչափ պիտի ուրախանան կնիկդ ու տղաքդ երբոր այս թուղթս առնեն: Ի՛նչ մեծ անողգամութիւն են ըրեր, որ զքեզ անոնցմէ բաժներ են. բայց հօրմէս պիտի խնդրեմ որ շուտ մը զքեզ նորէն քու տունդ դարձընէ:

— Իմ առջի տիրուհիս խոստացաւ ինձի որ եթէ քիչ մը ստակ ձեռք ձգէ՝ շուտ մը զիս պիտի ազատէ, ըսաւ թովմաս. ապահով եմ որ խոստումները կը կատարէ: Տիրոջս որդին պարոն Յոննիկը ինձի խօսք տուաւ որ ինքը անձամբ դայ զիս առնու, և իր խոստումները իբր զրա՝ այս տողարը ինձի տուաւ:

Եւ թովմաս զգեստին տակէն տողարը հանեց ու Վարդուհին ցըցուց:

— Ան ատենը, ըսաւ Վարդուհին, հարկաւ կու դայ, շատ ուրախ եմ ատ բանիդ վերայ:

— Հիմայ կ'ուզեմ անոնց նամակ մը զըրել և ի՛մացընել ո՛ւր ըլլալս և ի՛նչ ընելս:

միանդամայն Քլոյէին ալ սիրտը հանդէս
ցունել որ իմ վիճակիս վրայ հոգ չընէ, ու
րովհետեւ հիմայ շատ աղէկ եմ: Խեղճ կը
նիկ . . . ինձի համար սրչափ վշտերու մէջ
տանջուեցաւ . . . :

— Թովմաս, կանչեց Սէն-Քլէր յան
կարծակի ներս մտնելով: Թովմասին ու
Վարդիկին դոյնը նետեց:

— Ի՞նչ կ'ընէիք, ըսաւ Սէն-Քլէր մօտե
նալով, ու հերձաքարը տեսնելով:

— Բան չկայ պատասխանեց Վարդու
հին, Թովմաս թուղթ մը կը գրէ. ես ալ օգ
նեցի իրեն. նայէ, հայրիկ, աղէկ դրուած
չէ սա նամակը:

— Ես երկուքներնուդ ալ սիրտը չեմ ու
ղեր կոտրել, ըսաւ Սէն-Քլէր, բայց աղէկ
կ'ըլլայ Թովմաս որ ինձի ձգես, ես պէտք
եղածին պէս կը գրեմ:

— Շատ հարկաւոր է, հայրիկ, որ այս
թուղթս գրուի, ըսաւ աղջիկը. Թովմասին
տիրուհին խոստացեր է եղեր իրեն որ դին
քը նորէն գնէ. ինքը ինձի ըսաւ:

Սէն-Քլէր կարծեց որ Թովմասին տի
րուհոյն խոստմունքն ալ անոնց խոստ
մանցը կը նմանի, որ իրենց գերին ծախս
լու ատեն զիրենք մխիթարելու համար այս
խոստմունքը կու տան, և ծախսելէն վերջը
իրենց խոստմունքը կը մոռնան: Ինչ և ի
ցէ թուղթը առաւ, ու Թովմասին ապրս
պրեց որ ձիերը պատրաստէ դուրս երթա
լու համար:

Նոյն իրիկունը թուլմասին թուղթը զըր-
ւեցաւ ու թղթատուն ալ ձգուեցաւ :

Օֆէլիա խաթունը անձանձրոյթ տանը
կարգաւորութեանը ուշ կը դնէր . Ղինայէն
սկսեալ մինչև տանը պղտիկ սևուկը ամէն-
քըն ալ Օֆէլիային համար կ'ըսէին թէ
չատ կարգէ դուրս խաթուն մըն է : Հա-
րաւային կողմի սևերը երբոր իրենց վե-
րակեցուացը վրայ գոհ չեն ըլլար նէ՛ այս
մակղիրս կու տան :

Մառայից մէջէն զլխաւորները որոնք
էին Ատղիփոսը , Յովհաննան ու Սրբուհին
մտքերնին դրած էին ու կ'ըսէին ալ որ Օ-
ֆէլիան խարուս չէ , և թէ խաթուն մը իրեն
պէս չաշխատիր , և թէ կերպն ալ , վար-
մունքն ալ ամենեկին ազնուականութիւն չու-
նին . կը զարմանային ալ թէ ինչպէս այս-
պիսի կնիկ մը Սէն-Քլէրի ազգական եղեր
է . Մարիամ ալ մէկալ կողմանէ շատ գոհ
մը չէր ցուցըներ ինքը զինքը Օֆէլիայի
գործունէութեանը վրայ : Իսկ Օֆէլիա առ-
տուընէ մինչև իրիկուն այնպիսի արագու-
թեամբ և արտորնօք կար կ'ընէր , որ կար-
ծես թէ վերջին աստիճանի նեղը մտած է
կարն հասցընելու . իսկ երբոր մութը կը
կոխէր՝ կարը կը ծալէր ու գուրպան ձեռք
կ'առնէր ու կը սկսէր արագ արագ հիւսել :
Միով բանիւ իր աշխատասէր կերպը տես-
նողին սիրտը կը բացուէր :

ԳԼՈՒԽ Ի .

Դարսի .

Առաւօտ մը երբոր Օֆէլիա տնական աշխատութեանց զբաղեր էր, մէյ մ'ալ Սէն-Ֆլէրի ձայնը լսեց որ սանդուխին վարէն զինքը կը կանչէր :

— Եկուր, եկուր, քեզի բան մը ունիմ ցուցընելու :

— Ի՞նչ կ'ուզես, ըսաւ Օֆէլիա կարը ձեռքը վար ինջնալով :

— Քեզի նոր բան մը գնեցի :

Մէյ մըն ալ նայիս՝ Օֆէլիային զիմացը ութը ինը տարեկան սև աղջիկ մը հանեց : Աղջկան սև ու վառվրուուն աչուրները ապակիի պէս կը փալթիլէին, ու զարմանալով մը կրակի պէս խուցին ամէն կահ կարասեացը վրայ կը դարձընէր կը նայէր . զարմանքէն բերանաբաց մնացած՝ սև շրթունքներուն եզերքը շարուած երկու կարգ փղոսկրէ ակուաները կը ցըցընէր . բրդի նման մազերը գլխուն չորս կողմանէ հլուսուած՝ դէպ 'ի մէկ կողմը տնկուեր էին . խորամանկ ու վարպետորդի կերպարանացը վրայ մաղձոտ վարազոյր մը ձգուած կ'երևար : Հաստըկէկ լաթէ պատրուտած աղտոտ շապիկ մը հագեր էր . բոլոր ունեցած հագուստն ալ այս էր . ձեռուրները կուրծքին վրայ ծալլած անշարժ կեցեր էր, ու

բոլոր իր կերպին մէջ այնպիսի կարգէ
դուրս բան կ'երևար՝ որ Օֆէլիա առջի բե-
րան սոսկալով

— Ինչո՞ւ ասիկայ ինձի բերիր, հարցուց
Սէն-Ֆլէրին :

— Որպէս զի զինքը դաստիարակես, ու
իր պարտքերը իրեն սորվեցընես, պա-
տասխանեց Սէն-Ֆլէր. ինձի կարգէ դուրս
տալաւորութիւն ըրաւ ասոր կերպարանքը :
Առաջ եկուր, Գորբսի, ըսաւ աղջկան սու-
լելով, կարծես թէ շուն մը կը կանչէր. երդ
մը երգէ, ու պար մ'ալ բռնէ որ Օֆէլիա
խաթունն ալ տեսնայ :

Սևուկն աչուրները պտըտցընելով սկը-
սաւ սևերու մէկ երդ մը երգել. ոտքով ձեռ-
քով երաժշտութեան ամանակը կը դար-
նէր. սրահին չորս կողմն ալ թռչունի պէս
գառնալով, ծունկ ծնկի դարնելով իյնալ
կը ձևացընէր. մէյ մ'ալ յանկարծ ձեռք
ձեռքի ծալլած գետնին վրայ նստաւ, ու
կրակոտ աչուրները գողի պէս ասդիս ան-
զին կը պտըտցունէր :

Օֆէլիա զարմանքէն պաղած մնաց. իսկ
Սէն-Ֆլէր այս սևուկին կերպերը տեսնե-
լով կը դուարձանար, ու դարձաւ ըսաւ ա-
նոր .

— Գորբսի, ահաւասիկ քու նոր տիրու-
հիդ, ես զքեզ իրեն կը յանձնեմ, իրեն ը-
սածներուն մտիկ ըրէ, ու նայէ որ զինքը
գոհ ընես :

— Շատ աղէկ, ըսաւ Գորբսի, խոնարհ

ու անուշ ձայնով մը , բայց խորամանկ նայուածքով մը :

— Սակէ ետքը խելօք պիտի կենաս , ըսաւ Սէն-Քլէր :

— Հրամմեր ես , ըսաւ Գոբսի առջինին պէս :

— Օգոստինոս , ըսաւ Օֆէլիա , այս ինչ բան է . տունդ այդպիսի անպիտաններով այնչափ լեցուն է , որ երկու քայլ կ'առնես՝ ոտքիդ տակը կու գան : Երբոր առաւօտը կ'ելլեմ սետկ մը դրանս ետին պառկած կը տեսնեմ . ուրիշ մը անդին խոտէ անկողնին վրայ ինկած , մէկ երրորդ մը ուրիշ տեղ մը փռուած : Առտուընէ մինչև իրիկուն կը խաղան , կը պոռչըտան . խոհանոցին մէջ ծակուծուկ կը մտնեն կ'ելլեն . այս ալ ինչ պիտի ընենք :

— Չըսի՞ քեզի որ զինքը պիտի դաստիարակես : Միշտ ինձի քարոզ կը կարդաս որ Ափրիկէի տղաքը կըթելու է , ես ալ մտածեցի որ նոր տղայ մը քեզի ընծայ ընեմ , բոլորովին տղէտ , որպէս զի քարոզածդ մէյ մը անոր վրայ փորձես , ու իրեն պարտքերը սորվեցընես :

— Ես ասոր պէտք չունիմ , նորէն կ'ըսեմ քեզի . բաւական զլխի ցաւ ունիմ :

— Կը տեսնա՞ս որ ինչ տեսակ քրիստոնեայ էք դուք . շատ աղէկ զիտէք քարոզիչներու ընկերութիւններ հաստատել , քարոզիչներ խրկել որ խեղճերը իրենց կեանքը ասոնց պէս բարբարոսաց մէջ ան-

ցունենն . բայց ձեզմէ մէկն ալ չկայ՝ որ իր տունը դռնէ պզտիկ աղջիկ մը առնէ , ու անձամբ անոր կրթութեանը հոգ ունենայ : Երբոր այսպիսի նեղութեան մը հանդիպիք՝ ան ատենը կը սկսիք դուրս հանել , թէ աղտոտ են , զգուելի են , ձանձրութիւն կուտան , դեռ ինչ զիտեմ , ինչ տեսակ ուրիշ փուճումուճ պատճառներ կը բերէք :

— Օգոստինոս , իմ ըսածս այդ չէր , պատասխանեց Օֆէլիա կակղութեամբ . ու վերջը աղջկան դառնալով , — Ո՞վ չզղիտեր թէ , կրկնեց , կատարեալ քարոզչի մը դործ է ասոր վրայ աշխատիլը :

Սէն-Քլէր զզայուն երակին դպեր էր . Օֆէլիայի խիղճը սկսաւ զարնել որ պարտք մըն է այս բանս . 'ի վերայ այսր ամենայնի վրայ բերաւ .

— Փուճ բան էր զաս ալ դնելդ , տանը մէջ այնչափ կան որ անոնց վրայ հազիւ կրնամ հոգ ունենալ :

— Օֆէլիա , ըսաւ Սէն-Քլէր զինքը մէկ զի տանելով . թողութիւն կ'ընես որ այսպիսի կծու խօսքերով վշտացուցի դքեղ . բայց դու քու աղէկութեամբդ սրտիդ չես դներ : Եղածը մտիկ ըրէ , սա աղջիկը երկու զինով պանդոկապետներու էր . ամէն օր ասոնց խանութին զիմացէն անցնելու ատենս՝ սիրտս կը խշխշար՝ երբոր կը լսէի տղուն ճըւալու ձայնը , որ ձեծին տակը խնդճը ողիկ ողիկ կու դար . սիրտս չզիմացաւ , իրեն ալ կերպը ինձի շատ հաճելի ըլ-

լալով՝ գնեցի : Հիմա փորձէ տեսնեմ . Նոր-Անդղիացւոց պէս դաստիարակութիւն մը տուր ասոր , տեսնենք ինչ կ'ըլլայ : Ինչպէս որ գիտես՝ ես շնորհք չունիմ անոր կրթութեանը դրադելու . կ'ուզեմ որ դու առնուսու աղէկ կրթութիւն մը տաս իրեն :

— Շատ աղէկ , կրցածս կ'ընեմ , ըսաւ Օֆէլիա . վերջը պզտի աղջկան մօտենալով՝ — Այս ինչ ազտոտ ու պատրուտած հագուստ ունի , ըսաւ :

— Մաքրել տուր զինքը ու նոր հագուստ մը հագուեցընել տուր , ըսաւ Սէն-Քլէր :

Օֆէլիա աղջիկն առաւ ու դէպ 'ի խոհանոց տարաւ . մէկէն Գինան դուրս ցատրեց ու զաղջիկը տեսնելով՝ արհամարհական կերպով մը գիտել սկսաւ :

— Չեմ գիտեր թէ , ըսաւ , պարոնը այս սևուկն ալ ինչ պիտի ընէ , կարծես թէ ասոր կը կարօտէր . ես ասիկայ խոհանոցին մէջ չեմ ուզեր որ ոտքիս տակ պտըտի :

— Ո՛հ . ըսին անդիէն Յովհաննան ու Սրբուհին , մենք հոս այսչափ սևուկներէն կը նեղինք , աս ալ վրայ հասաւ :

Գինան այս խօսքս իրեն ալ նախատինք սեպելով . — Քեզմէ ալ սե չէ Սրբուհի , ըսաւ . դու ոչ սե ես և ոչ ալ ճերմակ , աւելի աղէկ է կամ բոլորովին սե ըլլալ , և կամ բոլորովին ճերմակ :

Օֆէլիա տեսնելով որ ոչ որ աս խեղճին վրան մաքրելու կը շարժի , ինքը սկսաւ սոթտուիլ ու մաքրել . ան ատենը Յովհաննան

ալ ստիպուած՝ զգուելով ու քիթը բերանը ծամածռելով ելաւ Օֆէլիային օգնելու :

Օֆէլիա կատարեալ առաքինական հոգով այն աղտոտ աղջկան վրան զլուխը մաքրեց, ինքզինքը բռնելով որ զգուելէն սիրտը կը խառնուէր . բայց երբոր խեղճին ուսին վրայ խարազանին կապոյտ նշանները տեսաւ սիրտը խշխշայ :

— Ար տեսնես սա նշանները, ըսաւ Յովհաննա, ասոնցմէ կ'իմացուի որ ծեծի կարօտ եղած պիտի ըլլայ . ո՞ զիտէ ի՞նչ բաներ ալ հոս պիտի ընէ . ես այս ողորմելոյն երեսը չեմ կրնար նայիլ, չեմ զիտեր թէ մեր տէրը ասոնցմէ ի՞նչ համ կ'առնէ :

Խեղճ պզտիկը մահանալով մը մտիկ ըրաւ այս խօսքերս . երբեմն երբեմն ալ զողի պէս Յովհաննային ականջին օղերուն կը նայէր :

Երբոր բոլորովին մաքրուեցաւ հազուեցաւ ու մազերը կարգի մտան, — Փառք քեզ Աստուած, ըսաւ Օֆէլիա, հիմայ քիչ մը վրան մարդու կերպարանք եկաւ : Ա երջը զիմացն առած կը մտածէր թէ ի՞նչ դաստիարակութիւն տայ . և սկսաւ այս հարցմունքներն ընել :

— Քանի՞ տարուան ես, Գորսի :

— Չեմ զիտեր, ըսաւ աղջիկը նազելով մը :

— Տարիքդ չես զիտեր . քեզի չեն ըսած ամենեկին քանի՞ տարեկան ըլլալդ : Ո՞վ էր քու մայրդ :

— Ես ամենեկին մայր չեմ ունեցած, պատասխանեց աղջիկը նորէն կոտրտուելով:

— Ի՞նչ կ'ըսես. դու մայր չե՞ս ունեցած...
Ի՞նչ կը խօսիս... Հապա ուսկից ծնար:

— Ե՞ս... ես ծնած չեմ ամենեկին:

Եւ աս ըսելու ատեն այնպիսի կարգէ դուրս կերպով քիթն ու բերանը կը ծամածուէր, որ եթէ Օֆէլիա երևակայոտ կընիկ մը ըլլար՝ պիտի կարծէր թէ ասիկայ դժոխքէն փախած պղտի սատանայ մը ըլլայ. բայց ինքը առանց խռովելու,

— Մարդու հետ այսպէս չեն խօսիր, ըսաւ. քեզի հետ կատակ ընելու չեմ եկեր հոս. ըսէ նայիմ, ո՛ւր ծնած ես. հայրդ մայրդ ո՞վ էին:

— Ես ամենեկին չեմ ծնած, ըսաւ նորէն աղջիկը վճռական կերպով մը. ես ոչ հայր, ոչ մայր, և ոչ մարդ մը ունեցեր եմ: Մէկ դերեվաճառի մը տուն խել մը իմ հասակակիցներու հետ մէկտեղ մեծցեր եմ, Սիւապլային ձեռքին տակը:

Դորսի պարզութեամբ կ'ըսէր աս խօսքերս. անգիէն Յովհաննան ծիծաղ մը փրցընելով,

— Խաթուն, ըսաւ, ասոնց պէս շատ կը դանուին, գերեվաճառները ոչինչ դնով դասոնք պղտի պղտի կը դնեն ու կը մեծցընեն, և վերջէն վաստակով կը ծախեն:

— Քու վերջի տիրոջդ քով ո՞րչափ ատեն կեցար:

— Չեմ գիտեր, խաթուն:

— Տարի մը , չէ նէ աւելի :

— Չեմ գիտեր ամենեկին :

— Այս խեղճ սները , պատասխանեց անդիէն նորէն Յովհաննան , բան մըն ալ չեն կրնար ըսել . ինչ է ժամանակը չեն հասկընար . տարին ինչ է չեն ըմբռներ , տարիքնին ալ չեն գիտեր :

— Աստուծոյ անունը լսած ես , Գորսի , հարցուց Օֆէլիա :

Աղջիկը չհասկընալով դարմացած երեսը կը նայէր :

— Գիտես ո՞վ գրեղ ստեղծեր է :

— Ոչ որ . ես մէկը չեմ ճանչնար որ գիտ ստեղծած ըլլայ , պատասխանեց աղջիկը կարգէ գուրս ժպտելով :

— Կար կարել գիտես , հարցուց Օֆէլիա , մտածելով որ թերևս այսպիսի բան կարենայ ըմբռնել :

— Չէ , խաթուն :

— Հապա ինչ գիտես ընել . տէրերդ ըղբեղ ինչ բանի կ'աշխատեցնէին :

— Ձուր կը քաշէի , պնակ կը լուայի , դանակները կը մաքրէի , և սեղանի կը ծառայէի . . .

— Քեզի հետ աղէկ կը վարուէին :

— Կարծեմ , ըսաւ աղջիկը ուշադրութեամբ Օֆէլիայի երեսը նայելով :

Օֆէլիա աս խօսակցութենէս ետև ոտք ելաւ , մէյ մ'ալ ետին Սէն-Քլէր աթոռին կոթընած կեցեր էր :

— Նայէ Օֆէլիա , ըսաւ , անմշակ գետ .

նի մը կը նմանի ատոր միայքը . ուստի քու զաղափարներդ սերմանէ հոն . յուսամ թէ շատ նեղութիւն չես քաշեր :

Օֆէլիա ինչպէս ուրիշ բաներու , այսպէս ալ դաստիարակութեան սլարզ ու անփութութիւն սկզբունք մը ունէր , ինչ որ Նոր-Անգղիոյ բնակիչքն ալ ատենօք ունէին , և դեռ մինչև հիմայ ալ քանի մը դեղեր և օտարաց հաղորդակցութենէ դուրի մնացած տեղեր նոյն սկզբամբ կ'երթան : Իրենց դաստիարակութեան կանոնը սլարզ է . և էտղոց խօսք մտիկ ընել տալ , քրիստոնէական վարդապետութիւն , կարդալ ու բանբանիլ սորվեցունել , և առանց մտածելու չխօսիլ , ու երբոր սուտ ըսեն՝ ձեռնը դիրենք , այս էր բոլոր տուած կրթութիւննին : Եւ թէպէտ քաղաքականութեան ծաղկելովը այս կրթութեան ոճն ալ մարեցաւ , բայց դեռ կը գտնուին մեր սլապերէն կրթութիւն առած մարդիկներ , որոնք բոլորովին նոյն սկզբամբ տողորուած են :

Ինչ և իցէ Օֆէլիա ալ ասկէ աւելի բան չէր գիտեր , ուստի մեծ խնամքով այս սլրդտի աղջկան դաստիարակութեանը ձեռք զարկաւ : Պզտի սևուկը կամաց կամաց բոլոր ծառայից զիմաց Օֆէլիա խաթունին հոգեզաւակը սեպուեցաւ . և տեսնալով որ խոհանոցը վրան գէշ աչքով կը նային՝ մըտածեց զինքն անկէ հանել ու բուն իր խրջին մէջ անոր դաստիարակութեան առաջին հիմունքը դնել : Անկողինը մինչև ան-

տանն աղախիններուն թող չտալով ինքը կը շինէր, սկսաւ անկէ վերջը Գորսիին սորվեցընել անկողին շինելը ու իրեն շինել կուտար :

Երկրորդ առաւօտ Օֆէլիան Գորսին առաւ խուցը տարաւ, ու երկայն բարակ սկսաւ անոր անկողին շինելու դժուարին արուեստը սորվեցընել : Գորսին ալ մաքրուած, մաղերը շտկած, մաքուր հագուած, առջնն ալ զոզնոց մը կապած՝ ծանր կերպով Օֆէլիային դիմացը կեցեր այս ամենահարկաւոր բանին մտադրութիւն կընէր :

— Հիմա ցըցընեմ քեզի Գորսի, անկողին շինելու կերպը . ես շատ դժուարաւ զոհ կ'ըլլամ իմ անկողնոյս, անոր համար պէտք է որ աղէկ մտադիր ըլլաս :

— Շատ աղէկ, ըսաւ Գորսի խոր հառաչանքով մը :

— Հիմա Գորսի աղէկ նայէ . ասիկայ է սաւանին վերի ծայրը, այս է շիտակը, այս ալ հակառակ կողմը . միտքդ կը պահես :

— Հրամմեր ես խաթուն, ըսաւ Գորսին նոր հառաչանքով մը :

— Շատ լաւ, հիմա պէտք է անկողնին սաւանը փռել, ծայրը բարձին վրայէն տակն անցունելով և չորս կողմէն ծայրերը անկողնին տակը խոթելով . այսպէս, կը տեսնես :

— Հրամմեր ես, ըսաւ Գորսի սաստիկ ուշադրութիւն դնելով :

— Իսկ վերմակին սաւանն ալ այսպէս պէտք է դնես, ոտքին կողմը անկողնոյն տակը խոթելով, շիտակ առանց կտորըւածքի :

— Շատ աղէկ, ըսաւ նորէն Գորսի :

Բայց գիտնալու է որ քանի որ բարեսիրտ Օֆէլիան մեծ ջանքով գլուխը կախած սորվեցընելու հետ էր, Գորսիին աչքին դարկին զոյգ մը ձեռնոց ու բարակ ժապաւէն մը, ուստի զողնալը ու թևին մէջ խոթելը մէկ ըրաւ, այնպիսի արագութեամբ որ Օֆէլիա և ոչ իսկ անոր շարժիլը տեսաւ :

— Հիմա նայինք, Գորսի, ինչպէս պիտի ընես, ըսաւ Օֆէլիա ու անկողնոյն վերայէն սաւանները քաշեց վերցուց և թողուց որ աղջիկը ինքիրենը անկողինը շինէ :

Գորսի ծանր կերպով մը իբրև թէ մեծ գործողութեան մը հետ ըլլար՝ սկսաւ կոկիկ կերպով սաւանները փռել, վերմակը շրտկել, այնպէս որ Օֆէլիան ալ շատ գոհ եղաւ : Բայց անկողինը շինելը լրմնցընելու ատեն, դժբաղդաբար գողցած ժապաւէնին ծայրը հագուստին թևէն դուրս ելաւ . Օֆէլիա տեսածին պէս մէկէն քաշեց դուրս հանեց :

— Այս ինչ բան է, ըսաւ, թշուառական, ինչպէս գողցեր ես :

Գորսին, թէպէտ իր թևէն դուրս ելած էր այն ժապաւէնը, բայց ամենեին առանց խռովելու, անմեղ դարմանքով մը Օֆէլիայի երեսը նայեցաւ :

— Կ'երևայ թէ, ըսաւ, խաթուն, այդ ժապաւէնը հրամանքիդ պիտի ըլլայ, բայց ինչպէս իմ զգեստիս թեկն մէջ մտեր է՝ ան չեմ կրնար հասկընալ:

— Ի՛նչպէս... Գորբսի, սուտ մի խօսիր, դու այս ժապաւէնը դողցած պիտի ըլլաս:

— Չէ, խաթուն, չէ, ապահով եղիր որ ես այդպիսի բան չեմ ըրած. հիմայ առաջին անգամն է որ կը տեսնեմ:

— Գորբսի չես գիտեր որ սուտ խօսիլը դէշ բան է:

— Ես ոչ երբէք սուտ կը խօսիմ, ըսաւ Գորբսի անմեղ կերպով մը, իբրև թէ անխրաւարար ամբաստանուած ըլլար. ես ճըշմարիտը միայն ըսի, ուրիշ բան չեմ գիտեր:

— Թէ որ սուտ ըսելը շարունակես, գիտցած ըլլաս որ պիտի ծեծ ուտես:

— Թէ և առտուրնէ մինչև իրիկուն ալ ծեծես զիս, ուրիշ բան մը չունիմ ըսելիք, ըսաւ Գորբսի աչուրները լեցուած. ժապաւէնը ինքիրմէ իմ թեկս մէջ մտած պիտի ըլլայ. անշուշտ հրամանքդ անկողնոյն վըրայ ձգած էիր, տաւաններուն մէջ մնացած էր, ու ինչպէս եղեր է թեկս մէջ մտեր է:

ՕՖէլիա այն աստիճանի այս անճոռնի սուտին վրայ նեղացաւ, որ հրեց անդին ձգեց աղջիկը:

— Չար, ըսելով, ո՞րուն սուտ կ'ըսես:

Այս ցնցուելու ժամանակ մէյ մ'ալ նայիս ձեռնոցներն ալ մէկալ թեկն դուրս ինկան և մէջ տեղն ելան:

— Նայէ հիմա, ըսաւ Օֆէլիա, ալ պիտի ժխտեն գողնալդ :

Գորսի խոստովանեցաւ ձեռնոցները գողնալը, բայց ժապաւէնը միշտ ժխտեց :

— Գորսի, ըսաւ Օֆէլիա, թէ որ ճշմարիտը խոստովանիս՝ աս անգամ գրեզ չեմ ծեծեր :

Գորսի նայեցաւ որ ճարը հատաւ, խոստովանեցաւ թէ՛ ձեռնոցները և թէ՛ ժապաւէնը գողնալը, ու լալով թողութիւն ուզեց :

— Հիմա ըսէ ինձի, գիտեմ որ քանի որ այս տանս մէջն ես, ՚ի հարկէ ուրիշ շատ բաներ ալ գողցած պիտի ըլլաս, վասն զի երէկ բոլորովին գրեզ ազատ թողեր էի. թէ որ խոստովանիս ինչ որ գողցեր՝ ես նէ՛ ծեծ չեմ դարներ :

— Շատ աղէկ, ան ատեն զիտցած ըլլաս խաթուն, որ Վարդուհի խաթունին բուստէ մանեակը գողցայ :

— Վայ չար, ուրիշ նայինք ինչ ըրիր :

— Սրբուհիին ալ բուստէ օղերը գողցայ :

— Շուտ հոս բեր գողցածներդ :

— Չկայ, կրակը նետեցի :

— Կրակը նետեցիր, գո՞վ կը խաբես, գնա՛, շուտ, գնա բեր, ապա թէ ոչ ծեծ կ'ուտես :

Գորսի սկսաւ լալով ողբալով պնդել թէ չկան և թէ իրաւքնէ կրակը նետեր է :

— Ինչո՞ւ կրակը նետեցիր. հարցուց Օֆէլիա :

— Վասն զի չար եմ, հրամմեր ես խա-

թուն, ես վերջի աստիճանի չար աղջիկ մըն եմ. և ինքզինքս չեմ կրնար զսպել :

Այս խօսակցութեանս ժամանակ մէյ մ'ալ Վարդիկ ներս մտաւ, Գորսիին գողցեր եմ ըսած մանեակն ալ վիզը :

— Այս մանեակն ո՛ր տեղէն գտար, հարցուց Օֆէլիա :

— Ո՛ր պիտի գտնամ. բոլոր օրը վիզս կախած էի :

— Երէկ ալ ունէիր :

— Ի հարկէ. մանաւանդ թէ երէկ իրիկուն մոռցեր էի հանելու, ուստի բոլոր զիշերը վիզս մնաց :

Օֆէլիայի զարմանքը ալ աւելի շատցաւ, երբոր Սրբուհին ալ ճերմակեղէնները բերելու համար խուցը մտաւ ու ահանջներէն ալ բուստէ օղերը կախուած էին ու կը շարժէին :

— Այս ի՞նչ բան է, ըսաւ, աս դքեղ Գորսի ես ի՞նչ պիտի ընեմ. ի՞նչ խելքիդ փչեց զիս խաբելու աս բաներս գողցայ ըսելով :

— Խաթուն, պէտք է որ խոստովանիս, ըսիր, ես ալ ուրիշ բան չունէի խոստովանելու, ի՞նչ ըսէի :

— Բայց ես չըսի՞ քեզի որ գողցած բաներդ խոստովանիս. այս ալ նոյնպէս սըտախօսութիւն է :

— Իրա՛ւ կ'ըսես, պատասխանեց Գորսի անմեղ կերպ մը ձեացընելով :

— Ասոնք առանց ձեծի չեն ըլլար, ըսաւ

անդիէն Սրբուհին արհամարհական կերպով մը Դոբսիին նայելով, բան մըն ալ չեն ըսեր որ ճշմարիտ ըլլայ: Թէ որ ասոնց տէրը ես ըլլայի՝ ծեծի տակ կը մեռցընէի զիրենք:

— Այդպիսի խօսքեր մէյ մ'ալ մի ըսեր, ըսաւ ծանրութեամբ մը Վարդուհին, այդպիսի խօսակցութիւն ես չեմ ախորժիր լսել:

— Խաթունիկ, հրամանքդ շատ բարեսիրտ ես, սկերուն հետ վարուելու կերպը չես զիտեր. զանոնք բանի բերելու մէկ հընարք մը միայն կայ, որ է՝ ծեծը:

Վարդիկին երեսին գոյնը նետեց:

— Սրբուհի, ըսաւ, լուռ կեցիր, բերնէդ մէյ մ'ալ այդպիսի խօսք չլսեմ:

Սրբուհին աղջկան այս կերպը տեսնելով ձայնը վար քաշեց, բայց մրմուռով,

— Վարդուհի խաթունիկն ալ Սէն-Քլէրի աղջիկն ըլլալով՝ ի հարկէ անոր արիւնը կը քաշէ. հօրը լեզուն ինչ է նէ ինքն ալ այնպէս կը խօսի, ըսաւ ու դռնէն դուրս ելաւ:

Վարդուհին Դոբսիին զիմացն անցաւ ու զիտել սկսաւ: Այս երկու աղջիկները զիմացէ զիմաց՝ մարդկային ընկերութեան մէկ մէկու բոլորովին հակառակ երկու ծայրերն էին. Վարդուհին զեղեցիկ, ոսկեգոյն մաղերով, կապուտաչուի, աղնուական կերպ մը ունէր. իսկ ընդհակառակն զիմացինը տղեղ, սև, ցածազգի բնութեամբ աղջիկ մը:

մէկը՝ քաղաքականացեալ, կիրթ, բնական և բարոյական հարստութեամբ ճոխացեալ, մէկալը՝ հարստահարութեան, դերութեան ու բռնութեան տակ բոլորովին մարդկային բնութենէն դուրս ելած: Գուցէ Վարդիկին մտքին մէջէն հազար ու մէկ խորհուրդներ կ'անցնէին, զորոնք և ոչ բացատրել կրնար: Եւ Օֆէլիայ Գոբսիի անկարգութեանցը վրայ խօսելու ժամանակ, Վարդուհին տխուր կերպարանքով մը խեղճ աղջկան դարձած

— Խեղճ Գոբսի, ըսաւ, զողնալու ինչ կարօտութիւն ունիս, ասկէ ետքը ամէնքը վրագ պիտի կասկածին. բայց ես աւելի գոհ կ'ըլլամ ամէն ուզածդ տալ քեզի, քան թէ քեզի գողի անուն տալ:

Առջին անգամն էր որ խեղճ աղջիկը կենացը մէջ անուշ խօսք մը լսեց. Վարդուհիին անուշ ձայնը այն վայրի ու անկիրթ սրտին վրայ կարգէ դուրս տալաւ. բայց մը արցունք աչուրները լեցունեցան, բայց յանկարծ նորէն առջի կերպը առնելով ալէվըլկող ձայնով ծիծաղիլ սկսաւ:

Ականջ մը որ միշտ յանդիմանութեան ու բարկութեան ձայներ լսած է, ինչպէս կրնայ մարդկանց լաւութեանը վրայ հաւատք ունենալ. Գոբսի կը զգար ներսի դին որ Վարդուհիին կերպը կարգէ դուրս բան մ'է, բայց չէր կրնար հաւատալ:

Օֆէլիա չէր զիտեր ինչ կերպ բռնէ

Գործսինն հետ . նայեցաւ որ իր բռնած կերպը , իր սկզբունքը այս աղջկան վրայ անկարելի կ'ըլլայ գործադրել : Նոր կերպ մը ուղեց մտածել , ուստի Գործսինն խուցի մը մէջ փակեց , վերջը Սէն-Ֆլէրին խուցը գնաց :

— Պարոն , ըսաւ , այս աղջկան մինչև որ ծեծ չքաշեմ՝ չեմ կրնար զսպել ղինքը :

— Ուղածիդ պէս ծեծէ ան ատենը , քեզի այն աղջկան վրայ կատարեալ իշխանութիւն տուեր եմ :

— Տղաքը ծեծելու է , ուրիշ կերպով չեմ լսած որ անոնք սանձուին :

— Անտարակոյս , ըսաւ Սէն-Ֆլէր , ինչ որ կ'ուզես ըրէ . բայց քեզի բան մը ըսեմ , ես այս աղջիկը չգնամ՝ կը տեսնէի որ շատ անգամ վառած փայտերով , կրակարանի թիակով և ուրիշ ձեռքերնին եկած բանովը կը ծեծէին . ինքը այն տեսակ սաստիկ ծեծերու վարժած է , քու ծեծերդ ինչ աղղեցութիւն պիտի ընեն անոր , ուստի պէտք է որ աղէկ ծեծես :

— Ան ատենը ինչ ընենք :

— Ծանր խնդիր մըն է հարցուցածդ , շատ աղէկ կ'ընես թէ որ ինքիրմէդ այդ խնդիրը լուծես : Ի՞նչպէս կառավարելու է մարդկեղէն արարած մը որ ծեծէն զատ ուրիշ բանով չսանձուիր :

— Իրաւքընէ ես ասոր պէս ուրիշ մ'ալ չեմ տեսած :

— Եւ սակայն մեր քով այսպիսիները

պակաս չեն . և չէ թէ միայն տղաք , աղջը-
կունք , հապա նաև ասոր նման մեծ մար-
դիկ ու կանայք : Ուրեմն տես թէ այսպի-
սիները ինչպէս կառավարելու է :

— Ես չեմ գիտեր , ըսաւ Օֆէլիա :

— Ես ալ չեմ գիտեր , ըսաւ Սէն-Քլէր .
լրագրաց մէջ երբեմն երբեմն յիշուած կար-
գէ դուրս անդթութիւնները , ինչպէս Բրիւ
ապլային դիպուածը , ինչէն առաջ կու
դան . շատ անդամ երկու կողմին ալ իրենց
պարտքը ընել չգիտնալէն . տէրը սաստիկ
անդթութիւններ ընելով , զերին ալ իր յա-
մառութեամբը : Յեծն ու չարչարանքը ա-
փիտնի կը նմանին , որչափ որ զգայու-
թիւննին կը հաստընայ՝ այնչափ անոնց
չափն աւելցընելու է : Այս բանս զերինե-
րու տէր եղած օրէս մտքէս անցաւ , անոր
համար միտքս դրի որ ամենեին այդ բանին
ձեռք չզարնեմ , վասն զի չէի գիտեր թէ
ծայրն ուր պիտի երթար . ուղեցի դոնէ իմ
ունեցած բարոյական սկզբունքներս ՚ի գործ
դնել , անոր համար իմ զերիներս ալ երես
ելան և ուղածնին կ'ընեն . բայց ես կար-
ծեմ որ այսպէս աւելի աղէկ է , քան թէ
ես ու զերիներս մէկզմէկ անբանացունենք :
Դու ինձի երկայն բարակ քարոզ կարդա-
ցիր զերիներու դաստիարակութեան հոգ
ունենալու պարտքերնուս վրայ , հիմա
կ'ուզեմ որ սա աղջկան վրայ քու փորձա-
ռութիւնդ ցուցընես , որուն նմանը մեր մէջ
պակաս չէ :

— Ձեր բռնած ոճէն է, որ այդպէս կ'ըլլան, պատասխանեց Օֆէլիա:

— Շատ աղէկ դիտեմ ես ալ, բայց միով բանիւ ասոնք հիմա աշխարհիս վրայ կան, ու կ'ապրին, ասոնց հետ ի՞նչ կերպով վարուելու է:

— Քու ինձի առաջարկած փորձիդ վերայ ես շատ գոհ չեմ, բայց որովհետև պարտքս է, ջանքս պակաս չեմ ըներ, նորէն փորձեմ ու կարելին ձեռքէ չեմ ձգեր:

Անկէ ետքը Օֆէլիա իրացրնէ անխոնջ ջանք ունէր խեղճ աղջկան վրայ. օրուան մէջ աշխատութեան ժամերը քրոշեց, կարգալ, գրել ու կար կարել սկսաւ սորվեցընել: Գործսի շուտ մը կարգալ սորվեցաւ, ու անսխալ ամենայն յաջողութեամբ կը կարդար, բայց կար կարելու քիչ մը դժուարութիւն կը քաշէր. կատուի պէս արագաշարժ ու կապկի պէս անհանդարտ բնաւորութեամբը երկայն բարակ անշարժ նստիլն իրեն համար կարելի բան չէր: Ուստի ասեղները կը կոտրէր, պատուհանէն դուրս կը նետէր, կամ պատերուն ծակերը կը խօթէր. դերձանը կը խառնակէր ու կտոր կտոր կ'ընէր, երբեմն ալ ամբողջ կը ծիկը կը նետէր:

Եւ այս գործողութեանց մէջ այնչափ արագաշարժ էր, և դէմքին վրայ կեղծելն այնչափ վարպետ՝ որ բարակ բան հասկըցողն անգամ չէր կրնար ըմբռնել թէ մի և նոյն ժամանակը ամէն բան այնպէս մէ-

կէն վրայէ վրայ ինչպէս կրնան զալ . և պարապ տեղը կ'աշխատէր Օֆէլիա այս գործողութեանց մէկուն ատենը վրայ հասնելու . Գորսի այն աստիճան ճարպիկ էր որ վրան հսկողութիւն եղած ատենն անգամ՝ ձեռքի տակէն ուզածը կը կատարէր :

Գորսի քիչ ատենէն տանը մէջ ծաղրածուի մեծ համբաւ հանեց , զարմանալի յաջողութիւն մը ունէր պարելու , երգելու , մնջկատակի ու ամէն տեսակ ծաղրածութեանց , անանկ որ հանդստեան ժամանակ երբոր իր սովորական հանդէսներն սկսէր՝ տան մէջ գտուած տղաքը բոլոր վրան կը թափէին ու բերաննին բաց կը զարմանային . մինչև Վարդիկն անգամ անոր ծաղրածութիւններէն դուարճանալով՝ բոլը կը յաճախէր . ասով Օֆէլիայի մտամտութիւն ալ շատցաւ ու սկսաւ Սէն-Քլէրին աղաչել որ դաստնք մէկմէկէ հեռացունէ :

— Չէ , ըսաւ Սէն-Քլէր , Վարդիկին վրայ մտամտութիւն մի ըներ , Գորսիին հետ ընկերութիւն ընելով ինքը չարութիւն :

— Չէս վախեր , որ այդ արուած աղջիկը ազնիւ Վարդուհին ալ արէ :

— Չէ . անիկայ ուրիշ տղաքը կրնայ արել , բայց Վարդուհին չարութիւն : Մոլութիւնը Վարդուհին սրտին վրայէն կը սահի կ'անցնի , ինչպէս սուսուտեան ցօղը տերեւներուն վրայէն կը սահի :

— Շատ մի վստահիր . ես քու տեղդ ըլլայի՝ ամեննին չէի թող տար որ իմ մէկ տղաս Գորսիին հետ խաղայ :

— Բայց ես իմ տղաքս թող կու տամ .
թէ որ Վարդուհին արուելու ըլլար՝ մինչև
հիմայ հազար անգամ արուած էր :

Գլխաւոր ծառաները սկզբան ծուռ աչ-
քով Գորբսին վրայ կը նայէին ու կ'արհա-
մարհէին զինքը . բայց տեսնելով որ՝ ո՛վ որ
անոր հետ գէշ կը վարուի՝ զլխուն փոր-
ձանք սրակաս չէ , սկսան ինքզինքնին բռու-
նել ու լեզունին փոխել : Վասն զի Գորբսին
սաստիկ ոխակալութեամբ իր հակառա-
կորդացը դէմ չմտածուած չարութիւնները
կը բանեցընէր . կամ ունեցածնին կը դող-
նար , վրանին ծածուկ կերպով սրատուհա-
նէն տաք ջուր և կամ ազտոտ ջուր կը թա-
փէր , և ոչ ոք ալ կրնար տեսնել թէ ո՛վ է
աս ընողը : Քանի անգամ որ Գորբսին քըն-
նութեան կանչեցին , այնպիսի ծանր ու
անտարբեր կերպով սրատասխաններ տը-
լաւ որ ամէնքը լռեցին : Ոչ ոք կը տարա-
կուսէր իրեն չարութեանը վրայ , բայց
յայտնի ապացոյց մը չէր գտնուեր , որ կա-
րենան իրեն դէմ բան մը ընել . Օֆէլիան
ալ միայն կասկածը բաւական չէ ըսելով
տղատ կը թողուր :

ԳԼՈՒԽ ԻԱ.

Քեկղըքի .

Խօսաբերնիս այսչափ ատեն մեր այս սլառ մութեանս երկրորդական սլարադայլից վերայ երկնցընելէն վերջը , հարկաւ ընթերցողաց հետաքրքրութիւնը կը սպասէ անհամբերութեամբ իմանալու Աղբար Թովմասին Քէնղըքիէն ելլելէն վերջը իր առնակին վիճակը :

Ամառուան տաք օրերէն մէկն էր , բոլոր սրահին դռները սպատուհանները կըռնըկի վրայ բաց , Պարոն Շէլալի տանը դաւիթը աթոռի մը վրայ երկընցած նստած ծովս կը քաշէր : Խաթունն ալ գրան դիմացը նստեր կ'աշխատէր , ու զէմքէն կ'իմացուէր որ մտքէն բան մը կ'անցնի և միջոց մը կը փնտռէ գրուցելու :

— Իմացա՛ր , ըսաւ էրկանը , որ Քլոյէն Թովմասէն նամակ մը առեր է :

— Իրա՛ւ կ'ըսես , կ'երևայ թէ Թովմաս այն տեղուանքը բարեկամներ գտեր է իրեն : Արդեօք ի՛նչպէս է :

— Ազնուական ընտանեաց մը քով է . զրեր է որ հետը աղէկ կ'երթան ու շատ ալ չեն աշխատոցըներ զինքը :

— Շատ աղէկ , ես ալ շատ դո՛հ եմ , ըսաւ ուրախութեամբ Շէլալի : Ասով կը վար-

ժի իր նոր կենացը և մտքէն չանցուներ մէյ մ'ալ այս կողմերս դառնալու :

— Բոլորովին հակառակը , մանաւանդ թէ շատ կ'ազաչէ որ գնենք նորէն զինքը : Սա ստակը երբ պիտի գտնենք :

— Չեմ գիտեր . երբոր մէկուն գործքերը մէյ մը զէշ սկսին երթալ՝ ալ վերջը չգար : Մէկուն պարտքը տալու համար՝ մէկալէն փոխ առնելու է , հազիւ թէ շունչ մը առնեմ կ'ըսես՝ մէյ մ'ալ փոխանակագիրն ետեկդ կը հասնի , պարտատեարց ձայնէն ահանջս խլցաւ :

— Բայց կարծեմ որ այս շփոթութեան մէջէն դուրս ելլալու համար հաստատուն բան մը մտածելու է : Չենք կրնար ձիերնիս ու կալուածներէն մէկը ծախել ու առնոնցմով պարտքերնիս վճարել :

— Ի՞նչ բաներ կը մտածես : Իրաւ դու Քէնդըքիի ամենէն ազնիւ կնիկն ես , բայց դու ալ չես ըմբռնած որ բանէ գործքէ չես հասկընար :

— Բայց զոնէ մէյմը ինձի ալ ցըցուր ելքդ ու մուտքդ , որպէս զի ես ալ ըստ այնմ կրցածիս չափ խնայութիւն ընեմ :

— Ո՛հ . խնդրեմ մի զիս ձանձրացըններ . ես իմ ամէն գործքերս ազէկ գիտեմ , բայց ամէն բան քեզի չեմ կրնար ըսել , դու բանէ գործէ չես հասկընար :

Խաթունը տեսնալով որ էրկանը ձայնը բարձրացաւ՝ իրեն ձայնը վար քաշեց , ու հառաչանք մը արձակեց . քանի որ կը մը-

տածէր Թովմասին տրուած խօսքին չկատարուիլը սիրտը կը ծակէր :

— Արեմն ալ ճար չկայ աս ստակը ձեռք ձգելու , ըսաւ : Խեղճ Քլոյէ , անոր խելքը միտքը մեր տուած խոստմանը վրայ է :

— Ես ալ շատ կը ցաւիմ , ըսաւ Շէլպի . երանի՜ թէ խօսք տուած չըլլայի , ու շիտկէ շիտակ Քլոյէին գրուցէի : Մէկ երկու տարուան մէջ Թովմաս ուրիշ կնիկ մը կ'առնէր , Քլոյէն ալ ուրիշ էրիկ մը կը փընտրէր :

— Պարոն , ես դերիներնուս միշտ սորվեցուցեր եմ որ ինչպէս մեր ամուսնութիւնը , այսպէս ալ իրենցը սրբազան է . ուստի ես այդպիսի խորհուրդ չեմ կրնար յաւիտեան Քլոյէին տալ :

— Շատ գէշ բան ըրեր ես , որ իրենց վիճակէն ու վախճանէն բոլորովին դուրս բարոյական սկզբունքներ մտքերնին խօթեր ես . այս բանիս վրայ ես միշտ ցաւ ունեցեր եմ :

— Իմ քովէս չէ , պատասխանեց խաթունը , Ս . Գիրքը այնպէս կը սորվեցընէ :

— Աղէկ , աղէկ , Եմիլիա , հիմա ես քու կրօնական սկզբանցդ քննութիւն ընելու չեմ ելլեր . բայց ինձի կ'երևայ որ այդ վիճակի մարդոց սորվեցուցած սկզբունքներդ 'ի գործ չեն կրնար դրուիլ :

— Իբրաւ է ըսածդ , ես ալ այդ բանիդ համար գերութիւնը վար կը դարնեմ : Շիտակը չըրուցեմ քեզի , քանի որ միտքս կու

դայ որ ասոնց խօսք ենք տուեր՝ չեմ կրնար սիրտս հանդարտել . թէ որ ուրիշ կերպով չկարենամ ստակ դտնել , երաժշտութեան դաս կու տամ , ինձի աշկերտներ չեն պակսիր , քիչ ատենուան մէջ մեզի հարկաւոր եղած ստակը կը հանեմ :

— Չէ , չէ , այդ աստիճանի նուաստութեան մէջ ես դքեղ չեմ կրնար ձգել :

— Նուաստութիւն . միթէ անկէ աւելի նուաստութիւն չէ՞ խոսամունքը չկատարելը :

— Շատ դիւցազնական ու վսեմ մտածութիւններ ունիս . բայց յուսամ թէ այդպիսի դորձքի մը ձեռք չղարկած՝ աղէկ կը մտածես :

Այս խօսակցութեանց ժամանակ մէյ մ'ալ Քլոյէ հոն երեցաւ :

— Խաթուն , շնորհք ըրէ , ըսաւ :

— Ի՞նչ կ'ուզես , պատասխանեց Շէլպի խաթունը ու ոտք ելաւ :

— Մէյ մը սա հաւերը նայելիր :

Շէլպի խաթունը այնչափ հաւերը , բազերը տեսնելով Քլոյէին ձեռքը , որ իբր մեծ մտածութեան մը մէջ կ'երեար , չկըրցաւ ծիծաղը բռնել :

— Կ'ուզէի հարցընել թէ այս հաւերը կ'ուզես որ սլակինդ մը շինեմ :

— Ի՞նչ որ կ'ուզես ըրէ , Քլոյէ . ես անտարբեր եմ :

Քլոյէ հոն կեցած՝ հաւերը կարգի կը դրնէր , բայց կ'իմացուէր որ լեզուին տակը

ուրիշ բան մը կը քալէր, ու մէյ մ'ալ ծի-
ճաղելով մը ըսաւ .

— Ինչո՞ւ համար հրամանքնիդ այնչափ
զուլս կը ձաթեցընէք ստակ դտնելու, ու
ձեր ձեռքը եղած միջոցները 'ի գործ չէք
դներ :

— Ըսածդ չեմ հասկընար, ըսաւ խա-
թունը :

Մտքէն ալ չէր անցներ որ Քլոյէ՝ իր
սովորութեամբը, իրենց խօսակցութիւնը
մտիկ ըրած ըլլայ :

— Հոգիդ կը սիրես նէ ըսէ, խաթուն ,
պատասխանեց Քլոյէ . ուրիշները վաստակ
ընելու համար իրենց գերիները վարձու կու
տան, դուք այսչափ հոգի ինչո՞ւ այդպէս
անպտուղ պահեր էք ու վարձու չէք տար :

— Աղէկ ուրեմն, Քլոյէ, զո՞վ կ'ուզես
որ վարձու տանք :

— Ես բան մը չեմ առաջարկեր, բայց
Սամուէլը կ'ըսէր որ Լուիզովիլ քաղաքը ա-
ղէկ պլակինդ շինողներու խանութներ կան՝
որ ծառայի կարօտ են, ու շաքաթն ալ
չորս տողար վարձք կը խոստանան :

— Ուրեմն ի՞նչ ըսել կ'ուզես, Քլոյէ :

— Ըսել կ'ուզեմ որ, հիմա Սոլին աչ-
խատանքի կրնայ դրուիլ որ երկար ատենէ
'ի վեր իմ ձեռքիս տակը աղէկ մը վարժե-
ցաւ . ես ալ ան ատենը, թէ որ հրամանքդ
հրաման տաս, կ'երթամ քիչ մը ստակ
վաստրկելու որ հրամանքիդ առաջարկու-
թեանը օգնութիւն մը ընեմ :

— Ուրեմն տղաքդ կը ձգես :

— Հիմա բաւական մեծցած են անոնք , ալ կրնան աշխատիլ , Սօլին ալ սղտի աղջրկան վրայ հոգ կ'ունենայ որ արդէն հանդարտ ըլլալով անոր նեղութիւն ալ չտար :

— Բայց զիտես որ Լուիզվիլ ասկէ շատ հեռու է :

— Հոգս չէ . զետին վարի կողմերն է , թերևս անկէ իմ էրիկս ալ շատ հեռուն չէ :

— Ձէ , Քլոյէ . թովմասը քու երթալու տեղէդ քանի մը հարիւր մղոն աւելի հեռուն է :

Քլոյէի գոյնը սա խօսքիս վրայ մէկէն նետեց :

— Բայց հոգ չէ , ըսաւ խաթունը . թէ որ դու կրնաս երթալու նէ , քու բոլոր վարձքդ ես մէկդի կը դնեմ որ քու էրիկդ ազատելու օգնութիւն մը ըլլայ :

Քլոյէին աչուրները ուրախութենէն սկըսաւ փայլիլ :

— Ո՛հ , խաթուն , շատ բարի սիրտ ունիս , ըսաւ . ես ալ իմ կողմանէս հազուատի ու կօշկի խնայութիւն ընելով ստակ ստակի վրայ կը դնեմ : Տարուան մէջ քանի շաբաթ կայ :

— Յիսունուերկու :

— Ո՛հ , շաբաթը չորս տողարը բոլոր տարին որչափ կ'ընէ :

— Երկու հարիւր ութը :

— Իրան . հասցա որչափ ատեն դուրսը սլիտի աշխատիմ :

— Չորս կամ հինգ տարի . բայց ամէնն ալ դուն չես հոգար , ես ալ իմ կողմանէս քիչ մը բան վրան կը դնեմ :

— Բայց ես չեմ ուզեր , խաթուն , որ հրամանքդ երաժշտութեան վարպետ ըլլաւ կամ ուրիշ աշխատութեան ձեռք զարնես , պարոնը իրաւունք ունէր դէմ դնելու : Քանի որ աս ձեռուրներս կան , կը յուսամ որ աս տանս մէջ ոչ որ այդ նուաստութեան կը հասնի :

— Մի վախեր , Քլոյէ , պատասխանեց խաթունը . մեր տանը պատիւը ես ալ կ'ուզեմ անարատ պահել : Բայց դու երբ կ'ուզես երթալ :

— Դեռ չեմ գիտեր . միայն լսեցի որ Սամուէլ մտրուկները գետին անդիլի կողմը տօնավաճառի պիտի տանի , խոստացաւ ալ որ դիս մէկտեղ տանի . անոր համար ես ալ կապոցս պատրաստեցի , թէ որ հրաման կու տաս նէ , խաթուն , վաղը առաւօտ Սամուէլին հետ կ'երթամ . բայց կ'ազաչեմ որ ինձի անցազիր * մը ու յանձնարարական թուղթ մըն ալ տաս :

— Շատ աղէկ , երթամ նայիմ , թէ որ էրիկս դէմ չկենայ՝ ամէն ուղածներդ կը կատարեմ :

Երբոր Շէլպի խաթունը նորէն էրկանը քով դարձաւ , Քլոյէ ուրախութեամբ իր անակը վազեց . պատրաստութիւն տեսնե-

* Տես հատ . Ա . Երես . 75 :

լու : Ներս մտածին պէս տեսաւ որ Յոննիկն ալ վրայ հասաւ որ իրեն այցելութեան եկեր էր :

— Ասեցիր , ըսաւ Յոննիկին , որ վաղը Առիզվիլ պիտի երթամ . հոն շաբաթը չորս սողլար պիտի առնեմ , ու խաթունը աս ստակը մէկդի դնելով իմ խեղճ էրիկս պիտի նորէն ձեռք բերենք :

— Շատ աղէկ բան մտածեր ես , որո՞հետ պիտի երթաս :

— Վաղը առաւօտ Սամուէլին հետ : Հիմա նստէ հոս ու էրկանս նամակին պատասխանը շարադրէ :

— Թովմասը քեզմէ թուղթ որ առնելու ըլլայ՝ շատ պիտի ուրախանայ . երթամ տուն՝ կաղամար թուղթ բերեմ :

— Գնա ու շուտ եկուր , ես հիմա քեզի մէկ աղէկ հաւու տապկոց մը կը պատրաստեմ . բայց ափսո՞ս . . . ես երթալէս վերջը ո՞վ պիտի քեզի այսպիսի համով կերակուրներ եփէ . . . :

ԳԼՈՒԽ ԻԲ .

Յամարեցաւ խոտն — Թօրափեցաւ ծաղիկն .

Մարդուս կեանքը վաղանցուկ է , և ամէն բան անոր հետ միատեղ շուտ մը կ'անցնի . այսպէս ալ երկու տարին մեր Թովմասին համար շուտ մը անցան դնացին : Թէպէտ իր ամէն սիրելիներէն հետու ա-

նոնց կարօտովը կը մաշէր . բայց այսու
ամենայնիւ խսկապէս թշուառութիւն մը չու-
նէր : Մարդուս զգածմունքը քնարի կը նը-
մանի , որուն մինչև բոլոր թելերն ալ միան-
դամայն սաստիկ բախտունքէ մը չփրթին նէ՝
ներգաշնակութիւնը բոլորովին չկորսըն-
ցըներ : Այսպէս ալ մարդս սրջափ ալ նե-
ղութիւն ունենայ , մէկ կողմէն որ դիւրու-
թիւն մը զգայ , բոլոր ունեցած թշուառու-
թեանցը դարման մը կը սեպուի իրեն : Մէյ
մը որ գառնանք մենք ալ մեր կենացը ան-
ցեալ ժամանակները քննենք՝ կը տեսնենք
որ մեր ամենայն նեղութեանց մէջն ալ մէկ
փոքրիկ մխիթարութիւն մ'ալ սպակաս չէ
եղած , և մեր խեղճ կարծուած ժամանակ-
նիս ալ՝ երջանկութիւնը մեզմէ հեռու չէր
քալեր :

Թովմաս ալ սորվեր էր զոհ ըլլալ իր սր
և է ունեցած վիճակին վրայ , և անոր ինքը
զինքը յարմարցընել :

Ինչպէս նախընթաց զլխին մէջ ըսինք ,
Թովմասին թղթին զեղեցիկ պատասխան
մը զրեց Յոննիկ . այնչափ մաքուր ու յըս-
տակ գրուած էր՝ որ հեռուանց ալ որոշ կըր-
նար կարգացուիլ : Արդուհիին խորհրդու-
վը Թովմաս առաւ այս թուղթը չրջանակի
մը մէջ զրաւ ու քանի որ վրան կը նայէր
ու իր ընտանեացն ու տերանցը որպիսու-
թիւնը կը կարդար՝ սիրտը ուրախութենէն
կը ճխար :

Արդուհին քանի որ կը մեծնար՝ Թով-

մասին վրայ ունեցած սէրն ալ երթալով
կը շատնար, վրան կարգէ դուրս գութ մը
կը ցուցընէր. Թովմաս ալ իբրև երկնային
հողի մը այնպէս կը զրգուրար անոր վրան,
ու ամէն ջանք կ'ընէր որ սիրտը չհուարէ: Եր-
բոր վաճառանոց կ'երթար՝ առջի բանը
Վարդուհիին համար ծաղիկներ ու պտուղ-
ներ գնել էր, ու երբոր տուն կը դառնար՝
տեսնես անդիէն Վարդուհին ալ իր գեղե-
ցիկ դեղին մազերով զլուխը պատուհանէն
դուրս հանած՝ անոր գալուն կը սպասէր:

Այն ատենները Սէն-Քլէր իր բոլոր ըն-
տանիքովը Նոր-Օռլէանի մօտ՝ Բոնչար-
դրէն լճին քովը իր գիւղական տունը կը
բնակէր, և ամառուան նեղացուցիչ տարէն
խալըսելու համար՝ շատերն ալ այն կողմերն
եկեր էին իրենց բնակութիւնը հաստա-
տելու:

Սէն-Քլէրի ամարաստունը Հնդկաստա-
նու ոճով շինած էր, չորս կողմէն պամ-
պուի ծառերով պատած ճեմելիքներ, որ
դէպ'ի ծաղկանոցներ ու պղտի հրապարակ-
ներ կը հանէին: Տանը մեծ սրահը գեղեցիկ
ծաղկըներով զարդարած պարտէզ մը կը
նայէր, ուսկից դանազան ծառազարդ ճամ-
բաներով մինչև լճին եզերքը կ'իջցուէր, որ
արևուն ճառագայթները ցոլացունելով՝
ժամ ժամուան վրայ նորանոր գեղեցիկ
տեսարաններ կը ներկայացունէր:

Արևմուտքի ժամանակ արևուն վերջին
դեղին ու ոսկեգոյն ճառագայթները կար-

ծես թէ լճին վրայ ծիրանիէ մոզական վարագոյր մը կ'ինջեցընէին, ուր ճերմակ առազաստներով նաւակները մարդու երեակայական մտածութեանց նման կ'անցնէին ու կը դառնային :

Կիրակի զեղեցիկ իրիկուն մը, Թովմաս ու Վարդուհին լճին եզերքը կանանչներուն վրայ նստեր էին, Վարդուհին Աստուածաշունչ կը կարգար, մէյ մ'ալ դիպուածով Աստուածաշնչին մէջ այս խօսքս կարգալով՝ Եւ ես տեսի զձով բիշրեղևայ խառնեալ ընդ հոշր :

— Նայէ, ըսաւ, Թովմաս, այս լճին պէս,

— Ի՞նչ կ'ըսես, հարցուց Թովմաս :

— Չես տեսներ, պատասխանեց Վարդուհին, մատովը լիճը ցուցընելով, ահա կրակով խառնուած ապակիէ ծովը,

— Իրաւ է, ըսաւ Թովմաս, ու սկսաւ երգել .

Ո՛ր տայր՝ դարձեալ ինձ ի քեսս առաջօրոշ

Դիմել յերկիր ի Քանաևոշ,

Ընդ կապուտակ զըշարքեց եւ ոսկեձեմ

Երբայ ի նորն Երուսաղէմ :

— Աս նոր Երուսաղէմը ո՞ր է, հարցուց Վարդուհին :

— Ո՛հ, երկինքը, խաթունիկ, ամպերէն վեր :

— Կարծես թէ ես ալ կը տեսնեմ, ըսաւ

Վարդիկ : Ամպերուն մէջ նայէ , աչքիս
մարդարտէ դռներ կ'երևան . իսկ անկէ ան-
դին , ալ անդին ամէն բան ոսկիէ է :

Թովմաս ան ատենը հետադայ երդը
սկսաւ երգել .

Գեղաձաձանչ անդ հոգեաց դիտեմ ըզպարս
Գերաշխարհիկ փայլեալ ի փառս .

Սպիտակագգեացք ձեռնդով կըրնե ի բռին
Ըզյադրական արևաշենին :

— Թովմաս , ես դանոնք տեսեր եմ , ը-
սաւ Վարդուհին :

Զտարակուսեցաւ Թովմաս , և ոչ ալ դար-
մացաւ : Թէ որ Վարդուհին իրեն ըսեր թէ
երկինք դնացեր եմ , ինքը շատ դժուարու-
թիւն չունէր չհաւատալու :

— Այս երանելեաց դասը ես երբեմն
քունիս մէջ կը տեսնեմ , կրկնեց Վարդու-
հին , ու աչուրներն դէս 'ի երկինք յափըշ-
տակուեցան ու քթին տակէն երգին վերջին
տունը կրկնեց .

Սպիտակագգեացք ձեռնդով կըրնե ի բռին
Ըզյադրական արևաշենին :

— Թովմաս , ըսաւ , ես ալ հոն սլիտի
երթամ :

— Ո՞ւր , խաթունիկ :

Վարդուհին ոտք ելաւ ու ձեռուրները
դէս 'ի երկինք վերցուց :

— Հոն, հոն, ըսաւ, ուր որ երանելիք
կը բնակին :

Թովմասին սիրաբար կարծես թէ սուր մը
խօսեցին : Վարդուհին վեց ամսէ 'ի վեր
կը հիւժէր կը մաշէր, շուտ կը հողնէր,
չունչը կը բռնուէր, ու կարմրուկ երեսները
դեղնիկ սկսեր էին . և Թովմաս սկզբան չէր
անդրադարձած : Վարդուհին այս խօսքը
սրտին մէջ տեղիք ըրաւ, ու անկէ վերջը
անոր օրէ օր տկարանալը աւելի աչքին կը
զարնէր : Ասեր էր Օֆէլիայէն որ տղաք
հազ մը կ'ունենան որ շատ վնասակար է .
Վարդուհին ալ ջերմութիւն ունէր, բայց
խեղճ սերը բոլորովին անոր անուշ խօսա-
կցութեանցը խելքը տուած ըլլալով՝ չէր
խմայած :

Եղած են արդեօք Վարդուհին պէս տը-
ղաք . — Եղած են բայց իրենց անունը
միայն իրենց գերեզմաններուն վրայ կը
յիշուի . անոնց քաղցր խօսակցութիւննե-
րը, անուշ նայուածքը, օսկեղինիկ դանձի
մը պէս մարդուս սրտին մէջ կը պահուին
կը մնան : Քանի՛ քանի՛ ընտանեաց մէջ
դեռ կը լսուին մեռած դացած տղոցը անուշ
զովասանքները : Կարծես թէ Աստուած
մէկ կարգ մը դրեր է որ հրեշտակաց խումբ
մը իրենց կենաց դարունը այս աշխարհ-
քիս մէջ անցընեն, ու ամենակարծր սըր-
տերն ալ կակըղցունեն : Ո՛րչափ ազդու,
ո՛րչափ անուշ կու գայ պզտի տղու մը իրեն
հասակէն վեր ըրած խօսակցութիւնը ու

գողտր կերպը . կարծես թէ երկնային կնիք մը ունի ճակատը և իր աչուրները անմահութեան լոյս մը կը ծագեն :

Այսպէս ես դու ալ , ո՛վ բարեսնունդ և գողտրիկ Վարդուհի , ո՛ր գեղեցիկ աստղ երկնից , դու զէպ ՚ի արեմուտքդ կը խոնարհիս ու քու հայրենիքդ կը հրաւիրուիս , բայց զքեզ սիրողները դեռ չեն իմանար :

Թուվմասին ու Վարդուհիին խօսակցութիւնը քնդմիջեցաւ . Օֆէլիա Վարդիկը ներս կը կանչէր , որ երեկոյեան ցօղէն չմնասուի :

Երկուքն ալ աճապարեցին ու տուն դարձան :

Օֆէլիան Նոր-Անգղիա շատ անգամ հիւանդապահ եղած ըլլալով՝ աղէկ կը ճանչնար այն վտանգաւոր ու ծանրաբայլ հիւանդութեան նշանները , որ ինչ և իցէ մարդկային հնարքներէ չյաղթուելով՝ կամաց կամաց իր փափկասուն որսերը գերեզման կը տանի իրենց ծաղիկ հասակին մէջ :

Վարդիկին չոր հազը ու օր օրուան վրայ տկարանալը և վրան եկած ջերմութիւնը տեսնելով՝ կասկածիլ սկսեր էր Օֆէլիա . և իր կասկածը Սէն-Քլէրին ալ յայտնեց . բայց անիկայ բոլորովին անհիմն ցրցուց իր կասկածը :

— Ի՞նչ տխուր դուշակութիւններ կը նես , կ'ըսէր , չես տեսներ որ Վարդուհին երթալով կ'երկրննայ . աղաք հասակ նե-

տեղու ժամանակ բնականաբար քիչ մը տը-
կար կ'ըլլան :

— Բայց հազն ի՞նչ կ'ընեն . . . :

— Այն հազը բան մ'ալ չնշանակեր .
թերևս քիչ մը սլաղ առած ըլլայ :

— Ելիզա Յովհաննային , Հեղինէին ,
Մարիամին հիւանդութիւններն ալ հազով
սկսան :

— Ո՛հ , սլարապ տեղը այս ճախորդ խօս-
քերը մի երկնցուներ : Կանայք քանի որ կը
սլառուրնան կը սկսին այնպիսի խոհեմու-
թիւն մը ստանալ՝ որ տղայ մը հազալու
կամ փոնդալու ըլլայ՝ վրան կը սկսին հա-
զար ու մէկ կասկածներ ընել ու մինչև մին-
չև ալ կը վճռեն թէ պիտի մեռնի : Գու-
նայէ որ իրիկուան ատեն դուրս չելլայ որ
սլաղէն չփնասուի և շատ ալ չխաղայ , ան
ատեն աղէկ կ'ըլլայ :

Սէն-Քլէր այս խօսքերս ըսաւ , բայց
ներսէն անհանգստութիւն մը զինքն առաւ :
Սմէն օր կը դիտէր Վարդուհին , բայց դեռ
միտքը դրեր էր որ ան հազը տղոց սովո-
րական ստամոքսի աւրուածութենէ առաջ
կու գայ : Սմէն օր հետը մէկտեղ դուրս կը
հանէր կը քալցունէր ու երբեմն երբեմն
գօրացուցիչ բաներ ալ կը բերէր , բայց
միշտ ըսելով որ՝ — Չէ թէ հիւանդ է , հա-
պա զինքը հիւանդութենէ պահելու համար
են այս դեղերը :

Վարդուհին վրայ ամէն բանէն աւելի
զգալի էր օր օրուան վրայ մտքին բացուի-

լը, և երբեմն այնպիսի ծանր կերպով խօսքեր բերնէն կը հանէր որ Սէն-Քլէր սրբտին այլայլութենէն կը դողար: Սէրն ու զրթութիւնը աղջկան սրտին բնական առաքինութիւններն էին, սաէպ բնական աղղկցութեամբ խօսքեր կ'ըսէր. բայց վերջերս սկսեր էր նախատեսութիւններ ալ ընել: Առաջուց շատ անգամ կ'երթար Գորսիին և ուրիշ սև տղոց հետ կը խաղար, բայց անկէ վերջը աւելի կը կենար կը նայէր, երբեմն մինչև կէս ժամ կը կենար ու զուարճանալով մը Գորսիին ծաղրածու շարժմունքները կը դիտէր, մէյ մ'ալ յանկարծակի երեսին դոյնը կը նետէր, աչուրներն կը մթննային, ու խելքը ուրիշ մտածութեանց կ'երթար:

Օր մ'ալ մօրը հետ խօսակցելու ժամանակ ըսաւ.

— Մայրիկ, ինչո՞ւ մեր զերիններուն կարգալ ու զրել չենք սորվեցուներ:

— Ի՞նչ դարմանալի հարցմունքներ կ'ընես. սովորութիւն չկայ, անոր համար չենք սորվեցուներ:

— Ինչո՞ւ սովորութիւն չէ եղած:

— Վասն զի այդ մարդոցը կրթութիւն հարկաւոր չէ. թէ որ բան սորվին՝ ալ չեն աշխատիր, անոնք աշխատելու համար աշխարհք եկած են:

— Բայց Սուրբ Գիրք կարգալը պարտքերնին է որ Աստուծոյ պատուիրանքները դիտնան:

— Թող ուրիշի կարդացընել տան :

— Իրենք իրենցմէ առանց ուրիշի կարօտութիւն ունենալու կարդան նէ՛՝ աւելի աղէկ չէ՛ :

— Գու այս ի՛նչ կարգէ դուրս աղջիկ մըն ես, Վարդիկ :

— Հասցա հօրաքոյրս Օֆէլիա՛ Գորսիին կարդալ զրել սորվեցուց :

— Ահա նայէ թէ անիկայ ի՛նչ օգուտ քաղեց : Ես դեռ Գորսիին պէս գէշ արարած մը չեմ տեսած :

— Իսկ խեղճ Մամիին, որչափ կ'ուզէ աւետարան կարդալ ու չկրնար. որչափ գոհ կ'ըլլար թէ որ կարենար ինքիրմէ քիչ մը կարդալ : Ի՛նչ պիտի ընէ երբոր ալ ես չկարենամ կարդալու նէ :

Մարիամ որ մէկ դարան մը կը խառնէր, դարձաւ. — Գու Վարդուհի, ըսաւ, օր պիտի զայ որ գերիներուն հոգևոր զիրք կարդալը և ոչ մտքէդ պիտի անցունես. չեմ ըսեր թէ հիմակուան ըրածդ գէշ բան է, երբոր առողջ էի՛ ես ալ կ'ընէի. բայց երբոր ընկերութեան մէջ մտնելու համար ինքզինքդ մտածելու հետ ըլլաս՝ ալ ատեն չես ունենար : Նայէ աս դարդերը, երբոր մեծնաս ու ընկերութեանց մէջ մտնես, ան ատեն ասոնք քեզի պիտի տամ, ես զասոնք առջի անգամ պարի գնացած ժամանակս դորձածեցի, և շատին ալ աչքին դարկաւ :

Վարդուհին ծանրազին զարդարանքնե-

բէն մէկ քանին ձեռքն առաւ, ու պաղ աչքով մը զիտեց :

— Չես զմայլիր այս ազնիւ քարերուն զեղեցկութեանը, հարցուց Մարիամ :

— Շատ բան կ'արժեն, մայրիկ :

— Ի՞նչ ըսել է, իմ հայրս ասոնք Գաղղիայէն բերել տուաւ. և շատ սուղի ալ նստան մեզի :

— Երանի՛ թէ աս քարերը իմ ուղածիս պէս կարենայի գործածել :

— Ի՞նչ կ'ընէիր :

— Կը ծախէի ու ազատ գաւառներու մէջ երկիր կը գնէի և մեր գերիներն ալ հոն կը տանէի, վարպետ կը բռնէի որ իրենց կարգալ ու զրել սորվեցունէ :

Մարիամ բարձրաձայն ծիծաղեցաւ :

— Դու կրթարա՞ն կ'ուզես հաստատել, հա՛. շատ բան, հարկաւ դու այն ողորմելիներուն նուազարան զարնել, ու թաւշի վրայ բանիլ ալ պիտի սորվեցունես :

— Ես անոնց հոգևոր զիրք կարգալ, ու իրենց եկած նամակներուն պատասխանը զրել կը սորվեցունեմ, ըսաւ համարձակութեամբ Վարդուհին : Ի՞նչ ցաւալի բան է կարգալ ու զրել չզիտնալը. թո՞վմաս ու Մամի, ուրիշներն ալ կարգալ զրել չզիտնալնուն համար միշտ ցաւի մէջ են, ես ալ կարգալ ու զրել չզիտնալը շատ գէշ բան կը սեպեմ :

— Վարդիկ, դու դեռ տղայ ես, այս բաներուս խելքդ չհասնիր. այս պարապ

խօսակցութիւններդ ալ զլուխս կը ցաւցընեն :

Մարիամ երբոր իր զիմացը չուզած բաները խօսէին՝ մէկ հատիկ պատճառ զլխուն ցաւը կը բերէր, որ լուեցընէ խօսողները : Վարդուհին մէկէն խուցէն դուրս ելաւ, բայց մօրը խօսքին չնայելով, մէկ կողմանէ Մամմիին կարգալ սորվեցունելը ձեռքէ չթողուց :

ԳԼՈՒԽ ԻԳ.

Գրիգորիկ .

Նոյն տարին ամառուան վերջերը Սէն-Քլէրի եղբայրը Ալփրետոս՝ իր անդրանիկ որդւովը, որ տասուերկու տարեկան կար, Բոնչարդրէն լծին քով եղբօրը ամարատունն եկաւ քանի մը օր մէկտեղ անցունելու :

Այս երկուորեակ եղբայրները բնութեամբ բոլորովին հակառակ էին իրարու, բայց այսու ամենայնիւ մէկմէկու հետ կարգէ դուրս ընտանութիւն ունէին : Թե թեի տուած պարտէզը կը քալէին . Օգոստինոս կապոյտ աչուի, շեկ մազերով, զուարթ ու ազնուական կերպ մը ունէր . իսկ Ալփրետոս կրակոտ, ուժով, սևաչուի ու յաղթանդամ կերպարանք մը ունէր . երկուքն ալ մէկմէկու ըրածին չէին հաւներ ու կը

ծիծաղէին մէկմէկու վրայ, բայց մէջերնին ոչ երբէք կուի կամ հակառակութիւն հանդիպած էր:

Իսկ Ալիբեատոսին մեծ որդին որ Գրիգորիկ կը կոչուէր, կրակոտ, աշխոյժ տղայ մըն էր: Վարդուհիին հետ առաջին անգամ տեսնուելուն՝ սիրտը անոր հետ կապուեցաւ:

Վարդուհիին աղուոր ճերմակ մտրուկ մը ունէր, հեծնելու շատ զիւրանսաց. Թովմաս գնաց տանն առջև բերաւ, անդիէն նայիս Գրիգորիկին պզտի գերին ալ անոր արարացի աշխոյժ ձին բերաւ:

— Ի՞նչ է աս, Տոտոյ, ըսաւ Գրիգորիկ գերիին, այս առաւօտ ինչո՞ւ ձիս չես մաքրած:

— Մաքրեցի, պատասխանեց գերին վախնալով մը, չեմ գիտեր ի՞նչպէս նորէն այդչափ փոշի նստեր է վրան:

— Չայնդ քաշէ, թշուառական, պոռաց բարկութեամբ խարազանը ձեռքը. այդ ի՞նչ համարձակութեամբ խօսիլ է:

Խեղճ սևուկը որ գեղեցիկ տղայ մըն էր այլայլեցաւ. կարծես թէ երակներուն մէջ ճերմակի արին կար, վասն զի երեսները մէկէն կարմրեցան:

— Պարոն Գրիգորիկ, . . . ըսելուն չըմնաց, Գրիգորիկ խարազանով քթին բերնին զարկաւ, ու վերջը ձեռքէն բռնեց չոքել տուաւ, ու անխնայ ծեծեց:

— Գնա՛ հիմա սորվէ ինձի պատաս-

խան տալը անպիտան շուն, ըսաւ. տար սա ձին ու նորէն մաքրէ :

— Պարոն, ըսաւ անդիէն Թովմաս, կարծեմ խեղճը կ'ուզէր ըսել թէ՛ ձին կրա-կոտ ըլլալով՝ ախոռէն դուրս ելլալու ատեն գետինը գլորեցաւ ու բոլոր փոշոտեցաւ : Ես այս առաւօտ տեսայ որ կը մաքրէր :

— Գու ալ լեզուդ քեզի քաշէ, պատաս-խանեց Գրիգորիկ. ու երբոր քեզի բան մը հարցունեն՝ ան ատենը խօսէ :

Վերջը Վարդիկին քովը գնաց,

— Շատ կը ցաւիմ, սիրելի, ըսաւ, որ աս անպիտան տղուն պատճառաւ այսչափ սպասեցընել կու տամ : Մինչև որ անիկայ դառնայ՝ մենք հոս նստինք . . . . բայց ինչ ունիս, տխուր կ'երևաս . . .

— Այդ ինչ անդուիթ կերպով կը վարուիս խեղճ Տոտոյին հետը :

— Անդուիթ . . . ինչ ըսել է անդուիթ, սիրելի Վարդիկ :

— Քանի որ այդ կերպը ունիս, չեմ ուզեր որ ինձի սիրելի Վարդիկ կանչես :

— Սիրելի, դու աս Տոտոն չես ճանչնար, իրեն հետ վարուելու մէկ հատիկ կերպը աս է. ամէն անգամ ինքդինքը արդարացընելու պատճառանք մը, սուտ մը կը գտնէ. և թէ որ չլռեցընեմ՝ խօսքը լըմընցընելիք չունի. հայրս ալ աս կերպս միշտ կը բռնէ :

— Թովմասը քեզի ջրսաւ որ դիպուածով եղած բան է. Թովմաս ոչ երբէք սուտ կը խօսի :

— Ուրեմն ան ի՞նչ կարգէ դուրս սև մըն է եղեր այդ Թովմասը . բայց Տոտոն ճշմարիտ խօսելէն աւելի սուտ կը խօսի :

— Դու զինքը վախցունելով ու այդպիսի կերպով հետը վարուելով՝ անոր սուտ ըսելուն պատճառ կ'ըլլաս :

— Վարդիկ , կը տեսնեմ որ դու Տոտոյին վրայ կարգէ դուրս հոգ մը կը ցուցընես . այդ բանդ աչքիս աղէկ չզարներ :

— Խեղճը փուճ տեղը ծեծեցիր :

— Քանի օր է որ ծեծի արժանի բաներ կ'ընէր ու չէի ծեծեր , աս անգամ անոնց տեղը թող սեպէ : Տոտոյ չար տղայ մըն է , ծեծ պէտք է անոր . բայց որովհետև քեզի վշտի պատճառ կ'ըլլայ , ա՛լ քու զիմացդ մէյ մ'ալ չեմ ծեծեր :

Վարդուհին ասով գոհ չեղաւ , և փուճ տեղը երկայն բարակ աշխատեցաւ Գրիգորիկին իր միտքը բացատրելու : Մէյ մ'ալ Տոտոն ձին մէկ տեղ վրայ հասաւ :

— Ապրիս , հիմա մաքուր է , ըսաւ քիչ մը անուշ կերպով . երթանք , խաթունին ձին բռնէ որ զինքը վրան հեծցընեմ :

Տոտոյ մէկէն հնազանդեցաւ , ու ձիուն երասանակէն բռնեց . բայց աչուրները լեցուած էր , կ'իմացուէր թէ խեղճը շատ լացեր էր :

Գրիգորիկ ամենայն ճարտարութեամբ Վարդուհին ձիուն վրայ նստեցուց , և երասանակն ալ ձեռքը տուաւ :

Վարդուհին երբոր ձիուն վրայ հեծաւ՝ դէպ 'ի Տոտոյին կողմը դառնալով ,

— Ապրիս, ըսաւ, շատ շնորհակալ եմ ըրած ծառայութեանդ :

Տոտոյ ապշած աղջկան երեսը նայեցաւ ու աչուրներէն արցունք սկսան գալ : Գրիգորիկ աղջիկը հաճեցընելու մտքով՝ Տոտոն քովը կանչեց ու ձեռքը քանի մը ստակ դրաւ որ երթայ ուզածը գնէ, ու ինքը վարդուհիին հետ մէկ տեղ ճամբայ ելաւ :

Տոտոյ երկայն ատեն անոնց ետեէն կը նայէր. անոնցմէ մէկը ստակ տուեր էր իրեն. իսկ մէկալը անուշ խօսք մը զուրցեր էր, որ ամէն բանէ աւելի կ'արժէ : Խեղճը քանի մը ամիս էր միայն՝ որ մօրը քովէն բաժնուեր էր. Ալփրեատոս աս տղուն գեղեցիկ կերպարանքին հաւնելով գներ էր, ու Գրիգորիկին ծառայութեան տուեր էր :

Տոտոյին ծեծ ուտելը ու վարդուհիին զանիկայ պաշտպանելը պարտէզին մէկալ անկիւնէն տեսեր էին Օգոստինոս ու Ալփրեատոս : Օգոստինոս նեղանալէն կարմրեցաւ, բայց իրեն սովորական կծու և անհոգ կերպովը,

— Այս է, ըսաւ, ձեր տուած հասարակապետական ըսուած դաստիարակութիւնը :

— Ի՞նչ ընեմ, պատասխանեց Ալփրեատոս, մէյ մը որ Գրիգորիկին զուխը տաքնայ՝ ինքզինքը չկրնար բռնել :

— Դու ալ կարծեմ անոր ըրածներուն հաւնիլ կը ցուցընես, վրայ բերաւ Օգոստինոս :

— Գէմ՝ ալ չեմ կրնար գնել, այնպիսի բարկացոտ բնութիւն մը ունի՝ որ ես ալ մայրն ալ չենք կրնար զինքը սանձել: Բայց Տոտոն ալ զարմանալի բնութիւն մը ունի որ ձեռքն ամենեկին չառնուիր:

— Գրիգորիկ քու կերպերէդ կը սորվի ամէն հասարակապետական վարդապետութիւնները, որոնցմէ մէկն ալ է. Ամէն մարդիկ ի բնէ հաշտասար ու լնգատ կը ծնանին:

— Ապրիս... պատասխանեց Ալփրեատոս, այդ սկզբունքներդ քանի մը զաղղիացի շատախօսներու խօսքերն են, որ շատ ծաղրելի են. և պէտք է մեր մէջէն այդպիսի սկզբունքները վերցունել:

— Ինձի ալ այնպէս կ'երևայ, պատասխանեց Օգոստինոս նշանական կերպով մը Ալփրեատին երեսը նայելով:

— Վասն զի որոշ ու յայտնի զիտենք որ մարդիկ 'ի բնէ ազատ ու հաւասար ծնած չեն. ինձի կ'երևայ թէ հարուստները, իմաստունները ու քաղաքականացեալ մարդիկ միայն պէտք է հաւասար իրաւունք ունենան, չէ թէ այդ անպիտան խառնիճադակն:

— Ըսածդ աղէկ է, թէ որ կարենաս միշտ քու կարծեացդ հաւանեցընել այդ խառնիճադակն. բայց զիտնաս որ խառնիճադակն ըսածդ Գաղղիոյ մէջ իրենց իրաւունքը առաջ տարին:

— Մարդուս հաստատ ու անփոփոխ իր

խօսքին վրայ կենալն ալ վարպետութիւն մըն է, ինչպէս որ ես կ'ընեմ. նուաճելու է, ճզմելու է դանոնք, ըսաւ Սյփրետոս ոտքը գետին դարնելով, կարծես թէ ոտքին տակը մէկը կը ճզմէր :

— Երբոր Խառնիճադակձը մէյ մը ոտք ելլայ՝ հանդարտեցընելը անկարելի բան է, ըսաւ Օգոստինոս. միտքդ բեր Ս. Տոմինիկոս * կղզւոյն մէջ հանդիպածը :

— Մենք մեր երկրին մէջ խռովութեան դիմացն առնելը զիտենք. պէտք է որ ամենայն կերպով դէմ կենանք հիմակուան նորելուկ ընդհանուր խենդութեանը, որ սները դաստիարակելու է, կ'ըսեն. ստորին աստիճանի մարդիկ պէտք չէ որ կրթուին :

— Ո՛րչափ ալ դէմ կենաս, կամ մէկ կամ մէկալ կերպով անոնք տեսակ մը դաստիարակութիւն կ'առնուն : Մեր հիմակուան կերպովը անոնք բոլորովին կը բարբարոսանան. մենք անոնց վրայէն մարդկութեան հետքն ալ մեր աս վարմունքովը կը ջնջենք. այնպէսով կամաց կամաց դազան պիտի դառնան, և թէ որ մէկ օր մը ապստամբին՝ այդ դազաններուն դէմ մենք ինչ պիտի կարենանք ընել . . .

* Ս. Տոմինիկոս կամ Հայիդի կղզին Ամերիկայի Մեծ Անդիլէան կղզիներէն մէկն է. անուանի է կղզւոյս գերեաց ապստամբութիւնը որ 1791ին գիշերանց խռովութիւն հանեցին ու բոլոր եւրոպացիները թրէ անցուցին :

— Այդ աստիճանին չենք հասնիր, պատասխանեց Ալփրետոս :

— Տեսնանք . . . շոգեշարժ մեքենան բորնկցուր, ապահովութեան կափարիչները դոցէ՛, ու դու ալ ելիր վրան նստէ, նայինք ան ատենը ի՞նչ կ'ընես :

— Շատ աղէկ, տեսնենք . . . քանի որ կաթսաները ամուր են ու մեքենան աղէկ կը քալէ՛ ես ապահովութեան կափարիչներուն վրայ նստելու չեմ վախեր :

— Լուղովիկոս ԺԶի ատենուան Գաղղիոյ ազնուականներն ալ նոյն բանը կ'ըսէին. կան մարդիկ որ հիմայ ալ նոյնպէս կը մտածեն. բայց մէկ օր մ'ալ կաթսաներն որ ճաթին՝ ան ատենը կը տեսնենք թէ ի՞նչ կ'ըլլաք, ամէնքնիդ մէկէն օդը կ'ելլէք :

— Առջրք յայտնեացիև, ըսաւ ծիծաղելով Ալփրետոս :

— Նորէն կը կրկնեմ, Ալփրետոս, հիմակուան ժամանակս ժողովրդեան ապրտամբիլը բնութեան օրինաց ուժ մը ունի. քիչ ատենէն վարի աստիճանի մարդիկ ազնուականներէն վեր պիտի ելլան :

— Օգոստինոս, դու կարմիր հասարակապետական ես. ինչո՞ւ ժողովրդեան արիքուն չեղար, այդ պաշտօնին մէջ մեծ անուն կրնայիր հանել : Յուսամ որ այդ քու խառնիճազանճիդ յաղթանակելուն չեմ հասնիր :

— Խառնիճազանճ ըսէ, ի՞նչ կ'ուզես ա-

նուանէ , բայց օր մը ձեր կառավարը պիտի ըլլայ . և ան ատենը դուք ձեր հիմակուան սերմանածը պիտի հնձէք : Գաղղիոյ ազնուապետութիւնը Սան-Քիւլոդ ժողովուրդ մը ուղեց կառավարել , բայց ինքը անոնցմէ կառավարուեցաւ : Հայիդիի ժողովուրդը . . . :

— Այդ անպիտան Հայիդիի ժողովրդեան վրայ խօսք մի ընելու . Ս . Տոմինիկոսի ձերմակները թէ որ Անկլո-Սաքսոն ցեղէն ըլլային՝ այդ բաներդ չէին հանդիպել . Անկլո-Սաքսոն ցեղը աշխարհքիս տիրելու համար եղած է ու պիտի տիրէ :

— Բայց ինձի կ'երևայ թէ մեր գերիներուն երակներուն մէջ ալ քիչ մը Անկլո-Սաքսոնի արիւն կը քալէ . գերիներուն շատերը որ ափրիկեցի ցեղէ առաջ եկած են՝ միայն բանի դործի մէջ իրենց տաքութիւննին պահած են : Թէ որ Սուրբ Տոմինիկոսի կըղզւոյն պէս հոս ալ մէյ մը ապստամբութեան ձայն մը ելլայ՝ աս Անկլո-Սաքսոնի ցեղը պիտի ըլլայ՝ որ խռովութիւնը առաջ պիտի տանի . ան տղաքը որ հօր կողմանէ ձերմակներու խառնուրդ են՝ թող պիտի չտան որ ալ զիրենք ծախեն ու զնեն , և պիտի ապստամբին ու իրենց հետ մէկտեղ նաև իրենց մարցը ցեղն ալ ոտք պիտի հանեն :

— Ի՞նչ փուճ ու խենդ խօսքեր են :

— Ես կարդացած եմ , պատասխանեց Օղոստինոս , որ ինչպէս եղաւ Նոյի օրերը ,

հիմակ ալ նոյնպէս պիտի ըլլայ . կ'ուտէին, կը խմէին, կը կարգուէին, մինչև ան օրը որ ջրհեղեղը եկաւ և դամենքը ջնջեց:

— Ո՛ր, ըսաւ Ալփրեստոս ծիծաղելով, Օգոստինոս, Թափառական քարոզիչ մը կրնաս ըլլալ: Ամենեին մեր վրայ վախ մի ունենար, մենք կարողութիւն ալ ունինք, ուժ ալ: Այս անպիտան ազգը, ըսաւ ոտքը գետին դարնելով, մեր ոտքին տակն է, և հոն պիտի մնայ. յուսանք որ մեր վառօդը գործածելու կարօտութիւն չենք ունենար:

— Քու Գրիգորիկիդ պէս դաստիարակուած տղաք աղէկ վառօդ պէտք է պատրաստ ունենան: Այդպիսիները շատ անտարբեր ու պաղ արեամբ կը մտածեն, բայց առակը կ'ըսէ թէ. Ո՛վ որ չցիտեր ինքզինքը կառավարել՝ գոշրիշներն ալ չկրնար կառավարել:

— Շատ դժուարութիւններ կան, պատասխանեց Ալփրեստոս մտածելով մը. մեր այս կերպովը շատ դժուար է տղաք դաստիարակելը. ասով ախտից ազատ համարձակ ճամբայ մը մենք մեր ձեռքովը կը բանանք իրենց, և դժբաղդաբար մեր կողմերը ախտերը շատ ճարակած են: Գրիգորիկ ինձի շատ մտածել կու տայ. աղէկ սիրտ ունի, բայց գլուխը մէյ մը որ տաքնայ՝ կայծակի պէս կը բռնկի: Կը մտածեմ հիւսիսային կողմերը խրկել, ուր ուրիշի խօսքին մտիկ ընելը նորելուկ բան մըն է, հոն իր հաւասարակցացը հետ աւելի վերաբերու-

Թիւն ունենալով՝ ատեն չունենար իրմէ վարի աստիճանի մարդոց հետ տեսնուելու :

— Արովհետեւ դաստիարակութիւնը մարդկային կենաց ամենահարկաւոր բանն է, երբոր մեր դաստիարակութեան ոճը պակասաւոր է՝ ըսել է թէ մեր ընկերութիւնն ալ անկարգ է :

— Բայց ան ալ օգուտ մը ունի . անով տղաքը աւելի կտրիճ կ'ըլլան . և այդ անպիտան սկերուն վրայ երեցած զարշելի ախտերը՝ զտղաք անոնց հակառակ առաքինութեանց մէջ աւելի կը կրթեն : Օրինակի համար, իմ Գրիգորիկս տեսնելով որ գերիններուն բնութեան տուրք մըն է ստախոսութիւնն ու խարզախութիւնը՝ կարգէ դուրս ճշմարտասէր է :

— Այդ մտածութիւնդ ալ քրիստոնէականել խորհուրդ մըն է դաստիարակութեան վրայ :

— Քրիստոնէականել է թէ չէ՝ չեմ գիտեր, այս միայն գիտեմ որ ճշմարիտ է : Բայց ինչ փուճ տեղը խօսակցութիւննիս կ'երկընցունենք . այս նիւթիս վրայ կարծեմ հարիւր անգամէն աւելի խօսեր ենք : Եկուր քիչ մը նարտ խաղանք :

Երկուքը մէկ տեղ վեր ելան, ուր պամպուէ սեղանի մը վրայ նարտախտը կեցեր էր . և մինչ խաղալ սկսելու վրայ էին՝ Աւիրետոս ըսաւ .

— Հաւատա ինձի, Օգոստինոս, որ եթէ

ես ալ քեզի պէս մտածէի, բան մը կ'ընէի:

— Կը հաւատամ, որովհետև դու շատ գործունեայ ես. բայց ընելիքդ ինչ է:

— Փորձի համար, գերիներէս մէկ քանին կը դատարարակէի, պատասխանեց Ալիբետոս հեղնական ծիծաղով մը:

— Այս խորհուրդս, պատասխանեց Մէնֆլէր, անոր կը նմանի որ գերիի մը կռնակը լեռ մը բեռնաւորես՝ ու հրամայես որ շտակ կենայ. ինչպէս կ'ուզես որ գերիները շտկուին՝ քանի որ մարդկային ընկերութեան բերք վրանին ծանրացած զիրենք ձգմելու հետ է: Մինակ մէկ մարդ մը այդչափ բազմաթիւ մարդկանց ինչպէս կրնայ դէմ դնել: Դատարարակութիւնը օգտակար ըլլալու համար, պէտք է որ տէրութիւնը վրան ձեռք դնէ, կամ գոնէ խել մը մարդիկ մէկ տեղ միաբանին որ այնպիսի գործքը առաջ երթայ:

Հազիւ թէ խաղը սկսեր էին ու առաջ կը տանէին՝ մէյ մ'ալ ձիերուն ոտքին ճայնը լսուեցաւ:

— Տղաքը դարձան, ըսաւ Սգոստինոս, և մէկէն խաղը ձգեց ոտք ելաւ, ու վազեց վարդիկին օգնելու որ ձիէն վար իջնայ:

Վարդուհին երեսը քիչ մը գոյն եկեր էր ու կը հեւար. հայրը խեղճին կարճ կարճ շունչ առնելը տեսնելով այլայլեցաւ.

— Այս ինչ է, վարդիկ, ըսաւ, շատ յոգներ ես, ինչո՞ւ ձին կը վազցընես, չես դիտեր որ քեզի վնաս կ'ընէ:

— Մտոցայ, պատասխանեց աղջիկը, բան մը չէի գգար, կը զուարճանայի ալ, անոր համար թողուցի ձին որ վազէ:

Սգոստինոս գրկեց աղջիկը ու առաւ տարաւ սրահին մէջ բազմոցի մը վրայ նըստեցուց: Բայց քիչ մը ատենէն հեւալը անցաւ, հօրն ալ սիրտը հանդարտելով մինակ ձգեց զինքը Վրիգորիկին քովը ու զընայ:

— Շատ կը ցաւիմ, Վարդուհի, ըսաւ Վրիգորիկ, որ հայրս երկու օրէն պիտի երթայ, ես ալ զքեզ երկայն ատեն պիտի չկարենամ տեսնալ: Թէ որ քովդ կենայի Տոտոյին հետ աղէկ վարուելով զքեզ գոհ կ'ընէի. ես ալ չեմ ուզեր չարչըրկել զինքը, բայց ինչ ընեմ, քիչ մը անհամբեր եմ: Այսու ամենայնիւ երբեմն երբեմն քանի մը ստակ ձեռքը դնելով սիրտը կ'առնեմ. նայէ թէ ինչպէս մաքուր ալ հագուեցուցեր եմ: Յուսամ որ ինքն ալ իր վիճակին վրայ գոհ է:

— Դու քու վիճակիդ վրայ գոհ կ'ըլլայիր, թէ որ քովդ մէկ սրտակից մը չունենայիր:

— Բնական է որ չէ:

— Ուրեմն շատ աղէկ. դու Տոտոն իր բարեկամներէն բաժնեցիր, հիմա քովը մէկ սրտակից մ'ալ չունի. ինչպէս ուրեմն կ'ընայ ինքը գոհ ըլլալ:

— Բայց իմ ձեռքէս ինչ կու գայ. ես իրեն մայրը ինչպէս քովը դարձունեմ. ես

չեմ կրնար զինքը սիրել, և զուրիշն ալ
չեմ կրնար գտնել որ զինքը սիրէ :

— Ինչո՞ւ դու պիտի չկարենաս զինքը
սիրել :

— Ես Տոտոն սիրեմ. անիկայ դու ալ
չես ուզեր : Իրաւ իրմէ կ'ախորժիմ. . . .
բայց դու ալ քու գերիներդ չես սիրեր :

— Հաւատա ինձի որ ես կը սիրեմ :

— Այդ ի՞նչ նոր բան է :

— Աւետարանը չապսպրեր որ զամէնքը
սիրենք :

— Ո՛հ, Սուրբ Գիրքը դեռ շատ բան կը
զուրցէ. բայց դու ալ գիտես, Վարդիկ, որ
ոչ ոք կը ջանայ զանոնք պահել :

Վարդուհին սկզբան պատասխան չը-
տուաւ աս խօսքիս. և քիչ մը մտածելով
առջը նայելէն վերջը,

— Ի՞նչ ալ ըլլայ, կ'ազաչեմ զքեզ, սի-
րելի, որ զՏոտոն սիրես, ու իմ սիրոյս
համար անոր հետ աղէկ վարուիս :

— Քու սիրոյդ համար ի՞նչ որ կ'ուզես
կ'ընեմ. որովհետեւ քեզի պէս ուրիշ մը չեմ
տեսած :

Գրիգորիկ մեծ աշխուժով մը ըսաւ աս
խօսքս, բայց Վարդուհին պարզ կերպով
մը պատասխան տուաւ.

— Շատ ուրախ եմ, սիրելի Գրիգորիկ,
յուսամ որ խոստմունքդ չես մոռնար :

Նոյն ատեն սեղանի զանգակն ալ զար-
նելով՝ խօսակցութիւննին կտրեցաւ :

ԳԼՈՒԽ ԻԳ.

Չախող գուշակութիւնք .

Երկու օրէն վերջը Աւփրեառոս և Օգոստինոս մէկմէկէ բաժնուեցան : Արդուհին ալ որ հօրեղբօրորդւոյն հետ իր կարողութենէն վեր շատ ասդիս անդին արշաւանքներ ըրեր էր քաշկուտուելով , կամաց կամաց սկսաւ ուժէ ինկնալ :

Սէն-Քլէր վերջապէս դիժաւ որ բժիշկ կանչուի . մինչև ան ատենը դէմ դրեր էր բժիշկ բերելու , վախնալով որ չըլլայ թէ իր տխուր նախազգացմունքներն ստուգուին . բայց Արդուհին այնչափ տկար էր որ երկու իրեք օր խուցէն ալ գուրս չկարենալով ելլել՝ բժիշկը կանչուեցաւ :

Իսկ Մարիամ Սէն-Քլէրի կնիկը իր երևակայեալ հիւանդութեանցը ուշ դնելով և ոչ իսկ իմացեր էր իր աղջկան օրէ օր տկարանալը , միտքը դրած էր որ ոչ ոք իրեն չափ ցաւ քաշած է , և ոչ ալ կրնայ քաշել , անոր համար ուրիշներուն որ և իցէ տկարութիւնը բանի տեղ չէր դներ : Ա՛րսէր ալ միշտ որ ուրիշները ծուլութեամբ ու վախկոտութեամբ հիւանդ կը ձևանան , և թէ որ իրեն քաշած ցաւերը իրենք ալ քաշին՝ ան ատենը կ'իմանային թէ ինչ տարբերութիւն կայ :

ՕՓէլիա շատ անդամ փորձեր էր որ աղ-

ջրկան տկարութիւնը մօրը միտքը խոթէ ,
բայց կարելի չէր եղած :

— Ես վարդուհիին վրայ պզտիկ տկարութիւն մ'ալ չեմ տեսներ , կ'ըսէր Մարիամ . օրն 'ի բուն խաղալու ու վազելու հետ է :

— Բայց հազ ունի . . . :

— Հա՞ղ ունի . . . հաղի վրայ ինձի հետ խօսք մի ըներ : Ես բոլոր կենացս մէջ հազ ունեցեր եմ . վարդիկին տարիքը ունեցած ժամանակս ամէնքը կը կարծէին որ թոքացաւ ունիմ . Մամմի զիշեր ցորեկ քովէս չէր բաժնուեր . . . : վարդուհիին հազը բան մը չէ , հոգ մի ըներ :

— Բայց երթալով զգալի կերպով տկարանալու վրայ է , շունչն ալ կարճ է :

— Ես ալ շատ տարի նոյն բանը ունեցեր եմ . ասիկայ ջղային հիւանդութիւն մըն է :

— Գիշերներն ալ սաստիկ կը քրտնի :

— Տասը տարի է որ ես ալ բոլոր գիշերները քրտինքի մէջ կը խղղուիմ . և երբեմն , մանաւանդ թէ շատ անգամ , բոլոր վրայի հագուստներս ու սաւաններս այն աստիճանի կը թրջին՝ որ Մամմի կը հարկադրի դանոնք փռել որ չորնան : վարդիկին քրտնիլը բան մը չէ իմ քրտնելուս քով :

ՕՖէլիա տեսնելով որ ալ ճար չկայ զինքն համողելու՝ խել մը ատեն լռեց . բայց երբոր վարդիկին տկարութիւնը յայտնի եղաւ և

ստուգուեցաւ ու բժիշկ ալ կանչուեցաւ , նայիս Մարիամ մէկէն լեզուն փոխեց .

— Շատ ատենէ 'ի վեր ես ալ նոյն բանը կը գուշակէի, կ'ըսէր. ի՞նչ դժբաղդ մայր եմ եղեր, այսչափ քաշածներս բաւական չեն, միթէ մէկ հատիկ սիրելի աղջիկս ալ աչքիս առջև զերեզման պիտի դնեմ: Եւ Մարիամ այս բանս իրեն պատճառանք առնելով խեղճ Մամմիին հոգին բերանը բերաւ. ալ ողորմելին ոչ զիշերը քուն ունէր և ոչ ալ ցորեկը հանգիստ. օրն 'ի բուն Մարիամ հիւանդ եմ, տկար եմ, ըսելով քովէն չէր ուզեր որ հեռանայ և օր օրուան վրայ ալ կարգէ դուրս անտանելի ըլլալ սկսաւ:

— Մարիամ, սիրելիս, փուճ տեղը ինքզինքդ մի չարչարեր այսչափ, կ'ըսէր Սէն-Քլէր, դեռ ամէն ակնկալութիւն չկտրեցաւ:

— Դու մօր մը զգացմունք չես ունեցած, Սէն-Քլէր, և ոչ ալ ունենալիք ունիս. անոր համար այսօր ալ իմ ցաւս չես կրնար հասկընալ:

— Այդպիսի գէշ գուշակութիւններ մի ըներ. հիւանդութիւնը անբուժելի չէ:

— Ես քեզի պէս անտարբեր չեմ կրնար ըլլալ: Թէ որ դու չես զգացուած այդպիսի վտանգաւոր վիճակի մէջ տեսնելով մեր մէկհատիկ աղջիկը, բայց ես շատ այլայլութեան մէջ եմ: Այնչափ ցաւերուս վրայ այս ալ մեծ հարուած մ'է ինձի:

— Իրաւ է, ըսաւ Սէն-Քլէր, որ վար-

դուհին շատ փափուկ կազմուածք ունի . այնչափ շուտ հասակ նետեց որ ուժէ ինկաւ , շատ վտանգաւոր վիճակի մէջ է . և հիմա ալ ամառուան տաքէն և իր հօրեղբորորդւոյն հետ ըրած արշաւանքներէն շատ չարչըրկուելով՝ տկարացաւ . ՚ի վերայ այսր ամենայնի բժիշկը յոյս կու տայ զինքը վերտանդէն խալըսելու :

— Դու ալ ամէն բանին միայն աղէկ կողմը կը մտածես . այս աշխարհքիս մէջ մարդ երջանիկ ըլլալու համար՝ անզգայ ըլլալու է եղեր . իմ զգացմունքս ալ քիչ մը պակաս ըլլար՝ քեզի պէս իմս ալ հոգս չէր ըլլար :

Մարիամ բոլոր տնեցիքը անզգայի տեղ դրեր էր , և ինքզինքը զգայուն ցուցընելու համար՝ տնեցոց ամենուն հոգին կը հանէր : Թէ որ մէկը իր դիմացը պզտիկ խօսք մը բանար անտարբեր բանի մը վրայ , մէկէն կը սկսէր զանգատիլ անոնց անզգայութեանը վրայ : Խեղճ Վարդուհին ալ քանի որ կը լսէր մօրը այս խօսքերը սաստիկ կը վշտանար և մօրը իրեն համար քաշած ներուն վրայ առատ արցունք կը թափէր :

Մէկ երկու շաբաթէն Վարդիկ քիչ մը վրայ դրաւ , վասն զի այն անողորբելի հիւանդութիւնը քիչ մը իր ընթացքը դանդաղեր էր և մէկ խաբերայ առողջութեան յոյս մը ծագեր էր , ուր անդին գերեզմանն իր բերանը բացեր էր : Ուստի նորէն առջի սովորութեանը պէս Վարդուհին պարտէզ սկսաւ ինջնալ , պատուհանը ելլել , խա-

դալ զուարճանալ . հայրն ալ աղջկան առողջութիւնը տեսնելով՝ ուրախութենէն խելքը կը թոցընէր ու միտքն ալ դրեր էր որ քիչ ատենէն աղջիկը իր առջի առողջութիւնը բոլորովին ձեռք պիտի բերէ :

ՕՖէլիա ու բժիշկը միայն այս առերևոյթ առողջութենէն չխաբուեցան . ուրիշ մըն ալ կար որ սրտէն նախազգացումն մը կ'իմանար , և նոյն ինքն էր Վարդուհին : Ինչ է այն խաղաղական ձայնը որ շատ անգամ կ'ազդէ մարգուս հոգւոյն թէ իր այս աշխարհքիս վրայ ունեցած պանդխտութեան ժամանակը լմըննալու վրայ է : Արդեօք ասիկայ անկեալ բնութեան զաղտնի բնական զգացումն է , չէ նէ հոգւոյն առ անմահութիւն կամակար դիմելը որ զինքը կը կոչէ : Զխարզ և իցէ անշուշտ այս ձայնն էր որ Վարդիկին սրտին խօսեր էր , և կարծես թէ մարգարէական հոգւով մը իմացեր էր որ ալ այս աշխարհքս իրեն համար չէր , և երկինքը իրեն առջև բացուած էր . այս խաղաղական զգացումը արևուն յետին շառագոյն ճառագայթներուն պէս և կամ աշնանային քաղցր ու պայծառ օրերուն պէս Վարդիկին սրտին մէջ մէկ զուարթ խաղաղութիւն մը ձգեր էր . միայն իր սիրելեացը իրեն համար կրելու վշտերուն վրայ կըցաւէր :

Վասն զի ինքը թէ և հոգոց և խնամոց մէջ մեծցեր էր և իր չորս բոլորը եղողները իբր երկնային հոգւոյ մը պէս զինքը կը

պաշտէին, և այս աշխարհքս իրեն մեծամեծ ակնկալութիւններ կը խոստանար, սակայն ինքը աւելի մեռնիլ կ'ուզէր քան թէ ապրիլ :

Շատ անգամ կարգացեր էր իր ծերունի բարեկամին հետ աստուածային Վարդապետին զողաքն առ ինքն կանչելը, զանոնք սիրելն ու զիրկն առնուլը . անոր համար ինքն ալ իր սրտին մէջէն երկնային փափաքով մը կը բորբոքէր գէսլ 'ի երկինք թռչելու և աստուածային Վարդապետին զիրկն հանգչելու :

Իր աշխարհքիս վրայ ունեցած մէկ հատիկ սէրը իր սիրելիներն էին, մանաւանդ հայրը . և քանի որ կը մտածէր անոր իրեն համար քաշած վիշտերը՝ սիրտը կը կտրտէր : Զմայրն ալ կը սիրէր, որ 'ի բնէ սիրելու յատկութիւններ ունէր . բայց անոր քանի մը կերպերը քիչ մը աղջկան բնութեան գէմ եկեր էին . բայց այսու ամենայնիւ Վարդիկն, մայրս է ըսելով և ոչ պզտի մտածութեամբ մը զինքը մտքէն մեղադրեր էր, և հօրը հաւասար զինքն ալ կը սիրէր :

Ո՛հ . իրեն բարի ու հաւատարիմ գերիներն ալ կը սիրէր, և անոնց վիճակին վրայ կը զթար, և կարծես թէ անոնց լոյսն ու արեգակն էր . գերիներն ալ կերպով մը իրենց թշուառութեանը մխիթարութիւն մը գտեր էին : Տղաք սովորաբար ամենայն բան վեր 'ի վերանց կը մտածեն, բայց Վարդուհիին

միտքը կարգէ դուրս բացուած էր. և շուտով ըմբռնեց գերեզմանառութեան չարիքն ու պժգալի հետեանքները և սրտին մէջ անջնջելի տպաւորութիւն ըրեր էին : Սաստիկ փափաք մը ունէր բոլոր գերեաց ազատութեան ճար մը գտնելու, և իր փափաքին մեծութիւնը կերպով մը հակառակ կու գար իր մատաղ հասակին և տկար բընութեանը :

Մէկ օր մը Թովմասին հետ խել մը Ս. Քիրքը կարդալէն վերջը, դարձաւ ըսաւ իրեն .

— Հիմա կ'իմանամ, աղբար Թովմաս, թէ ինչո՞ւ Քրիստոս մեզի համար մեռնիլ ուզեց :

— Ինչէ՞ն . . . :

— Վասն զի ես ալ նոյն փափաքը կը զգամ սրտէս :

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես, աղէկ չհասկըցայ :

— Աւելի չեմ կրնար բացատրել. բայց աս միայն ըսեմ քեզի. միտքդ կու գայ նաև տուն մէջի գերիները որ մեզի հետ ճամբայ ըրին, ի՞նչ խեղճութիւն էր, տղան զմայրը կը փնտրուէր, մայրը իր տղաքը, եղբայրն իր քոյրը, քոյրն ալ իր եղբայրը, էրիկն իր կիները, կիներն ալ իր էրիկը. և վերջը երբոր խեղճ Բրիւ ապլային ողորմելի մահն ալ որ լսեցի, սրտիս մէկ սաստիկ փափաք մը եկաւ որ մեռնիմ անոնց համար, թէ որ կարելի է իմ մահուամբս զիրենք իրենց թըշուառութենէն ազատել. իրաւ կ'ըսեմ, աղ-

բար թողմաս, թէ որ ձեռքս ըլլար՝ իրենց համար սիրով իմ կեանքս կը դնէի :

Աս ըսելով իր պզտի վատուժ ձեռուրնէրը թողմասին ձեռացը վրայ դրաւ :

Թողմաս ալ ապշած ու դարմացած երեսը կը նայէր, և երբոր հայրը դաղջիկը կանչելով՝ Վարդիկ իր քովէն հեռացաւ, թողմաս ետևէն նայելով կուշտ մը արցունք կը թափէր :

— Անօգուտ ջանք է ըրածնիս, ըսաւ հայրը քիչ մը ետքը Մամմիին, վասն զի Վարդուհիին ճակատը կարծես թէ աստուածային կնիք մը տպաւորուած է :

— Ես ալ միշտ նոյն բանը կ'ըսէի, պատասխանեց հառաչանօք Մամմի՝ ձեռուրները գէպ 'ի երկինք վերցունելով. ինքը այս աշխարհքիս համար եղած չէ, ես շատոնց խորին խորհուրդներ կը կարդայի իւր աչացը մէջ. ես ս'ըչափ առաջ ըսի խաթունին, նայէ հիմա ըսածներս կը ճշմարտին, հիմա ամենուն ալ աչքին սկսաւ դարնել . . . : Խեղճ գառն օրհնեալ :

Վարդիկ նոյն ատեն վրայ հասաւ : Արևը որ աղջկան եկած կողմէն կը մտնէր իր վերջին ճառագայթներովը աղջկան չորս դին լուսաւոր պսակ մը ձևացուցեր էր : Վարդիկ իր ճերմակ հագուստներովը, փայլիլուն աչուրներովը ու նազելի քալուածքովը կարծես թէ յաւերժահարսն մըն էր, արևուն ճառագայթներէն դուրս ելած, որ օրուան, ս'հ, նաև իր կենացը վերջին ողջոյնը տալու կու գար . . . :

Սէն-Քլէր Վարդուհիին համար պզտի արձան մը գներ էր, ուստի կանչեց որ իրեն ցուցընէ . բայց ներս մտածին պէս՝ աղջըկան տեսքը իրեն սրտին վրայ ցաւալի տպաւորութիւն մը ըրաւ : Տեսակ մը սաստիկ բայց միանգամայն վազանցուկ զեղեցկութիւն մը կայ, որ մարդ չկրնար տանիլ անոր տեսքին :

Սէն-Քլէր դիրկը առաւ աղջիկը ու սըրտին այլայլութենէն ըսելիքն ալ մոռցաւ .

— Վարդիկ, այսօր աղէկ ես, այնպէս չէ, ըսաւ :

— Հայրիկ, պատասխանեց Վարդուհին ծանրութեամբ, շատ ատեն է որ հրամանքիդ հետ քանի մը խօսելու բաներ ունէի, ու հիմա կ'ուզեմ ըսել քանի որ դեռ աւելի չեմ տկարացած :

Սէն-Քլէր դողաց, Վարդուհին հօրը ծնկան վրայ ելաւ նստաւ, ու զլուխը կուրծքին կռթնցընելով ըսաւ .

— Փուճ տեղը, հայրիկ, վրաս շատ խընամք կ'ընէք . հրամանքներնէդ անդարձ բաժանման վայրկեանս երթալով կը մօտենայ . ես պիտի երթամ ու ալ պիտի չգառնամ :

Այս ըսաւ ու սկսաւ լալ . . . :

— Ո՛հ, սիրելի Վարդիկ, ըսաւ Սէն-Քլէր դողալով, բայց ջանալով իր զգած մունքը ծածկելու . այսօր ջղերդ ոտք ելեր են ու սրտի կոտրածութիւն մը ունիս . պէտք չէ այդպիսի տխուր մտածութեանց տեղիք

տալ: Նայէ նայէ, քեզի համար արձան մը գնեցի . . . :

— Չէ, չէ, հայրիկ ըսաւ Վարդուհին, և ոչ իսկ արձանին վրայ աչքը դարձուց. մի խաբուիր, ես լաւ չեմ, աղէկ դիտեմ, և քիչ ատենէն պիտի երթամ ասկէ . . . . ոչ ջղերս ոտք ելած են և ոչ սիրտս կոտրած է: Թէ որ հրամանքիդ վրայ, հայրիկ, ու բոլոր իմ սիրելիներուս վրայ մտածմունք չունենայի՝ շատ աւելի երջանիկ կ'ըլլայի հիմայ և ալ աւելի սիրով կ'երթայի . . . : Ես շատ կը փափաքիմ երթալու . . . :

— Ա՛հ, սիրելի, ուսկից ալ այդ տխուր մտածութիւնները քու խեղճ պզտի սրտիդ վրայ տիրեցին. քեզի ի՛նչ պակաս է ուրախ դուարթ ու երջանիկ ըլլալու:

— Ես աւելի կը փափաքիմ շուտ մը երկինք երթալու, բայց իմ սիրելեացս համար կ'ուզէի քիչ մ'ալ այս աշխարհքիս վըրայ կենալ: Սակայն հոս շատ բաներ կան որ ինձի տխրութեան ու վշտաց պատճառ են. լաւ է որ չտեսնեմ. անդին աւելի երջանիկ կ'ըլլամ, բայց զքեզ ալ չուզելով թողուլ սիրտս կը կտրրտի:

— Ի՛նչ են այդ զքեզ վշտացընող բաները, զորոնք կը փափաքիս չտեսնելու:

— Ա՛յն ամէն բաները որ անդադար աչքիս առջև կը կատարուին: Տխրութեանս պատճառը մեր գերիներն են, որոնք սըրտանց զիս կը սիրեն. փափաքս աս է որ ամենքն ալ գերութենէ ազատին:

— Բայց միթէ հոս աղէկ վիճակի մէջ
չեն :

— Ա՛հ, հայրիկ, թէ որ հրամանքիդ զբժ-
բադդութիւն մը հանդիպելու ըլլայ նէ ի-
րենց վիճակը ի՛նչ կ'ըլլայ : Ուրիշները քե-
դի պէս չեն, հայրիկ . ոչ Աբիրեստոս հօր-
եղբայրս և ոչ իսկ մայրս : Մտածէ մէյ մը
թէ ո՛վ էր պառաւ Բրիւ ապլային տէրը .
ի՛նչ սոսկալի եղեռնագործութիւններ կա-
րող են մարդիկ ընելու :

— Սիրելի, դու քիչ մը չափէն աւելի
զգայուն ես . ի՛նչպէս ալ այնպիսի ցաւալի
զիպուածներ քու ահանջդ կը հասցունեն :

— Ահաւասիկ այս է, հայրիկ, որ զիս
կը վշտացընէ . չես ուզեր որ ցաւալի բա-
ները իմ ահանջս ալ հասնին, որ ես ալ չը-
ցաւիմ . ի՛նչու ան ատենը ուրիշներուն ալ
վշտերը պիտի չդադրին . շատ աղէկ բան՝ որ
ես չվշտանամ, իսկ ուրիշները ինչո՞ւ վշտա-
նան : Կ'ուզեմ որ այնպիսի դիպուածները
ես ալ իմանամ, ու ես ալ անոնց հետ վիշտ
քաշեմ . անոնց թշուառութիւնը իմ սրտիս
վէրք մը եղած է, և խելքս միտքս անոնց
վրայ է : Ճար մը չկայ, հայրիկ, որ սա գե-
րիները ազատ թողուին :

— Դժուար խնդիր մ'է ըսածդ : Տարա-
կոյս չկայ որ դերութիւնը զէշ բան է, շատ
մարդիկ նոյն բանը կը մտածեն, ես ալ
նոյնպէս կը մտածեմ . սրտանց կը փափա-
քիմ որ դերի մ'ալ մեր երկրին մէջ չգըտ-
նուի, բայց ի՛նչպէս կրնամ ընել . . . :

— Հայրիկ, դու ազնուական ու զթած սիրտ մը ունիս, և ուրիշներուն հետ խօսելու սիրելի կերպ ունիս, չէ՞ս կրնար դուրիշներն ալ քու կարծեացդ համոզել: Երբոր ես մեռնիմ, հայրիկ, յուսամ՝ զիս չես մոռնար, ու իմ սիրոյս համար խնդիրքս կը կատարես: Թէ որ ձեռքս ըլլար՝ ես կ'ընէի:

— Երբոր դու մեռնիս, Վարդիկ, ... հառաչելով մը ըսաւ Սէն-Ֆլէր. ո՛հ, սիրելի, ինչո՞ւ այդպիսի խօսքերը կը կրկնես, ... քեզմէ զատ բան մը չունիմ ես աս աշխարհքիս վրայ:

— Խեղճ Բրիւ ապլային աղջիկն ալ, պատասխանեց Վարդուհի, իր մօրը մէկ հատիկ սիրելի բանն էր այս աշխարհքիս վրայ, բայց այսու ամենայնիւ բռնադատուեցաւ առանց մէկ օգնութիւն մը կարենալու ընել՝ տեսնել ու լսել իր խեղճ աղջկան ճուալը: Այս խեղճերն ալ մեզի պէս իրենց տղաքը կը սիրեն. խեղճ Մամինն ալ, Թովմասն ալ իրենց տղաքը կը սիրեն, և քանի որ մտքերնին կու գան՝ կու լան. ի՛նչ անգութ բան է զիրենք այսպէս իրենց սիրելիներէն բաժնելը:

— Աղէկ, աղէկ, սիրելի, սիրտս մի հաներ, մեռնելու վրայ մի խօսիր: Ես ուղածդ կը կատարեմ:

— Կը խոստանամ սիրելի հայրիկ, որ Թովմասը տուն դառնայ իմ. . . հոս աղջկան լեզուն բռնուեցաւ, և քիչ մը կենալէն վերջը, ըսաւ.

— Իմ երթալէս շուտ մը վերջը :

— Հա, հա, սիրելի, ուզածդ բոլորն ալ կը կատարեմ :

— Սիրելի հայրիկ, ըսաւ, երեսը հօրը երեսին մօտեցընելով, կը փափաքէի որ երկուքնիս մէկ տեղ երթայինք :

— Ո՛ւր, սիրելի :

— Ուր որ մեր Փրկիչը կը բնակի. ուր որ միշտ սէրն ու խաղաղութիւնը կը թագաւորէ :

Նազելի աղջիկը երկնից վրայ այնպիսի գիտութեամբ մը կը խօսէր, որ կարծես թէ շատոնց 'ի վեր հոն բնակած ըլլար :

— Ինձի հետ չես ուզեր դալ, հարցուց նորէն :

Սէն-Քլէր զինքը զրկին մէջ սխմած կեցեր էր առանց պատասխան տալու :

— Բայց քիչ ատենէն դու ալ կու գաս զիս կը գտնես, կրկնեց Վարդուհին այնպիսի վստահութեամբ մը, որ կարծես թէ երկընքէն իրեն յայտնուեր էր :

— Ես ալ կու գամ քու ետեւդ, պատասխանեց հայրը, ևս զքեզ չեմ թողուր :

Երթալով միջոցեր էր, Սէն-Քլէր աղջիկը զիրկը մութին մէջ նստած՝ ալ չէր տեսներ իր սիրելի աղջկան դէմքը, բայց անոր խօսքերը իբրև երկնային ձայն մը իր սրբտին մէջ կը տպաւորուէին. բոլոր իր անցեալ կեանքը քննել սկսաւ, միտքը եկան իր մօրը աղօթքները, ու իր ան ատենուան բարի բարի առաջադրութիւնները, և ան-

ցելոյն ու ներկային մէջ այն խել մը տարին ները, դորոնք ընդունայնութեամբ ու անտարբերութեամբ անցուցեր էր. . . : Մարդու մտքէն մէկ վայրկենի մէջ ինչեր կ'անցնին. . . :

Սէն-Քլէրի մտքէն շատ բան անցաւ, բայց բան մ'ալ չբասաւ. գիշերն ալ վրայ հասած ըլլալով՝ աղջիկը իր պառկելու խուցը տարաւ ու ծառաները ճամբելէն վերջը, աղջիկը գիշերը նստաւ մինչև որ անոր քունը տարաւ :

ԳԼՈՒԽ ԻԵ .

Դաս .

Ի նմին ժամու ցնծացաւ Յիսուս հոգւովն սրբով և ասէ. գոհանամ զքէն, հայր, տէր երկնից և երկրի, զի ծածկեցեր զայս յիմասանոց և ՚ի գիտանոց, և յայանեցեր աղայոց, այո, հայր, զի այսպէս հաճոյ եղև առաջի քո :

ՂՈՒԿ . Ժ . 21 .

Աիրակի օր մը Սէն-Քլէր կէս օրուան կերակուրէն ետև պամպուէ շինած աթոռի մը վրայ երկընցած ծուխ կը քաշէր : Մարիամն ալ խուցին պատուհանին դիմացը բազմոցի մը վրայ երկընցած էր ու չորս դին բարակ շղաշատեռէ առազաստ մը պատած

էր մծեղներէն պաշտպանուելու համար : Չեռքը անհոգաբար դեղեցիկ կազմուած աղօթագիրք մը ունէր . և թէ որ պատճառը հարցունես՝ վասն զի կիրակի էր, անոր համար ձեռքն էր այն գիրքը . միտքն ալ զրեր էր որ կը կարդար, թէպէտ և աչուրները քունէն ծանրացած կը մրափէր :

ՕՖէլիա Վարդուհին առեր թովմասին հետ կատքով քարոզի էր գնացեր : Մարիամ խել մը ատեն մրախելէն վերջը .

— Օղոստինոս, ըսաւ, կ'ուզեմ իմ առջի բժիշկս կանչել տալ, ստոյգ գիտեմ որ սրբտի հիւանդութիւն մը պիտի ունենամ :

— Ինչո՞ւ անիկայ կանչել տաս . Վարդիկին բժիշկն ալ շատ վարպետ կերևայ ինծի :

— Վտանգաւոր վիճակի մէջ գտուած ժամանակս ես անոր չեմ վստահիր . և կըրնամ ըսել ալ որ հիմա նոյնպիսի վիճակի մը մէջ եմ : Երկու իրեք զիշեր է որ այս բանս մտածելով քունս չտանիր . սաստիկ ցաւեր կը զգամ :

— Մարիամ, չըլլայ թէ խաբուիս . սրտի հիւանդութիւն չեմ կարծեր թէ ունենաս :

— Գիտէի որ պիտի չհաւատաս, ըսաւ Մարիամ . թէ որ Վարդիկը քիչ մը հազայ, կամ պզտիկ տկարութիւն մը ունենայ, մէկէն կ'այլայլիս . բայց երբոր իմ տկարութեանցս վրայ խօսք ըլլայ՝ հոգդ ալ չըլլար :

— Թէ որ դու կ'ուզես ու կը փախարիս

սրտի հիւանդութիւն ունենալ, ըսաւ Սէն-Քլէր, ես քեզի ինչպէս դէմ կրնամ դնել. կ'ուզես նէ ես ինքզինքս բռնի համոզեմ որ դու սրտի հիւանդութիւն ունիս. չէի գիտեր որ սրտիդ մէջ այդպիսի փափաքներ ունենաս :

— Կը փափաքիմ որ օր մը քու անդգայութեանդ վրայ չզղջաս, պատասխանեց Մարիամ: Կ'ուզես հաւտաւ, կ'ուզես մի հաւտար, Վարդիկին համար քաշած վիշտերս և իրեն վրայ ունեցած աշխատանքներս այնչափ զիս հիւժեցին որ այս վառանգաւոր հիւանդութիւնը եկաւ վրաս, զորն որ շատոնցուրնէ՛ի վեր կը կասկածէի :

Ընթերցողը անշուշտ պիտի զարմանայ թէ ինչ էր արդեօք Մարիամին իր աղջկանը համար քաշած վիշտերը և ունեցած աշխատանքները, որուն և ոչ խուցը կը հանդիպէր: Սէն-Քլէր ալ նոյն բանը մտածելով՝ ձայնը քաշեց ու լռիկ ծուխը կը քաշէր, սպասելով որ Վարդիկը տուն դառնայ: Մէյ մ'ալ կառքը տանը բակն երևցաւ, Վարդիկ ու Օֆէլիա կառքէն ինջան: Օֆէլիա ըստ իր սովորութեանը մէկէն խուցը գնաց զլիսարկը ու շալը ձգելու. իսկ Վարդիկ վազեց գնաց հօրը գիրկը. և անոր ծնկանը վրայ նստած՝ այն օրուան տեսածներն ու լսածները կը պատմէր անոր:

Անդիէն սաստիկ բարկանալու ձայն մը լսուեցաւ, որ Օֆէլիային խուցէն կու գար. և ինքն էր որ մէկու մը կը նեղանար:

— Ո՛ր գիտէ , ըսաւ Սէն-Քլէր , արդեօք նորէն ինչ ըրեր է Գորսին , Օֆէլիան անշուշտ անոր կը բարկանայ :

Քիչ մը ատենէն նայիս Օֆէլիա բարկացած՝ քաշկուտելով ներս խօթեց յանցաւորը :

— Եկուր , եկուր , կ'ըսէր , տիրոջդ կ'ուզեմ ըսել :

— Ի՞նչ եղաւ նորէն , հարցուց Սէն-Քլէր :

— Ա՛յ անկարելի է այս անպիտանին համբերել . ալ չեմ կրնար . երկնքի հրեշտակ մ'ալ չէր կրնար ասոր ըրածներուն համբերել : Զինքը խուցիս մէջ փակեր էի , ու ձեռքը պզտի երգ մըն ալ տուեր էի որ բերնուց սորվի : Գիտե՞ս ինքն ինչ ըրեր է . բանալիներս դտեր է , դացեր դարանին մէկը բացեր ու զլխարկի համար եղերքները բանած քօղս առեր կտոր կտոր ըրեր է , ու իր պաճուճապատանքին զգեստ շիներ է . իմ կենացս մէջ ես այսպիսի չարածճի տղայ չեմ տեսած :

— Ըսեր էի ես միշտ քեզի , պատասխանեց անդիէն Մարիամ , թէ առանց խըստութեան ասոնք սանձելը անկարելի է : Թէ որ իմ ձեռքս ըլլար , ըսաւ ծուռ ծուռ Սէն-Քլէրին նայելով , ատիկայ այնպէս ծեծել կու տայի՝ որ ոսկորները կոտրտէին և ոտքի վրայ չկարենար կենալ :

— Զեմ տարակուսիր , պատասխանեց Սէն-Քլէր : Ի՞նչ աղէկ ձեր կանացի բնու-

թեանը համեմատ քաղցրութիւն կը տեսնուի վրանիդ . ձեր դիմացը կենդանի մը կամ գերի մը սպաննելը հաւասար է . քիչ կնիկ տեսեր եմ որ իրաւցընէ կանանց վայել քաղցրութիւն ցուցընեն վրանին :

— Քու ճոռումարանութիւններդ քեզի պահէ , պատասխանեց Մարիամ . տալս Օֆէլիա գլուխ ունեցող կնիկ մ'է , անիկայ իմ ըսածիս իրաւունք կու տայ :

Օֆէլիա սաստիկ կարգ ու կանոն սիրող ըլլալով՝ պզտիկ բանին ալ կը նեղանար . անոր համար Գորբսին անկարգ գործոցը վրայ ալ շատ նեղացեր էր . բայց երբոր տեսաւ որ Մարիամ իր չափէն դուրս ելաւ՝ մէկէն ինքզինքը բռնեց :

— Ես չեմ ուզեր , ըսաւ , այդպէս խիստ վարուիլ ասոր հետ , բայց կը տեսնեմ ալ որ ճար չկայ . խրատեցի , պատժեցի , ծեծեցի , ամէն հնարք 'ի գործ դրի . բայց այս ամէնն ալ անօգուտ բան է , անիկայ ինքն իր չարութենէն ետ կենալիք չունի :

— Հոս եկուր , կապիկ , ըսաւ Սէն-Քլէր : Գորբսի առաջ եկաւ . իրեն կլոր ու վառ վռուն աչուրներէն չարածճիութիւնն ու միանգամայն վախը կ'երևար :

— Ինչո՞ւ խելօք չես կենար , ըսաւ Սէն-Քլէր , որ տղուն ծիծաղաշարժ կերպերէն խնտալը չէր կրնար բռնել :

— Վասն զի , պատասխանեց Գորբսի , չար սիրտ մը ունիմ . Օֆէլիա խաթունն ալ այնպէս ըսած է ինձի :

— Չես տեսներ որչափ քու վրադ հոգունի Օֆէլիա խաթունը : Ա՛լ ինքը յուսահատեր է զքեզ մարդ ընելէն :

— Իրաւունք ունիս , իմ առջի խաթունս ալ նոյն բանը կ'ըսէր , ինքը զիս շատ աւելի կը ծեծէր , մազերէս կը քաշէր , գլուխս դռներուն կը դարնէր , բայց այս ամէնն ալ անօգուտ եղան ինձի : Կարծեմ՝ որ եթէ բոլոր մազերս ալ փեթթած ըլլար , զիս պիտի չկարենար կրթել : Ես չար եմ , և սևի մը ամէն պակասութիւններն ունիմ :

— Վերջապէս պիտի բռնադատուիմ , ըսաւ Օֆէլիա , զինքն երեսէ ձգել . վասն զի ալ չեմ կրնար համբերել :

— Քեզի բան մը ըսեմ , ըսաւ Սէն-Քլէր Օֆէլիային :

— Ի՞նչ :

— Երբոր ըսաւ , քու Աւետարանդ այգպիտի հեթանոս աղջիկ մ'ալ չկրնար փրկելնէ , ինչ փուճ բան է ան ատենը ձեր քարոզիչներուն ըրած ջանքը որ կ'երթան այսպիտի վայրենիներ կրթելու . վասն զի այս աղջկանէս կրնամ ենթադրել նաև բոլոր սևերուն ցեղը :

Օֆէլիա այս խօսքիս մէկէն պատասխան չտուաւ :

Վարդուհին մինչև ան ատենը լուռ կեցեր մտիկ կ'ընէր , մէյ մ'ալ Գորսիին աչքով նշան մ'ըրաւ ու առաւ հետը պզտի խուց մը տարաւ : Սէն-Քլէրի հետաքրքրութիւնը շարժելով ետևէն զնաց նայելու թէ ինչ

պիտի ընեն: Կամացուկ մը դրան վարա-
գուրին ծայրէն ներս նայեցաւ, նշանացի
Օֆէլիան ալ քովը կանչեց:

Այս երկու աղջիկները դիմացէ դիմաց
գետնին վրայ նստեր էին. Գորսի իր սո-
վորական անհող ու չարածճի կերպովը,
խսկ վարդուհի՝ սիրտն ելած ու աչուքները
լեցուած:

— Ինչո՞ւ, կ'ըսէր, խելօք չես կենար,
Գորսի. դու մէկու մը վրայ ալ սէր չունիս:

— Ե՞ս. ես սիրել ինչ ըսել է չեմ՝ զիտեր.
Իմ սիրած բաներս են անուշեղէն, շաքա-
րեղէն:

— Բայց պէտք չէ՞ որ հայրդ ու մայրդ
սիրես:

— Ես քեզի քանի՞ անգամ ըսած եմ, որ
ես հայր ու մայր ունեցած չեմ:

— Ո՛հ, աղէկ կ'ըսես, պատասխանեց
վարդիկ. բայց ունեցած չես ամենին եղ-
բայր մը, քոյր մը, մօրաքոյր մը, կամ...:

— Չէ, չէ, մարդ մ'ալ ունեցած չեմ:

— Բայց թէ որ ուղենաս խելօք կենալ,
աղէկ ըլլալ՝ կրնաս, քու ձեռքդ է:

— Որչափ ալ աղէկ կենամ, դարձեալ
միշտ սե եմ. թէ որ ձեռքս ըլլար այս մոր-
թըս փոխել ու ձերմակ մորթ հազնիլ, ան
ատենը թերևս խելօք կը կենայի:

— Դու սե ալ ըլլաս աղէկութեամբդ ու-
րիշի կրնաս սիրելի ըլլալ, ան ատեն իմ հօ-
րաքոյրս ալ դքեղ կը սիրէ, ու վրադ աւելի
սրտանց հող կը տանի:

Գործսի այս խօսքիս չհաւատալով ծիծաղեցաւ :

— Չէս հաւատար ըսածիս, հարցուց Վարդիկ :

— Չէ. անիկայ զիս չկրնար սիրել, սև գորտի մը պէս ինձմէ կը զզուի: Ոչ որ սևերը կը սիրէ, սևերն ալ աղէկ բան մը չեն կրնար ընել. բայց իմ հոգս ալ չէ :

— Խեղճ Գործսի, ըսաւ զթութեամբ Վարդուհին փափուկ ու վատուժ ձեռուրները Գործսիին ուսին վրայ դնելով: Խեղճ Գործսի, ես կը սիրեմ զքեզ, վասն զի դու ոչ հայր, ոչ մայր և ոչ բարեկամ ունիս. վասն զի խեղճ ու երեսէ ձգուած աղջիկ մ'ես. կը սիրեմ ես զքեզ ու կը փափաքիմ որ խելօք կենաս: Ես հիւանդ եմ, Գործսի, և ինձի կ'երևայ որ ալ երկայն պիտի չապրիմ. քու զէշ վարքդ զիս շատ կը վշտացընէ: Նայէ որ զոնէ իմ սիրոյս համար քանի որ դեռ ողջ եմ՝ աղէկ կենաս :

Սև աղջկան կլորակ ու վառվռուն աչուրները մէկէն արցունքով լեցուեցան, ու սկսան Վարդուհին ձեռուրներուն վրայ վազել: Նոյն վայրկենին այն հեթանոս հոգւոյն խաւարին մէջ հաւատոյ ու սիրոյ լոյս մը ծագեց, ու զլուխը ծնկուրներուն վրայ դրած բարձր ձայնով սկսաւ լալ ու հառաչել. Վարդուհին ալ զլուխը անոր վրան կախած, կարծես թէ երկնքէն ինջած հրեշտակ մըն էր որ մեղաւորի մը օգնելու եկեր էր :

— Խնդճ Դորսի, ըսաւ Վարդիկ, չնս
զիտեր որ Յիսուս դամէնքնիս ալ հաւասա
րապէս կը սիրէ: Ինչպէս ես գրեզ կը սի
րեմ, ինքն ալ գրեզ կը սիրէ. բայց ինքը ա
ւելի կը սիրէ, վասն զի ինքն է մեր տէրը:
Կ'օգնէ ինքը քեզի որ ինքզինքդ ուղղես,
անով երկինք ալ օր մը կրնաս երթալ ու
ձերմահներուն պէս գու ալ հրեշտակ կրը
նաս ըլլալ: Ասոնք մտածէ, Դորսի. գու
ալ Թովմասին երգերուն մէջ յիշատա
կուած լուսաւոր հոգիներէն մէկը կրնաս
ըլլալ:

— Ա՛հ, սիրուն Վարդիկ, պատասխա
նեց սեուկը, կը ջանամ, ալ առաջուան պէս
անհոգ չեմ կենար. . . :

Նոյն միջոցին Սէն-Քլէր վարագոյրը
ձղեց ու հեռանալու ժամանակ՝ ըսաւ Օֆէ
լիային.

— Քանի որ սա աղջիկս կը տեսնեմ,
մայրս միշտ միտքս կու գայ. ո՛րչափ իրա
ւունք ունէր ինքը՝ երբոր կ'ըսէր թէ երբ
կ'ուղենք կոյրերուն աչքը բանալ՝ պէտք է
որ Յիսուսին ըրածին պէս կոյրը դիմացնիս
կանչենք ու ձեռքերնիս վրան դնենք:

— Ես միշտ հակակրութիւն մը ունեցած
եմ սեներուն, սրատասխանեց Օֆէլիա. ի
րաւ է որ կը զգուէի աս սե աղջիկէն ու չէի
ուզեր որ և ոչ քովս մօտենայ, բայց չէի
կարծեր որ ինքը անզրադարձած ըլլայ:

— Ամենեին տարակոյս մի ունենար, ը
սաւ Սէն-Քլէր, տղայ մը անկարելի է որ

այդպիսի կերպերէն անդրադարձութիւն չընէ : Ո՛րչափ ալ տղու մը վրան հոգ ու խընամբ ունենաս , քանի ինքը կը դդայ որ իր մէ կը գանիս , անկարելի է որ անոր սրբտին մէջ երախտագիտութեան կայծ մ'ալ գտնուի : Կարգէ դուրս բան մը կ'երևայ , բայց այս այսպէս է :

— Չեմ գիտեր , ինչպէս այս գանիլը փարատեմ . սևերուն շատ հակակրութիւն ունիմ , մանաւանդ սա Գործսիին . ինչպէս ընելու է . . . :

— Վարդիկ կ'երևայ թէ կերպը սորված պիտի ըլլայ :

— Ինքը կարգէ դուրս սէր ունի անոնց վրայ . . . միով բանիւ Յիսուսի մէկ օրինակն է , ըսաւ Օֆէլիա . . . երանի՛ թէ ես ալ անոր պէս ըլլայի . հիմակուան լսածներս ինձի դաս մը եղան :

— Եթէ այդպէս է , այս առաջին անգամ չէ որ պզտի աղջիկ մը տարիքը առած աչկերտի մը բան սորվեցուցած ըլլայ , ըսաւ Սէն-Քլէր :

ԳԼՈՒԽ ԻԶ .

Մահ .

Մի լաք անոնց վրայ, գորոնք մահուտակ բողը իրենց կենացն արշաշուտիս ժամանակ ներ աչքեկ կը ծածկե .

Վարդուհիին պառկելու խուցը ընդարձակ էր, և տանը մէկալ խուցերուն պէս դէպ'ի սրահ կը հանէր : Մէկ կողմանէ իրեն հօրն ու մօրը խուցերուն հետ հաղորդակցութիւն ունէր, մէկալ կողմանէ ալ Օֆէլիային խուցին հետ :

Սէն-Քլէր ամէն կերպով ջանացեր էր որ աղջկան հաճոյիցն յարմար խուցն ալ դարդարէ :

Պատուհաններուն վարագոյրները վարդագոյն ու ձերմակ բարակ կտաւէ էին . գետինը Բարիզու գեղեցիկ գորգ մը փռած էր, որուն չորս անկիւնը վարդի կոկոնի փունջեր նկարուած էին, մէջ տեղն ալ ամբողջ բացուած վարդի մեծկակ փունջ մը . ասոր օրինակը Սէն-Քլէր ինքը տուեր էր : Անկողինը, աթոռները, բազմոցը բոլոր պամպուլի փայտէ փառաւոր բանուած էին :

Անկողնին գլխին վրայ ալապաստրէթները գոցած գեղեցիկ հրեշտակ մը կար երկու ձեռքովը մրտենիէ սլսակ մը բռնած, ուսկից կախուած էր արծաթէ չուրբով վարդագոյն փափուկ վարագոյր մը, զաղ-

ջիկը մթեղներուն խածուածքէն պաշտպանելու համար :

Բազմոցները բոլոր կարմիր ծիրանի պատած , և չորս դին հրեշտակներով զարդարած էին , անկողնոյն վրայինին պէս ձեռքերնէն փափուկ վարազոյրներ կախած :

Խուցին մէջ տեղը պամպուէ կլոր սեղան մը կար , վրան Պարոսի մարմարիոնէ շուշանի ձևով ծաղկաման մը . և չորս կողմն ալ Վարդուհին զիրքերը և հօրը տուած ոսկիէ արծաթէ զարդարանքները շարած էին :

Կրակարանին վրայ Յիսուսի աղուոր արձան մը կար որ պղտի տղաքը կ'օրհնէր , և երկու կողմն ալ ծաղկամաններ , որոնց մէջ թովմասս ամէն օր թարմ ծաղկերներ կը դնէր . պատերէն ալ քանի մը տղու յարմար գեղեցիկ պատկերներ կախուած էին : Միով բանիւ մէկ նայուածքով մարդ ան սենեկին մէջ խաղաղութեան , անմեղութեան ու գեղեցկութեան տեսարան մը կը տեսնէր . առաւօտը աղջիկը արթննալուն պէս աչքը արևուն լոյսը չտեսած՝ աս իր սիրելի ու քաղցր զարդարանքները կը տեսնէր :

Այն առերևոյթ ոյժը՝ որով քիչ մը ատեն Վարդուհին ողի առեր էր , կամաց կամաց սկսաւ պակսիլ : Ոչ դուրս կ'ելլէր և ոչ ալ պարտէզ կ'իջնէր . շատ անգամ պատուհանին զիմացը մեծ աթոռի մը վրայ նստած անշարժ աչուրներով լճին վրայ կը նայէր :

Մէկ օր մըն ալ իրիկուան դէմ էր այս-

պէս նստեր էր, մէյ մ'ալ դուրսի սրահէն մօրը ճայնը լսեց, որ Գորսիին սրղողելով կ'ըսէր .

— Ի՞նչ չարութիւն ըրեր ես նորէն, անպիտան, ինչո՞ւ աս ծաղկըները փրցուցեր ես . ե մէկ ասպտակի ճայն մը լսուեցաւ :

— Խաթուն, Վարդիկին համար փրցուցի, կ'ըսէր աղջիկը լալով :

— Վարդիկին համար, աղէկ պատճառանք գտար . կարծես թէ անիկայ քու ծաղկըներո՞ւդ կարօտ է . կորսուէ սրկէց :

Վարդուհին ցատքեց մէկէն դուրս ելաւ :

— Մայրիկ, այդ ծաղկըները կը փափաքիմ՝ ունենալ, թող որ ինձի բերէ, ըսաւ :

— Բայց լսուցդ ծաղկըներով լեցուն է :

— Ո՛րչափ ալ շատ ըլլայ՝ ես կը սիրեմ . ինձի բեր Գորսի ծաղկըներդ . Գորսի տըխուր ու զլուխը կախած ետե ետե քաշուեր էր, փախնալով մը մօտեցաւ ու ծաղկին փունջը Վարդիկին ձեռքը տուաւ :

— Այս ի՞նչ գեղեցիկ փունջ է, ըսաւ Վարդուհի :

Եւ իրացունէ աղուոր փունջ մըն էր, դորն որ Գորսի մասնաւոր Վարդիկին սիրած ծաղկըներովը կապեր էր :

— Շատ աղէկ ծաղիկ կը կապես եղեր, Գորսի, ըսաւ Վարդիկ . ասկէ ետքը կ'ուզեմ որ ամէն օր ինձի մէյմէկ փունջ բերես :

— Ի՞նչ կարգէ դուրս երևակայութիւն ունիս, ըսաւ մայրը . այդ ծաղկըներէն ի՞նչ համ կ'առնես :

— Ո՛հ, մայրիկ, թող տուր, որ Գորսին բերէ, ի՞նչ կ'ըլլայ :

— Երբոր դու կ'ուզես՝ թող ինքը բերէ, ըսաւ մայրը . Գորսի լսեցիր Վարդիկին ըսածը, ասկէ ետքը նայէ որ իրեն խօսքին հնազանդիս :

Գորսի գլուխը ծռեց ու յարզութիւն մը ընելով մէկէն հեռացաւ . Վարդիկ տեսաւ որ աչուրները լեցուեր էին :

— Տեսա՞ր, մայրիկ, ըսաւ Վարդիկ . ես դիտէի որ խեղճ Գորսին կ'ուզէ ինձի ծառայութիւն մը ընել :

— Ար խաբուիս . ինքը չարութեան համար ամէն բան կ'ընէ . վասն զի արդիլած են՝ անոր համար ծաղկըները կը փրցընէ . բայց երբոր դու կ'ուզես որ փրցընէ, ես դէմ չեմ կենար :

— Ինձի կ'երևայ թէ Գորսին առջինին պէս չէ, հիմա շատ ջանք կ'ընէ խելօք կենալու :

— Շատ ատեն պէտք է որ անիկայ խելօքնայ, պատասխանեց Մարիամ արհամարհանօք :

— Գիտես որ խեղճը ինչուան հիմա գէշ կրթութիւն առեր էր :

— Բայց չէ թէ հոս . իր վրայ ամէն հող տարին հոս, ամէն կարելի ջանք ըրին, բայց ՚ի վերայ այսր ամենայնի՝ ի՞նչ որ էր՝ այն մընաց . կարելի բան չէ որ այդ անպիտանը կրթութիւն առնու մարդ ըլլայ :

— Բոլորովին տարբեր բան է որ ինձի

պէս ինքն ալ կրթութիւն առած ըլլայ . զիս ամէնքը պզտիկուց 'ի վեր սիրեր ու վրաս գուրգուրացեր են , իսկ խեղճը հոս գալէն առաջ միշտ չարչարանքի մէջ մեծցած էր :

— Իրաւ է , պատասխանեց Մարիամ յօրանջելով . . . : Այս ինչ կարգէ դուրս տաք է օղբ :

— Մայրիկ , Գորսին թէ որ քրիստոնեայ ըլլար , չէր կրնար ինքն ալ հրեշտակ մը ըլլար , իբրև թէ մեզմէ մէկն ըլլար :

— Գորսին , այդ ինչ տեսակ երևակայութիւն է , զոր դու միայն կրնաս ունենալ . բայց ըստ ինքեան անկարելի բան չէ :

— Բայց մայրիկ , Աստուած մեզի ալ , իրեն ալ հաւասարապէս հայր չէ . Յիսուս իրեն ալ Փրկիչը չէ :

— Կարելի է . ես կ'ենթադրեմ թէ Աստուած է ամենայն մարդ ստեղծողը . . . . բայց ո՞ր է իմ վարդի եղի շիշս . . . :

— Ո՛հ . . . ի՛նչ գէշ բան է . . . ի՛նչ գէշ բան է . . . ըսաւ ինքիրեն Վարդուհին , երեսը գէպ 'ի հեռուի լիճը դարձընելով :

— Ո՞ր բանը , հարցուց Մարիամ :

— Մտածելը , պատասխանեց Վարդիկ , որ այնչափ հոգիներ , որոնք կրնային մէյմէկ հրեշտակ ըլլալ ու յԱստուած վայելել , հիմա այսպէս երեսի վրայ ձգուած են :

— Մեր ձեռքէն բան մ'ալ չգար , անոր համար հոգ ալ ընել չարժեր : Ի՛նչ կըրնայինք ընել . զո՛հ պէտք է ըլլանք որ գոնէ անոնցմէ այսչափ օղուտ կրնանք քաղել :

— Ես քանի կը մտածեմ որ ասոնք կենաց մէկ դիւրութիւն մ'ալ չունին՝ սիրտս կտոր կտոր կ'ըլլայ :

— Դու տարբեր կարծիքներ ունիս , ըսաւ Մարիամ . իմ կրօնքս ինձի երախտազէտ ըլլալ կ'ապսպրէ հիմակուան ունեցած կենացս դիւրութեանցն համար :

Վարդուհին խօսքը փոխեց .

— Մայրիկ , կ'ուզեմ , ըսաւ , մազերս քիչ մը կտրել տալ :

— Ինչո՞ւ :

— Կ'ուզեմ , քանի որ դեռ կրնամ , իմ բարեկամներուս մէյմէկ քիչ բաժնել . կըրնամ հօրաքոյրս կանչել որ կտրէ :

Մարիամ , առանց տեղէն ալ շարժելու , Օֆէլիան կանչեց որ քովի խուցն էր : Օֆէլիա երբոր ներս մտաւ՝ Վարդուհին բազմոցին վրայ ելաւ նստաւ , զեղեցիկ ոսկեթել մազերը քակեց , և ծիծաղելով մը Օֆէլիային ըսաւ .

— Հօրքոյր , եկուր սա ոչխարը խուզէ :

Նոյն ատեն Սէն-Քլէր ներս մտաւ ձեռքը Վարդիկին համար քանի մը պտուղ առած .

— Ի՞նչ կայ , հարցուց :

— Հայրիկ , պատասխանեց Վարդիկ , հօրքրոջս աղաչեցի որ մազերէս քիչ մը կտրէ , վասն զի աճեր են և աս տաքուն զուխս շատ կը նեղեն . մէյմէկ քիչ ալ բարեկամներուս կ'ուզեմ տալ , որ քովերնին յիշատակ մը ձգեմ :

ՕՓէլիա մկրաաը առաւ ու աղջկան մօտեցաւ :

— Նայէ , ըսաւ Սէն-Քլէր , մաղերուն շարքը չարեա , տակէն կտրէ որ չերեայ : Վարդիկին դանգուրները ինձի պարծանք մըն են :

— Ո՛հ , հայրիկ , հառաչեց Վարդուհին :

— Անանկ է , կրկնեց Սէն-Քլէր զուարթութեամբ , կ'ուզեմ որ , երբոր հօրեղբօրդ երկիրներն երթանք Գրիգորիկը գտնելու՝ մաղերդ աղուոր ըլլան :

— Ես հոն երթալիք չունիմ , պատասխանեց աղջիկը . ես աւելի լաւագոյն երկիր մը պիտի երթամ : Չես հաւտար . չես տեսներ , հայրիկ , որ օր օրուան վրայ երթալով կը տկարանամ :

— Ինչո՞ւ այդպիսի մտածմունքներով դիս կը վշտացընես , ըսաւ հայրը :

— Վասն զի ստոյգ բան է , հայրիկ . . . Եթէ որ հաւատայիր՝ ինձի պէտք էր որ ուրախակից ըլլայիր :

Սէն-Քլէր լուռ կեցաւ , ու տխուր աչքով կը նայէր աղջկան աղուոր մաղերուն վրայ , զորոնք ՕՓէլիա կը կտրէր Վարդիկին կուտար , ան ալ մատուրներուն մէջ կարգաւ կը շարէր , ու երբեմն երբեմն աչուրները տխրութեամբ հօրը վրայ կը դարձընէր :

— Ահա ինչ որ կը զուշակէի նէ , հառաչեց Մարիամ , եղաւ . և այս է իմ առողջութեանս արուելուն պատճառը , որ դիս կամայ կամաց գերեզման պիտի տանի , և մէ-

կու մ'ալ հոգը չէ . բայց ես, Սէն-Քլէր, այս բանս շատ ատենէ 'ի վեր գուշակեր էի , և վերջապէս քու խելքդ պիտի պառկի որ ըսածիս իրաւունք ունիմ եզեր :

— Որն որ քեզի մեծ մխիթարութիւն մը պիտի ըլլայ , պատասխանեց Սէն-Քլէր դառնութեամբ սրտի :

Մարիամ այս խօսքիս այլայլեցաւ ու աթոռին վրայ փռուեցաւ , և երեսը թաշկինակով զոցեց : Վարդուհին այս միջոցիս իր կապուտակ աչուրները մէյ մը հօրը , մէյ մ'ալ մօրը վրայ կը դարձընէր : Հանդարտ և պարզ նայուածք մ'էր . և հոգին երկրաւոր կապանքներէ արձակուած , պայծառ կը տեսնէր ու կ'իմանար իր հօրն ու մօրը մէկմէկէ ունեցած տարբերութիւնը :

Հօրը ձեռքով նշան մը բրտաւ , ան ալ շուտ մը ցատքեց գնաց քովը նստաւ :

— Սիրելի հայր իմ , ըսաւ , օր օրուան վըրայ կը տեսնեմ որ ուժս կը պակսի , և կամաց կամաց կը հիւժիմ : Շատ բան ունիմ ըսելիք ու ընելիք . . . հրամանքդ չես ուզեր որ ես այսպիսի բաներու վրայ խօսք ընեմ , բայց պէտք է որ ըսեմ . ալ չեմ կրնար ուշացընել . հրաման տուր որ խօսիմ և մըտքիմներս ըսեմ :

— Հրաման քեզի , սիրելի , պատասխանեց Սէն-Քլէր մէկ ձեռքով արտասուալից աչուրները զոցելով , մէկալովն ալ աղջկան ձեռքը բռնած :

— Շատ աղէկ ուրեմն , կ'ուզեմ որ հիմա

մեր գերիները բոլոր հոս կանչես, անոնց բան մը ունիմ ըսելիք :

— Թող դան, ըսաւ Սէն-Վլէր ցաւագին կերպով :

Օֆէլիա մէկէն մարդ մը խրկեց որ գերիները կանչէ. նայիս շուտ մը բոլոր գերիները ժողուեցան : Վարդուհին բարձին կռթընած էր ու մազերը երեսին երկու կողմէն անհող կերպով ձգած, ջերմէ այլազունած կէս կարմիր երեսին գոյնն ալ սըրտաշարժ ու տխուր տեսարան մը կ'աւելցընէր վրան. իսկ ինքը մէկիկ մէկիկ դամէնքը աչքէ կ'անցունէր : Գերիները սըրտերնին ելած կարգաւ կեցեր էին :

Անմեղ աղջկան դէմքը, որուն վրայ ալ երկրաւոր բան մը չէր մնացած, կտրտած մազերը, հօրը իր աղջկան քովը նստած երեսը գոց կեցուածքը, մօրը լալը, այնպէս ազդեցութիւն մը ըրին սևերուն դիւրազգաց սրտին վրայ՝ որ ամէնքը լալ սկսան : Կարգաւ երբոր ներս կը մտնէին մէկմէկու երես կը նայէին, ու տխրութեամբ զուխնին կը շարժէին. և ամէնուն վրայ ալ գերեզմանական լռութիւն մը տիրած էր :

Վարդուհին ելաւ նստաւ, ու երկայնատեն անոնց երեսը նայելէն վերջը դարձաւ ըսաւ .

— Ուզեցի զձեզ զամէնքնիդ ալ մէյմը տեսնել, իմ սիրելի բարեկամներս, վասն զի կը սիրեմ զձեզ : Զձեզ զամէնքնիդ ալ կը սիրեմ. ձեզի քանի մը բան ըսելիք ու-

նիմ . . . և կը փափաքիմ որ չմոռնաք զանոնք . . . : Ես ձեզմէ պիտի բաժնուիմ և քանի մը շարթէն ալ զիս պիտի չտեսնէք ամենևին :

Այս խօսքիս աղջկան ձայնը դերիններուն լացէն ու հեծութիւններէն խափանուեցաւ . վարդիկ քիչ մը լուեց , վերջը լալերնին դադրեցունելով ըսաւ .

— Թէ որ զիս կը սիրէք , այդ կերպով իմ խօսքս մի կտրէք , ինձի մտիկ ըրէք , ես ձեր հոգւոյն վրայ քանի մը խօսք ունիմ ըսելիք . . . : Ձեզմէ շատը , իրեն հոգւոյն վրայ ամենևին չմտածեր . . . : Գուք այս աշխարհքիս բաներուն վրայ միայն կը մտածէք , բայց կ'ուզեմ յիշեցունել ձեզի՝ որ աս աշխարհքէս աւելի ուրիշ գեղեցիկ աշխարհք մը կայ , ուր Յիսուս կը բնակի , ուր ես ալ պիտի երթամ , և թէ որ ուզէք դուք ալ կրնաք գալ : Երկինքը ամենուս համար է , ինչպէս ինձի նոյնպէս ալ ձեզի . բայց թէ որ կ'ուզէք հոն երթալ , պէտք է որ քրիստոնեայ ըլլաք : Գիտցած եղիք որ՝ եթէ ուզէք կըրնաք դուք ալ մէյմէկ հրեշտակ ըլլալ և յափտեան հրեշտակ մնալ : Թէ որ դուք ձեր կողմանէ փափաք ունենաք , Աստուած ալ ձեզի կ'օգնէ , ու ան ատենը ձեր փափաքին հասնելով՝ կրնաք դուք ալ երկնից փառաց արժանի ըլլալ :

— Աստուած տայ , ըսին թովմասն ու Մամին և որոնք որ քրիստոնեայ էին . իսկ մէկալնոնք լուռ կեցած կու լային :

— Գիտեմ որ, կրկնեց Վարդիկ, դուք ամէնքնիդ ալ զիս կը սիրէք :

— Հա՛, հա՛, ինչ ըսել է . Աստուած օրհնէ դքեզ, պոռային ամէնքը :

— Դուք ամէնքնիդ ալ զիս կը սիրէք, և միշտ ինձի հետ աղէկ վարուած էք . հիմա ես ալ ձեզի մէյմէկ յիշատակ կ'ուզեմ թողուլ . մազերէս մէյմէկ կտոր ձեզի կուտամ որ միշտ քովերնիդ պահէք ու քանի որ տեսնէք՝ զիս յիշէք, որ զձեզ սիրեցի, և երկինք գնացի, ուր կը յուսամ զձեզ ալ տեսնելու :

Մնկարելի բան է այս տեսարանը նկարագրել : Բոլոր գերինները լալով, հառաչելով աղջկան չորս կողմը առին . ամէնքը կը ջանային որ բուն իր ձեռքէն այն գեղեցիկ յիշատակն ընդունին, որ իրենց համար Վարդիկին սիրոյն վերջին նշանակն էր : Մնկան վրայ եկան ամէնքն ալ, կը հեծէին, կ'աղօթէին, և հազուատին ծայրերը կը պագնէին : Անոնցմէ ծերագոյնները, որոնք Վարդիկին ծնունդը տեսեր, էին, սիրոյ և օրհնութեան խօսքեր կը դրուցէին :

Օֆէլիա տեսնելով որ ասոր ծայրը գէշի պիտի երթայ, ու վախնալով ալ որ խեղճ հիւանդին վրայ կարգէ դուրս այլայլութիւն մը չգայ, մէկիկ մէկիկ առնողները դռնէն դուրս կը հանէր : Վերջապէս թովմասը ու Մամմին մնացին :

— Ա՛ն քեզի ալ, աղբար թովմաս, ըսաւ աղջիկը, որչափ կ'ուրախանամ երբոր կը

մտածեմ որ դքեզ երկինքը պիտի տեսնեմ :
Դու ալ Մամմի , դու ալ երկինք պիտի դաս ,
ըսաւ . ու իր հին խնամածունին ճիտը սըլ-
լուեցաւ :

— Ո՛հ , Վարդիկ , առանց քեզի ինչպէս
ողջ պիտի մնամ , ըսաւ Մամմի . ալ այս աչ-
խարհքիս վրայ ամէն բանէ զրկուեցայ . —
ու սկսաւ լալ :

ՕՖէլիա կամացուկ մը զինքն ալ թով-
մասն ալ դռնէն դուրս հանեց . մէյ մ'ալ ե-
տին դարձաւ տեսաւ որ դեռ Գորսիին
հոն է :

— Ուսկից հոս եկար , հարցուց բարկու-
թեամբ :

— Ես հոս էի , պատասխանեց աղջիկը
լալով , վերջը Վարդիկին դարձաւ ըսաւ .
զիտեմ որ ես չար աղջիկ մ'եմ , բայց ինձի
ալ մազերէզ գոնէ քանի մը թել չնս տար :

— Ա՛ն դու ալ , Գորսի . քանի որ վրան
նայիս՝ յիշես որ ես դքեզ միշտ սիրեցի , ու
միշտ ջանացի որ ազէկ ու բարի աղջիկ մը
ըլլաս :

— Կը ջանամ որ ասկէց ետքը ըլլամ ,
պատասխանեց Գորսի ծանրութեամբ .
բայց ինչ դժուար բան է եղեր խելօք կե-
նալն ալ , վարժած չեմ ամենեկին :

— Աստուած քեզի կ'օգնէ , Գորսի , վասն
զի ինքն ալ չուզեր որ դու չար մնաս :

Գորսի գոզնոցովը երեսը գոցած ու ա-
ռած մազերը ծոցը պահելով՝ աչուրները
լեցուած դուրս ելաւ :

Երբոր ամէնքը դուրս ելան Օֆէլիա դուռը գոցեց : Խեղճ կնիկը շատ անգամ աս սրտաշարժ տեսարանիս ատեն աչուրները սրբեց . և կը վախէր թէ այս տեսարանս չըլլայ թէ այլայլութիւն մը պատճառէ հիւանդին վրայ , որ իրեն յոգնաջան խնամօքը յանձնուած էր :

Իսկ Սէն-Քլէր այն տեսարանին ժամանակ , և գերիները երթալէն վերջն ալ ձեռուրներովը երեսը գոցած լուռ կեցեր էր :

— Հայրիկ , ըսաւ Վարդուհին քաղցրութեամբ մը , ու ձեռքը հօրը ձեռացը վրայ դրաւ :

Սէն-Քլէր զլուխը վեր վերցուց , բայց սրտին այլայլութենէն պատասխան չկըրցաւ տալ :

— Հայր , կրկնեց աղջիկը :

— Չեմ կրնար , չեմ կրնար , հառաչեց Սէն-Քլէր , այս ցաւերուս դիմանալ : Սմեհակարողն Աստուած շատ անգուրթ կերպով իր բարկութիւնը իմ վրաս կը թափէ . այն շատ անգուրթ կերպով , կրկնեց դառնացեալ սրտիւ :

— Օգոստինոս , ըսաւ Օֆէլիա , Աստուած տէր չէ՞ իր կամացը . ամէն բան իր կամացը կը հպատակին , ուտտի ինքն ալ իր ուղածին պէս կը անօրինէ զանոնք :

— Կրնայ ըլլալ . բայց ասով իմ ցաւս չպակսիր , ըսաւ Սէն-Քլէր , և սրտին դառնութենէն աչուրներէն կաթիլ մըն ալ արցունք չէր գար :

— Հայրիկ, սիրտս կտոր կտոր կ'ընես, ըսաւ Վարդուհին ու հօրը գիրկն ինկաւ. այսպիսի խօսքեր ինչո՞ւ կ'ըսես :

Խեղճ աղջիկը այնպէս սաստիկ կու լար ու կը հեծէր, որ ամէնուն ալ սիրտը շարժեց. հայրը անոր սիրտը հանդէսեցունելու համար, կերպը փոխեց :

— Հանդարտ կեցիր, Վարդիկ, ըսաւ, սխալեցայ, կը ճանչնամ սխալմունքս. աս կէ ետե ինչպէս որ դու կ'ուզես այնպէս կ'ընեմ, բաւական է թէ դու չվշտանաս ու չլաս. ես ալ ինքզինքս Աստուծոյ կամացը կը յանձնեմ. իրացունէ այսպիսի խօսքերուս համար յանցաւոր եմ :

Վարդուհին յոգնած աղաւնոյ մը պէս հօրը գիրկը հանդէսեր էր, հայրն ալ գլուխը անոր վրայ ծռած սրտաշարժ խօսքերով աղջկան սիրտը հանդարտեցունել կը ջանար :

Մարիամ նստած տեղէն ելաւ ու սլառ կելու խուցը գնաց և մէկէն ջղացաւով անկողին ինկաւ :

— Վարդիկ, քու մազերէդ կտոր մը ինձի ալ չես տար, ըսաւ Սէն-Քլէր տխուր ծիծաղով մը :

— Բոլորն ալ հրամանքներուդ ու մօրս են, ժպտելով պատասխանեց աղջիկը. իսկ հօրքոյրս ալ որչափ ուզէ նէ տուէք : Կամաւ ուղեցի ես ձեռքովս մեր գերիներուն բաժնել, վասն զի մեռնելէս վերջը դանոնք յիշող չըլլար, և իրենց ալ դժուարաւ մըտ-

քերնին կը մնամ. ասով յուսամ թէ զիս
չեն մոռնար . . : Հայրիկ, հրամանքդ քրիս-
տոնեայ ես, այնպէս չէ՞, հարցուց աղջիկը
տարակուսանօք :

— Ինչո՞ւ կը հարցընես :

— Ես ալ չեմ գիտեր : Հրամանքդ այն-
չափ բարեսիրտ ես որ անկարելի է որ
քրիստոնեայ չըլլաս :

— Քրիստոնեայ ըսելով ի՞նչ կ'իմանաս,
աղջիկս :

— Այն կ'իմանամ որ է զՅիսուս ամէն
բանէ աւելի սիրել :

— Դու այնպէս կը սիրես, Վարդիկ :

— Ո՛հ, ՚ի հարկէ . . . :

— Բայց ամեննին տեսած չես զինքը :

— Փոյթ չէ, ես իրեն կը հաւատամ, և
քիչ օրէն ալ զինքը պիտի տեսնեմ :

Այս խօսքիս վրայ աղջկան երեսը ու-
րախութեան նշոյլ մը ծագեց : Սէն-Քլէր
պատասխան չտուաւ . այսպիսի կրօնական
դպածմունքներ ինքն իր մօրը վրայ ալ տե-
սեր էր, բայց իր սրտին մէկ թելն ալ չէին
չարժած :

Այն օրուրնէ վերջը Վարդուհին շուտ
շուտ իրեն մուտքը կը խոնարհէր . ալ ամէն
տարակոյս վերցուեր էր . սէրն ալ չէր կըր-
նար առերևոյթ յոյս մը ունենալ : Իր պառ-
կելու դեղեցիկ խուցը ամէնուն աչքին մե-
ռելի խուց մը դարձեր էր : Օֆէլիա գիշեր
ցորեկ քովէն չէր հեռանար, ամեննին մը-
տադրութիւն ու հոգ մը պակաս չէր ըներ :

Արթնութիւնը, կարգաւորութիւնն ու ճարպիկութիւնը՝ որով այնպիսի անխռով կերպով հիւանդութեան ցաւալի դիպուածները կը սարտըկէր, և բժիշկին ըսածները մանրամասնաբար ՚ի գործ կը զնէր՝ որ ամէնքը կը զարմանային: Անոնք ալ որ առաջ Օֆէլիայի պղտի բաներու մէջ ալ ճշտութիւն սիրող բնութիւնը տեսնելով վրան կը ծիծաղէին, վասն զի հարաւային կողմիննէրուն անհոգութեանը շատ հակառակ բան կ'երևար, մէկ բերան կ'ըսէին՝ որ իրմէ զատ անկարելի էր ուրիշ մ'ալ գտնել որ կարենար այսպիսի սարագայից մէջ հիւանդին քովը կենալ:

Աղբար թովմաս շատ անգամ Վարդուհին խուցն էր. խեղճ աղջիկը սաստիկ ջղացաւութենէ կը տանջուէր, ու զրկի վերայ տարուելով՝ դիւրութիւն մը կը զգար: Թովմասին մեծ ուրախութիւն էր Վարդուհին դիրկն առած պտըտցունելը. երբեմն խուցին մէջ, երբեմն դուրսը սրահը կ'ելլէր, երբեմն ալ լճին վրայէն փչած առաւօտեան գով բարակ քամիին՝ կ'առնէր պարտէզ կը տանէր, ու նարընջենիներուն տակը անկիւն մը կը նստէր ու աղջկանը քանի մը սիրած երգերը կ'երգէր: Հայրն ալ շատ անգամ կ'ուզէր այսպէս զրկել զինքն ու պտըտցունել, բայց փափուկ կազմուածք ունենալուն՝ երբոր կը յոգնէր,

— Հայրիկ, կ'ըսէր աղջիկը, թող տուր որ հիմա ալ աղբար թովմասը զիս զրկէ:

խեղճ մարդը զիս զրկել ու քալցընել կ'ախորժի. այս ծառայութիւնը հիմա միայն կրնայ ընել ինձի, ու գու ալ զիտես որ միշտ կը փափաքի ինձի ծառայութիւն մը ընել:

— Հապա ես, պատասխանեց հայրը:

— Ո՛հ, հայրիկ, հրամանքդ ինձի համար շատ կ'աշխատիս, զիչեր ցորեկ քովս ես, ինձի կը կարգաս և ամէն հոգ վրաս կ'ընես: Բայց Թովմաս ուրիշ բան չկրնար ընել եթէ ոչ այսպէս զիս զրկել ու իր զիտցած երգերը երգել. ուրիշ կողմանէ ալ ինքը աւելի ուժով է, և զիս զխրաւ կրնայ զրկել:

Թովմասը միայն չէր որ կը փափազէր խեղճ Վարդիկին օգնութիւն մը, ծառայութիւն մը ընել. բոլոր գերիներն ալ նոյն փափաքը ունէին ու կ'ուզէին որ բան մ'ալ իրենք ընեն:

Իսկ խեղճ Մամմին իր սիրուն աղջկանը վրայ սիրտը կը կտրէր. բայց Մարիամ զիչեր ցորեկ քովէն չէր հեռացըններ զինքը. և ըստ իրեն կարծեացը ուրիշները ամենևին պէտք չէ հանգչին երբոր ինքն անհանդիստ է: Գիչերը քսան անգամ Մամմին կը հարկադրէր մէյ մը ոտուրները շփել, մէյ մը ճակտին պաղ ջուր զարնել, մէյ մը թաշկինակը փնտռել, մէյ մը Վարդիկին խուցը շըշնկոց մը կայ՝ անոր պատճառը իմանալ. մէյ մը վարագոյրները զոցել՝ վասն զի շատ լոյս կ'ընեն, մէյ մ'ալ բանալ՝ մութը պատճառելով. ցորեկն ալ երբոր խեղճ Մամմին սրտին մէջ կ'եփէր որ մէյ մը

Վարդուհին քովը երթայ՝ Մարիամ ամենայն հնարք ու պատճառանք կը գտնէր զինքը քովէն չհեռացընելու, անանկ որ հազիւ թէ Մամմի գողունի կերպով քիչ մը ժամանակ Վարդուհին քով կրնար գալ:

— Իմ աղջկանս վրայ ունեցած հոգէս յոգնած՝ կը տեսնեմ, կ'ըսէր Մարիամ, որ վրաս խնամք ունենալու կարօտութիւն ունիմ:

— Իրացունէ, սիրելի, կ'ըսէր Սէն-Քլէր քթին տակէն ծիծաղելով, կը կարծէի թէ մեր Օֆէլիան բաւականապէս վրայէդ այդ հոգը ու խնամքը կը թեթեւցընէր, ու զքեզ ազատ կ'ընէր աշխատանքէ:

— Դու էրիկ մարդու պէս կը խօսիս, պատասխանեց Մարիամ: Մայր մը կրնայ ամենեին խնամք չունենալ երբոր տեսնէ որ իր մէկ հատիկ աղջիկը այդ վիճակին մէջն է ինկեր: Բայց խօսելս ալ անօգուտ է. ոչ որ կրնայ իմ զգացածս իմանալ, ես քեզի պէս անզոյ չեմ, և ամէն բանի վրայ վեր 'ի վերանց չեմ կրնար մտածել:

Սէն-Քլէր այս խօսքիս վրայ ծիծաղեցաւ... խեղճ հայր, դեռ կրնաս ծիծաղիլ...:

Վարդուհին աշխարհքիս իր վերջին բարեք կու տար այնպիսի քաղցր ու զուարթ վստահութեամբ մը որ անկարելի էր կարծելը թէ պիտի մեռնի, վասն զի շատ մեղմ ու քաղցրաշունչ էր յաւիտենականութեան քամին որ իրեն թեթեւընթաց նաւակը դէպ

'ի երկնից նաւահանդիստը կը մղէր: Նեղութիւնները դադրեր էին, միայն հանդարտ ու անուշ տկարութիւնը օր օրուան վրայ կ'աւելնար. այնպէս սիրալիր, այնպիսի վստահ, այնպիսի դուարթ կերպը իր ունեցած անմեղութենէն ու խաղաղ սրտէն առաջ կու դային:

Սէն-Ֆլէր կարգէ դուրս սրտի հանդարտութիւն մը կը զգար. ոչ յոյսն էր և ոչ համահերպտութիւնը. բայց այն հանդարտութիւնը Վարդուհիին առաջիկայ վիճակին վրայ հաստատեալ՝ թող չէր տար որ ապագան մտածէ: Իրեն զգածմունքը կը նմանէին աշնան անտառներուն մերամաղձոտ տեսքին, երբոր տերևները կը սկսին դեղնիլ, երբոր առուակներուն եղերքը ծըլած վերջին ծաղկըները կը սկսին թոռմիլ. և այս գեղեցկութիւնը այնչափ սաստիկ է, որչափ որ կը մտածէ մարդ թէ քիչ ատենէն ալ պիտի չտեսնուին . . . :

Վարդուհիին բոլոր բարեկամացը մէջ թովմասն էր միայն որ անոր նախազգածմանցն ու մտածութեանցը տեղեակ էր. ինքը իր հօրը չըսածները վախնալով որ անոր սիրտը չկոտրէ, թովմասին կ'ըսէր. կը պատմէր թովմասին խորհրդաւոր ազգամունքները, որ կը զգայ հողին երբոր երկրաւոր կապերը կը սկսին խզիլ:

Վերջապէս չուզեց թովմաս ալ իր խուցը պառկիլ, ու բոլոր զիչերը Վարդիկին խուցին դուրսը կ'անցընէր, որ կարենայ կանչուելուն պէս շուտ մը ներս մտնել:

— Բայց աղբար թողմաս , ինչո՞ւ համար չան մը պէս դռնէն դուրս գետինը կը պառկիս , ըսաւ Օֆէլիա . ես կը կարծէի թէ դու կանոնաւորեալ կեանք սիրող մարդ մ'ես , ու կարգաւորեալ անկողնոյդ մէջ կը սիրես քնանալ :

— Իրաւունք ունիս , պատասխանեց թողմաս նշանաւոր ձայնով մը , բայց հիմա . . . :

— Աղէկ . հիմա ի՞նչ կայ :

— Կամաց խօսինք . պարոնը չիմանայ . . . բայց Օֆէլիա խաթուն , հրամանքդ ալ զիտես որ պէտք է մէկը արթուն կենայ ու փեսային դալստեանը սպասէ :

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես , թողմաս :

— Գիտես հրամանքդ ալ որ Աւետարանը ինչ կ'ըսէ . Ի մէջ գիշերի եղև բարբառ , ահա փեսայ գայ . Ուտի , խաթուն , ամէն դիշեր կը սպասեմ , ու թէ որ հեռու ըլլամ՝ քուն չեմ կրնար ըլլալ , վախնալով որ չըլլայ թէ փեսան գայ նէ՛ չլսեմ :

— Ո՞վ ըսաւ քեզի թէ փեսային դալուստը մօտ է :

— Վարդիկն ինձի ըսաւ . Աստուած իրեն հոգւոյն կը խօսի . կ'ուզեմ , խաթուն , որ ես ալ մօտ ըլլամ , վասն զի երբոր այս երջանիկ հոգին Աստուծոյ արքայութիւնը մտնելու ըլլայ՝ դռները այնչափ պիտի բացուին՝ որ մենք ալ պիտի կարենանք այն երկնաւոր բնակարանին մէջ մէյ մը նայիլ :

— Թողմաս , սա ըսէ ինձի թէ Վարդիկ

բան մը ըսանք քեզի այս առաւօտ որ դէշ
կը զգայ :

— Չէ, պատասխանեց Թովմաս. բայց
այս առաւօտ ըսաւ ինձի որ ատենը կը մօ-
տենայ : Հրեշտակներն են որ իրեն իմաց
կու տան . — Ի ձայն փողոյ աշտակն զգա-
լուստ առաւօտուն , — վրայ բերաւ Թովմաս
իր սիրած երգերէն մէկը կրկնելով :

Թովմասին ու Օֆէլիային մէջ եղած այս
խօսակցութիւնը հանդիպեցաւ դիշերուան
տասնին ու տասնըմէկին միջոցները . եր-
բոր Օֆէլիա ամենայն պատրաստութիւն-
ները տեսած , եկեր էր որ դռները գոցէ ,
մէյ մ'ալ Թովմասը դուրսը փռուած դտաւ :

Օֆէլիա խաթունը ոչ ջգային և ոչ երևա-
կայոտ բնութիւն ունէր , բայց Թովմասին
այնպիսի ծանր դուրսուածքը վրան շատ
տպաւորութիւն ըրեր էր : Նոյն իրիկունն ալ
Վարդուհին սովորականէն աւելի գեղե-
ցիկ ու զուարթ կերպ մը ունէր : Անկողնոյն
մէջ նստած , բոլոր արծաթեղէն ու օսկե-
ղէն զարդերը բերել տուաւ ու մէկիկ մէկիկ
մէկդի դրաւ զատեց ինչ որ իր բարեկամ-
ներուն յիշատակ պիտի ձգէր : Ամէնքն ալ
այս իր զուարթութեանը ու աշխուժութեա-
նը վրայ կը զարմանային , ձայնն ալ աւելի
իր բնական կերպն առեր էր : Հայրը նոյն
իրիկունը խուցը քաշուելու ատենը դիտեր
էր որ Վարդուհին քանի որ հիւանդացեր
էր՝ այսպիսի զուարթ միջոց մը չէր ունե-
ցած , ու զինքը պաղնելէն վերջը , դարձաւ
Օֆէլիային

— Յուսամ, ըսաւ, վերջապէս զինքը կըրնանք խալըսել :

Եւ ուրիշ անգամներէն աւելի նոյն իրիկունը յուսով ու հանգարտ սրտիւ անկողին գնաց :

Բայց կէս զիչերուն, այն անակնունելի ու խորհրդաւոր ժամուն, երբ անստոյգ ներկան յախտենական ապագայէն ծածկող քողը կը սկսի բարակնալ՝ փեսան երևցաւ . . . :

Հիւանդին խուցը շնկոց մը . . . . ոտնաձայն մը լսուեցաւ . . . Օֆէլիան էր, որ բոլոր զիչերը աղջկան քով ոտքի վրայ կեցած հսկեր էր. և նոյն միջոցին հիւանդին վըրայ վտանգաւոր նշաններ տեսեր էր : Դուռը բացուեցաւ, և Թովմաս որ արթուն կեցեր էր, մէկէն վեր ցատքեց ոտք ելաւ :

— Թովմաս շուտ վազէ բժիշկը կանչէ, ըսաւ Օֆէլիա դէպ ՚ի Սէն-Քլէրի խուցը երթալով :

— Շուտ. եկուր, ըսաւ Օֆէլիա Սէն-Քլէրին դուռը զարնելով :

Այս խօսքս Սէն-Քլէրին սրտին վրայ այնպէս ինջաւ՝ ինչպէս ափ մը հողը դադաղի մը վրայ կ'իջնայ :

— Ինչո՞ւ . . . ինչ կայ . . . ըսաւ, ու շուտ մը խուցէն դուրս ցատքեց ու Վարդիկին խուցը վազեց, տեսաւ որ աղջիկը հանդիստ քուն կ'ըլլար :

Բայց ինչ տեսաւ արդեօք որ այդպէս յանկարծ սրտին բարախամունքը բռնուե-

ցաւ . . . : Ինչո՞ւ բառ մըն ալ բերնէն չկըր-
ցաւ հանել : Դու միայն կրնաս ըսել պատ-
ճառը որ նոյն զգածումը ունեցեր ես քու
մէկ հատիկ սիրելի զաւկիդ վրայ . . . այն
անխօսուն տեսարանը ալ ամէն յոյս կ'ո-
չընչացունէր , ե իմաց կու տայ քեզի որ
սիրոյդ առարկան ալ քուկդ չէ . . . :

Այսու ամենայնիւ այս տեսարանիս մէջ
ահաւոր բան մ'ալ չկար . մանաւանդ թէ
արքայութեան երախայրիք մը , հոգւոյ այ-
լակերպութիւն մը , ե անմահական կենաց
քաղցր արշալոյս մը կը ծագէր :

Սէն-Ֆլէր ու Օֆէլիա այնպիսի խոր լը-
ռութեամբ մը կը դիտէին զհիւանդը , որ
ժամացուցին ճօճանակին ձայնն անգամ
սաստիկ կու գար : Քանի մը վայրկենէն
թովմասն ալ բժիշկը հետը վրայ հասաւ .
մէյ մը հիւանդին վրայ նայեցաւ բժիշկը ու
մէկալնոնց պէս ինքն ալ լուռ ու անշարժ
մնաց :

— Ե՞րբ հանդիպեցաւ այս փոփոխութիւ-
նը , հարցուց ցած ձայնով Օֆէլիային :

— ձիշտ կէս զիշերուն , պատասխանեց :

Մարիամ բժշկին գալէն արթըննալով
ցատքեց մէկէն ու հիւանդին խուցը եկաւ :

— Օգոստինոս , Օֆէլիա ինչ կայ , ինչ
բան եղաւ , հարցուց այլայլած ձայնով :

— Կամաց , կամաց , պատասխանեց
Սէն-Ֆլէր խղղուկ ձայնով մը , մեռնելու
վրայ է . . . :

Մամիի այս բանս լսածին պէս վազեց

մէկէն բոլոր գերիներուն իմաց տուաւ : Մէյ մ'ալ նայիս բոլոր տնեցիք ոտք ելան , չորս կողմն ոտքի ձայն կար , բոլոր խուցերուն մէջ լոյս տեսնուեցան , խել մը բազմութիւն գուրսը սրահին մէջ ժողովեցան , և կեցած՝ դրան ապակիներէն հիւանդին խուցը կը նայէին . բայց Սէն-Քլէր ոչ ձայն մը լսեց , ոչ ալ բան մը տեսաւ . . . . բաց 'ի այն խորհրդաւոր երևութէն որ աղջկան երեսին վրայ կը փայլէր :

— Ո՛հ , թէ որ մէյ մը արթըննար , ըսաւ , և զոնէ բառ մըն ալ կարենար արտաբերել :

Ու անկողնոյն վրայ ծռելով անուշ ձայնով մը հիւանդին ահանջէն

— Վարդիկ . . . կանչեց :

Վարդուհիին կապոյտ խոշոր աչուրները բացուեցան , և մէկ ծիծաղ մը դէմքին վրայէն սահեցաւ անցաւ . ջանաց գլուխը վեր վերցընել , բայց չկրցաւ :

— Զիս կը ճանչնաս , Վարդիկ :

— Հայրիկ , ըսաւ խղղուկ ձայնով մը ինքիբէն ուժ տալով , և ուզեց ձեռուրներովը հօրը վիզը պըլլուիլ , բայց ձեռուրները վար ինկան :

Եւ գլուխը վեր վերցընելու ժամանակ նշմարեց Սէն-Քլէր խեղճին երեսին վրայ հոգեվարքի տազնապը . խեղճը դժուարաւ շունչ կ'առնուր ու սղաթիկ ձեռուրները կը թօթափէր :

— Տէ՛ր Աստուած , այս ի՛նչ սրտատուչոր

տեսարան է, հառաչեց Սէն-Քլէր Թովմասին ձեռքը բռնելով՝ առանց գիտնալու թէ որո՞ւ ձեռքը կը բռնէ :

Թովմաս տիրոջը ձեռքը իր ձեռացը մէջ սխմած՝ աչուրներէն վազած արցունքը իր սև երեսները կը թրջէին . իր ամէն վշտացը մէջ առ Աստուած ապաւինող աչուրները նորէն երկինք վերցուց ու անկէ օդնութիւն խնդրեց :

— Աղօթք ըրէ, Թովմաս, որ այս խեղճին ցաւերը շուտ մը լմըննան, ըսաւ հառաչելով Սէն-Քլէր . սիրտս կտոր կտոր կ'ըլլայ :

— Ո՛հ, օրհնեալ է Աստուած, հառաչեց Թովմաս, ամէն բան լըմնցաւ . հիմա նայէ տէր իմ :

Վարդուհին շնչասպառ՝ բարձին վրայ տաղնապեալ գլուխը դրած խոշոր աչուրները գէպ ՚ի երկինք դարձուցեր էր . աշխարհքս իրեն համար վճարեր էր . երկրաւոր վշտերը ալ լմընցեր էին, գէմքէն այնպիսի կարգէ դուրս, ու փառաւոր և յաղթական ճաճանչ մը կը ցոլանար, որ յորդարտասուքներն ու դառն հեծեծանքներն անգամ կը լռեցընէին :

Ամէնքն ալ շնչերնին բռնած անկողնոյն չորս կողմը շարուեր էին :

— Վարդիկ . . . . ըսաւ դարձեալ Սէն-Քլէր դաշն ձայնով մը . իսկ անիկայ չըլսեց . . . :

— Վարդիկ, ըսէ մեզի, ի՞նչ կը տեսնես, կրկնեց հայրը :

Չուարթ ու յաղթական ծիծաղ մը նորէն
երեսին վրայ երեցաւ :

— Ո՛հ, սէր . . . խնդութիւն . . . խաղա-
ղութիւն . . .

Թեթեալ ու անուշ հառաչանք մը արձակեց
և այս մահկանացու կեանքէս յաւիտենա-
կան կեանքն անցաւ . . . :

Երթաս բարձր, սիրեցեալ մանկիկ, երկ-
նից դռները գոցուեցան ետեկդ, ու ակ
պիտի չտեսնենք քու քաղցր դէմքդ . . . :
Չուառական են անոնք որ քու երկինք
մտնելդ տեսնելէն վերջը՝ աչքերնին պիտի
դարձունեն նորէն այս արտասուաց հովի-
տը, և կենաց ցուրտ ու տխուր մթնոլոր-
տիս մէջ նորէն պիտի դանեն իրենք զի-
րենք, զորն որ յաւիտեան թողուցիր դու և
զնացիր . . . :

ԳԼՈՒԽ ԻԷ .

Կսկիծ .

Վարդուհիին խուցին արձաններն ու պատկերները ճերմակ քողով մը ծածկուած էին . հոն ուրիշ բան չէր լսուեր բայց եթէ ներս մտնող ելլողներուն շունչ առնել տալերնին , և անցուգարծի թեթև ոտնաձայնը , ուր հազիւ կիսաբաց վանդակափեղկերէն տկար լոյս մը կը թափանցէր :

Անկողինը ճերմակ քողով մը սլատած էր , ու անկողնոյն գլխին վրայի հրեշտակին հովանւոյն տակը ուրիշ հրեշտակ մը կը քնանար դքունն յափտենից :

Իր կենդանութեանը ատենուան պէս պարզ ճերմակ հագուստ մը միայն հագուցեր էին իրեն , և լոյսն ալ սլատուհանին կարմիր վարագուրներէն անցնելով՝ երեսին մահուան սլաղ գունաթափութեանը վրայ վարդազոյն կարմրութիւն մը տուեր էր . երկայն ընթուինները ճերմակ երեսին վրայ տարածուած ծանրացեր էին , և դուխրն ալ քիչ մը դէպ 'ի մէկ կողմը ծռած՝ կարծես թէ բնական քունի մէջ էր . բայց երեսին դժազրութենէն երկնային խաղաղութիւն մը ու խնդութիւն մը կը փայլէր , որով կ'իմացուէր թէ երկրաւոր և ժամանակաւոր քուն չէ , այլ յափտենական ու

սուրբ հանդիստ մը , զոր Աստուած իր սիրելեացը միայն կը պարգևէ :

Քու նմանեացդ համար մահ չկայ , Վարդիկ . անոնց մահը ոչ խաւար ունի և ոչ ստուեր . հապա արչալուսոյն ոսկիափայլ ճառագայթներէն ծածկուող առաւօտեան աստղին պէս կը նուաղի : Յաղթանակեցիր առանց պատերազմելու , պսակուեցար առանց ասպարէզ մտնելու :

Այսպէս կը մտածէր Սէն-Քլէր , երբոր թեւերը կրծոցը վրայ ծալլած լուռ մեռելոյն անկողնին քով կեցեր վրան կը նայէր : Բայց ով կրնայ իրեն ամէն մտքէն անցածները պատմել : Այն վայրկենէն որ լսեց այս խօսքս թէ « Մեռա » , մութ ամպ մը վրան իջաւ , ու վշտացեալ սիրտը խոր խաւար մը պատեց :

Չորս կողմէն խառնափնդոր ձայներ կը լսէր , իրեն այլ և այլ բաներ կը հարցունէին , ինքն ալ մեքենայի պէս անոնց ամենուն պատասխան կու տար . հարցուցին իրեն թէ երբ թաղման հանդէսը կատարեն և ուր կ'ուզէ որ թաղեն իրեն աղջիկը , ինքն ալ անհամբերութեամբ մը հոգս չէ , ինչ կ'ուզէք ըրէք , պատասխանեց :

Ատուլփոս ու Սրբուհին մեռելին խուցը կարգի դրին . իրենց տղայամտութեանը հետ փափուկ ու զգայուն սիրտ մը ունէին , ու երբ Օթէլիա զլուխնին կեցած կը նայէր որ ամէն բան կարգաւորեալ մաքուր ըլլայ իրենք երկուքը խուցին քաղ-

յըր ու բանաստեղծական երևոյթ մը ջանացին տալ, որպէս զի մահուան նշան չմնայ: Չորս կողմը անուշահոտ ու ազնիւ ծաղկըներով զարդարեցին: Վարդիկին պզտի սեղանն ալ ձերմակ փռոցով մը ծածկած՝ վրան սովորական շուշանաձև ծաղկամանը դրուած էր, մէջն ալ ձերմակ զեղեցիկ վարդ մը: Պատուհաններուն վարագուրներուն ալ ազուոր ծալքերով մասնաւոր ձևեր տուին:

Երբոր Սէն-Քլէր իր տխուր խորհրդածութեանց մէջ ընկզմած անկողնին քով նստեր էր, Սրբուհին ներս մտաւ ձեռքը կողով մը ծաղիկ. զտէրը տեսնելով առջի բերան ետ քաշուեցաւ ու քիչ մը ատեն անշարժ դրան դիմացը կեցաւ, բայց տեսնալով որ Սէն-Քլէր իրեն ուշ չդներ՝ համարձակեցաւ առաջ եկաւ, ու սկսաւ մեռելին անկողինը ծաղիկներով զարդարել: Սէն-Քլէր երազի մը պէս տեսաւ Սրբուհին որ Վարդուհին մատուրներուն մէջ ծաղկած յասմիկի ճիւղ մը կը խօթէր, ու անոր անկողնոյն չորս կողմը ծաղկըներ կը շարէր:

Դուռը նորէն բացուեցաւ, ու մէյ մ'ալ նայիս Դորսի ներս մտաւ, աշուրները ուռած, գոզնոցին տակն ալ բան մը բռնած: Շուտ մը Սրբուհին իրեն նշան ըրաւ որ դուրս ելլէ, բայց անիկայ առաջ եկաւ:

— Դուրս կորսուէ, ըսաւ Սրբուհի ցած ձայնով՝ բայց խիստ կերպով մը, հոս ինչ բան ունիս:

— Թող տուր որ ես ալ զամ, ծաղիկ մը բերի, աղուոր ծաղիկ մը, կրկնեց Գորսի կիսաբաց գեղեցիկ վարդ մը ցուցընելով . զոնէ թող տուր որ քովը դնեմ :

— Դուրս կորսուէ ըսի, կրկնեց Սրբուհի աւելի խիստ կերպով :

— Թող տուր, մէկէն կանչեց անդիէն Սէն-Ֆլէր ոտքը գետին զարնելով, կ'ուզեմ որ ինքն ալ հոս մնայ :

Սրբուհին մէկդի քաշուեցաւ, ու Գորսին ալ տարաւ բերած ընծան իր պղտի տիրուհւոյն ոտքին քովը դրաւ . և յանկարծ սուր ու սաստիկ ձայն մը հանելով գետին ինկաւ անկողնոյն քով ու սկսաւ լալ ու պոռալ : Օֆէլիա վազեց որ զինքը գետնէն վերցունէ ու ձայնը կտրել տայ, բայց անօգուտ :

— Ա՛յ վարդիկ, ո՛վ խաթունիկա, ես ալ կ'ուզէի մեռնիլ . երանի թէ ես ալ մեռած ըլլայի քեզի հետ :

Այս սուր ու սաստիկ ձայնէն Սէն-Ֆլէրի արիւնը երեսը զարկաւ, և առաջ որ մարմարիոնի պէս պաղեր մնացեր էր, մէյ մ'ալ վրան կենդանութիւն մը եկաւ . ու Վարդուհին մահուրնէն վերջը՝ աչքէն այս առաջին անգամ արտասուաց կաթիլներն սկսաւ բղխել :

— Ելի՛ր, ելի՛ր, աղջիկա, ըսաւ Օֆէլիա դաշն ձայնով մը, մի լար . Վարդիկը երկինք դնաց, հիմա ինքը հրեշտակ մը եղեր է :

— Բայց ես ալ պիտի չտեսնեմ զինքը :

կ'ըսէր Գորբսի. *ալ չտեսնեմ պիտի . . . : Եւ նորէն լալ ու ողբալ սկսաւ :*

Քիչ մը ատեն լուսթիւն պատեց :

— Ինքը ըսեր էր ինձի, կրկնեց Գորբսի, որ կը սիրէ զիս. ինքը ըսեր էր ինձի. *վայ ինձի, ալ զիս սիրող մը չմնաց այս աշխարհքիս վրայ :*

— Իրաւունք ունի խեղճը, դարձաւ ըսաւ Սէն-Քլէր Օֆէլիային, բայց ջանա՛քիչ մը մխիթարել զինքը :

— Երանի՛թէ աշխարհք եկած չըլլայի, ըսաւ լալով Գորբսի, *մեր էր թէ աշխարհք եկած չըլլայի, և չեմ զիտեր թէ ինչո՞ւ համար ծներ եմ ես :*

Օֆէլիա կամացուկ մը զինքը գետնէն վերուց ու առաւ դուրս տարաւ, իրեն ալ աչուրները լեցուեր էին :

— Խեղճ Գորբսի, ըսաւ իր խուցը տանելով զանիկայ, խեղճ աղջիկս, մի յուսահատիր, թէպէտ այն սիրելի աղջկանն ալ չկարենամ նմանիլ, բայց ես ալ կրնամ սիրել գրեզ. և իրմէ սորվեցայ ես ալ Յիսուսի սէրը ունենալ. ես ալ կրնամ գրեզ սիրել, ու կը սիրեմ ալ. հաւատա ինձի, ու պիտի օգնեմ քեզի որ դու ալ բարեպաշտ ու քրիստոնեայ աղջիկ մը ըլլաս :

Օֆէլիայի ձայնը խօսքերէն աւելի նշանակութիւն ունէին, ու թափած անկեղծ արցունքները ալ աւելի ուժ մը տուին ըսածներուն քան թէ ձայնը : Այն վայրկենէն խեղճ աղջկան սրտին վրայ այնպիսի աղ-

գեցութիւն մը ստացաւ որ մինչև վերջը անջնջելի մնայ :

— Ո՛հ, իմ Վարդուհիս, կը մտածէր անդին Սէն-Վլէր, դու այս աշխարհքիս վրայ քիչ մը ատեն բնակելովդ այսչափ բարիք ըրիր, ես ի՛նչ համար պիտի տամ իմ երկայն կենացս վրայ :

Քիչ մը ատենէն թեթե ոտնաձայն լսուեցաւ :

Յուր տնեցիք էին որ եկեր էին վերջին անգամ հանգուցելոյն հրեշտականման կերպարանքը տեսնելու : Վերջը դադաղը բերին, և յուղարկաւորութեան հանդէսն սկըսաւ : Խել մը կատքեր տանը զիմացը կանկ առին, և շատ մը օտարականներ մեծ սրահին մէջ ժողովեցան : Յուղարկաւորութեան հանդէսը կատարուելու ատեն Սէն-Վլէր լուռ ու մունջ արցունքը ցամքած ու բռնուած վեր վար կը պառտէր :

Սկզբէն մինչև վերջը իր աչքին երեցած միակ բանը՝ դադաղին մէջ պառկած աղջրկանը խոպոպիկներով զարդարուած պզտի գլուխն էր, բայց քիչ մը ատենէն ան ալ տխուր քօղով մը ծածկեցին, և կափարիչն ալ գոցեցին, և ինքն ալ մէկալ յուղարկաւորելոց հետ մինչև պարտէզին ծայրը մէկտեղ գնաց . ուր թովմաս շատ անգամ Վարդիկը գրկած կը տանէր կը նստեցընէր ու իր երգերովը կը դուարձացընէր զինքը : Հոն փոքեր էին գերեզմանը, Սէն-Վլէր գերեզմանին եղերքը կեցաւ, ու մթնցած ա-

չուրներով մէյմը մէջը նայեցաւ . տեսաւ որ դադաղը մէջը կ'իջեցունեն , լսեց խառնի-խուռն այս ահաւոր խօսքերը . Ես եւ՛ յարա-րիւն և կեանք , որ հառատայ յիս քեպետ մե-ռանի՛ կեցցե՛ . ու երբոր հողով ալ ծածկեցին գերեզմանը , չէր կրնար հաւատալ թէ իր սիրելի Վարդուհին էր որ իր աչքէն կը ծածկուէր յաւիտեան :

Եւ յիրաւի Վարդուհին չէր ծածկուողը , այլ իր փառաւորեալ և անմահական հո-ղոյն ապականացու գեղեցիկ բնակարա-նը , որով Աստուծոյ դիմացը պիտի ելլէ յաւուրն յետնում :

Վերջը ամէնքը իրենց տեղը ցրուեցան , ու վշտացեալ սիրտերը միայն այն տունը դարձան , ուր ալ պիտի չտեսնէին իրենց սիրելի Վարդուհին :

Մարիամ խցին փեղկերը դոցել տուաւ , ինքն ալ անկողնոյն վրայ ինկած՝ կը հեծէր ու կը հառաչէր , և չէր ուզեր մխիթա-րուիլ . և կը պահանջէր որ ամէնքն ալ վը-րան հող ու մտադրութիւն ունենան : Աւ-լու ժամանակ չէր տար անոնց , և ինչո՞ւ անոնք պիտի լային . վասն զի վիշտ՝ միայն իրեն վիշտն էր . և ամենայն կերպով հա-մոզուած էր որ աշխարհքիս մէջ ոչ ոք ի-րեն պէս ու իրեն զգացածին չափ կրնայ զգալ :

— Սէն-Քլէր կաթիլ մ'ալ արցունք չի թափեց , կ'ըսէր , և հիմա ալ ամենեին կա-րեկից չըլլար իմ վշտացս : Յիրաւի կարգէ

դուրս բան է իրեն սրտին անզգայութիւնը ու անտարբերութիւնը . զիտնալով ալ թէ ես ինչ կը քաշեմ :

Շատ անգամ մարդու տեսածն ու լսածը վրան կարգէ դուրս տպաւորութիւն մը կ'ընեն . այսպէս ալ տանը ծառաներէն շատը իրացընէ հաւտացեր էին որ իրենց խաթունէն աւելի այս դժբաղդութեանս վրայ զգածուող մը չկար . մանաւանդ երբոր Մարիամ կրած ջղացաւին վրայ գանդատելով՝ բժիշկը կանչել տուաւ ու ինքզինքը մահուան դուռը հասած կը սեպէր . ալ տունը տակն ու վրայ ըլլալ մըն էր որ եղաւ . խոհանոցէն խուցը , խուցէն խոհանոցը վազող վազողի , մէկը ջուր կը տաքցընէր , մէկայլը ասուի (Ֆլանկ) կը չորցընէր , ասով քիչ մը իրենց տրտմութիւնը մոռցան :

Բայց Թովմասին սրտին խորը բան մը կար , որ զինքը միշտ իր տիրոջը քով կը մղէր . ուր որ երթար ինքն ալ ետեւէն կ'երթար , ու տրտմութեամբ կը զիտէր զինքը . և երբոր կը տեսնէր որ Սէն-Քլէր վարդիկին խուցը կ'երթար հանդարտ ու զոյնը նետած կը նստէր , ծնկանը վրայ ալ այն խեղճ աղջկան Աւետարանը դրած , թէ և անոր մթնցած աչուրները զիրերն անգամ չէին կրնար տեսնել թող թէ կարգալ , Թովմաս այն հանդարտ ու անշարժ և ցամաքեալ աչուրներուն վրայ աւելի խոր տրտմութիւն կը տեսնէր , քան թէ Մարիամին հեծեծանաց և հառաչանացը մէջ :

Քանի մը օրէն Սէն-Քլէրի ընտանիքը քաղաք դարձան . Օգոստինոս իր կրած վշտերուն ջղացաւէ անհանգիստ ըլլալով կ'ուզէր կենաց փոփոխութիւն մը ընել , որ պէս զի քիչ մը մտածմունքներն ալ փառատին : Ուստի ձգեցին այն տունը այն պարտէզը ուր էր այն պզտի գերեզմանը ու Նոր-Օուէան դարձան : Սէն-Քլէր ինքզինքը քաղաքային կենաց աղմուկներուն հոսանքին մէջ ձգեց , ջանալով որ իր սրբտին դատարկութիւնը զոնէ շարժմունքով ու բանի գործքի մէջ մտնելով ելլելով լեցունէ : Ճամբան և ուրիշ հասարակաց տեղուանք զինքը տեսնողները զլխարկին վըրայի սև քօղէն միայն կ'իմանային իր ըրած անդարմանելի կորուստը . վասն զի ինքը այնպէս կը կենցաղավարէր , կը ծիծաղէր , լրագիր կը կարդար , քաղաքական ու առևտուրի նիւթոց վրայ կը խօսէր , ինչպէս թէ ամենևին դժբաղդութիւն մը վրան եկած չըլլար : Ո՞վ կրնար հաւատալ որ այդպիսի արտաքին զուարթ ու հանդարտ կերպարանքը՝ խոր գերեզմանի մը պէս իր մէջը տխուր սիրտ մը բովանդակէ :

— Սէն-Քլէր կարգէ դուրս մարդ մըն է , կ'ըսէր Մարիամ Օֆէլիային զանգատանօք , ատեն մը կը կարծէի թէ ինքը աշխարհքիս վրայ թէ որ կարելի ըլլար զմէկը սիրել՝ միայն մեր սիրելի Վարդիկն էր . բայց կերևայ թէ հիմա բոլորովին մոռցեր է զինքը . չկրցայ բերնէն անոր վրայ մէկ

խօսք մը լսել : Շիտակը , ես կարծէի թէ զգայուն սիրտ մը ունենայ :

— Հանդարտ ջրերը աւելի խոր կ'ըլլան , կ'ըսեն , պատասխանեց Օֆէլիա ծանրութեամբ :

— Ես չեմ հաւատար այդ առակիդ . երբոր մէկը կը զգայ նէ՛ զրօէն ալ կը ցուցընէ , վասն զի չկրնար պարտըկել . բայց սրջափ ալ թշուառ է մարդ , երբոր ալ կարգէ դուրս զգայուն սիրտ մը ունենայ . շատ աւելի կ'ուզէի որ Սէն-Ֆլէրի պէս անզգայ ըլլայի , վասն զի իմ սաստիկ զգայութիւնս զիս գերեզման կը տանի :

— Այս ստոյգ է , խաթուն , վրայ բերաւ Մամին , որ մեր տէրը օր օրուան վրայ կ'մախք կը դառնայ . կ'ըսեն թէ ամենեին բան չուտեր . և ես գիտեմ ալ որ միշտ վարդիկին վրայ կը մտածէ . . . : Ո՛վ կըրնայ ալ մոռնալ այն գեղեցիկ ու երջանիկ արարածը , կրկնեց Մամին արցունքը սըրբելով :

— Միով բանիւ , Սէն-Ֆլէր վրաս ամենեին հոգ չունի . ինձի կարեկցութեան խօսք մ'ալ ըսած չունի , և պէտք էր գիտնալ՝ որ մայր մը էրիկ մարդէն աւելի կը կրէ :

— Ամէն մարդ իր սրտին դառնութիւնները միայն գիտէ , պատասխանեց Օֆէլիա ծանրութեամբ մը :

— Ես ալ այն կը մտածեմ , ես միայն գիտեմ իմ քաջածներս . ոչ ոք գիտէ և ոչ ալ

կրնայ երեակայել . Վարդիկ միայն կ'ըմբռնէր , բայց հիմա ան ալ չկայ . . . :

Այս խօսքիս Մարիամ բազմոցին վրայ երկընցաւ ու ճերմակ թաշկինակը ձեռքը սկսաւ լալ հառաչանօք :

Մարիամ այն դժբաղդ մահկանացուներէն էր , որ բանի մը յարգը կորսընցընելէն վերջը կը ճանչնան . քանի որ բան մը ձեռքն էր՝ վրան սպակասութիւններ կը զըտնէր . բայց երբոր կը կորսունցընէր՝ ալ դին չունէր :

Մինչդեռ Մարիամին խուցը այս խօսակցութիւններս կ'ըլլային՝ անդին Սէն-Քլէրին խուցը ուրիշ տեսարան մը բացուեր էր :

Թովմաս , որ մեծ ջանքով իր տիրոջը ամէն շարժումները կը դիտէր , տեսաւ որ քանի մը ժամ առաջ անիկայ խուցը մըտաւ : Երկայն ատեն փուճ տեղը սպասելէն վերջը որ դուրս ելլայ՝ համարձակեցաւ պատճառանքով մը ներս մտնելու . կամացուկ մը դուռը բացաւ ու տեսաւ որ Սէն-Քլէրը խցին մէկ անկիւնը բազմոցի մը վրայ երկընցեր էր թեին կռթնած , քովն ալ Վարդիկին Աւետարանը բաց . զգուշութեամբ մը մօտեցաւ քովը ու երբ շփոթած վրան կը նայէր՝ Սէն-Քլէր մէյմ'ալ յանկարծ դուխը վեր վերցուց : Թովմասին համեստ ու իրացընէ վշտացեալ կերպարանքը և սիրոյ և յարգութեամբ լցեալ աղաչական կերպը տիրոջը վրայ մեծ տպաւորութիւն տեսնուեցաւ :

ւորութիւն մը ըրին . թողմասին ձեռքը բռնեց ու զլուխը վրան կռթընցուց :

— Ա՛յ թողմաս, աշխարհքս ինձի համար ձուռոյ մը դատարկ պատիճը դարձաւ :

— Գիտեմ, տէր իմ, գիտեմ, պատասխանեց թողմաս . բայց թէ որ մէյմը կարենայիր աչուրներդ դէպ 'ի վեր վերցունել ուր կը բնակի վարդուհին . . . . դէպ 'ի երկինք ուր է Քրիստոս . . . :

— Թողմաս, ըսածիդ պէս աչուրներս դէպ 'ի երկինք կը վերցունեմ, բայց զըժբաղդարար բան չեմ տեսներ : Շատ կը փափագէի տեսնել :

Թողմաս խորին հառաչանք մը արձակեց :

— Ինձի կ'երևայ թէ, կրկնեց Սէն-Քլէր, անմեղ տղոց և քեզի պէս պարզ ու համեստ սրտերու տրուած է տեսնել՝ զորն որ մենք չենք կրնար տեսնել :

— Զի ծածկեցեր զայս յիմաստնոց և 'ի գիտնոց և յայտնեցեր տրայոց . վրայ բերաւ թողմաս . այն, Հայր, զի այսպէս հաճոյ ևղևատաջի քո .

— Թողմաս, ես չեմ հաւատար, ու չեմ ալ կրնար հաւատալ . սովորութիւնս է ամէն բանի վրայ տարակուսիլ . կուզէի ինչ որ Ս . Գիրքը կը սորվեցընէ մեզի՝ հաւատալու, բայց չեմ կրնար :

— Տէր իմ սիրելի, զիմէ առ Փրկիչն մեր բարեբար, և ըսէ . Հաւատաւ տեք, օգնեմ անհաւատոջեանս իմոյ .

— Ո՛ր դիտէ, և ո՛վ դարձաւ անդիէն . . .
 ըսաւ Սէն-Քլէր, տարտամ կերպով աչուր-
 ները ասդիս անդին պտըտցունելով, և ինքն
 իրեն խօսելով: Այս զեղեցիկ սէրը, այս
 մաքուր հաւատքը մարդկային զգացմանց
 յարափոփոխ երեոյթ մը չեն արդեօք, որ
 հաստատութիւն մը չունին, և կենաց շնչին
 հետ մէկտեղ կը ցնդին: Ուրեմն ալ ոչ
 վարդուհի կայ, ոչ երկինք, և ոչ Փրկիչ:

— Ո՛վ սիրեցեալ տէրդ իմ, այդ ամէն
 ըսածներդ կան, ես ստոյգ գիտեմ, ու ա-
 պահով եմ, ըսաւ Թովմաս՝ տիրոջն ոտքն
 իյնալով. հաւատա՛, տէր իմ, հաւատա՛:

— Գու ինչպէս կրնաս գիտնալ որ Փրկ-
 կիչ մը կայ. զոր ոչ երբէք տեսած ես:

— Ես իմ սրտէս կը զգամ, տէր իմ, հի-
 մա ալ կը զգամ: Ո՛հ, տէր, երբոր զիս
 ծախեցին, երբոր բաժնեցին զիս իմ խեղճ
 կնոջմէս ու տղոցմէս, ես բոլորովին յու-
 սահատեր էի. կը կարծէի՝ թէ ալ աշխարհ-
 քիս վրայ բան մը չունիմ. ան ատեն իմ բա-
 րերար Փրկիչս քովս եկաւ ու ըսաւ հոգւոյս.
 « Մի վախնար Թովմաս ». խեղճ ողոր-
 մելոյս սիրարը լուսով և ուրախութեամբ
 լցոյց ու վրաս խաղաղութիւն մը ծագեց:
 Եւ հիմա երջանիկ եմ, զամէնքն ալ կը սի-
 րեմ. և ինքզինքս Աստուծոյ յանձներ եմ,
 կ'ուզեմ Աստուծոյ կամբը կատարել, և ո՛ր
 որ կ'ուզէ՝ հոն կ'երթամ: Գիտեմ որ այս
 մտածմունքս ինձմէ չէ, վասն զի ես խեղճ
 ու ողորմելի և միշտ զանգատելու ենթա-

կայ արարած մըն եմ. Աստուած է որ
տուաւ ինծի այս փոփոխութիւնս . և զի-
տեմ որ նոյն բանը պատրաստ է հրաման-
քիդ ալ շնորհելու :

Թովմաս այս խօսքերս ըսելու ատեն
յորդ արցունք կը թափէր , ու ձայնը եր-
բեմն երբեմն կը բռնուէր :

Սէն-Քլէր զլուխը իրեն հաւատարիմ
ժառային ուսին վրայ կոթնցուցած էր , և
անոր սև ու կոշտ ձեռքը կը սխմէր :

— Թովմաս կը սիրենս զիս , ըսաւ :

— Այսօր ըլլայ՝ կեանքս կու տայի , բա-
ւական է թէ՛ զհրամանքդ տեսնէի որ քրիս-
տոնեայ եղեր ես :

— Խեղճ բարեմիտ , պատասխանեց Սէն-
Քլէր զլուխը քիչ մը վեր վերցունելով , ես
արժանի չեմ քեզի պէս բարի ու հաւատա-
րիմ սիրտ ունեցողի մը սիրոյն :

— Ո՛վ տէր , ես մինակ չեմ որ կը սի-
րեմ զքեզ , մեր աստուածային Տէրը Յի-
սուս ալ կը սիրէ զքեզ :

— Իրան կ'ըսես . դու ուսկից զիտես ,
Թովմաս :

— Ես իմ սրտիս խորը կը զգամ , տէր
իմ . Յիսուսի սէրը խելքէ մտքէ վեր բան է :

— Կարգէ դուրս բան մըն է , ըսաւ Սէն-
Քլէր երեսը անդին դարձնելով , որ մար-
դու մը պատմութիւնը որ ասկէ հազար
ութը հարիւր տարի առաջ ապրեցաւ ու
մեռաւ՝ այսչափ տալաւորութիւն ընէ այս
խեղճ մարդկանց վրայ . բայց մարդ պիտի

չըլլայ անիկայ . . . կրկնեց նորէն. հասարակ մարդ մը ոչ երբէք այնչափ զօրաւոր ու տևողական զօրութիւն կրնայ ունենալ . . . Ո՛հ, ինչո՞ւ չեմ կրնար հաւատալ մօրս ինձի սորվեցուցած բաներուն . . . ինչո՞ւ հիմա չեմ կրնար աղօթք ընել, ինչպէս տըղայութեանս ատենը կ'ընէի:

— Շնորհք կ'ընես, տէր իմ, վրայ բերաւ թովմաս Աւետարանը ցուցընելով, այս գլուխը կարգաս. Վարդուհին շատ աղէկ կը կարգար, ու իր երթալէն վերջը՝ ոչ որ դեռ կարդաց ինձի:

Յովհաննու ավետարանչի ԺՍ. գլուխն էր ուր Ղազարու յարութեան սրտաշարժ պատմութիւնը գրուած էր: Սէն-Քլէր բարձր ձայնով սկսաւ կարդալ, ու ստէպ ստէպ կը կենար սրտին այլայլութենէն: Թովմաս խաղաղ դէմքով, ձեռնամաձ չռքած կեցեր էր, և երեսին վրայ հաւատոյ, յուսոյ և սիրոյ զգացմունքները կը փայլէին:

— Թովմաս, հարցուց տէրը, դու այս ամէն բաները իբրև ճշմարտապէս եղած կը սեպէս:

— Կարծես թէ աչքով կը տեսնեմ, պատասխանեց թովմաս:

— Կ'ուզէի ես ալ քու աչքդ ունենալ ու քեզի պէս տեսնել:

— Աստուած տար:

— Բայց զիտես, թովմաս, որ ես քեզմէ աւելի ուսեալ եմ: Երբոր լսես թէ ես

Ս. Գրոց մէկ խօսքին ալ չեմ հաւատար ,
դու ինչ կ'ըսես :

— Ա՛հ , տէր իմ , հառաչեց թովմաս ձե-
ռուրնները դէպ ՚ի երկինք վերցունելով :

— Ի՛նչ , միթէ այս խօսքովս քու հա-
ւատքդ կը դրդուի :

— Ամենին չէ :

— Եւ սակայն , թովմաս , պիտի դիտ-
նաս , որ ես քեզմէ աւելի ուսեալ եմ :

— Չլսեցիր քիչ մը առաջ , տէր իմ , պա-
տասխանեց թովմաս , որ Յիսուս ինքը
զինքը իմաստուններէն ու զիտուններէն
կը ծածկէ և տղայոց կը յայտնէ : Բայց ան-
տարակոյս այս խօսքերը մտաց համոզ-
մամբ չես ըսեր , կրկնեց թովմաս տազնա-
պեալ սրտիւ :

— Չէ , թովմաս , մտաց համոզմամբ չէ .
ես բոլորովին անհաւատ չեմ , և աղէկ
համոզուած եմ որ հաւատալու շատ պատ-
ճառներ կան , այսու ամենայնիւ տակաւին
ես չեմ հաւատար : Շատ գէշ սովորութիւն
մըն է ասիկայ , որ վրաս տիրեր է :

— Եթէ , տէր իմ , կամք ունենայիր
միայն աղօթելու . . . :

— Ինչէ՞ն զիտես որ ես աղօթք չեմ ը-
նէր :

— Աղօթք կ'ընես :

— Կ'ընէի , թէ որ զիտնայի թէ աղօթե-
լու ժամանակս քովս մէկը կայ . բայց ինձի
կերնայ թէ ոչ որ կը լսէ ձայնս երբոր ա-
ղօթքի կը սկսիմ : Քու աղօթք ընելդ տես-

նելու եմ որ ես ալ սորվիմ թէ ինչպէս պէտք է աղօթք ընել :

Թովմասին սիրտը լեցուեր էր . և սկսաւ եռանդեամբ աղօթելու : Իր կերպէն յայտնի կը տեսնուէր , որ եթէ լսեն կամ չլսեն իրեն ձայնը , ինքը հաստատապէս կը հաւատար թէ կայ մէկը որ իրեն մտիկ կ'ընէ : Սէն-Քլէրին վրայ խորին տպաւորութիւն մը ըրին գերւոյն հաստատուն հաւատքը և եռանդուն սէրը , կը կարծէր որ ինչուան երկնից դուռը հասեր է ու Վարդիկին մօտեցեր է :

— Շնորհակալ եմ , բարեկամ , դարձաւ ըսաւ Թովմասին՝ երբոր անիկայ ոտք ելաւ , կ'ուզեմ ուրիշ անգամ ալ լսել աղօթքդ . հիմա դնա ու զիս մինակ թող , ուրիշ անգամ կը դառնանք նորէն խօսելու մէկտեղ :

Թովմաս լռիկ մնջիկ խուցէն դուրս ելաւ :

ԳԼՈՒԽ ԻԸ .

Վերադարձ .

Օրերն ու շաբաթները հետզհետէ կը սաւ հէին ու կ'անցնէին Սէն-Քլէրի ընտանեաց վրայէն , և կենաց ալիքները Վարդիկին թեթեւընթաց պզտի նաւակը կլլելէն ետև նորէն իրենց բնական ընթացքն առին : Կենաց պիտոյքները , ո՛հ , ինչպէս դուր չունին մեր ցառոցը վրայ , անողորբելի կեր-

պով վրայ կը հասնին և անտարբերաբար իրենց շրջանն առաջ կը տանին ու կը ստիպեն դմեզ ոտքի տակ առնուլ մեր ամենափափուկ զգացմունքներն ալ : Քարոյական նեղութեանց ու վշտաց մէջ ալ պէտք է որ ուտենք, խմենք, պառկինք, ելլենք, առնունք, տանք, գնենք ու վաճառենք, հարցունենք ու պատասխանենք, և ասոնց նըման հազար ու մէկ գործողութիւններ կատարենք . և մարդս կենաց քաղցրութիւնն ու անուշութիւնը կորսունցընելէն վերջն ալ՝ ապրելու ցուրտ ու մեքենական վարժութիւնը կը մնայ քովը :

Սէն-Քլէրի բոլոր ակնկալութիւններն ու բոլոր էութիւնը իրեն աղջկանը վրայ կեդրոնացեր էին . Վարդիկին համար էր որ իր հօրենական ժառանգութեանը վրայ հոգ կը տանէր, և անոր համար բովանդակ իր ժամանակը կ'անցունէր, կը կարգաւորէր, կը փոփոխէր . բոլորն ալ իր աղջկանը համար կ'ընէր . և այս սովորութիւնս այն աստիճանի վրան տիրացեր էր որ հիմա աղջիկը մեռած ըլլալով՝ կարծես թէ ալ մը տածելու բան չմնաց, ալ ընելու գործք մը չմնաց :

Քայց մէկ ուրիշ կեանք մը կայ, որ եթէ մէյմը ընդունուի՝ ահաւոր և նշանական թուանշանի մը պէս մեր էութեան գրոններուն աջակողմը կը գրուի, և անոնց խորհրդաւոր ու անթարգմանելի թուոյ մը զօրութիւն կու տայ : Սէն-Քլէր ալ աղէկ զի-

տէր այս բանս , և շատ անգամ իր տխրութեան ու առանձնութեան ժամերուն մէջ այն անուշ ու մանկական ձայնը կը լսէր որ երկնքէն զինքը կը կանչէր , և պզտի փափուկ ձեռք մ'ալ կը տեսնէր որ կենաց ճամբան իրեն կը ցուցընէր . բայց ցաւոց խորին թմբբութիւնը կը ճնշէր զինքը և չէր կրնար վեր ելլել :

Սէն-Քլէր այն եղական բնաւորութիւն ունեցողներէն մէկն էր , որոնք կրօնից բաները իրենց բնական ազդեցութեամբն ու լոկ իմացականութեամբը քան զբազում ուսեալ ու բարեպաշտ քրիստոնեայս առաւել լաւագոյն ու պայծառ կ'ըմբռնեն : Բարոյական ճշմարտութեանց յարգը ճանչնալու կարողութիւնը շատ անգամ այնպիսի մարդկանց տրուած կ'ըլլայ , որոնք կարծես թէ ամենևին կամք չունին իրենց զործքերը անոնց յարմարելու : Ինչպէս Մուր , Պայռըն և Աէօթէ կրօնից վրայ խօսելու ատեննին շատ անգամ ամենայն հաւատարմութեամբ այնպիսի փափուկ զգացմունքներ բացատրեր են , որ կրօնից պատուէրները ամենայն անարատութեամբ պահողներն անգամ չեն կրնար այն աստիճանի զգալ : Այսպիսի մարդկանց կրօնքն արհամարհելը սարսափելի մատնութիւն մըն է , ահազի՛ն մեղք է :

Սէն-Քլէր ամենևին զիտաւորութիւն չէր ունեցած ինքը զինքը կրօնական սկզբամբ մը ուղղելու : Ահազմուածքին տեսակ մը

փափկութիւնը քրիստոնէական պարտուց որոշ ու ճիշդ զաղափար մը տուեր էր իրեն մտացը, և աղէկ զիտէր որ եթէ յանձն առնուր այս պարտքերը կատարել՝ ինչ բաներ կը պահանջէ իրմէ իւր խիղճը, անոր համար միշտ հեռու կը փախչէր: Այսպիսի է մարդկեղէն բնութեան թիւր հետևութիւնը, որ լաւագոյն կը համարի բանի մը ձեռք չըզարնել, քան թէ սկսիլ ու ծայրագոյն կատարելութենէն վար մնալ:

Այսու ամենայնիւ Սէն-Քլէր շատ նըկատմամբ բոլորովին տարբեր մարդ եղեր էր. ամենայն մտադրութեամբ ու բարի հաւատքով իր վարդիկին Աւետարանը կը կարդար. զոհ չէր իր անցելոյն ու ներկային վրայ, և կը մեղադրէր ինքը զինքը իրեն գերիններուն վրայ ունեցած անհոգութեանը համար: Ուստի Նոր-Օուէան դառնալէն քիչ մը վերջը ետևէ եղաւ Թովմասին օրինաւոր ազատութեանը: Օր օրուան վրայ այն հաւատարիմ ծառային հետ սիրտը կը կապուէր, և աշխարհքիս վրայ մէկ կը չկար որ Թովմասէն աւելի իրեն մտացը մէջ վարդիկին յիշատակը զարթուցանէ. անոր համար կ'ուզէր որ քովէն չհեռանայ, և թէպէտ իր ներքին զգացմունքները սովորաբար կը կեղծէր, բայց Թովմասէն չէր կրնար ծածկել: Եւ զարմանք չէ որ Թովմասն ալ այնպիսի կարգէ դուրս սէր ու գութ ցուցընէր իր տիրոջը վրայ:

— Ուրեմն, Թովմաս, ըսաւ Սէն-Քլէր

անոր ազատութեան դիրք պատրաստելուն երկրորդ օրը, կ'ուզեմ՝ քեզի ազատութիւն պարգևել, ուստի ճամբու սնտուկ պատրաստէ որ քիչ ատենէն Քէնդըքի դառնաս :

Ուրախութեան լոյս մը ծագեց Թովմասին երեսը, և ձեռուրները երկինք վերցունելով՝ — Աստուած օրհնէ զքեզ, ըսաւ :

Թովմասին այս յանկարծական ուրախութենէն Սէն-Քլէր այլայլեցաւ, և կարծես թէ դժուարն եկաւ անոր քովէն երթալ ուզելն :

— Հոս այնչափ թշուառ չէիր որ այդչափ կ'ուրախանաս ազատութեանդ լուրն առնելուդ, ըսաւ Սէն-Քլէր պաղ կերպով :

— Ձէ, չէ, տէր իմ պատասխանեց Թովմաս, ուրախութեանս պատճառն այդ ըսածդ չէ, քաւ լիցի. հասլա ազատարիւն գտնելս է :

— Ձե՛ս մտածեր որ հոս աւելի երջանիկ էիր, քան թէ ազատ ըլլայիր :

— Ձէ, տէր իմ, չէ շիտակը, պատասխանեց Թովմաս արիութեամբ :

— Բայց, Թովմաս, պարզ քու աշխատանօրդ իմ տանս մէջ հաղածդ յաւիտեան չէիր կրնար վաստըկիլ :

— Քիտեմ, տէր իմ, դիտեմ որ հրամանքդ ինձի շատ բարիք ըրեր ես, և կ'ընես սակայն, տէր իմ, ես աւելի կ'ընտրեմ ազքատին հաղուստներ հազնիլ ու խեղճուկ տնակ մը ունենալ, միայն կարենամ ըսել

թէ իմս են. քան թէ փառաւոր հագուստներ հագնիլ և աղուոր ատն մը ունենալ, որ ուրիշի ըլլան. ինծի առջինը լաւագոյն կ'երենայ, տէր իմ, և կարծեմ որ մարդուս ալ բնական է այսպիսի զգացմունք ունենալ:

— Ես ալ այնպէս կը կարծեմ թովմասուստի ասկէ ամիսէ մը զիս կը թողուս ու կ'երթաս, ըսաւ Սէն-Քլէր պաղութեամբ մը: Եւ ով կրնայ զքեզ մեղադրել այսպիսի փափագ ունենալուդ համար, վրայ բերաւ ու ոտք ելաւ և սկսաւ քալել:

— Քանի որ հրամանքդ վշտաց մէջ ես չեմ ուզեր թողուլ զքեզ, կրկնեց թովմասուստի և ասկէ հոն չեմ երթար քանի որ օգտակար կրնամ ըլլալ հրամանքիդ ու պէտքիդ կու գամ:

— Գիտես որչափ ատեն պիտի տեսն իմ վշտերս, կրկնեց Սէն-Քլէր տխուր աչուրններովը պատուհանէն դուրս նայելով: Ե՛րբ իմ վշտերս վերջ պիտի ունենան:

— Երբոր քրիստոնեայ ըլլաս, տէր իմ:

— Ի՞նչ, մինչև այն օրը զալո՞ւն պիտի սպասես, ըսաւ Սէն-Քլէր կէս մը ծիծաղելով ու ձեռքը թովմաստին ուսին վրայ դնելով: Ա՛հ, թովմաս, շատ բարեսիրտ ես, չեմ ուզեր ես զքեզ այնչափ երկայն ատեն քովս բռնել. դարձիր կնոջդ ու որդոցդ քով, և ինձմէ ալ շատ շատ բարեբրէ անոնց, ու ըսէ թէ վրանին մեծ դուրս ունիմ:

— Հաստատուն հաւատք ունիմ որ այն օրը շատ հեռու չէ, կրկնեց Թովմաս ելած սրտով ու արտասուալից աչուրներով. Աստուած հրամանքիդ պաշտօն մը տուեր է կատարելու :

— Ի՞նչ պաշտօն, ըսէ նայիմ, Թովմաս, վրայ բերաւ Սէն-Ֆլէր. Ի՞նչ կը հասկընաս պաշտօն ըսելով, ինձի բացատրէ :

— Թէ որ ինձի պէս խեղճ մարդ մը կըրնայ Աստուծոյ համար աշխատիլ նէ, ըսաւ Թովմաս, սրչափ ևս առաւել հրամանքդ, տէր իմ Սէն-Ֆլէր, որ այնչափ ուսեալ ես, հարուստ ես, բարեկամներ ունիս :

— Թովմաս, ինձի կ'երևայ թէ դու միտքդ զրեր ես որ Աստուած կարօտ է որ մարդիկ իրեն համար աշխատին, պատասխանեց Սէն-Ֆլէր ծիծաղելով :

— Աստուծոյ համար աշխատած կ'ըլլանք, երբոր իրեն արարածոցն համար աշխատելու ըլլանք նէ, ըսաւ Թովմաս :

— Այս է ահա ճշմարիտ աստուածաբանութիւնը, ասիկայ մեր ճոռոմ վարդապետներուն քարոզածէն շատ գերազանց է, կրկնեց Սէն-Ֆլէր :

Նոյն միջոցին քանի մը նիւթերու վրայ դալով խօսակցութիւնը ընդմիջեցաւ :

Մօրիամ Սէն-Ֆլէր ալ շատ ցաւեր էր վարդիկին մահուանը վրայ, սրչափ կըրնար ցաւիլ նէ. և որովհետեւ շատ ճարտար էր իր վիշտերը ուրիշներուն վրայ ալ ծանրացընել, տան ծառաները շատ աւելի

պատճառ ունէին ցաւելու իրենց խաթունիկին մահուանը վրայ , վասն զի ինքն էր որ իր անուշ խօսքերովը և միջնորդելովը իրեն մօրը անձնական բարուցը և անկարեկիր բնաւորութեանը դէմ շատ անգամ պաշտպաներ էր զիրենք : Մանաւանդ խեղճ Մամին , որ իր ընտանիքէն դառնապէս բաժնուելէն վերջը՝ իր մէկ հատիկ մխիթարութիւնը Վարդիկն էր , ամէնքէն աւելի կը ցաւէր անոր մահուանը վրայ : Գիշեր ցորեկ կու լար կ'ողբար , որով չէր կրնար առաջուան պէս ամենայն հողով իր տիրուհւոյն համար աշխատիլ , անոր համար ալ անդադար յանդիմանութիւններու մահացուցիչ խօսքեր կը լսէր , և մէկը չկար որ զինքը պաշտպանէր :

Յֆէլիա ալ սաստիկ ցաւեր էր Վարդիկին մահուանը վրայ , բայց անոր օրինակը իրեն բարի ու զգայուն սրտին վրայ յաւիտենական կենաց հարկաւոր տալաւորութիւններ ըրեր էր : Անկէ ետեւ աւելի քաղցրութեամբ կը վարուէր գերիներուն հետ , և թէպէտ առջինին պէս ճիշդ էր իր պարտուց կատարմանը մէջ , բայց աւելի շարիւղութեամբ էր ու քիչ խստութիւն կը բանեցընէր : Մեծ ջանքով Գորսիին կրթութեանը փոյթ կը տանէր , և ալ անկէց չէր զգուեր ու չէր դարչեր , և անոր վրայ սիրոյ աչքով կը նկատէր անմահ արարած մը , որն որ Աստուած իրեն ձեռքը յանձներ էր առաքինութեան ճամբուն մէջ կրթելու զինքը ,

և երկնից փառացն առաջնորդելու իրեն :
 Իրաւ Գորսին շատ շուտով չմտաւ առաքի-
 նութեան ճամբուն մէջ, բայց Վարդիկին
 վարքն ու մահը անոր վրայ մեծ փոփո-
 խութիւն մը ըրին : Իրեն չափազանց ան-
 տարբերութեանը փոխանակեցին զգայու-
 նութիւն, և ջանասիրութիւն ՚ի բարին . և
 թէպէտ երբեմն երբեմն այս իրեն ջանքը
 կ'ընդհատէին ու կը տկարանային, բայց
 նորէնոր առաջադրութիւններով կը զօրա-
 ցունէր ինքը :

Օր մը Օֆէլիա Գորսին կանչելու ժամա-
 նակ՝ Սրբուհին որ զինքը փնտռելու ելեր
 էր՝ տեսաւ որ ասիկայ փութալով զողոցին
 տակը բան մը պահեց :

— Ի՞նչ կ'ընես, ըսաւ Սրբուհին խիստ
 երեսով. նորէն արդեօք բան մը զողցար,
 և հասաւ վրան ու թևէն բռնեց :

— Թող զիս, Սրբուհի, ըսաւ Գորսի ա-
 նոր ձեռքէն փախչելով, քու զիանալու
 բանդ չէ ասիկայ :

— Խելօք, ըսաւ Սրբուհին, տեսայ որ
 բան մը պահեցիր, և զիտեմ թէ ինչ խար-
 դախ ես :

Սրբուհին վաղեց ու նորէն բռնեց թևէն,
 և կը ջանար պահած բանը դուրս հանել .
 իսկ Գորսի ոտքով ձեռքով դէմ կը զնէր
 կատաղաբար և թող չէր տար որ Սրբուհին
 պահած բանը դուրս հանէ : Այս աղաղա-
 կէն ու շփոթութենէն Օֆէլիա և Սէն-
 Քլէր դուրս վաղեցին :

— Բան մը գողցեր է, ըսաւ Սրբուհին :

— Սուտ է, սուտ է, կը պոռար Գորսի լալով :

— Ինչ ալ ըլլայ, տուր ինձի տեսնեմ, ըսաւ Օֆէլիա հրամայական կերպով :

Գորսի չէր ուզեր տալ, բայց երբոր հրամանը կրկնուեցաւ՝ գողնոցին տակէն հին գուրպայի մը մէջ պլլած կապոց մը հանեց գուրս : Օֆէլիա մէկէն առաւ բացաւ, մէջէն պզտի գրքոյկ մը ելաւ, որ Վարդուհին Գորսիին տուեր էր, որուն ամէն մէկ երեսին մէջ տարւոյն խրաքանչիւր օրերուն համար Ս. Գրքէն մէյմէկ տուն գրուած էր, թուղթի մը մէջ ալ փունջ մը մաղ պլլած էր, զոր Վարդիկ իր վերջին բարերը տալու այն յիշատակաց արժանի օրը Գորսիին տուեր էր :

Սէն-Քլէրի սաստիկ սիրտն ելաւ, պզտի գրքոյկը սև քօղի մը կտորի մէջ պլլուած էր, զոր անշուշտ Գորսի սգոյ հազուստէ փրցուցեր էր :

— Ինչո՞ւ այդ գրքոյկը սև քօղի մէջ պլլելեր ես, հարցուց Սէն-Քլէր Գորսիին :

— Վասն զի... վասն զի... վասն զի այդ գիրքը Վարդիկ խաթունիկիս էր : Օ՛, կ'աղաչեմ, ձեռքէս մի առնէք ըսաւ Գորսի. ու դեռինը նստած՝ գողնոցովը երեսը գոցեց և սկսաւ բարձրաձայն լալ :

Սրտաշարժ ու միանգամայն ծիծաղաշարժ տեսարան մըն էր ասիկայ. այն հին գուրպան, այն սև քօղը, այն պզտի գրքոյ-

կը, այն խարտեաչ մազերուն փունջը և Գորսիին յուսահատական լացը տեսնողներուն ծիծաղն ու գուլթը կը շարժէր :

Սէն-Քլէր ժպտիլ ձեացուց, բայց աչուրները լեցուած դարձաւ ըսաւ աղջկան .
— Մի լար, մի լար . ձեռքէդ չեն առներ :

Եւ բոլորն ալ ժողվեց նորէն կապոց մը ըրաւ ու Գորսիին գողը նետեց . և ինքը Օֆէլիան առած խուցը մտաւ :

— Կը հաւատամ իրացունէ որ աս աղջկան վրայ ունեցած աշխատութիւնդ պարապը չէ ելած, ըսաւ Սէն-Քլէր ձեռքովը Գորսիին ցուցընելով : Միրտ մը որ ճշմարիտ ցաւ մը զգալու ենթակայ է՝ բարւոյ ընդունակ է : Նայէ այդ աղջիկը բանի մը բերես :

— Ինչուան հիմայ շատ փոխուեցաւ այդ աղջիկը դէպ 'ի բարին, պատասխանեց Օֆէլիա, կը յուսամ որ բոլորովին ուղղուի : Բայց, Օգոստինոս, կրկնեց ձեռքը անոր թեին վրայ դնելով, քեզի մէկ խնդիրք մը ունիմ . այդ աղջիկը քովդ է, չէ նէ իմա է :

— Ես քեզի ընծայ ըրի, ըսաւ Սէն-Քլէր :

— Այո . բայց օրինաւորապէս չէ . կը փափաղիմ որ օրինաւորապէս բոլորովին ինձի տառ գանհկայ :

— Շատ զարմանք, ըսաւ Օգոստինոս . ինչ պիտի ըսէ գերեստացից ընկերութիւնը թէ որ իմանայ թէ գերի մը ստացեր ես . անշուշտ օր մը ծով պիտի պատուիրէ պա-

հելու ամէնուն՝ այդ մեղքդ ապաշխարելու համար . . . :

— Հոգ չէ . կ'ուզեմ որ այդ աղջիկը օրինաւորապէս իմն ըլլայ , որպէս զի օր մը զինքը ազատ երկիր մը տանելու իրաւունք ունենամ ու իրեն ազատութիւն տամ , որպէս զի իրեն համար քաջած այսչափ աշխատանքս պարապը չերթայ :

— Բայց , սիրելի , առնել զչարն զի եկեացէ քարին , ինչ սարսափելի հերետիկոսութիւն է . իրաւցունէ ես չեմ կրնար այդ բանիդ հաւանիլ :

— Կատակը մէկդի թողունք ու քիչ մըն ալ խելքով մտածենք , պատասխանեց Օֆէլիա : Անօգուտ բան է բոլորովին՝ որ ես այս աղջկան սրտին մէջ քրիստոնէութեան սկզբունք սերմանեմ թէ որ չկարենամ ազատել միանգամայն և պահպանել զինքը դերութեան չար հետեանքներէն , ու վըտանդներէն . և թէ որ յիրաւի կ'ուզես ինձի բաշխել՝ կը փափագիմ որ օրինաւոր դրով մը տաս :

— Շատ լաւ , շատ լաւ , ըսաւ Սէն-Քլէր , կը հաւանիմ ըսածիդ . և նստաւ լրագիր մը ձեռքն առաւ :

— Բայց ես կը փափագիմ որ հիմա շուտ մը ընես , ըսաւ Օֆէլիա :

— Բայց ինչո՞ւ այդչափ կը փութաս :

— Վասն զի ներկան միայն ձեռքերնիս է , և անոր մէջ ապահով ենք թէ բան մը կրնանք ընել , ըսաւ Օֆէլիա : Ահաւասիկ

զրիչ, կաղամար ու թուղթ, նստէ զրէ տեսնեմ:

Սէն-Քլէր, ինչպէս նաև իրեն նման բընաւորութիւն ունեցողները չեն սիրեր ամենեին մի և նոյն ժամանակը մտածել ու գործադրել. անոր համար Օֆէլիայի պընդելն իրեն ծանր եկաւ:

— Աւրիչ ի՞նչ կ'ուզես, ըսաւ, խօսք տալը բաւական չէ. զիս այսպէս նեղը խօթելդ տեսնողը կ'ըսէ թէ անշուշտ հրեայէ մը սորվեր ես:

— Ես իմ իրաւունքս ապահովցունել կ'ուզեմ, ըսաւ Օֆէլիա. թէ որ դու յանկարծ մեռնիս կամ բացը ելլես... Գորսին կրնայ աճուրդի հանուելով ծախուիլ՝ թէ և ես բիւր ընդդիմադրութիւններ ընեմ:

— Իրաւցունէ դու կարգէ դուրս նախատես ես. աղէկ աղէկ, մէյմը որ սա ձեռքդ ինկայ՝ ալ ազատում չկայ ինչուան որ ուզածդ չկատարեմ:

Աւ նստաւ Սէն-Քլէր օրինական կերպով շուտ մը Գորսին Օֆէլիային ընծայ ընելու գիրը զրեց և խոշոր զրերով ալ տակն ստորագրութիւնը դրաւ:

— Ա՛ն, ըսաւ Օֆէլիային, ահաւասիկ ուղածդ կատարեցի:

— Գու շատ աղէկ մարդ ես, պատասխանեց Օֆէլիա ծիծաղելով. բայց վկայի մ'ալ ստորագրութիւնը պէտք չէ:

— Իրաւ ան ալ պէտք է եղեր, պատասխանեց Սէն-Քլէր, ու իր կնոջը խցին

դուռը բանալով՝ Մարիամ, ըսաւ, տալդ քու ձեռագիրդ կ'ուզէ, եկուր սա թղթին տակը ստորագրութիւնդ դիր :

— Ի՞նչ բան է, հարցուց Մարիամ թուղթը շուտ մը աչքէ անցընելով. ատ ի՞նչ ծաղրական մտածութիւն է : Ես տալս կը կարծէի որ բարեպաշտ ըլլալով՝ այսպիսի սարսափելի բանի ձեռք չզարներ, կրկնեց անտարբերութեամբ մը թղթին տակը ստորագրելով : Ի՞նչ և իցէ, վրայ բերաւ, թէ որ հրամանքիդ սիրտը վառուեր է այդ սպրանքին վրայ, ես ալ ամէն սիրով քեզի վկայ կ'ըլլամ, ու ատոր վրայ ունենալիք մտածմունքէ ինքզինքս կը խալըսեմ :

— Հիմա բոլորովին հողուով ալ մարմնով ալ քուկդ է ատ աղջիկը, ըսաւ ծիծաղելով Սէն-Քլէր ու ստորագրուած թուղթը Օֆէլիային ձեռքը տուաւ :

— Մանաւանդ թէ, պատասխանեց Օֆէլիա, հիմա առջինէն աւելի իմս չէ : Աստուած միայն իշխանութիւն ունի անիկայ ինձի շնորհելու. բայց հիմա դոնէ կրնամ դանիկայ պաշտպանել :

— Գոնէ, վրայ բերաւ Սէն-Քլէր, ատ աղջիկը օրինական կեղծեօք մը քուկդ եղաւ. ու նորէն տեղը դարձաւ և լրագիրը ձեռք առաւ :

Օֆէլիա ալ որ չէր սիրեր ամենեկին Մարիամին ընկերութիւնը՝ Սէն-Քլէրին ետեւէն ինքն ալ Մարիամին խցէն դուրս ելաւ, ու դաշնագրութեան թուղթը ծալելէն ու պա-

հելէն վերջը՝ դարձաւ Սէն-Քլէրին քով,
կէս հիւսուած գուրպան ձեռքն առաւ ու

— Օգոստինոս, ըսաւ, գերիներուդ ա-
պագայ վիճակին վրայ բան մը մտածե՛ր
ես, կրնայ ըլլալ որ մահը վրայ հասնի:

— Զէ, պատասխանեց Սէն-Քլէր կար-
դալն առաջ տանելով:

— Այն ատենը՝ քու ներողամտութիւնդ
որով անոնց հետ կը վարուիս՝ կրնայ օր մը
անդթութեան փոխուիլ:

Սէն-Քլէր ալ շատ անգամ նոյն բանը
մտքէն անցուցեր էր, բայց անհոգ կերպով
մը պատասխան տուաւ.

— Միտք ունիմ, այդ բաներն ալ կարգի
մը դնելու մօտերս, թէ որ ատեն մը զրա-
նամ:

— Ե՛րբ, հարցուց Օֆէլիա:

— Այս օրերս:

— Իսկ թէ որ յանկարծ կարգի չդրած
մեռնելու ըլլաս . . . :

— Ի՞նչ բաներ մտքէդ կ'անցընես, պա-
տասխանեց Սէն-Քլէր լրագիրը վար դնե-
լով ու Օֆէլիային երեսը նայելով: Ի՞նչ է,
վրաս մաղձացաւի կամ դալուկի նշան տե-
սար, որ այսչափ խնամքով մահուընէս
վերջը հանդիպելիք բաներուն վրայ հոգ
կ'ունենաս:

— Ո՛ր և իցէ ատեն մահը կրնայ վրանիս
հասնիլ:

Սէն-Քլէր ոտք ելաւ, լրագիրը թողուց և
դռնէն դուրս ելաւ, որպէս զի այս իրեն չսի-

բաժնի խօսակցութիւնը շատ չերկննայ: Ինքն-իրենը կը կրկնէր անդադար մահ բառը, ու պատշգամին դիմացի երկաթէ վանդակին կոթընած աղբիւրին փրփրադէզ ջրերը կը դիտէր, որ դէպ 'ի վեր ցնցողկելով արծաթէ անձրևի պէս վար կը թափէին, և այն փոշետեսակ կաթիլներուն մէջէն ծառերը, ծաղկըները և ծաղկանոցները բարակ մշուշով մը պատած կ'երևային: Իսկ ինքը մէկ կողմանէ կը կրկնէր մտքին մէջէն այս խորհրդաւոր և ամենուն բերան հասարակ եղած ահաւոր խօսքը՝ մահ:

— Ի՞նչ կարգէ դուրս բան է, կ'ըսէր ինքնիրեն, որ այսպիսի բառ մը իր մը ըլլայ՝ ու մենք կարենանք մոռնալ զայն. և մարդ մը որ այսօր առողջութեամբ և խընդութեամբ ծաղկեալ է, և ակնկալութիւններով և փափազանօք լի, մէկ օրուան մէջ կ'աներևութանայ աշխարհքիս վրայէն, և կ'աներևութանայ անդարձ յաւիտեան:

Տաք ու զեղեցիկ իրիկուն մըն էր, գաւթին մէկ անկիւնը նստած Թովմաս Աւետարան կը կարդար, և մատովն ալ ամէն մէկ արտաբերած բառին վրայէն կ'անցնէր: Սէն-Ֆլէր ալ քովը դնաց նստաւ:

— Կ'ուզես, Թովմաս, որ ես կարդամ:

— Թէ որ հաճելու ըլլաս, պատասխանեց Թովմաս, շատ շնորհակալ կ'ըլլամ. վասն զի հրամանքդ որոշ կը կարդաս:

Սէն-Ֆլէր գիրքը ձեռքն առաւ ու բացուած երեսը մէյմը աչքէ անցուց, և Թովմասին հասած տեղէն սկսաւ կարդալ:

« Յորժամ եկեսցէ որդի մարդոյ փառօր
 » իւրովք՝ և ամենայն հրեշտակք ընդ նմա,
 » յայնժամ նսացի յաթոռ փառաց իւրոց:
 » Եւ ժողովեսցին առաջի նորա ամենայն
 » ազգք, և մեկնեսցէ զնոսա ՚ի միմեանց,
 » որպէս հովիւ զի մեկնեսցէ զօզիս յայ-
 » ծեաց »:

Սէն-Քլէր ընթերցմունքն առաջ տարաւ
 մինչև այն տունը ուր կ'ըսէ Տէրն մեր.

« Յայնժամ ասասցէ (Թագաւորն) և ցայ-
 » նոսիկ՝ որ ընդ ահեկէն իցեն. երթայք
 » յինէն անիծեալք ՚ի հուրն յաւիտենա-
 » կան, որ պատրաստեալ է սատանայի և
 » հրեշտակաց նորա: Զի քաղցեայ՝ և ոչ և
 » տուք ինձ ուտել, ծարաւեցի՝ և ոչ ար-
 » բուցիք զիս. օտար էի՝ և ոչ ժողովեցիք
 » զիս. մերկ էի՝ և ոչ զզեցուցիք զիս, հի-
 » ւանդ և ՚ի բանտի՝ և ոչ տեսիք զիս:
 » Յայնժամ՝ պատասխանի տացեն և նորա՝
 » և ասասցեն. տէր, երբ տեսաք զքեզ
 » քաղցեալ՝ կամ ծարաւի կամ օտար կամ
 » մերկ կամ հիւանդ կամ ՚ի բանտի, և ոչ
 » պաշտեցաք զքեզ: Յայնժամ՝ պատաս-
 » խանի տացէ նոցա՝ և ասասցէ. ամէն ա-
 » սեմ՝ ձեզ, որովհետև ոչ արարէք միում ՚ի
 » փոքրկանցս յայսցանէ՝ և ոչ ինձ արա-
 » րէք »:

Այս վերջի տունս Սէն-Քլէրի վրայ կար-
 գէ դուրս տպաւորութիւն մը ըրաւ, նորէն
 նորէն կարգաց բառերը մէկիկ մէկիկ կը-
 շոելով:

— Թովմաս , ըսաւ , անոնք որ այդպիսի խիստ գատաստան ընդունեցան նէ , ամենինն ինձի նման հեշտին , զիրակեաց կեանք մը ունեցեր են , առանց հոգ մը ընելու թէ իրենց եղբարց մեծագոյն մասը անօթի կամ ծարաւ , հիւանդ կամ բանտն են :

Թովմաս պատասխան չտուաւ :

Սէն-Քլէր ոտք ելաւ ու վեր վար սկսաւ քալել , և այն աստիճան մտածութեանց մէջ ընկղմած էր՝ որ երկու անգամ իմաց տուաւ իրեն Թովմաս թէ թէյ խմելու զանգակը զարնուեցաւ :

Թէյ խմելու ժամանակ ալ Սէն-Քլէրի միտքը վրան չէր : Թէյէն ետև լռիկ մնջիկ Մարիամ , Օֆէլիա , և ինքը հասարակաց ժողովելու խուցը գնացին . Մարիամ բազմոցի մը վրայ երկընցաւ , և մժղարդել մետաքսեայ քօղով պաշտպանուելով շուտ մը խոր քուն մտաւ . Օֆէլիա լուռ իրեն դուրպան կը հիւսէր . իսկ Սէն-Քլէր ալ գաշնակին գէմն անցած սկսաւ անուշ ու տըխուր եղանակներ չալել , ընկերելով միանգամայն եւողեան ըսուած քնարն ալ : Խորունկ մտածութեանց մէջ ընկղմած կ'երևար , և կարծես թէ երաժշտութեամբ ինքն իրեն հետ կը խօսակցէր : Վրան շատ չանցաւ՝ ելաւ պզտի դարան մը բացաւ և մէջէն երաժշտութեան հին տետրակ մը դուրս քաշեց , որուն թղթերն հնութենէն դեղներ էին , և սկսաւ թղթատել :

— Ասիկայ, ըսաւ Օֆէլիային, իմ մօրս երաժշտութեան տեսարակներէն մէկն էր, նայէ սըւիկայ ինքն իր ձեռքովը դրած է, և Մոճարդի* զՀանգիստ յաշխտենական ըսուած երաժշտութենէն առած կարգի դըրած է:

Օֆէլիա ոտք ելաւ նայելու:

— Շատ անգամ կ'երգէր այս եղանակս, շարունակեց Սէն-Ֆլէր, կարծես թէ դեռ ձայնը ականջիս մէջ կը խօսի:

Սէն-Ֆլէր դաշնակին դիմացն անցաւ նորէն և քանի մը վսեմ նախերգանքներէն ետև սկսաւ լատինացոց Օր բարկոչրևան ըսուած հին ու դեղեցիկ տաղն երգել ու չալել:

Թովմաս, որ դրսէն մտիկ կ'ընէր, կամաց կամաց խցին դրան մօտեցաւ ու սատիկ զգացուած ուշ կը դնէր: Թէպէտ բառերը չէր հասկընար, բայց Սէն-Ֆլէրի երգելէն և երաժշտութեան ձայնէն սիրտը շատ շարժեցաւ, մանաւանդ ամենէն ազ-

* Մոճարդ **Mozart** գերմանացի երևելի երգահանը ծնած է Սալցպուրկ քաղաքը 1756ին. վեց տարուընէ սկսեալ ինքը զինքը երաժշտութեան արուեստին տուաւ: Իրեն գործոցը մէջ անուանի է *Չհունգիսս* յա-ի-ս-ի-ս-ի-ս-ի-ս ըսուած ննջեցելոց սատարագին եղանակը. զորն որ շարագրելու ասին իրեն այնպէս եկեր է իբր թէ իրեն համար կը շինէ: Այս երևակայութեան տաքութենէն, կ'ըսեն թէ մեռած ըլլայ, 1791ին, 35 տարուան. շինած երգը առջի անգամ իրեն համար երգեցուեցաւ:

դու կտորներուն : Ա՛լ աւելի կ'ելլէր թովմասին սիրտը թէ որ կարող ըլլար այս դէպեցիկ խօսքերուն իմաստն հասկընալ .

Գորովագոյր յիշեա Յիսուս

Ձիս որ կենաց քոց եւ աշիր
Մի յայնմ առոյր յաչաց րոյոս .
Խոնջ ի խնդիր յիմ անդ երստար
Եւ փրկիցեր մահոշ խաչիդ ,
Մի վիցի ջան քո փայրասպար .

Սէն-Քլէր այս տողերը խորին ու սրբտաշարժ զգացմամբ մը կ'երգէր . կարծես թէ անցած տարիներուն ստուերը փարատեր էր , ահանջին այնպէս կու դար թէ մօրը ձայնը կը լսէ որ իրեն ձայնին կ'առաջնորդէր : Սէն-Քլէրի ձայնն ու դաշնակը իրարու հետ այնպէս աղէկ յարմարեր էին՝ որ կարծես թէ Մոճարդի երգին իր վըրայ պատճառած զգացմունքը նորոգուեր էին :

Սէն-Քլէր երգը լմնցունելէն ետև զուխը ձեռքին դրած խել մը ատեն իր նստած տեղը անշարժ մնաց . վերջէն ոտք ելաւ սկսաւ խուցին մէջ վեր վար քալել :

— Ի՛նչ վսեմ մտածութիւն մըն է , ըսաւ , վերջին դատաստանը . բոլոր դատերուն պակասութեանց հատուցումն մըն է , որ անսխալ իմաստութեամբ բարոյական ամէն խնդրոց և առաջարկութեանց լու-

ծումնս պիտի տրուի : Եւ յիրաւի ի՛նչ վսեմ
ու դարմանալի տեսարան է . . . :

— Մեզի նմաններուն միանգամայն սար-
սափելի ու ահաւոր տեսարան մըն է , ը-
սաւ Օֆէլիա :

— Ինձի համար ալ այնպէս պիտի ըլլայ
կարծեմ , ըսաւ Սէն-Քլէր , մտածութեամբ
մը կանկ առնելով . քիչ մը առաջ Թովմա-
սին Մատթէի մէկ զուխը կարդացի , որուն
մէջ վերջին դատաստանին ստորագրու-
թիւնը կ'ընէր , վախն ու սարսափը վրաս
պատեց : Մարդ կը կարծէ թէ երկնքէն
գուրս մնալու համար մեծամեծ մեղքեր ու-
նենալու է . բաւական է թէ մէկուն բարիք
ըրած չըլլայ , այս ալ շատ է զինքը դատա-
պարտելու . վասն զի բարիք չընելով ամէն
մեղաց պարտական կ'ըլլայ :

— Գուցէ կարելի չըլլայ , ըսաւ Օֆէ-
լիա , որ մէկը բարիք չընէր նէ՛ չարիք չը-
գործէ :

— Իսկ անիկայ , պատասխանեց Սէն-
Քլէր այլայլած , ի՛նչ պիտի ընէ ան ատենը
որ իրեն սիրտը , առած կրթութիւնը , ընկե-
րութեան պիտոյքը զինքը ազնուական գոր-
ծոց հրափրեր են . և ինքը անհոգ և ան-
փոյթ կեցեր զիտեր է իր եղբարց վիշտն ու
տառապանքը , կրած անիրաւութիւններն
ու զրկանքները , և ձեռքէն եկած օգնու-
թիւնը չէ ըրած :

— Ինձի հարցունելու ըլլար այդ մարդը ,
ըսաւ Օֆէլիա , իրեն խորհուրդ կու տայի՞

որ մէկէն զղջար ու մէկէն ձեռք զարներ
բարիք ընելու :

— Գու ալ զործք կ'ըսես ու կ'երթաս ,
ըսաւ Սէն-Քլէր ժպտելով . ինձի ամենեկին
մտածելու ժամանակ չես թողուր . և միշտ
զիս ներկային վրայ կը բռնես , և քու հի-
մազ լըմբննայիք չունի :

— Ներկայն միայն ձեռքս է , պատաս-
խանեց Օֆէլիա :

— Սիրեցեալդ իմ , խնդճ Վարդուկ , ըսաւ
Սէն-Քլէր , միտքը զրեր էր որ իր պզտի
և պարզուկ սրտովը զիս լաւագունի սի-
տի կարենայ փոխել :

Վարդուհին մեռնելէն վերջը այս առա-
ջին անգամն էր որ Սէն-Քլէր վրան կը
խօսէր , և կը ջանար սրտին այլայլութիւնը
բռնել :

— Ես այսպէս կ'ըմբռնեմ քրիստոնէու-
թիւնը , վրայ բերաւ , թէ ամենեկին մարդ
մը չկրնար կատարեալ քրիստոնեայ ըլլալ
առանց դէմ դնելու իր բոլոր զօրութեամ-
բը մեր ընկերութեանը հիմն սեպուած
հրէշաւոր անիրաւ դրութեանը , թէ և ընկ-
ճուելու ալ հարկ ըլլայ : Ինձի կ'երևայ թէ
ուրիշ կերպով չեմ կրնար քրիստոնեայ ըլ-
լալ , թէպէտ և շատ լուսաւորեալ քրիստո-
նեաներ տեսեր եմ որ այսպէս չեն մտա-
ծեր : Աս ալ կը խոստովանիմ որ կրօնասէր
սեպուած ումանց անտարբերութիւնն այս
նիւթիս վրայ , այսչափ անիրաւութեանց
անզգայ ըլլալնին , որոնք զիս կը սարսա-

փեցունեն, այնչափ ըրին որ զիս ալ սկեպ տիկեան մը դարձուցին* :

— Երբոր այս ամէն բանը զիտես նէ, ըսաւ Օֆէլիա, ինչո՞ւ դու 'ի դործ չես զներ:

— Ո՛հ. վասն զի բոլոր իմ բարիք ու զելս ուրիշ բան չէր՝ բայց եթէ բազմոցի մը վրայ երկրննալ ու բովանդակ զղերը անիծել, ըսելով թէ՛ ինչո՞ւ իրենք զիրենք չեն զոհեր այս բանիս համար: Գիւրին է տեսնել, ինչպէս դու ալ զիտես, թէ ուրիշներն ինչպէս կը զոհեն իրենք զիրենք:

— Շատ աղէկ ուրեմն, ասկէ ետե կերպրդ փոխէ:

— Ապագան Աստուած միայն զիտէ, ըսաւ Սէն-Քլէր. հիմայ առաջինէն աւելի արիասիրտ եմ, վասն զի ամէն բան կորսընցուցի. և անիկայ որ ալ կորսընցունելու բան չունի՝ ամէն վտանգի կրնայ զիմադրաւել:

— Ի՞նչ պիտի ընես ուրեմն:

— Իմ պարտքս պիտի կատարեմ որ առ աղքատս և առ տառապեալս, և նախ իմ գերիններէս պիտի սկսիմ, որոնց համար մինչև այս օրս բան մըն ալ չեմ ըրած: Գուցէ օր մըն ալ բոլոր իրենց ազգին բարիք մը հասցունեմ. և ազատեմ հայրենիքս այս ատելի և նուաստացուցիչ վիճակէն:

* Սկեպտիկեան կ'ըսուին այն ազանդաւորները որ ամէն բանի կը տարակուսին, և էապէս ու գրականապէս ճշմարտութիւն չկայ կ'ըսեն:

որ քաղաքակիրթ ազգաց առջև մեծ ամօթ մըն է մեզի :

— Ի՞նչ կը կարծես , բոլոր ազգը յանձն կ'առնու՞ գերեաց ազատութիւն տալ , հարցուց Օֆէլիա :

— Ձեմ՝ զիտեր , ըսաւ Սէն-Քլէր . ազնուամտութիւնն ու անշահասիրութիւնը աշխարհքիս վրայ տեղ տեղ կ'երևան : Գարս մեծամեծ շարժմանց դար է . Հունգարացի ազնուապետները դրամական մեծամեծ զոհերով բիրաւոր ստրուկներ ազատեցին : Գուցէ մեր մէջ ալ գտուին այնպիսի ազնուամիտ մարդիկ որ պատիւն ու արդարութիւնը տուլարէն վեր սեպեն :

→ Հաւատալս չգար , պատասխանեց Օֆէլիա :

— Բայց զնենք թէ վաղը այս բոլոր զերիներուն ազատութիւն տանք , ո՞վ է որ այսչափ բիրաւոր մարդկանց կրթութիւն տալ յանձն առնու , և սորվեցունէ անոնց ազատութիւննին վայլելու : Մեզմէ ոչ ոք այդ աշխատութիւնդ յանձն կ'առնու . մենք ծոյլ ենք , անխոյթ ենք , և չենք կրնար տալ անոնց զործունէութեան և աշխատասիրութեան այն բարձր զաղափարը , որ իրենց հարկաւոր է մարդկանց կարգն անցնելու համար : Պէտք է որ հիւսիսային գաւառներն անցնին , ուր աշխատութիւնը նորելուկ սովորութիւն մըն է , և կերպիւ իւրք նաս ընդհանուր . և ըսէ ինձի տեսնեմ , հիւսիսային գաւառներուն մէջ բաւական քրիստոնէա-

կան մարդասիրութիւն կայ, որ այս դաս-
տիարակութեան և բարոյակեան կրթու-
թեան յանձնատուներ ալ գտնուին: Հազա-
րաւոր տուլար կը խրկէք քարոզութեան
գնացողներուն, բայց յանձն կ'առնու՞ք որ
այս հեթանոսները զան ձեր քաղաքներն
ու գեղերը բնակին: Կը զոհէք ձեր ժամա-
նակը, ձեր միտքը, ձեր ստացուածքը զա-
սոնք ՚ի պատիւ քրիստոնէութեան ամբառ-
նալու: Ես այս կ'ուզեմ գիտնալ: Թէ որ
մենք ազատութիւն տանք, դուք ալ կրթու-
թիւն կու տա՞ք: Քանի՞ ընտանիք կրնան
գտուիլ ձեր երկիրը որ յանձն առնուն սև
մարդ մը և սև կին մը տներնին ընդունելու,
կրթելու, անոնցմէ չզոգուելու և ամէն ջանք
ընելու որ քրիստոնեայ ըլլան: Ո՞ր փաճա-
ռականը սա Ատուլիոսը քովը կ'առնու, թէ
որ ես ուզեմ տալու, և կամ ո՞ր արուես-
տաւորը՝ թէ որ ես ուզեմ որ արուեստ մը
սորվի: Թէ որ ես ուզէի Յովհաննան ու
Սրբուհին զպրոց խրկել նէ, ձեր երկիրը
կան այնպիսի դպրոցներ որ ուզեն զանոնք
ընդունել: Ո՞ր ընտանիքը կ'ուզէ զանոնք
քովը պահել և կերակրել: Եւ սակայն ա-
սոնք թէ հիւսիսային և թէ հարաւային
կանանցմէ շատերէն աւելի ձերմակ են:
Կը տեսնես, սիրելի, ես կը փափաքիմ որ
մեզի ալ քիչ մը իրաւունք տաք. գէշ դրբի՛
մը մէջ ենք: Սկերուն յայտնի հարստահա-
րող մենք միայն կը սեպուինք. բայց հիւ-
սիսայնոց ալ քրիստոնէի անվայել նախա-

պաշարմունքներն ալ ոչինչ նուազ անդուծ հարստահարութիւններ են :

— Ես ալ դիտեմ, ըսաւ Օֆէլիա, վասն զի ես ալ նոյն նախապաշարմունքն ունեցեր եմ, ինչուան որ ճանչցայ անոնց յաղթելու պարտականութիւնս : Եւ հիմա վըստահութեամբ կրնամ ըսել թէ յաղթեցի, Աստուծոյ փառք, և կարծեմ թէ հիւսիսականաց մէջ ալ շատերը կը գտուին որ ուրիշ բանի կարօտութիւն չունին բայց եթէ իրենց պարտքը ճանչնալ, որպէս զի ինձի պէս կարող ըլլան ՚ի գործ գնելու : Եւ յիրաւի աւելի մեծ զոհ է հեթանոսները մեր քովն առնուլ քան թէ անոնց քարոզիչներ խրկել. բայց ես կարծեմ թէ մենք ասոր ալ յարմար ենք :

— Գոչ իրացունէ յարմար ես, ըսաւ Սէն-Քլէր. դու ո՞ր բանը պարտքդ ըլլալը ըմբռներ ես ու չես կատարած. ես կ'ուզէի դիտնալ թէ ո՞ր բանը պարտքս է ըսեր ու չես կատարած :

— Ես ուրիշներէն լաւագոյն չեմ, պատասխանեց Օֆէլիա. ուրիշներն ալ նոյնպէս կ'ընեն թէ որ իրենք ալ ինձի պէս բանին էութիւնը հասկընան : Միտք ունիմ Գորսին ալ հետս Նոր-Անգղիա տանելու. դուցէ առջի բերան դարմանան, բայց վերջը վերջը իրենք ալ իմ կարծիքէս կ'ըլլան : Գիտեմ ալ որ հիւսիսականաց մէջ կը գըտուին մարդիկ, որոնք ըսածիդ պէս գերիներուն ընդունելութիւն կու տան :

— Այո՛, բայց քիչ են այդպիսիները . և թէ որ մենք մէյմը սկսինք մեր գերիները խումբ խումբ ազատել , ան ատեն կը տեսնէք թէ ինչ նեղութիւն կը քաշէք :

Օֆէլիա պատասխան չառաւ ու քիչ մը ժամանակ լռութիւն եղաւ . և Սէն-Քլէրի կերպարանացը վրայ տխրութիւն մը պատեց :

— Չեմ գիտեր ինչէ՛ն է արդեօք որ այս իրիկուն կարգէ դուրս կերպով խելքս միտքս մօրս վրայ կ'երթայ , ըսաւ . շատ զարմանալի զգացմունք մը եկեր է վրաս . կարծեմ թէ մայրս քովս մօտ է . ինչ որ ատեն մը ինձի կ'ըսէր , հիմայ բոլոր միտքս ինկեր են : Երբեմն անցեալը կենդանի գոյներով մեր մտաց դէմը կ'ելլէ :

Քիչ մը ատեն ալ խուցին մէջ վեր վար քաշելէն ետե , ըսաւ .

— Երթամ նայիմ , այս իրիկուն ինչ նոր լուր կայ :

Եւ գլխարկն առաւ տնէն դուրս ելաւ :

Թովմաս ինչուան փողոցին դուռը ետեկէն դնաց , և հարցուց թէ կ'ուզէ արդեօք որ ինքն ալ հետը մէկտեղ գայ :

— Չէ , պատասխանեց Սէն-Քլէր , ասկէ ժամէ մը կը դառնամ :

Ազուոր իրիկուն մըն էր . լուսինը երկնից երեսը կը փայլէր : Թովմաս գաւթին մէկ անկիւնը նստած աղբիւրին ջրոյն ցայտիլն ու վար թափիլը կը դիտէր և խոխոջալու անուշ ձայնէն կը դմայլէր : Իր տը-

նակը կը մտածէր ու իրեն շուտով ազա-
 տիլն ու ընտանիքը գտնելը կ'երազէր . մըտ-
 քէն կնիկն ու տղաքը գնելու հաշիւներ կ'ը-
 նէր , և ուրախութեամբ գորաւոր բազուկ-
 ները կը շօշափէր , որոնք քիչ ատենէն ի-
 րենը պիտի ըլլային , և անոնցմով կարող
 պիտի ըլլար կինն ու տղաքը գնել : Նոյն
 ատենը իր ազնուամիտ տէրը միտքն ին-
 կաւ , և սկսաւ իր սովորական աղօթքն ը-
 նել անոր համար . ետքէն գեղեցիկ Վար-
 դիկը միտքն ինկաւ , որ հրեշտակաց կարգն
 անցեր էր . և սրչափ վրան կը մտածէր ի-
 րեն այնպէս կու գար թէ անոր գեղեցիկ
 գէմքը , ոսկեթել գանգուրները աղբիւրին
 ջրոյն փոշեատեսակ կաթիլներէն ձևացած
 մշուշին մէջէն կը տեսնէ : Այսպիսի զմայլ-
 մամբ քունը տարաւ , և երազ տեսաւ որ
 Վարդիկ գլուխն յաստիկէ պսակով զարդա-
 րած , թուշերը վարդագոյն վառած ու ա-
 չուրներէն զուարթութիւն ու խնդութիւն
 փայլելով՝ գէպ 'ի իրեն կու գար վազելով
 ըստ իր սովորութեանը , և սրչափ որ անոր
 կը նայէր , իրեն այնպէս կ'երևար թէ անի-
 կայ երկրէս երկինք կը վերանայ , թուշերը
 այլազունեցան , աչուրները խորին ու եր-
 կնային խաղաղութիւն մը կը ցոլացունէին
 և լուսաւոր ոսկեղէն պսակ մը գլուխը՝ ան-
 երևոյթ եղաւ : Փողոցի դրան կրկին և
 կրկին զարնուածքէն և բազմութեան ձայ-
 նէն արթընցաւ թովմաս և վազեց բացաւ
 դուռը :

Շատ մը մարդիկ կամայց կամայց խօսելով և ծանր քաղելով ներս մտան, պատգարակով վերարկուի մէջ սլլուած մարդ մը կը բերէին: Ապա տերին լոյսը վիրաւորելոյն երեսը զարկաւ, և Թովմաս զարմանաց և յուսահատութեան այնպիսի աղաղակ մը վերուց, որ բոլոր տունը թունդ ելաւ, իսկ պատգարակը շալկողները դէպ 'ի հասարակաց խուցին դուռը գնացին ու ներս մտան. ուր Օֆէլիա նստեր դեռ գուրպայ կը հիւսէր:

Սէն-Քլէր երեկոյեան լրագիրներ կարգալու համար խահուէի խանութ մը մտեր էր: Կարդալուն ատենը երկու հոգի կէս զինով սկսան հոն կռուիլ. Սէն-Քլէր, հետն ալ մէկ երկու հոգի մէջ մտան ու կը ջանային այս երկուքն իրարմէ բաժնել, և մինչդեռ ինքը անոնցմէ մէկուն ձեռքէն որսի դանակը քաշեմ առնում կ'ըսէր, կշտին մահացու հարուած մը ընդունեցաւ:

Մէկէն տունը ողբով, լացով և գոռում դոչումով տակն ու վրայ եղաւ. զերինները մաղերնին կը փեթթէին, գետնին վրայ կը տապըլտըրկէին. և իրենք զիրենք կորսընցուցած վեր վար կ'երթային կու գային աղաղակ փրցունելով: Թովմաս ու Օֆէլիա միայն իրենք զիրենք ամուր բռնած կ'երեւային, վասն զի Մարիամ ալ ջղին ցաւը բռնած անկողնոյն մէջ կը տանջուէր: Շուտ մը Օֆէլիա բազմոցներէն մէկը առնալ քաշել տուաւ, որուն վրայ Սէն-Քլէր

րին արիւնաթաթաւ մարմինը դրին : Յաւէն ու արեան սաստիկ պակսելէն Սէն-Վլէր ինքը զինքը կորսընցուցեր ու մարեր էր . բայց Օֆէլիա դեղ տալով՝ զգայութիւնը վրան եկաւ , աչուրները բացաւ ու մարած նայուածքով մը խցին չորս կողմը պարտացուց , և պատին վրայ կախած մօրը պատկերը տեսնելով՝ աչքն անոր վրայ մնաց :

Բժիշկը վրայ հասաւ , վէրքը զննեց նայեցաւ . և դէմքին վրայ ցուցըցած այլայլութենէն յայտնի իմացուեցաւ որ ալ յոյս չկայ . այսու ամենայնիւ Թովմասին ու Օֆէլիայի օգնութեամբը սպեղանիք մը դրաւ վէրքին վրայ . իսկ զերինները անդին յուսահատական աղաղակներով , լացով բոլոր օդը կը թնդացունէին :

— Հիմա , ըսաւ բժիշկը , պէտք է որ ամէնքը դուրս ելեն , վասն զի հիւանդին վիճակը հանդիստ լուծիւն ու խաղաղութիւն կ'ուզէ :

Սէն-Վլէր աչուրները բացաւ ու այս խեղճ լքելոց վրայ նայեցաւ , զորոնք Օֆէլիան և բժիշկը դուրս հանել կը ջանային :
— Խեղճ մարդիկ , ըսաւ քթին տակէն . և երեսին վրայ դառնադին ստղտանաց ցաւ մը երեցաւ : Ատուլիոս չէր ուզեր անկէ հեռանալ . սրտին ցաւէն բոլոր զգայութիւնը կորսընցուցած զետինն ընկեր փռուեր էր և չէր ուզեր ելլել . մէկալնոնք համոզեց Օֆէլիա թէ իրենց տիրոջը առողջութիւնը

իրենց հանդարտութենէն ու հնազանդութենէն կը կախուի, ուստի հնազանդեցան դուրս ելան :

Սէն-Քլէր հազիւ կրնար բառ մը արտաբերել . երկընցած պառկեր էր, աչուրները գոց, բայց հարկաւ միտքը դառն խորհուրդներու մէջ կը ծփար : Քիչ մը ետքը ձեռքը թուվմասին ձեռքին վրայ դրաւ, որ քովը չորած կեցեր էր, և ըսաւ իրեն .

— Խեղճ թուվմաս :

— Ի՞նչ կ'ուզես, տէր իմ, հարցուց թուվմաս :

— Ահա կը մեռնիմ, ըսաւ Սէն-Քլէր աւոր ձեռքը սխմելով : Ազօթք ըրէ ինձի համար :

Թուվմաս բոլոր սրտանց և արտասուալից աչօք ազօթք ըրաւ այն խեղճ հոգւոյն համար որ մարմնէն բաժնուելու հետ էր, այն հոգւոյն համար, որ կարծես թէ անքթիթ և ցաւազին՝ այն կապոյտ ու տխուր աչուրներուն մէջէն դինքը կը դիտէր :

Երբոր թուվմաս ազօթքը լմընցուց, Սէն-Քլէր նշան տուաւ որ վեր ելլէ, ու ձեռքէն բռնած կաթողին աչօք երեսը կը նայէր, առանց բառ մը ըսելու : Աչուրները գոցեց, բայց թուվմասին ձեռքը չթողուց . վասն զի յաւիտենականութեան դրան քով սև ձեռքն ալ, ձերմակ ձեռքն ալ հաւասար սիրով մէկգմէկ կը սխմեն : Ընդհատ ընդհատ ինքն իրեն կը հեկեկար .

Գորովագործ յիշեա Յիսուս

Մի յայնմ առոշր յաչաց րոշոշս .
Խոնջ ի խնդիր յիմ անդ երստար

Յայտնի է որ նոյն իրիկուան երգած երգին բառերը միտքը կու դային , որ առ անհուն Ղթութիւնն ուղղեալ են : Արբեմն երբեմն շրթունքները կը շարժէին ու այն սըրբագան երգին բառերը կը կրկնէին :

— Ինքը գինքը ալ կորսընցուցեր է , ըսաւ բժիշկը :

— Զէ , վերջապէս ձաւբաս դտայ , ըսաւ Սէն-Քլէր ինքն իրեն ոյժ մը տալով : Վերջապէս . . . վերջապէս :

Այս տուած ուժէն՝ բոլորովին նուազեցաւ . մահուան դալուկը երեսին վրայ պատեց , բայց անոր հետ մէկտեղ կարծես թէ աներևոյթ ոգի մը թևերը բացած անուշ խաղաղութիւն մը սփռեց անոր դէմքին վրայ :

Քանի մը վայրկեան այսպէս մնաց . յայտնի կը տեսնուէր որ Աստուծոյ ամենակարող ձեռքը վրան էր , և այն սրահուն որ հողին ալ արձակուելու վրայ էր՝ աչուրները բացաւ , որոնք յանկարծ խնդութեամբ վառեցան , իբրև թէ իր սիրելիներէն մէկը կ'երևար իրեն :

— Մայր իմ , մայր իմ գոչեց , և հողին աւանդեց :

ԳԼՈՒԽ ԻԹ.

Երևես ձգուածները .

Շատ անգամ խօսելու նիւթ եղած է թէ գերիները ինչ մեծ ցաւ կը քաշեն երբոր իրենց բարեսիրտ տէրը կորսընցունելու ըլլան : Եւ շատ իրաւացի է այս իրենց ցաւը : Բայց զի աշխարհքիս վրայ արարած մը չկայ որ այնպէս երեսէ ձգուած ու թշուառ ըլլայ ինչպէս այդպիսի վիճակի մը մէջ գտնուող գերի մը :

Տղան թէ որ իր հայրը կորսընցունէ՝ բարեկամներ ունի, օրէնք կայ որ իրեն կռնակ կը կենան, բանի մը տեղ կը դրուի, ձեռքէն բան մը կու դայ, օրինաւոր վիճակ մը ունի, աշխարհածանօթ իրաւունքներ ունի . իսկ գերին ասոնցմէ մէկն ալ չունի, օրինաց ամէն պաշտպանութիւններէն դուրկ է, և իբրև ասլրանք կը համարուի օրինաց առջև : Բայց որովհետև իբրև մարդկեղէն արարած ինքն ալ իրեն փափագներն ու պիտոյքներն ունի, ասոնք կատարելու իրաւունքը տիրոջը բացարձակ իշխանութենէն և անպատասխանատու հաճոյիցմէ կը կախուի, և երբոր այս տէրն իրմէ վերնայ, գերիին քով ալ բան չմնար :

Քիչ մարդ կը գտուի որ այս իրենց անպատասխանատու իշխանութիւնը գիտնան վայելուչ և մարդասէր կերպով բանեցու-

նել : Այս բանս ամէնքը կը ճանչնան , մա-
նաւանդ գերին ամենէն տւելի զիտէ . և
համոզուած է որ տասը այլ և այլ տեարց
ձեռք իյնելով՝ ինն անիրաւ և բռնաւոր կը
գտնէ , և հաղիւ թէ մէկը արդար և բարի .
ասոր համար է որ եթէ բարի տէր մը կոր-
սընցունելու ըլլան՝ իրենց ցաւն ալ այնպէս
երկար ու անմխիթար կ'ըլլայ :

Երբոր Սէն-Քլէր իր վերջին շունչը տը-
ւաւ ցաւն ու յուսահատութիւնը տիրեց ի-
րեն գերեացքը վրայ : Մահուան սուր ման-
դաղը յանկարծ կտրեց իր կենաց թելը ա-
ռուզութեան և ծաղիկ հասակին մէջ . բո-
լոր տունը լացով և ողբով լեցունցաւ :

Մարիամ , որուն ջղային կազմուածքը
տկարացեր էր վրան եղած այնչափ խնամ-
քէն , ալ վրան զօրութիւն չէր մնացեր այս
վերջին հարուածիս ալ տանելու . և երբ իր
ամուսինը վերջին շունչը կու տար , ինքը
մարմնուրներու մէջ ինկեր էր , որով չկըր-
ցաւ յախտենական բաժանման ետքի բա-
րեն ընդունելու անկէ , որուն հետ ամուս-
նութեան սրբազան կապովը միացեր էր :

Օֆէլիա իրեն եղական սրտապնդու-
թեամբը և անխռով հանդարտութեամբը
ինչուան վերջին վայրկեանը հօրեղբօրոր-
դուոյն քով էր , մտազիր , փութաջան ամէն
ձեռքէն եկած օգնութիւնը կ'ընէր անոր ,
մէկ կողմանէ ալ բոլոր սրտով խեղճ Թով-
մասին սրտաչարժ և եռանդուն աղօթիցը
ձայնակից կ'ըլլար , որ մահուան դուռը հա-

սամ տիրոջն հողւոյն համար դէպ 'ի երկինք
կը վերառարէր :

Երբոր անոր եղծանելի մարմնոյն վերջին
հանգստեան պաշտօնը կը կատարէին ,
կուրծքին վրայ պղտի մետալ մը գտան , որ
զսպանակով գոցուած էր . այս մետալին
մէկ կողմը մանրանկար գեղեցիկ և ազնուա-
կան կնկան դէմք մը քաշուած էր , հակա-
ռակ կողմն ալ ապակիի տակ սև մազի
փունջ մը : Նորէն այն մետալը իրեն ան-
կենդան կուրծքին վրայ դրին , հողն հողին
վրայ . և յիրաւի հող և տխուր մնացորդ
այն երիտասարդական ցնորքներուն , որ
ատենօք այնչափ կրակներ վառեր էին այն
սրտին մէջ որ հիմա սառեր է :

Թովմաս բոլոր մտքովը յաւիտենակա-
նութեան մէջ ընկղմեր էր , այն անչնչա-
ցեալ կաւոյն իր վերջին պարտքն հատու-
ցանելու ժամանակ և ոչ անգամ մըն ալ
միտքէն անցաւ թէ այս անակնկալ հարուա-
ծովս որպիսի յուսահատ գերութեան մը
մէջ ինկեր էր : Սէն-Քլէրի փրկութեանը
վրայ տարակոյս մը չունէր , վասն զի այն
ահաւոր ժամուն յորում երկնաւոր հօր ծո-
ցը իր աղօթքը կը թափէր , հողւոյն խա-
ղաղութեան պատասխան մը ընդուներ էր :
Իրեն սիրալիր բնութեան խորերը կրցեր
էր աստուածային սիրոյն լիութենէն կայծ
մը վառ պահել . վասն զի հին պատգամն
ալ կ'ըսէ . Որ կայ ի սէրն՝ բնակեալ է յՍա-
տուած , և Սատուած ի նմա բնակէ . Թովմաս

ալ կը յուսար յԱստուած և անոր կ'ասպարի-
նէր, որով և խաղաղութեան մէջ էր:

Յուզարկաւորութիւնը կատարուեցաւ սո-
վորական արարողութեամբք, սոոյ հա-
ղուսաներով, աղօթիւք և ցաւակցութեան
այցելութիւններով. ետքէն օրական կենաց
ցուրտ ու սղտոր ալիքներն դարձեալ իրենց
սովորական ընթացքն առին, և շուտ մը
մէջ տեղն ինկաւ այն անվերջանալի և
դառն հարցմունքը. Հիմա ինչ պիտի ը-
նենք:

Այս հարցմունքս Մարիամին միտքն ին-
կաւ, որ առաւօտեան հազուստով երկայն
բաղմոցի մը վրայ նստած, չորս դին գերի-
ները մտազիր կեցած, սոոյ հանդերձից
համար զանազան դիպակներու օրինակ-
ները կը գննէր: Նոյնպէս Սթէվիային ալ
միտքն ինկաւ այս հարցմունքս, որուն մը-
տածութիւնները սկսեր էին դէպ'ի իր հիւ-
սիսային հայրենիքը դառնալ: Տան բոլոր
գերիներուն ալ միտքն ինկաւ այս հարց-
մունքս, և գերեզմանական սարսափ մը
պատեց զիրենք. վասն զի աղէկ գիտէին
իրենց տիրուհոյն անգութ և բռնաւորա-
կան բնաւորութիւնը, որուն հիմա ձեռքը
մնացեր էին: Շատ լաւ գիտէին որ իրենց
վրայ եղած ներողամտութիւնը տէրերնէն
էր և ոչ թէ խաթունէն, և ասկէ ետե մէկը
չկար որ զիրենք սրաշտալանէ անոր բռնա-
ւորական վարմունքէն, որ սրտին ցաւէն
ալ աւելի դաժանացեր էր:

Յուդարկաւորութեան վրայ տասնըհինգ օր մը անցեր էր, Օֆէլիա խուցն աշխատելու ատեն լսեց որ մէկը կամացուկ մը դուռը կը դարնէր. ելաւ բացաւ և տեսաւ որ Սրբուհին էր, այն մանկահասակ և վայելչադէմ խառնածինը որուն վրայ ուրիշ անգամներ ալ խօսք եղեր է. մաղերը խառնափնդոր, աչուրները լալէն ուռած:

— Ո՛հ, Օֆէլիա խաթուն, ըսաւ, ու ոտքն ինկաւ և փէշերուն պլլուեցաւ, կ'աղաչեմ, կը պաղատիմ, զնա խաթունիս ինձի համար միջնորդ եղիր: Ձիս կ'ուզէ ձեռուտելու խրկել. սա նայէ, ըսաւ ու Օֆէլիային ձեռքը թուղթ մը տուաւ:

Այս թուղթը Մարիամ իր ձեռքովը դրեր էր, որով հրաման կու տար ուղղութեան դպրոցի* մը կառավարին որ այն տոմսակը բերողին խարազանի տասնըհինգ հարուած տայ:

— Ի՞նչ ըրեր ես, հարցուց Օֆէլիա:

— Գիտես, Օֆէլիա խաթուն, իմ դէշ բնաւորութիւնս, որ ինձի շատ անգամ թըշուառութեան պատճառ եղեր է: Երբոր խաթունիս նոր հագուստ մը կը փորձէի՝ ինձի ասխակ մը դարկաւ. ես ալ առանց մտածելու իրեն դէմ պատասխան տուի, չափա չզիտցայ. ան ատեն ինքն ալ ինձի « Կեցիր ըսաւ ես խելքդ քու զլուխդ կը բերեմ, յանդուզն պատասխան տալն ինչ ը-

* Calabouse.

սել է՝ կը սորվիս » : Եւ նստաւ այս տումսա-
կը գրեց ու ինձի տուաւ որ ում ուղղեալ է
նէ անոր տանիմ : Ո՛հ, աւելի կ'ընտրէի որ
հոն ինքը զիս զարնէր սպաննէր :

Օֆէլիա թուղթը ձեռքը սկսաւ մտածել :

— Իմ վախս այն չէ, ըսաւ Սրբուհի, որ
ծեծ պիտի ուտեմ. թէ որ խաթունս կամ
հրամանքդ զարնելու ըլլայիր՝ հոգս չէր ըլ-
լար. բայց գետին կ'անցնիմ ամօթէս եր-
բոր կը մտածեմ թէ էրիկ մարդ մը զիս
պիտի ծեծէ, և այնպիսի սոսկալի մարդ մը :

Օֆէլիա լաւ զիտէր որ այն երկրին ընդ-
հանուր սովորութիւնն էր կնիկներն ու աղ-
ջիկներն ուղղութեան տունը խրկել և ամե-
նէն ցած մարդկանց ձեռքը տալ զանոնք .
ցած կ'ըսեմ այսպիսի արուեստ մը բանե-
ցունելնուն համար, որոնք մերկացունելով
զանոնք այդպիսի անարգ կերպով կը խրա-
տէին : Շատոնցուրնէ զիտէր Օֆէլիա այս
բանս, բայց վրան շատ անդրադարձու-
թիւն չէր ըրած, և այս առաջին անգամն
էր որ կը տեսնէր մատաղ ու փափուկ Սրբ-
բուհին այս բանիս դատապարտուած : Ի-
րեն կանացի պարկեշտ բնութիւնը խռովե-
ցաւ, և իր Նոր-Սնդղիոյ ազատ արիւնը
երեսը զարկաւ, ու իրեն զայրացեալ սիրտը
սկսաւ թունդ թունդ նետել. բայց իր բնա-
տուր խոհեմութեամբը ինքը զինքը բռնել
զիտնալով սանձեց բարկութիւնը, և ձեռ-
քին մէջ թուղթը ձմուելով ըսաւ Սրբու-
հոյն .

— Դու նստէ հոս ինչուան խաթունիդ երթամ դառնամ :

— Ի՞նչ ամօթալի , ի՞նչ անդուծ բան է , կ'ըսէր ինքնիրեն սրահէն անցնելով :

Ներս մտաւ տեսաւ որ Մարիամ երկայն բազմոցին վրայ նստեր էր . Մամինն քովը կեցած մազերը կը սանտրէր , և Յովհաննան ալ զետինը ծռած՝ ռաուրնները կը տաքցունէր :

— Այսօր ի՞նչպէս ես , հարցուց Օֆէլիա :

Մարիամ խոր հառաչանք մը արձակեց և նուազելով մը աչուրնները դոցեց . այս եղաւ իրեն առաջին պատասխանը , վերջէն ըսաւ .

— Ո՛հ , չեմ գիտեր , սիրելի , միշտ նոյն վիճակին մէջն եմ :

Աս ըսելով ճերմակ թաշկինակով մըն ալ աչուրնները սրբեց . որուն չորս եզերքը սև գունով լայն երիզ մը պատած էր :

— Եկայ , ըսաւ Օֆէլիա ու պզտիկ մը հազաց , որ դժուարին խնդրոյ տեսակ մը յառաջաբան է . եկայ որ միջնորդութիւն ընեմ խեղճ Սրբուհիին համար :

Մարիամ աչուրնները մէկէն պատուտելով մը բացաւ , և դալկահար երեսները շուտ մը կարմրեցան :

— Լաւ , ի՞նչ կայ որ , ըսաւ խիստ կերպով մը :

— Ըրած յանցանացը վրայ սաստիկ զըզջացեր է :

— Իրան կ'ըսես . զեռ ինքը շատ պիտի զղջայ : Այլ բաւական համբերեցի իրեն աներեսութեանը , կ'ուզեմ զինքը ինչուան զետին խոնարհեցունել ու քիթն հողին քըսել :

— Բայց ուրիշ կերպով չէիր կրնար պատժել զինքը , որ այս աստիճան նուաստութեան չհասնի :

— Ուղածս ան է որ քիթը քիչ մը կտարի . խելքը միտքը փափկութեան , զեղեցիկ զէմքին ու կտարուելու տուեր է . ինչը լլալը մոռցեր է : Կ'ուզեմ սորվեցունել իրեն որ չափէն դուրս չելլէ :

— Բայց լաւ մտածէ , մէյմը որ աղջիկ տղուն վրայէն պարկեշտութիւնն ու ամօթխածութիւնը վերցունես , անկէ ետե բոլորովին կ'ապականի :

— Ամօթխածութիւն , ըսաւ Մարիամ արհամարհական ծիծաղով մը , չնայիս ինչպէս ալ կը վայելէ այդպիսի աներեսի մը : Իրեն ցուցընեմ թէ ան կտարտուելներովը փողոցն ինկած վատահամբաւ կնիկներէն ալ ցած է իմ առջև . և սորվի թէ ինչպէս պէտք է եղեր վարուիլ հետս :

— Բայր այդ անգթութեանդ համար Աստուծոյ պատասխան պիտի տաս , ըսաւ Օֆէլիա :

— Անգթութիւն . կ'ուզէի զիտնալ թէ այս բանիս մէջ ինչ անգթութիւն կայ : Հրամայեցի որ տասնըհինգ հարուած միայն դարնեն , ան ալ շատ ուժով չէ . հիմա այս բանիս մէջ ինչ անգթութիւն կայ եղեր :

— Ի՞նչ անդթութիւն կայ, պատասխանեց Օֆէլիա, ինձի հարցունես նէ աղջիկ տղու մը համար աւելի լաւ է մեռնիլ քան թէ այդպիսի անարդանաց մէջ իյնալ :

— Հրամանքդ կը կարծես թէ ամէնքն ալ քեզի պէս կը մտածեն . բայց այս աներեսները ծեծի վարժած են, անով միայն ճամբու կու դան : Մէյ մը որ սկսինք իրենց կոտորտութներուն և փափկութեանցն ահանջ կախել նէ, ծայրը չզար, զլուխնիս կ'եւեն, ինչպէս որ ըրին մինչև հիմա իմ գերիներս : Ես ալ ասկէ ետև դիտեմ ընելիքս . ո՞վ կ'ուզէ ըլլայ, թէ որ չզգուշանան՝ մէկէն գիրենք ծեծի պիտի խրկեմ, որպէս զի խելքերնին զլուխնին դայ :

Այս ըսելով Մարիամ աչուրները չորս զին կը պտըտցունէր :

Յովհաննա այս խօսքերս լսելով զլուխն աւելի վար ծռեց, վասն զի իմացաւ որ մասնաւորապէս իրեն համար ալ էին այս ըսածները : Օֆէլիա քիչ մը նստաւ, և կարծես թէ ներսի զին թնդանօթ մը լեցուեր էր, և ճաթելու վրայ էր . բայց ետքէն տեսնելով որ անօգուտ քան է այդպիսի բնաւորութիւն մը ունեցողին հետ վիճելը, լուռ կեցաւ ու ինքը զինքը ժողովելով դուրս ելաւ :

Շատ ծանր կ'երևար իրեն երթալ Սրբուհիին ըսել թէ ամէն ջանքը պարապ ելան : Անմիջապէս ետևէն գերի մը եկաւ իմացունելու որ խաթունն իրեն ապսպըրեր է

Արբուհին առնուլ և ուղղութեան տունը տանիլ . և առանց ամենևին անոր արցունքներուն ու աղաչանքներուն մտիկ ընելու՝ քաշեց տարաւ :

Քանի մը օր վերջը երբոր Թովմասս սպասուհանին քով կեցեր կը մտածէր , Ատուփոսն եկաւ , որ տիրոջը մեռնելէն ետեւ ամենևին մխիթարութիւն մը չէր գտած : Ատուփի գիտէր որ Մարիամ հետը միշտ ընդգիմութիւն մը ունեցեր է , բայց քանի որ տէրը ողջ էր՝ ամենևին հոգը չէր եղած : Հիմա որ տէրը մեռեր էր , անդադար ահու գողի մէջ էր , չէր գիտեր թէ զլխուն կնչ գալիք կար : Մարիամ շատ անգամ իր փաստաբանին հետ խորհրդակցեր էր , և տաղերը Սէն-Քլէրի եղբօրը կարծիքն իմանալէն ետեւ որոշեց որ կալուածքն ու գերիները ծախէ , և զանոնք միայն սլահէ որ իրեն յատուկ ստացուածքն էին , զորոնք միտք ունէր հետը մէկտեղ հօրը տունը տանիլ :

— Գիտե՞ս Թովմասս , որ ամէնքնիս ալ պիտի ծախուինք , ըսաւ Ատուփոս :

— Ուսկից իմացար այս բանս , հարցուց Թովմաս :

— Երբոր խաթունը փաստաբանին հետ կը խօսէր՝ ես վարագուրին ետեւը պահուրտած բոլոր մտիկ ըրի : Քիչ օրէն ամէնքնիս ալ աճուրդի պիտի հանուինք :

— Աստուծոյ կամքը օրհնեալ ըլլայ , ըսաւ Թովմաս ձեռուրները կուրծքին վրայ

ծալլելով ու խորին հառաչանք մը արձակեց :

— Մեր տիրոջը նման ուրիշ մ'ալ պիտի չկարենանք դռնել, ըսաւ Ատուրի վշտազին կերպով մը. բայց ինչ ալ ըլլայ, աւելի կ'ընտրեմ ծախուիլ քան թէ այդպիսի կընկան մը իշխանութեան տակը մնալ :

Թովմաս ձգեց հեռացաւ. սիրտը լեցուեր էր : Ազատութեան յոյսը, և հեռւոր կնոջն ու որդւոցը յիշատակը իրեն համբերատար հոգւոյն դիմացը նորոգուեցան. նման այն նաւաստւոյն որ նաւահանդիստ մտնելու ատենը կը նաւարեկի և տխուր ալիքներուն վրայէն իր հայրենեաց աշտարակները և բարձր շէնքերը կը տեսնէ, միայն անոնց վերջին բարե մը տալու համար : Ուժով մը ձեռուրները կուրծքին վերայ ծալլեց, դառն արցունքները բռնեց և ջանաց աղօթք ընել : Խեղճը ազատութեան այնպիսի կարգէ դուրս փափագ մը ունէր, որ չէր կրնար դայն սրտէն խլել, որ և իրեն սաստիկ հարուած մը եղաւ. և որչափ եղիցին կամք քո, կ'ըսէր, այնչափ աւելցաւ կը զգար :

Ելաւ Օֆէլիային գնաց, որ Վարդիկին մեռնելէն ետեւ հետը մասնաւոր սիրով ու խնամքով կը վարուէր :

— Օֆէլիա խաթուն, ըսաւ, տէրս Սէնֆլէր ինձի խոստացեր էր որ զիս ազատ ընէ, և ըսեր ալ էր ինձի թէ ազատութեանս հարկաւոր բաները սկսեր է կարգի

դնել : Թէ որ հիմա հրամանքդ ինձի մեծ շնորհք մը ընելով խաթունին հետ խօսելու ըլլաս , գուցէ յանձն առնու այս բանս առաջ տանելու , վասն զի տիրոջս Սէն-Քլէրին փափագն ալ այս էր :

— Շատ լաւ , կը խօսիմ քեզի համար , ու ձեռքէս եկած ջանքը 'ի գործ կը դնեմ , ըսաւ Օֆէլիա , բայց թէ որ այս բանս Սէն-Քլէր խաթունին կամքէն կը կախուի նէ , ես չատ յոյս չունիմ . 'ի վերայ այսր ամենայնի մէյմը փորձեմ :

Այս խօսակցութիւնս Սրբուհիին դիպուածէն քանի մը օր ետև հանդիպեցաւ , երբ Օֆէլիա կը պատրաստուէր իր հայրենիքը դառնալու :

Առաջին անգամ Մարիամին հետ ըրած խօսակցութեանը վրայ մտածելով Օֆէլիա տեսաւ որ գուցէ շատ տաքութեամբ խօսած ըլլայ . ուստի միտքը դրաւ որ այս անգամ ամէն ջանք ընէ իր սրտին եռանդը չափաւորելու և ըստ կարի ինքը զինքը խաղաղ ցուցընելու : Անոր համար ինքզինք ժողվըտեց , և գուրպայ հիւսելով ելաւ շիտակ Մարիամին խօսքը զնաց , առաջադրութիւն դնելով որ ամէն անուշ կերպ ցուցընէ , և իր ամէն քաղաքավարական ճարտարութեամբը Թովմասին բանը յաջողեցունէ :

Տեսաւ որ Մարիամ իր բազմոցին վրայ երկընցեր էր , և արմունկովն ալ բարձին կոթընէր էր , դիմացն ալ Յովհաննան քա-

նի մը սև ազնիւ դիպակներու օրինակներ
բերեր կը ցուցընէր :

— Ասիկայ գէշ չէ, ըսաւ Մարիամ, ա-
նոնցմէ մէկն ընտրելով. միայն կ'ուղէի
դիտնալ թէ արդեօք սուգի յարմա՞ր են :

— Բայց, խաթուն, ըսաւ Յովհաննա
չուտ մը իրեն դառնալով, անցեալ ամառ
Ա. Ա. զօրապետին կնիկն ալ էրկանը մեռ-
նելէն ետև այդ նիւթէն հագեր էր, և շատ
լաւ ալ վայլեր էր իրեն :

— Հրամանքդ ինչ կը մտածես, հար-
ցուց Մարիամ Օֆէլիային :

— Ասիկայ նորելուկի (մօտայի) վերա-
բերեալ բան մ'ըլլալով, պատասխանեց Օ-
ֆէլիա, կարծեմ հրամանքդ ինձմէ լաւ դա-
տաստան կրնաս ընել :

— Այս իրաւ է, ըսաւ Մարիամ, որ
հազնելու շնորհքով զգեստ մը չունիմ. և
որովհետև գալ շաբաթ ճամբայ պիտի ել-
լեմ ու ասկէ պիտի երթամ, ուստի պէտք
է որ շուտով հագուստ մըն ալ շինել տամ
ինձի :

— Ի՞նչ . . . . այդպէս շուտով երթալու
միտք ունիս :

— Հապա ինչ ընեմ. տազրս ինձի կը
զրէ որ ինքն ու իր գործակալը լաւագոյն
կը համարին գերիներն ու տան կահ կա-
րասիքը աճուրդի հանել ծախել, և տունն
ալ գործակալին ձեռքը յանձնել :

— Կ'ուղէի հրամանքիդ հետ բանի մը
վրայ խօսիլ, ըսաւ Օֆէլիա : Օգոստինոս

Թողմասին խոստացեր էր որ զինքն ազա-
տէ, և սկսեր ալ էր ամէն հարկաւոր բա-
ները կարգի դնել : Ար յուսամ թէ հրա-
մանքդ այս բանս առաջ կը տանիս ու
զուխ կը հանես :

— Շիտակը, ես ալ այդպիսի բան ընե-
լու ամենեկին կամք չունիմ, ըսաւ Մարիամ
կծու կերպով մը : Թողմաս այն դերիններէն
է՛ որ շատ կ'արժեն . ես չեմ կրնար այդ
գոհն ընել : Բաց ասկէ, ինչ պէտք է իրեն
ազատութիւն, աւելի լաւ չէ՞ իրեն այս
վիճակը :

— Բայց ինքը սաստիկ կը փափագի ա-
զատութեան, և տէրն ալ խօսք է տուեր ի-
րեն, ըսաւ Սֆէլիա :

— Ար հաւատամ թէ կը փափագի ազա-
տութեան, կրկնեց Մարիամ . մէկը չկայ
որ չուզէ . և այս մարդիկն ամենեկին գոհ
չեն ըլլար, այն բանին կը փափագին որ
չունին : Բաց ասկէ, գերեաց ազատութիւն
տալը, որ և իցէ կերպով ալ ըլլայ, իմ
սկզբանցս դէմ է : Գերին իր տիրոջը խը-
նամբին տակ երջանիկ է . մէյմը ազատու-
թիւն տուր իրեն, կը տեսնես որ ծոյլե-
րուն, դատարկապորտներուն և զինուիւնե-
րուն զուխը կ'ըլլայ . մէկ խօսքով ապա-
կանութեան մէջ կը թաղուի : Եւ այս բա-
նիս փորձը հազար անգամէն աւելի տեսեր
եմ . անոնց ազատութիւն տալը օգտակար
բան մը չէ իրենց, մանաւանդ թէ շատ ան-
գամ փորձով տեսեր եմ որ վնասակար կ'ըլ-
լայ անոնց :

— Բայց թողմաս շատ ժուժկալ, աշխատասէր ու բարեպաշտ է:

— Ես ալ զիտեմ թէ այդպէս է. իրեն պէս շատերը տեսեր եմ որ քանի իրենց տիրոջը հսկողութեանը տակն են աղէկ կ'երթան, բայց վերջէն ամէն բան կը մոռնան:

— Աս ալ մտածելու է, ըսաւ Օֆէլիա, որ եթէ զինքը վաճառքի հանես՝ կրնայ ըլլալ որ զէշ տիրոջ մը ձեռքն իյնայ:

— Այդ ըսածներդ ամէնն ալ բան մը չեն նշանակեր, պատասխանեց Մարիամ: Հարիւրին մէկն հազիւ կ'ըլլայ որ զերի մը զէշ տիրոջ մը ձեռքն իյնայ: Ի՛նչ որ ալ ըսեն, տէր եղողները մեծագոյն մասամբ լաւ մարդիկ են: Ես հարաւային կողմերը բնակեր եմ, հոն մեծցեր եմ, և ոչ մէկը տեսեր եմ որ իրեն զերիներուն հետ աղէկ չվարուի, այսինքն զոնէ այնչափ աղէկ որչափ որ արժանի են անոնք: Այս կողմանէ խիղճս հանդիստ է:

— Լա՛ւ, վրայ բերաւ Օֆէլիա ուժգնութեամբ մը, բայց ես զիտեմ որ էրկանդ վերջին փափագներէն մէկն ալ աս էր որ թողմասին ազատութիւն տայ, և այս բանս ազնիւ Վարդիկին ալ խոստացեր էր անոր մահուան անկողնոյն մէջ, և ես չէի կրնար կարծել որ հրամանքդ ասոնք ամէնն ալ արհամարհես:

Այս խօսքիս վրայ Մարիամ ձեռքի թաշկինակովն երեսը զոցեց և սկսաւ հեծել ու

անուշահոտ շիշը անդադար քթին տանիլ :

— Ամէնքն ալ ինձի դէմ ելեր են , կանչեց լալով , և մէկու մըն ալ փոյթը չէ . կըսկիծներս նորոգեցիր , ու միտքս այդպիսի դառն յիշատակներ ձգեցիր . ամէնքը , ամէնքը . . . միթէ հրամանքդ ալ : Մարդ մը չկայ որ քիչ մը ըմբռնէ թէ ես ինչ կը քաշեմ . մէկհատիկ աղջիկ մ'ունէի , ձեռքէս թռաւ . էրիկ մ'ունէի , որուն հետ ամենայն կերպով յարմարեր էի , ես որ շատ դժուարաւ ինձի յարմար մարդ մը կը գտնեմ , անկէ ալ յանկարծակի զրկուեցայ ու մինակ մնացի : Եւ հրամանքդ ամենեին դուր չունիս իմ վրաս , որ եկեր սրտիս կրակը կը բորբոքես , զիտնալով ալ թէ ինչ անմըխիթար վիճակի մը մէջ եմ : Ար հաւատամ թէ միտքդ բարի է , բայց այդ ըրածդ ալ քիչ մը անխոհեմութիւն է . . . :

Այս կ'ըսէր Մարիամ , և սաստիկ կը հեծէր ու կը հառաչէր . Մամին կանչեց որ պատուհանները բանայ , քափրախառն օղիին շիշն իրեն բերէ , ճակատը շփէ , ու հազուատները թուլցունէ :

Այս շփոթութեանս ժամանակ Օֆէլիա ձգեց խուցը քաշուեցաւ . տեսաւ որ ալ անօգուտ է այս բանիս վրայ երկընցունել . վասն զի Մարիամ այնպիսի զգայուն ջղեր ունէր որ ամէն բան անոնց կը զարնէր : Եւ ամէն անգամ որ զերիներուն նկատմամբ իր էրկանը կամ Աարդիկին յետին կամքը հեռուէն մէջ կը բերուէր , Մարիամին մար-

մրուքը պատրաստ էր վրայ հասնելու : Անոր համար Օֆէլիա ալ թովմասին ուրիշ օգնութիւն չկրնալով ընել , նստաւ Շէլլի խաթունին նամակ մը գրեց , թովմասին խեղճ վիճակը նկարագրելով , և միանգամայն կ'աղաչէր որ ձեռքէն եկած օգնութիւնն ընէ անոր :

Երկրորդ օրը թովմաս , Ստուլի և մնացած գերիներէն ալ վեց եօթը հողի գերեաց համբարանոցը տարուեցան . և վաճառականի մը յանձնուեցան , որ ասդիէն անգիէն այլևայլ ապրանքներ ժողվելով կը պատրաստուէր աճուրդի հանել զանոնք :

ԳԼՈՒԽ Լ .

Հաւրարանոց գերեաց ,

Հաւրարանոց գերեաց . զուցէ ընթերցողներէն ոմանք այսպիսի տեղւոյ մը անունը լսելով սարսափելի գաղափար մը ունենան , և աղտեղի ու խաւարչտին այբ մը կամ տարտարոս մը երևակայեն : Սակայն կը խաբուին . վասն զի հիմակուան ատենս գէշութիւնը վայելչութեամբ ընելու կերպը գտեր են մարդիկ , որպէս զի հասարակաց աչքը չխայթէ : Մարդկեղէն ապրանքը ծանր գին ունի վաճառանոցը , անոր համար ամէն փոյթ կ'ըլլուի զանոնք աղէկ սնուցանելու , լաւ մը մաքրելու , որպէս զի երբոր վաճառանոց ելլեն՝ մաքուր , ուժով

լաւ վիճակի մէջ գտուին : Նոր-Օուլէանի մէջ ալ գերեաց համբարանոցը արտաքուստ ուրիշ տեղիներէն ամենեին տարբերութիւն չունի . վայելուչ ու մաքուր է , և զիմացը տախտակամած յարկի մը տակ ամէն օր քանի մը էրիկ մարդ ու կնիկ մարդ կը շարեն , իբր նշան ու ցոյց ներսը պահուած վաճառքներուն :

Քաղաքավար երիտասարդ մը հոն կեցած գրեզ ներս կը հրաւիրէ , ուր կը տեսնես խումբ մը արանց , կանանց , եղբարց , քերց , հարց , մարց և մանրիկ տղայոց , որոնք կամ առանձին առանձին և կամ մէկ քանին մէկտեղ կը ծախուին , ալ ինչպէս որ զնոզին ձեռք կու տայ նէ , և այն անմահ հոգին՝ որ Որդւոյն Աստուծոյ արեամբն ու չարչարանքներովը զնուեցաւ այն օրը , երբ երկիրս դողաց , ժայռերը պատուտեցան ու գերեզմանները բացուեցան , այն անմահ հոգին կրնայ ծախուիլ , վարձու տրուիլ , զրաւի առնուիլ , գաղթականութեան բերքերովը և կամ ուրիշ վաճառքներով փոխանակուիլ , ինչպէս որ վաճառականութիւնը կը բերէ և կամ զնոզին շահուն ձեռք կու տայ :

Մարիամին ու Օֆէլիային մէջերնին ըրած խօսակցութենէն մէկ երկու օր ետե թովմաս , Ատուլի և Սէն-Ֆլէրի տան մնացած գերիներէն վեց եօթը հոգի Սգէյկ անունով պարոնի մը խնամոցն յանձնուեցան , որ Նոր-Օուլէանի փողոցներուն մէ-

կուն մէջ համբարանոցի մը վերակեցու էր, որպէս զի երկրորդ օրը ածուրդի հանուին:

Թովմաս ու իր ընկերներէն շատը հետերնին մէյմէկ սնտուկ ունէին մէջը իրենց հագուստներով լեցուն: Չիրենք մէկ մեծ սրահ մը մտուցին որ զիչերն հոն անցունեն, ուր ուրիշ խել մը մարդիկ ալ ժողոված էին ամէն տարիքէ, ամէն հասակէ և ամէն գունէ, որոնք բարձրաձայն կը ծիծաղէին և իրենք զիրենք յիմարական և յուսահատ զուարճութեանց տուեր էին:

— Հա՛, հա՛, սանկ. ձեզ տեսնեմ, տըղաքս, ապրիք մնաք, ըսաւ Սգէյկ. իմ ձեռքիս տակն եղողները միշտ ուրախ կ'ըլլան. Սամսոյ քեզ տեսնեմ, նայէ որ ընկերութիւնը ուրախ պահես:

Իսկ Սամսոն յաղթանգամ սև մըն էր, որ անհամ անժուր ծաղրածութիւններով ուրիշներուն ծիծաղը կը շարժէր: Թովմաս ալ նոյն միջոցին ներս մտաւ, և որովհետեւ ինքը այդպիսի զուարճութիւններէ համ չէր առնուր, անոր համար որչափ որ կարելի էր նէ անոնցմէ հեռու դրաւ սնտուկը ու ինքն ալ երեսը պատին զարճուցած վրան նստաւ:

Անոնք որ մարդկեղէն մարմնոյ առուաւոր կ'ընեն՝ ամենայն ջանք և հնարք կը բանեցունեն որ իրենց համբարանոցին մէջ ուրախութեան ձայները պակաս չըլլան, որպէս զի ամենևին մտածելու չտան իրենք զիրենք, և իրենց թշուառ վիճակին

անզգայ ըլլան : Այն վայրկենէն որ գերի մը հիւսիսակողման վաճառանոցներուն մէջ կը ծախուի ու ինչուան որ հարաւ հասնի, ամենայն կարելի հնարք կը բանեցունեն վաճառականք դանիկայ անզգայ, անփոյթ ընելու և անբանացունելու : Գերեաց վաճառականք Վիրճինիոյ և կամ Քէնզըքի մէջ իր խումբը կը կազմէ, ու կ'առնու առողջարար և զուարճալի տեղ մը կը տանի, շատ անգամ ջրարբի տեղուանք, ու հոն զանոնք կը զիրացունէ : Ամէն օր հոն իրենց առատ ուտելիք կը տրուի, և որպէս զի չըլլայ թէ մէջերնէն ոմանք իրենց տըղաքը, իրենց ընտանիքը յիշելով՝ տրտմին ու մաղձոտին, սովորաբար հետերնին նըւադածու մը կը գնեն որ զիրենք զուարճացունէ, և ստէպ պար բռնել կու տան անոնց . իսկ որոնք որ չեն ուզեր ուրախանալ՝ այնպիսիները իբր վտանգաւոր կը սեպուին, և անգուլթ ու անպատասխանատու տիրոջ մը ամենայն խստութեանցը ենթակայ կ'ըլլան : Անոր համար ամէն ջանք կ'ընեն իրենք զիրենք ուրախ, զըւարթ ու աշխոյժ ցուցընելու, մանաւանդ երբոր զիրենք տեսնողներ գալու ըլլան նէ, յուսալով թէ զուցէ ազէկ տիրոջ մը ձեռքն իյնան, և կամ վախճալով որ եթէ չճախուին սաստիկ տանջանք պիտի քաշեն վաճառականին ձեռքէն, ու ձեծի տակ պիտի չարջարուին :

Երբոր Սգէյկ այն խուցէն դուրս ելաւ,

— Ի՞նչ կ'ընես հոտ, ըսաւ Սամսոյ թովմասին մօտենալով. ծօ ի՞նչ կը մտածես:

— Կը մտածեմ, ըսաւ թովմաս հանդարտութեամբ, որ վաղը ածուրդի պիտի ելլեմ:

— Ածուրդի պիտի ելլես. հա՛, հա՛. մարդիկ, տղա՛ք, տեսէ՛ք տեսէ՛ք թէ ի՞նչ նոր բան կ'ըսէ սա մարդս. ծօ ո՛ւր էր թէ ես ըլլայի քու տեղդ. հաւատա դամէնքն ալ կը ծիծաղեցունէի: Բայց ի՞նչ, ամէնքնիդ ալ վաղը պիտի ծախուիք, ըսաւ Սամսոյ ձեռքը ընտանեբար Ատուլիին ուսին վրայ դարնելով:

— Հանդիստ թող զիս, խնդրեմ, ըսաւ Ատուլի սաստիկ մը թօթուելով:

— Ծօ, հոս եկէ՛ք, հոս եկէ՛ք. սև ձերմակ մը գտայ, կաթի գունով, ըսաւ Սամսոյ Ատուլիին մօտենալով և զինքը հոտուրտալով. վայ թշուառութեանս, ի՞նչ անուշ ալ կը հոտի. ծխախոտ ծախողի մը կը վայլէ ասիկայ, և մինակ բաւական է բոլոր խանութը անուշ հոտեցունելու և գնողներ հրաւիրելու:

— Հանդիստ թող զիս ըսի, կանչեց Ատուլի բարկութեամբ:

— Սև ձերմակներն այս ի՞նչպէս զիւրազրդիւ են. ինծի նայէ, ըսաւ Սամսոյ և սկսաւ միմոսաբար Ատուլիին ձեն ընել. ի՞նչպէս կըրցայ աղէկ ձևդ ընել: Ինծի կ'երևայ թէ աղէկ ընտանիքի մը քով եղած պիտի ըլլաս:

— Հրամմեր ես, ըսաւ Ատուրի, տէր մը ունէի ես որ զձեզ ամէնքնիդ ալ կրնար գնել :

— Տեսնես ուրեմն, պատասխանեց Սամալոյ, ինչ մեծ մարդ ենք եղեր մենք ալ :

— Սէն-Քլէրի ընտանեաց քովն էի ես, ըսաւ Ատուրի պարծելով մը :

— Իրա՛ւ : Գլուխս կը կտրեմ թէ որ տէրդ հիմա առաջինէն աւելի երջանիկ չէ նէ : Կարծեմ զքեզ քանի մը կոտորած ամաններուն հետ մէկտեղ ծախելու հաներ են, ըսաւ Սամալոյ հեզնաբար :

Ատուրիին համբերութիւնը ծայրն հասաւ, և կատաղաբար հակառակորդին վերան հասաւ ու սկսաւ հայհոյելով ազէկ մը ծեծել : Անդիէն մէկալնոնք սկսան ծիծաղիլ բարձրաձայն ու ծափ զարնել, մինչև այս աղաղակէն Սզէյի ներս վազեց տեսնելու թէ ինչ կայ .

— Ի՞նչ կ'ընէք, տղաք, խելօք, խելօք, պոռաց երկայն խարաղանը շողացունելով :

Ամէնքը ծակէ ծակ փախան, միայն Սամալոյ մէջ տեղը մնաց ծաղրածուի արտօնութիւն ունենալուն համար, և ամէն անգամ տիրոջը խարաղանը դէպ 'ի իր կողմը կու գար նէ ծիծաղաշարժ կերպով մը կը փախչըտէր անկէ :

— Մենք չենք. մենք խելօք կը կենանք. աս նոր եկողներն են որ խելօք չեն կենար ու զլուխնիս կը ցաւցունեն :

Սզէյի բոլոր բարկութիւնը թովմասին ու

Ատուլփին վրայ թափեց, և առանց քաղաքավարութեան ոտքով ու բռնցի քանի մը հատ զարկաւ անոնց, և ամէնուն ապսպարեց որ խելօք ու հանդարտ կենան և երթան պառկին. իսկ ինքը թողուց դուրս ելաւ :

Մինչդեռ այս տեսարանս էրիկ մարդկանց ժողովարանին մէջ կը կատարուէր, զուցէ ընթերցողին հետաքրքրութիւնը կը շարժի կանանց ժողովարանն ալ տեսնելու : Գետնին վրայ փռուած խառնափնդոր պառկեր էին բազմութիւն թշուառ արարածոց ամէն գունէ, ոպնիաղի պէս սևէն սկսեալ ինչուան ճերմակը, և ամէն հասակէ, տղէն սկսեալ ինչուան պառաւր : Հոս տասը տարուան զեղեցիկ աղջիկ տղայ մը, որուն մայրը ցորեկը ծախուեր էր, լալով ողբալով քնացեր էր, և մէկը չկար որ վերան հոգ ունենար : Հոն տարիքն առած պառաւ մը, որուն վատուժ բազուկներն ու փապարեալ ձեռուրները բաւականապէս կը ցուցնէին թէ ինչ ծանր աշխատութիւններ կրեր է, կը սպասէր որ վաղը իբրև արուած ապրանք մը ոչինչ գնով ծախուի : Անդին քառասուն ու յիսուն հոգի իրարու վրայ ինկած կը քնանային, ոմանք զլուխնին լաչակ մը առած, ոմանք ալ հազուատներուն ծայրովը ծածկած : Բայց խուցին մէկ անկիւնը, ուրիշներէն քիչ մը հեռու երկու հոգի կային, որոնց արտաքին կերպարանքը տեսնողին մասնաւոր հե-

տաքրքրութիւնը կը շարժէին : Ասոնցմէ մէկը մաքուր հազուած խառնածին մըն էր, քառասունն անցած, որուն անուշ նայուածքը ու վայելուչ դէմքը ուրիշին դուժը կը շարժէին. զլուխն ազնիւ կարմիր լաշակ մը կապեր էր, և վրայի հազած բարեձև ու կոկիկ հազուատէն կ'իմացուէր թէ աղէկ տնէ մը ելած պիտի ըլլայ, ուր ամէն խընամք վրան պակաս չեն եղած : Քովինն ալ իրենն աղջիկն էր, տասնըհինգ տարեկան, խառնածին հօրէ ըլլալով մօրմէն աւելի ձերմակ էր, թէպէտ մօրը շատ նրման. աչուրներն անոր աչուրներուն պէս սև ու անուշ նայուածք մ'ունէր, իսկ ընթուիններն քիչ մը աւելի երկայն, մազերն ալ դանդրաւոր ու սև : Ինքն ալ մաքուր հագուեր կապուեր էր, և սպիտակ ու փափուկ ձեռուրներէն կ'իմացուէր որ ամենևին ծառայական աշխատութեանց մէջ չէ մտած : Այս երկուքն ալ Սէն-Քլէրի ծառայիցն հետ մէկ տեղ երկրորդ առաւօտ ծախու պիտի ելլէին. իրենց տէրը Նոր-Եօրքի եկեղեցւոյն պաշտօնեաներէն մէկն էր :

Ասոնցմէ մէկուն անունն էր Շուշան, մէկալինը՝ Եմմէլինէ, և Նոր-Օուէան ազնիւ ու բարեպաշտ խաթունի մը քովն էին, որ ամէն խնամքով զիրենք սնուցեր ու կրթեր էր. իրենց կարգալ զրել սորվեցուցեր էր. կրօնքի ճշմարտութիւնները սորվեցուցեր էր, և ամէն կողմանէ երջանիկ կեանք մը

կ'անցունէին: Բայց իրենց բարերար խաթունին մէկ հատիկ որդին բոլոր ստացուածոցն ազատ մատակարարութիւնն ունէր, որ իր անհոգութեամբն ու շռայլութեամբը ծանր պարտքերու տակ ինկաւ, և քիչ ատենէն ալ սնանկացաւ: Չլխաւոր պարտատէրներէն մէկն ալ էր Նոր-Եօրթի մէկ վաճառական մը. ասիկայ Նոր-Օուլէան իրեն գործակատարին զրեց որ իր պարտասպանին ձեռքէն բոլոր շարժական ստացուածներն առնու, որոնց զլխաւորներն էին այս երկուքը և քանի մը աշխատաւոր գերիներ. գործակատարն առած հրամանն ՚ի գործ դրաւ և ետքէն Նոր-Եօրթ զրեց: Իսկ այն վաճառականը, ինչպէս որ ըսինք, քրիստոնեայ և ազատ նահանգի մը բնակիչ ըլլալով, խղճմտանք ըրաւ այս բանիս վրայ. տարակոյս չկար թէ գերեաց և մարդու հոգւոց առուտուրը չէր սիրեր. բայց երեսուն հազար տոլլար առնելիքն ալ սլզտիկ գումար մը չըլլալուն, շատ էր մէկ մտաւոր սկզբան մը զոհելու. ուստի աղէկ մը մտածելէն ետե, և բարեկամաց խորհուրդ հարցունելէն ետե՝ զրեց գործակատարին որ ինչպէս որ իրեն պատշաճ կ'երևայ այնպէս ընէ, և զանոնք ծախելէն ետե ստակն իրեն ձեռքն հասցունէ:

Այս թուղթը Նոր-Օուլէան հասնելուն երկրորդ օրը Շուշան և Նմմէլինէ ձեռուրնին կասպած գերեաց համբարանոցը խորհուեցան, որպէս զի հետեեալ օրուան ա-

ուստուն հասարակաց անուրդին ելլեն :
Մինչդեռ լուսնի լուսով կը տեսնենք զի-
րենք , որ վանդակասպատ պատուհանէն
ներս դարկեր է , կենանք քիչ մը խօսա-
կցութիւննին մտիկ ընենք : Երկուքն ալ կու-
լան , բայց մէկմէկէ դադտուկ , վախնա-
լով որ չըլլայ թէ մէկմէկու սիրտը կոտրեն :

— Մայրիկ , գլուխդ ծնկուրներուս վրայ
դիր ու քիչ մը քուն եղիր , ըսաւ աղջիկը
ինքը դինքը բռնելով :

— Սիրտս առաջ չերթար քնանալու , ան-
կարելի է . . . , քունս չտանիր . ասիկայ վեր-
ջին գիշերն է որ մէկտեղ պիտի անցունենք :

— Ա՛հ , մայրիկ , այդ բանդ մի ըսեր .
գուցէ երկուքնիս մէկտեղ ծախուինք . ո՞
գիտէ . . . :

— Թէ որ այդ ըսածդ շատ անգամ եղած
բան ըլլար նէ , ես ալ յոյս մը կ'ունենայի .
բայց ձեռքով դրածի պէս գիտեմ որ զքեզ
պիտի կորսընցունեմ :

— Ինչո՞ւ , մայրիկ . մարդն ըսաւ թէ եր-
կուքնիս ալ աղէկ կերպ ունինք , ուստի
ձանր գնով կը ծախուինք :

Շուշանին միտքն ինկան այն մարդուն
դիտողութիւններն ու ըսած խօսքերը . սրբ-
տէն արիւն կ'անցնէր երբոր կը յիշէր թէ
ինչպէս այն մարդը Նմմէլինէին ձեռուր-
ները զններ էր , դանդուրները նայեր ու
ըսեր էր թէ ասիկայ առաջին կարգի աղ-
նիս ապրանք մըն է : Շուշան քրիստո-
նէական կրթութիւն մ'առեր էր , ուստի

երբոր կը մտածէր թէ իրեն դատրիկը ամենայն նախատալից կենաց կրնայ ենթակայ ըլլալ, կը զարհուրէր ու կը սարսափէր, ինչպէս որ բնական է մէկ քրիստոնեայ մօր մը. բայց ինքը ոչ յոյս մ'ունէր և ոչ ապաւէն մը:

— Մայրիկ, մի վախեր. կրնայ ըլլալ որ բազմերնիս բանի, ու երկուքնիս մէկտեղ մէկ ազնիւ ընտանիք մը գնէ. գրեզ իբր խոհարար, զիս ալ իբրև աղախին կամ իբր կար կարող: Ուստի ամենայն կերպով ջանանք զմեզ ուրախ զուարթ բռնել, հարցընողներուն պատմենք ինչ որ զիտենք ընել, զուցէ ասով բաներնիս յաջողի, ըսաւ Եմմէլինէ:

— Վաղը բոլոր մազերդ սանտրէ ու ամէնն ալ ետև տար, ըսաւ Շուշան:

— Ինչո՞ւ, մայրիկ. այսպէս աւելի ազէկ չէ՞:

— Ազէկ է. բայց այնպէս աւելի լաւ կը ծախուիս:

— Ես պատճառ մը չեմ տեսներ, ըսաւ աղջիկը:

— Ազնիւ ընտանիք մը աւելի կ'ընտրէ գնել գրեզ թէ որ վրագ պարզութիւն ու պարկեշտութիւն տեսնէ, քան թէ զեղեցիկ երևնալու ջանք մը: Ես այնպիսիները քեզմէ աւելի կը ճանչնամ, ըսաւ Շուշան:

— Լաւ, մայրիկ, ուզածիդ պէս կ'ընեմ:

— Ինձի մտիկ ըրէ, Եմմէլինէ. թէ որ ասկէ ետև մէյմ'ալ մէկզմէկ չտեսնենք,

Թէ որ ես մէկ կողմն երթամ, դու մէկալ կողմը՝ միտքդ բեր պատիկուց ՚ի վեր առած դաստիարակութիւնդ ու մի մոռնար մեր խաթունին քեզի տուած պատուէրն էրը: Աւետարանդ ու հոգևոր երգերու տեսարակդ հետդ առ, և թէ որ դու հաւատարիմ ըլլաս առ Աստուած, Աստուած ալ դքեզ ձեռքէ չթողուր յախտեան:

Այսպէս կը խօսէր խեղճ կնիկն իրեն աղջկանը. վասն զի գիտէր թէ վաղը առաւօտ առաջին եկողը, որչափ ալ ցածազգի և վատ մարդ մ'ըլլայ, որչափ ալ ամբարիշտ ու խիստ ըլլայ, կրնար իր խեղճ աղջրկան մարմնոյն և հոգւոյն տէրն ըլլալ, թէ որ բաւական ստակ ունենար ձեռքը զանիկայ գնելու, և ան ատեն ինչպէս կըրնայ այս խեղճ աղջիկն հաւատարիմ ըլլալ առ Աստուած: Մայրն ասոնք մտածելով՝ զիրկը կը սխմէր իրեն աղջիկը, և շատ կը փափագէր որ այսչափ գեղեցիկ ու այսչափ բարեկիրթ եղած չըլլար: Եւ երբ կը մտածէր աղջկան մաքրասիրութիւնը, հոգեսիրութիւնն ու առած դաստիարակութիւնը՝ սիրտը կտոր կտոր կ'ըլլար: Ուրիշ բան չէր գար ձեռքէն, բայց եթէ աղօթել: Ա՛հ, ասոր նման քանի քանի հառաչանքներ ելեր են այս գերեաց բանտերէն առ Աստուած. հառաչանքներ՝ զորոնք Աստուած չէ մոռցած. որոնց հանդէս պիտի ընէ դատաստանին օրը, որ մեզմէ շատ հեռու չէ. վասն զի գրուած է. « Որ որ դայթակղե-

» ցուսցէ զմի 'ի փոքրկանցս յայսցանէ յիս
 » հաւատացելոց , լաւ է նմա եթէ կախիցէ
 » երկան իշոյ ընդ պարանոց նորա և ընկղ
 » մեսցի 'ի խորս ծովու » :

Լուսնին հեզիկ ու տխուր ճառագայթ-
 ները հոն քնացող գերեաց վրայ պատու-
 հանին վանդակները կը նկարէին : Մայր և
 աղջիկ տխուր և այրած ձայնով մէկտեղ
 երգ մը կ'երգէին , զորն որ գերիները յու-
 ղարկաւորութեան օրը կ'երգեն .

Ո՞չր է Մարիամ , զոր լուսայք հեծել ,
 Ո՞չր է Մարիամ , զոր լուսայք հեծել .
 Թռևաւ նա րեքև յերկիրև երջանկաց .
 Ոչ ևս է այլ , գնաց նա յերկիևս ,
 Ոչ ևս է այլ , գնաց նա յերկիևս ,
 Թռևաւ նա րեքև յերկիրև երջանկաց .

Այս սրտառու խօսքերը , որ տխուր ե-
 ղանակով մը այն եղկելեաց սրտէն կը բըզ-
 խէին , բանտին պատերէն անդրադառնա-
 լով այս արտասուաց հովտէս գէպ 'ի եր-
 կինք կը վերանային գիշերուան լուսութեան
 միջէն :

Ո՞չր եև Պօղոս և Եղիշա ,
 Ո՞չր եև Պօղոս և Եղիշա .
 Ելիև տարադեմ յանձնահից կայանս .
 Ոչ ևս եև այլ . գնացիև յերկիևս ,
 Ոչ ևս եև այլ , գնացիև յերկիևս .
 Ելիև տարադեմ յանձնահից կայանս .

Երգեցէք, խեղճ մայրիկ և դստրիկ, երգեցէք, վասն զի զիշերը կարճ է, առաւօտը մօտենալու վրայ է, որ զձեզ պիտի բաժնէ մէկմէկէ յաւիտեան :

Առաւօտն եկաւ հասաւ, և ամէնքն սկըսան պատրաստութիւն տեսնել : Սգէյկ կը մտնէր կ'ելլէր, մեծ գործողութեան մէջ էր : Կրակի պէս գերեաց վրան զլուխը զննեց տեսաւ թէ ամէն բան կարգի է . և ամէնուն ալ ապըսպրեց որ իրենք զիրենք ուրախ զուարթ բռնեն . վերջին անգամ գանոնք մէկիկ մէկիկ աչքէ անցունելէն ետե՛ւ պատրաստ կեցէք, ըսաւ անոնց, վաճառատեղին երթալու : Իսկ ինքը զլուխն արմաւենիէ զլխարկ մը, բերանն ալ ծխախոտ՝ վեր վար կը վազէր ապրանքին վերջին ձեռքը տալու :

— Ի՞նչ է այդ, ըսաւ Շուշանին ու Եմմէլինային դառնալով, ո՛ւր է գանգուրներդ, Եմմէլինա :

Աղջիկը վախնալով մօրն երեսը նայեցաւ, որն որ մէկէն պատասխանեց .

— Ես ըսի իրեն երէկ իրիկուն որ մաղերը սանտրէ ու գանգուրները ետին ժողվէ . կարծեմ այսպէս աւելի պարկեշտ է :

— Այդ ի՞նչ անմտութիւն է, պոռաց Սգէյկ աղջկան դառնալով . զնա շուտ գանգուրներդ շինէ . դու ալ զնա իրենն օգնելու, ըսաւ մօրը : Գանգուրներն հարիւր տողարի տարբերութիւն կ'ընեն գնոյն վրայ :

Բոլորածն զեղեցիկ յարկի մը տակ ամէն ազգէ մարդիկ ժողովեր էին, և մարմարապատ յատակին վրայ վեր վար կ'երթային կու գային: Ասդին անդին այլ և այլ պղտի պղտի ամբիոններ կային մունետկաց և զընահատից համար: Ասոնցմէ երկուքին վըրայ, որ զիմացէ զիմաց էին, երկու պարոնայք ելեր էին, որոնք կէս անգղիերէն կէս զազղիերէն հոն գտուած այլ և այլ ապրանքներուն տրուած զիները կը պռուային: Երրորդ ամբիոնի մը վրայ զեռմարդ չէր ելած, որուն չորս կողմը գերեաց բազմութիւն մ'առած՝ աճուրդին սկըսելուն կը սպասէին: Հոն էին նաև Սէն-Քլէրի ծառաները, Թովմաս, Ատուլի և մէկալնոնք. հոն ամբիոնին առջև նստեր էին Շուչան ու Եմմէլինէ և անձկանօք ու տառապեալ սրտիւ իրենց կարգին կը սպասէին: Այլևայլ հանդիսատեսներ ժողովեր էին ոմանք զնելու մտքով, ոմանք տեսնելու մտքով, կը շօշափէին, կը զննէին, անոնց յատկութեանց վրայ կը վիճէին ամենայն ազատութեամբ, ինչպէս այլ և այլ ճիապաններ մէկտեղ եկած ձիու մը յատկութեանցը վրայ կը վիճեն:

— Գու հոս ինչ բան ունիս, Ալփրետ, ըսաւ ազնուական երիտասարդ մը ուրիշ մաքուր հազուած երիտասարդի մը ուսը ծեծելով, որ ակնոցը դրած Ատուլիը կը զննէր:

— Սենեկապանի մը կարօտութիւն ունիմ, և լսեցի թէ Սէն-Ֆլէրի ծառաները ծախելու հաներ են: Եկայ որ տեսնեմ թէ . . . :

— Թէ որ խելքս կորսընցունելու ըլլամ նէ, ան ատեն Սէն-Ֆլէրի ծառաներէն մէկը կը դնեմ. վասն զի անոնք ամէնն ալ երես ելած են ու լիբբ են:

— Փոյթ չէ, ըսաւ առաջինը, ես թէ որ զանոնք գնելու ըլլամ շուտով խելքերնին գլուխնին բերել կու տամ: Կը հասկըցունեմ իրենց թէ ես Պ. Սէն-Ֆլէր չեմ: Ի՞նչ կ'ըսես, սա մանչը կ'ուզեմ գնել:

— Քիչ ատենէն գրեզ մոխրի վրայ կը նստեցունէ. աղէկ ստակ մսխել գիտէ:

— Ինձի հետ չկրնար խաղալ. քանի մը անգամ ուղղութեան տունը իրեն այցելութիւն ընել տալէս ետե տեսնես ինչպէս ճամբու կու դայ: Թէ որ ես ատոր խելքը գլուխը չբերեմ, ինչ կ'ուզես տամ քեզի. շատ չանցնիր տեսնես ինչպէս իր չափը կը գիտնայ:

Թովմաս իրեն չորս կողմի բազմութիւնը կը դիտէր. և կը փնտռէր թէ արդեօք ո՞վ պիտի ըլլայ անոնց մէջէն իր տէրը: Թէ որ դու ալ, ո՞վ ընթերցող, հարկադրէիր երկու իրեք հարիւր հոգւոյ մէջէն քեզի տէր մը ընտրել, որ վրադ բացարձակ և անսահման իշխանութիւն մը պիտի ունենայ, քանի՞ հոգի կրնայիր գտնել որոնց վըրայ սիրտդ կապուէր: Թովմասին առջնէն

ամէն տեսակ մարդ կ'անցնէր . հաստը , բարակը , խոժոռադէմը , երկայնը , կարճը , ամէնն ալ գրեթէ վարի աստիճանի մարդիկ . որոնք այնպիսի անտարբեր կերպով կը գնեն իրենց նմանները , որ իբր թէ կրակը նետելու տաշեղ ըլլային : Թովմաս այսպիսի շատ մարդիկ տեսաւ , բայց անոնց մէջէն մէկ Սէն-Ֆլէր մ'ալ չգտաւ :

Աճուրդն սկսելէն քիչ մը առաջ կարճահասակ ու յաղթանդամ մարդուն մէկը բազմութիւնը կտրելով առաջ կ'անցնէր . դունաւոր շապիկ մը հագեր էր վրայէն , կուրծքը բաց , վարտիքն աղտոտ ու հին . գերիներուն քով գալով սկսաւ զանոնք մէկիկ մէկիկ քննել՝ զնողի աչքով : Թովմասը զասիկայ տեսածին պէս սիրտը դող ելլաւ , և քանի որ այս մարդն իրեն կը մօտենար՝ վախն երթալով կ'աւելնար : Թէպէտ կարճ էր հասակաւ՝ սակայն հսկայի ուժունէր . զուխը կլորակ ցլու նման , մոխրագոյն փայլուն աչուրներով , շէկ ընքուիններով , դէմքը պղնձագոյն և արևէն այրած : Լայն բերնին մէջ ծխախոտ կը ծամէր և երբեմն երբեմն ուժով մը կը թքնէր : Խոշոր ձեռուրներ ունէր , մազոտ , արևէն այրած , կոշտացեալ , երկայն ու աղտոտ եղունգներով : Սկսաւ մէկիկ մէկիկ զամէնքն ալ քննել . երբոր կարգը Թովմասին եկաւ , ծնօտէն բռնեց բերանը բանալ տուաւ որ ահռաները նայի , թեր բանալ տուաւ որ ջղերը տեսնէ , ասդին դարձուց , անդին

դարձուց, ցատքել տուաւ, վաղելը փորձեց, անոր արագաշարժութիւնն հասկընալու համար:

— Ո՞ր մեծցեր ես, հարցուց անոր քըննութիւնը լմընցունելէն ետեւ:

— Քէնդըքի մէջ, պարոն, պատասխանեց թովմաս:

— Ի՞նչ կ'ընէիր:

— Տիրոջ տունը կը հոգայի:

— Զարմա՛նք, ըսաւ ու առաջ անցաւ:

Ատուլին քովն եկաւ նէ՛ քիչ մը կանկ առաւ և անոր փայլուն մաքուր կօշիկներուն վրայ խուխ մը արծակեց, քթին տակէն մրմուալով: Ետքէն Շուշանին ու Եմմէլինէին քովն եկաւ, և հաստ ու աղտոտ ձեռքն երկընցուց ու աղջիկն իրեն քաշեց. սկսաւ անոր վիզն ու կուրծքը շոշափել, թևերը նայիլ, ակռաները քննել, և ետքէն դէպ ՚ի մայրը հրեց, որուն այլայլած դէմքէն յայտնի կը տեսնուէր այն տղեղ օտարականին ամէն մէկ շարժումքէն կրած վախն ու սարսափը: Խեղճ աղջիկն ալ վախէն այլայլեցաւ ու սկսաւ լալ:

— Հիմայ լալու ժամանակը չէ, կանչեց ծախտոզն աղջկան, հոս լալու տեղ չէ. աճուրդն սկսի պիտի:

Եւ աճուրդն սկսաւ. Ատուլիը ծանր գնով գնուեցաւ այն երիտասարդէն, որն որ առաջ կ'ըսէր թէ կ'ուզէ զանիկայ գնել. Սէն-Քլէրի մէկալ ծառաներն ալ այլևայլ մարդիկ գնեցին գացին:

— Հիմա կարողը քեզի եկաւ, ըսաւ մու-
նեաթիկը Թովմասին:

Թովմաս սպառուանդանին վրայ ելաւ, և
անձկանօք սկսաւ չորս զին նայիլ. մու-
նեաթիին ձայնը, որ անգղիացի և գաղղիացի
լեզուաւ ապրանքին առաւելութիւնները կը
համրէր, զինը բարձրացունողներուն այս
երկու լեզուաւ աղաղակը, խառն և շփոթ
ականջները կը թնդացունէին. քիչ մը
վերջէն ուրազին յետին հարուածն որո-
տաց, և տոլլար բառին վերջին վանկը
լսուեցաւ, որով մունեաթիին անոր զինը
կ'իմացունէր, և Թովմասին զինը կտրուե-
ցաւ, մէկն իրեն տէր ելաւ:

Սպառուանդանին վրայէն վար իջաւ,
ցլու գլխով կարճահասակ մարդն ուսէն
բռնեց զինքը մէկզի քաշեց. և կերկերեալ
ձայնով մը — Հոս կեցիր — ըսաւ անոր:

Թովմաս հաղիւ կ'իմանար թէ իր չորս
զին ինչ բան կ'ըլլար: Աճուրդն առաջ կ'եր-
թար, և բազմութեան աղաղակը երթալով
կը բարձրանար. ուրազը նորէն որոտաց.
— Շուշանն ալ ծախուեցաւ. սպառուանդա-
նէն վար իջաւ ու քիչ մը կանկ առած ու
դորմուկ աշուրներով ետին նայեցաւ դէպ
'ի աղջկանը. ան ալ ձեռուրները դէպ 'ի ի-
րեն երկընցուցեր էր: Ետքէն յուսահա-
տական աչք մը ձգեց զինքը գնողին վրայ,
որ հասակն առած մարդ մ'էր շարժմունքը
ծանր ու կերպը անուշ:

— Ո՛հ, պարոն, կ'աղաչեմ, կը սպաղա-
տիմ հրամանքիդ, աղջիկս ալ գնէ:

— Ա՛ռագէի գինքն ալ գնել, բայց վախեմ թէ պիտի չկարենամ, պատասխանեց պարոնը զթալից աչուրներով աղջիկը դիտելով, որ պատուանդանին վրայ կ'ելլէր և ահով դողով չորս գին կը նայէր :

Գժբազդաբար Նմմէլինէին արիւնը երեսին դարնելով՝ այտերը վարդի պէս վառեցան, որ ինչուան այն ատեն մոխիր դարձեր էին. աչուրները կարգէ դուրս կենդանացան, և մայրը տեսնելով աղջկան այս անսովոր գեղեցկութիւնը, զոր ոչ երբէք տեսեր էր, հառաչանք մը արձակեց սրբտին խորէն : Մունետիկն այս առաւելութիւններս տեսնելով՝ բերանը փրփրած ապրանքին յատկութիւնները մէջ կը բերէր գաղղիացի և անգղիացի լեզուաւ, որով շուտ մը գինն սկսաւ բարձրանալ :

— Ես ալ ձեռքէս եկած գինը կու տամ, ըսաւ այն պարոնը՝ ինքն ալ բարձրացունելով : Բայց քիչ ատենէն Նմմէլինէին գինը այս պարոնին միտքը զրածէն շատ աւելի վեր ելաւ. ինքն ալ լուց : Մունետիկն աւելի ոգեւորեցաւ, բայց նախանձորդներն սկսան քիչնալ. կռիւը Նոր-Օւլէանցի ազնուականի մը և այն ցլու գլխով մարդուն մէջ միայն մնաց. ազնուականը հետզհետէ բարձրացուց գինը, արհամարհելով իր հակառակորդը. բայց այն աղտոտ ու ցլու գլխով մարդը իրմէ աւելի յամառ և քսակը մեծ դտնուեցաւ. շատ շանցաւ կռիւը գաղղեցաւ, ուրազն որոտաց. . . աղջիկն այս

ետքինիս ինկաւ, մարմնով և հոգւով. Աստուած հետն ըլլայ :

Այս աղջկան տէրն էր Պ. Լըկրին, որ կարմիր գետոյն եզերքը բամպակի կալուածք մ'ունէր: Եմմէլինէն այն խումբին մէջ էր, ուր էին Թովմասն և ուրիշ երկու գերիններ. և լալով բաժնուեցաւ հոն տեղէն :

Այն բարեսէր պարոնը շատ վշտացաւ, բայց այսպիսի զիպուածներ ամէն օր կը պատահին. ամէն օր կը տեսնենք որ մայրն իրեն զաւակէն կը բաժնեն. ճար չկայ: Ինքն ալ իր ասլրանքն հետն առած ճամբայ ելաւ :

Նոր-Եօրք վերոյիշեալ քրիստոնեայ վաճառականին զործակատարը երկու օրէն ետև ստակն իրեն խրկեց: Գաշնազրոյն ետին ահաւոր համարակալին այս խօսքերն ալ գրենք, որուն օր մը իրենք ալ համար պիտի տան :

Ի դատեղ զամբարիչս, ոչ անտես արասցի գաղտնակ տառապելոց .

ԳԼՈՒԽ ԼԱ.

Անցք.

Սուրբ է ակն ըստ 'ի անսանե-
լոյ զջարիս, և հայել յաշխա-
տու թիւնս ոչ կարասցես: Չմէ՞
հայեցար յարհամարհոսս և
ստունգանեցեր 'ի կլանել ամ-
պարշտի զարդարն:

ԱՄԲԵԿ. Ա. 13:

Թողմաս մէկ պզտի խեղճ նաւու մը վա-
րի կողմը նստեր էր, որ կարմիր գետէն
դէպ 'ի վեր կ'ելլէր: Չեւքը շղթայ, ոտքը
շղթայ, բայց սրտին վրայ ալ աւելի ծան-
րագոյն շղթաներ կը կրէր: Իրեն երկնքին
երեսէն ամէն բան անհետացաւ. ոչ լուսին
կը փայլէր և ոչ աստղ. ինչպէս հիմա գե-
տին ափունքներն ու ափանց վրայի ծա-
ռերը շուտ շուտ կը փախչին, այսպէս ալ
ամէն յոյս և ակնկալութիւն իրմէ հեռա-
ցեր էին յախտեան: Մնաս բարեաւ Քէն-
զըքի, մնաս բարով աղքատին տնակդ,
մնացէք բարեաւ Քլոյէ, Մովսէս և Պե-
տրոս: Վերացաւ իրմէ Սէն-Քլէրի տունը
բոլոր իր մեծագործութիւններովն ու զար-
դերովը, վերացան իրմէ Վարդիկին ոսկե-
փայլ դուխը և անուշ նայուածքները, վե-
րացաւ իրմէ այն կտրիճ, զուարճախօս և

գեղեցիկ Սէն-Քլէրը, որ արտաբուստ անհոգ կ'երևար, բայց ներբուստ շատ բարև սիրտ էր. վերացան իրմէ հանգստեան և ազատութեան այն ժամերը, ու անոնց տեղը ինչ փոխանակեցին. . . :

Վերութեան ամենադառն հետեանքներէն մէկն ալ այս է որ գերի մը բնութեամբ զգայուն ու ամենուն հետ շուտով յարմարող, ազնիւ ընտանեաց մը մէջ ապրելէն ու անոնց բոլոր սովորութիւններն ու ըզզացմունքներն առնելէն ետև, ամէն վայրկեան վտանգի մէջ է խիստ ու անասնաբարոյ տիրոջ մը ստացուածք ըլլալու. ամենեին նման աթոռի մը կամ սեղանի մը որ փառաւոր խուցի մը զարդ ըլլալէն վերջը՝ դորձածուած ու հինցած աղտոտ պանդոկի մը և կամ անառակութեանց տխուր որջի մէկ անկիւնը կը ձգուի: Բայց հոս տարբերութիւնն այս է որ աթոռը կամ սեղանը բան մը չզգար. իսկ գերին կ'իմանայ և կը զգայ իրեն բնութեանը գէժ եղած անպատուութիւնը. վասն զի այն օրէնքը որ զինքը իբրև կան կարասի մը գնել վաճառել կը վճռէ, չկրնար իրմէ հոգին վերցունել և ոչ մտքէն իր յիշատակները, ակրնկալութիւնները, սէրը, փափագները և երկիւղը ջնջել:

Միմոն Ալկրի, Թովմասին տէրը Նոր-Օուէանի այլ և այլ կողմերը ութը գերի գրններ էր, որոնց ձեռքը չզթայ զարկած և երկու երկու իրարու կասկած Ասպատակ (Py-

rate) ըստած շողենաւուն մէջ դրած կը պատրաստուէր կարմիր գետէն դէպ 'ի վեր ելլալու :

Շողենաւուն մէջ գերիներն աղէկ մը տեղաորցընելէն ետե երբոր ճամբայ ելան , իրեն բնական դործունէութեամբը եկաւ գերիները մէյմը աչքէ անցունելու : Թովմասին զիմացը կանկ առնելով՝ տեսաւ որ մաքուր հագուեր էր , կօշիկներն ալ փայլուն :

— Ո՛տք ելիր , ըսաւ անոր խստութեամբ մը :

Թովմաս ոտք ելաւ :

— Հանէ՛ այդ վզնոցդ :

Թովմաս որովհետեւ ձեռուրները չըզթայակապ էր՝ չէր կրնար շուտ մը քակել վզնոցը , Լըկրի օգնութեան եկաւ , և կուպիտ կերպով քաշեց վզէն հանեց ու դրուպանը դրաւ : Ետքը գնաց Թովմասին սընտուկը բացաւ , զորն որ ուրիշ անգամ արդէն կողոպտեր էր , և մէջէն հին վարտիք մը ու մաշած բաճկոն մը դուրս հանեց , զորոնք Թովմաս ախտոն աշխատելու ժամանակ կը հագնէր . և ձեռաց շղթաները քակելով՝ անոր անկիւն մը ցուցուց սնտուկներուն մէջ տեղը :

— Գնա հոն հազիր սըւոնք , ըսաւ :

Թովմաս հնազանդեցաւ , և գնաց հազաւ եկաւ :

— Կօշիկներդ հանէ , ըսաւ Լըկրի :

Թովմաս հնազանդեցաւ :

— Հիմա սրտոնք հազիր, ըսաւ Լըկրի, և գոյգ մը հաստ ու ամուր ոտքի աման առ ջեր նետեց :

Այս արագ այլափոխութեանս մէջ ալ թովմաս սիրելի Սատուածաշունչը չէր մոռցած հետն առնելու : Աղէկ որ հետը մէկտեղ առեր էր . վասն զի Լըկրի թովմասին ձեռուրնները նորէն շղթայի զարնելէն ետև սկսաւ անոր հանած հազուստներուն զրուպանները մէկիկ մէկիկ նայիլ : Մետաքսէ լաթի մը կտոր դտաւ ու մէկէն իր զրպանը դրաւ . ետքէն քանի մը հատ ալ տղայական խաղալիքներ դտաւ . որոնք վարդուկին ըլլալով՝ թովմաս խնամքով կը պահէր . զասոնք աչքէ անցունելէն ետև քթին տակէն մրմուալով զետը նետեց :

Երզի տետրակ մըն ալ դտաւ, զորն որ թովմաս հազուստները շուտ շուտ փոխելու ատեն զրպանը մոռցեր էր :

— Հո՛ւմ . . . կ'երեսայ թէ շատ ջերմեռանդ ես : Անունդ ի՞նչ է : Ուրեմն քրիստոնեայ ես, հա՛ :

— Հրամմեր ես, պարոն, ըսաւ թովմաս աներկիւղ :

— Լաւ . քիչ ատենէն ես քեզի մոռցունել կու տամ : Ես իմ կալուածներուս մէջ այնպիսի սևեր չեմ ուզեր որ պոռան կանչեն, աղօթք ընեն, երգեն . ուստի աղէկ միտքդ պահէ : Ուշ զիր ըսածներուս, վրայ բերաւ Լըկրի ոտքը զետին զարնելով և խեղճ թովմասին վրայ կատաղի նայուածք

մը արձակելով. ասկէ ետեւ եւ եմ քու կրօնքդ, հասկըցար. իմս ես, ինձի պէտք է որ հնազանդիս:

Թովմասին սրտէն մէկը ոչ պատասխանեց, և այս անտեսանելի ճայնս շատ անգամ կրկնուելով՝ հին պատգամի մը այս խօսքերն ալ լսեց, զորն որ Վարդուհին շատ անգամ իրեն կարդացեր էր. «Մի երկեցիր, զի ես փրկեցի զքեզ, յանուանե՛ կոնցի զքեզ, իմ ես դու».

Միման Ղըկրի ճայն մըն ալ չլսեց, և ոչ ալ լսելիք ունի. քիչ մը ատեն ալ գերւոյն յուսահատ ու տխուր երեսը նայեցաւ և ձգեց հեռացաւ: Թովմասին սնտուկն ալ հետը մէկտեղ տարաւ, որուն մէջ քանի մը կտոր մաքուր հագուստներ կային, երբոր տեսան նաւաստիները մէկէն Ղըկրիին չորս կողմն առին, և սկսան մէկը մէկալը Թովմասին հագուստները գնել, և պարապ սնտուկն ալ աճուրդի հանեց: Այս բանս անոնց համար աղէկ խնտալու նիւթ մըն էր, և Թովմասին երեսը նայելով բարձրաճայն կը ծիծաղէին, վասն զի կը տեսնէին որ խեղճ մարդը այրած սրտով իրեն հագուստներուն ծախուելուն կը նայէր:

Սնտուկին աճուրդի ելլելն աւելի զուարճալի եկաւ իրենց, և սկսան բերաններնուն եկածն ըսել ու ծիծաղիլ:

Միման այս պզտի առուտուրս լմընցունելէն ետեւ, շուտ մը իրեն ստացուածքին քովն եկաւ ու ըսաւ.

— Ի՛նչպէս որ տեսար, Թովմաս, զքեզ քու աւելորդ կարասիներէդ ազատեցի. նայէ հազուատներուդ հոգ տանիս, վասն զի երկայն ատեն ձեռքդ ուրիշ հազուատ պիտի չանցնի. ես մասնաւոր կատարելութիւն մը ունիմ, որ սներուն խնայող ըլլալ կը սորվեցունեմ: Իմ կալուածոցս մէջ հազուատ մը ամբողջ տարի մը պիտի զիմանայ:

Սիմոն զէպ 'ի Նմմէլինէին կողմը գնաց որ ուրիշ կնկան մը հետ կապուած էր:

— Քեզ տեսնեմ, ըսաւ երեսը շոյելով, ուրախ կեցիր:

Աղջիկը ահամայ սարսափած ու ատելութեամբ մը երեսը նայեցաւ, Սիմոն այս բանս տեսնելով՝ ընքուիններն ամփոփեց բարկութեամբ:

— Նայէ որ անուշ զէմքդ ինձի ցուցընես, աղջիկս, երբոր քեզի հետ խօսելու ըլլամ, հասկըցա՛ր: Դու ալ հինցսի՛մ գեղին ցած կաշի, ըսաւ Նմմէլինային հետ կապուած խառնածին կնկան, նայէ որ կերպրդ փոխես, երեսս նայէ, քեզի կ'ըսեմ:

Եւ քիչ մը ետե ետե քաշուելով,

— Չեղի կ'ըսեմ, ըսաւ գերիներուն, ինձի նայեցէք, երեսս նայեցէք, աչուրներուս մէջ նայեցէք, և ամէն մէկ ըսելուն մէյմը ոտքը գետին կը զարնէր:

Ամէնքն ալ աչուրնին Սիմոնին փայլուն ու կանաչագոյն աչուրներուն մէջ տնկեցին:

— Իսկ հիմա այս բուռս կը տեսնէք , ըսաւ ու դարբնի ուռան նման ահագին բուռը վեր վերցունելով , ասիկայ կը տեսնէք . նայէ ծանր է , ըսաւ Թովմասին ձեռքին վրայ դնելով . աղէկ նայեցէք սա ոսկորները , երկաթի պէս պնդացեր են դերիները ձեծելով : Ինչուան հիմա սե մը չեմ գրտած որ մէկ հարուածով մը դինքը Չախջախած չըլլամ , ըսաւ ու ձեռքը այնպէս Թովմասին երեսին մօտեցուց որ անիկայ վախէն ետ ետ քաշուեցաւ : Ես ձեր վրայ դրուած խեղճ ողորմելի վերակեցուներուն վրայ ամենեկին համարումն չունիմ . ես անձամբ վերակեցութիւն կ'ընեմ և աչքէս բան չփախչիր , ապահով գիտնաք : Բերանս բացածիս պէս ամէնքնիդ ալ պատրաստ պիտի ըլլաք ըսածներս մէկէն 'ի դորձ գնելու . այս կերպով միայն կրնաք աչքս մտնելու . ինձմէ ամենեկին աչք գոցել , չտեսնելու դարնել մի սպասէք : Հասկըցա՞ք . սրտիս մէջ ամենեկին գութ չունիմ ու չեմ ալ կրնար ունենալ :

Խեղճ կնիկները վախերնէն հաղիւ թէ շունչ կրնային առնուլ , և ամէնքն ալ տըխուր ու յուսահատ դէմքով առջնին կը նայէին : Միմոն քովերնէն հեռացաւ ու գնաց գաւաթ մը օղի տնկեց :

— Ահաւասիկ ես այս կերպով դուխ կ'ելլեմ իմ գերիններու հետ , ըսաւ Միմոն քովի մէկուն որ իրեն այն ձառախօսութիւնը մտիկ ըրեր էր . իմ ոճս է սաստիկ

խատութեամբ սկսիլ, որպէս զի ամէնքն ալ առաջուց զիտնան ընելիքնին:

— Իրան կ'ըսես, պատասխանեց օտարականը ուշի ուշով Արկրիին երեսը նայելով, նման այն բնապատումին որ կարգէ դուրս երեսութի մը վրայ զննութիւն կ'ընէ:

— Հրամմեր ես, ես այսպէս կ'ընեմ: Ես ձեր կնամարդի կալուածատէրներուն չեմ նմանիր, որոնց ձեռուրները շուշանի պէս ձերմակ են, և իրենց խեղճ ողորմելի գործակալներէն կը խաբուին: Իմ յօղուածներս մէյմը շօշափէ նայէ, բուռս նայէ, ասոնց միտը գերիներու վրայ գործածելէս քարի պէս պնդացեր են: Շօշափէ, մէյմը տես:

Օտարականը մատով Արկրիին թեր շօշափեց, և պարզութեամբ մը ըսաւ.

— Իրացունէ, բաւական պինդ են. և կ'ենթադրեմ թէ վարժութիւնը սիրտդ ալ պնդացուցած պիտի ըլլայ:

— Ի՞նչ ըսել է, ատոր խօսք չկայ, պատասխանեց Սիմոն ծիծաղելով: Շխտակը կարծեմ ինձի պէս քիչ զգացողութիւն ունեցող մարդ չգտուիր. քիթս մէկու մ'ալ ձեռքը չեմ տուած. և գերիներս ալ ոչ իրենց վարպետութիւններովը, և ոչ իրենց շողքորդութեամբքը զիս չեն կրցած խաբել:

— Հոս սներու լաւ խումբ մը ունիս:

— Հրամմեր ես, մանաւանդ սա թովմասը, զորն որ իբրև ստիպապիւտ բան

մը ինձի տուին . քիչ մը սուղի ալ նստաւ . իմ միտքս է զինքը կառավար կամ թէ աշխատողաց վերակեցու ղնելու : Միայն պէտք է որ իրեն մտքին դադափարները փոխէ . վասն զի իրեն մեծ պակասութիւնն է այնպիսի կերպ մը բռնել որ ամեննին գերույ մը չվայլեր . ապա թէ ոչ շատ լաւ մարդ կ'երևայ : Իսկ այն դեղնորակ կիներ վախեմ շատ պիտի չսպրի , հիւանդոտ կ'երևայ . ՚ի վերայ այսր ամենայնի կրցածիս չափ զինք կը նայիմ հանել . մէկ երկու տարի հազիւ կրնայ զիմանալ : Աս սովորութիւն չունիմ գերիներուն վրայ խնամք տանելու . կրցածիս չափ կը դործածեմ , ե թէ որ մեռնելու ըլլայ՝ տեղն ուրիշ մը կը գնեմ : Ասով շատ հոգ ալ չմնար ընելիք , ե համոզուած ալ եմ որ եթէ հաշուի նստելու ըլլանք՝ կարծեմ այս կերպով աւելի շահաւոր կ'ելլեմ :

Աս խօսքիս վրայ Աբկրի պուտ պուտ գաւաթ մը օղի նորէն տնկեց :

— Ընդհանրապէս որչափ կը զիմանան գերիներդ , հարցուց օտարականը :

— Շիտակը աղէկ չեմ գիտեր . այս բանս իրենց կազմուածքէն կը կախուի : Զօրաւոր կազմուածք ունեցողները վեց եօթը տարի կը զիմանան . իսկ տկարները երկու երեք տարիէն աւելի չեն զիմանար : Սկզբան շատ կ'աշխատէի կեանքերնին երկարելու , երբոր կը հիւանդանային՝ դեղեր կու տայի , հազուստ է , ճերմակեղէն է ,

ծածկոյթ է, ես ինչ զխոնամ ամէն բան իրենց կը ճարէի. որպէս զի վայելուչ ու մխիթարեալ կեանք մը ունենան. բայց այս ամէն բանս ինձի շատ ստակի կը նստէին, և վրայէս ալ հոգ պակաս չէր ըլլար: Բայց հիմա, ինչպէս որ կը տեսնես, հիւանդ աւուղջ՝ զամէնքն ալ առաջ կը մղեմ: Երբոր սենրէն մէկը մեռնի՝ ուրիշ մը տեղը կը դնեմ, և ամէն կողմանէ կը տեսնեմ որ այս կերպս աւելի զիւրին ու աւելի շահաւոր է:

Օտարականը կռնակը զարձուց գնաց ուրիշ պարոնի մը քով նստաւ, որ բոլոր այս խօսակցութիւններս զայրացմամբ մը տիկ ըրեր էր:

— Պարմն, ըսաւ օտարականը ասոր, պէտք չէ այս մարդէն չափես բոլոր հիւսիսակողման կալուածատէրները:

— Ես ալ այնպէս կը յուսամ, պատասխանեց երիտասարդ ճանապարհորդը:

— Ասիկայ մէկ վատ, զարչելի, և կատաղի մարդուն մէկն է, ըսաւ առաջինը:

— Այսու ամենայնիւ ձեր օրէնքները թող կու տան որ խել մը մարդկեղէն արարածներ ատոր կամացը բռնաւորական իշխանութեանը տակ հեծնն, առանց մէկ պաշտպանութեան մը յոյս ունենալու. և որչափ ալ այդ մարդը զարչելի ու վատ սեպես՝ չես կրնար ըսել թէ այս արուեստին մէջ ինքն է միայն այսպէս, ուրիշներն ալ այսպէս չեն:

— Իրաւ է, պատասխանեց առաջինը . բայց կալուածատեարց մէջ շատեր ալ կան որ զթած ու մարդասէր են :

— Թող ըսածիդ պէս ըլլայ, ըսաւ երկտասարդը, բայց ըստ իմ կարծեացս, դուք որ զթած և մարդասէր մարդիկ կը սեպուիք և ազգեցութիւն ալ ունիք, դուք պատասխանատու էք այս խեղճերուն դէմ եղած անզթութեանցն ու անիրաւութեանցը, վասն զի առանց ձեր յայտնի հաւանութեանն ու ձեր ցուցըցած ազգեցութեանը այս բանս և ոչ վայրկեան մը կրնար զիմանալ : Թէ որ բոլոր կալուածատէրները այս մարդուս պէս ըլլային, մատուր լըկրին ցուցընելով՝ որ կունակն իրենց դարձուցեր էր, այս ամէն բաներս կը ջընջուէին ու անհետ կ'ըլլային : Ձեր մարդասէր ու զթած կերպն է որ այսպիսի դազանամիտ մարդկանց համարձակութիւն կուտայ :

— Ա'երևայ թէ վրաս մեծ համարումն ունիս, ըսաւ ծիծաղելով կալուածատէրը, բայց խորհուրդ կու տամ որ այդպէս բարձր ձայնով չխօսիս. վասն զի այս նաւուս մէջ այնպիսի մարդիկ կրնան գտուիլ որ ինձի պէս քու կարծիքներուդ աչք չեն գոցեր : Սպասէ քիչ մ'ալ ինչուան իմ կալուածներս հասնինք. հոն կրնաս ուղածիդ չափ դէշ խօսիլ մեր վրան :

Երիտասարդ պարոնը կարմրեցաւ ու սկսաւ ծիծաղիլ, ու երկուքը մէկտեղ սարինձ խաղալու նստան :

Ասոնց խօսելու ատենը նաևուն մէկալ ծայրը ուրիշ խօսակցութիւն մը կ'ըլլար Եմ մէլինային ու իրեն կասուած խառնածին կնկան մէջ . մէկ մէկու , ինչպէս սովորաբար կը պատահի , իրենց պատմութիւնը կը պատմէին :

— Դու որո՞ւն քովն էիր , հարցուց Եմմէլինա :

— Իմ տէրս Ելլիս կ'ըսուէր , Լէվի թաղը կը բնակէր , դուցէ տունը տեսար .

— Քեզի հետ աղէկ կը վարուէր , հարցուց Եմմէլինա :

— Հրամմեր ես , բայց վրան հիւանդութիւն մը եկաւ ու բնութիւնը բոլորովին փոխուեցաւ : Ա եց ամիս զիշեր ցորեկ մէկն ալ հանգիստ չթողուց . ամենուն վրայ ալ պակասութիւն կը գտնէր , և մարդ մըն ալ չկար որ զինքը գոհ ընէր : Օր աւուր վրայ աւելի անտանելի եղաւ , և բոլոր զիշերները զիս քովը արթուն կը պահէր : Քիչ ատենէն ամէն ուժէ ինկայ և չկրցայ քունի դէմ դնել , և որովհետև օր մըն ալ զիս քունս տարած գտաւ , սաստիկ բարկացաւ ինձի , և սպառնացաւ որ զիս խիստ տիրոջ մը ծախէ . վերջը խոստացաւ որ զիս ազատէ , բայց մահը վրայ հասնելով առաւ տարաւ զինքը :

— Բարեկամ ունէիր , հարցուց Եմմէլինա :

— Էրեկս ունէի , որ դարբին է . սովորաբար տէրս զինքը դուրս վարձու կու

տար : Չիս այնպէս շուտ մը յափշտակեցին որ ժամանակ չունեցայ զինքը մէյմ'ալ տեսնելու , չորս հատ ալ զաւակ ունիմ : Ո՛հ , տէր Աստուած իմ , հառաչեց խեղճ կնիկը ձեռուրներովն երեսը զոցելով :

Յաւալի սրտամութիւն մը լսողը սովորաբար բնական ազգեցութիւն մը կ'ունենայ քանի մը մխիթարական խօսքեր գտնելու : Եմմէլինա ալ կը փափաքէր քանի մը մը խիթարական խօսքեր ըսել , բայց չէր կրնար գտնել : Եւ ինչ կրնար ըսել : Առին ու գաղտնի միաբանութեամբ մը երկուքն ալ զգուշացան այն զարհուրելի մարդուն վրայ խօսք բանալու , որ իրենց տէրն եղեր էր :

Միայն կրօնքն է որ այսպիսի տխուր վայրկեաններուն մէջ ալ մխիթարութիւն մը կը գտնէ : Խառնածին կիներ քրիստոնեայ էր , և թէպէտ կրօնական բաներուն մէջ շատ ուսեալ չէր , սակայն անկեղծ բարեպաշտութիւն մը ունէր : Եմմէլինային վրայ աւելի հոգ տարուած էր . կարդալ զրել զի տէր , և իրեն բարեպաշտ ու ազնիւ խաթունը կրօնական դաստիարակութիւն մը տուեր էր իրեն : Այսու ամենայնիւ հաստատուն հաւատքով քրիստոնէի մը համար ալ դժուարին փորձութիւն մը չէ՞ արդեօք տեսնել ինքը զինքը , զէթ առ երևոյթս , Աստուծոյ երեսէն ինկած ու դառն բռնութեան տակ ընկճած : Ո՛րչափ ևս առաւել այսպիսի մէկ փորձութիւն մը չզրդուեր ար-

դեօք այնպիսի խեղճ քրիստոնէի մը հաւատքը որ չափաւոր զիտութիւն ալ չունի, ու տղայ է հասակաւ :

Շողենաւը այս ցաւազին բեռներով ծանրացած՝ կաւագոյն ու տղմուտ դետին վրայէն առաջ կ'երթար : Խել մը տխուր աչքեր իրենց հողնած նայուածքը դետին սեպացեալ մթազոյն կաէ ափանցը վրայ կը դարձունէին, որոնք հետզհետէ կը փախչէին : Ա երջապէս շողենաւը մէկ պըզտի քաղաքի մը զիմաց կանկ առաւ, ուր Ալըրի իր գերիներովը ցամաք ելաւ :

ԳԼՈՒԽ ԼԲ .

Տխուշ տեղուանք .

Թուլմաս ու իր ընկերները սաստիկ նեղութեամբ սայլի մը ետեէն կ'երթային . ճամբան ալ շատ անհարթ էր : Սիմոն Ալըրի կառքը նստեր էր, և այն երկու կնիկները իրարու կապուած միշտ, կառքին ետեք խառնափնդոր բեռներուն հետ դրեր էր . և ամէնքը մէկտեղ դէպ 'ի իրեն կալուածները կ'երթային, որ անկէ շատ հեռու էր :

Այս ճամբան անսպաս ու անկոխ էր, և երբեմն անմշակ դաշտերու մէջէն կ'անցնէր, ուր բարձր եղեին ծառեր բուսած էին որոնց մէջէն քամին հեծելով կը սուլէր . ու երբեմն ալ մանր թուփերով պատած ու ճախճախուտ տեղերէ կ'անցնէր :

ուր բարձր նոճիները իրենց տխուր կատարքը մինչև յամպս կ'ամբառնային, ճիւղերը սև մամուռէ պսակներով դարդարուած էին. զետինը տեղ տեղ ծառերու կոճղներով ու մացառներով ծածկուած էր, որոնք օձերուն բնակարան էին և հոն թացութեան մէջ կը փտտէին :

Այսպիսի ճամբաները տխուր ու ամայի կ'երևան այն ճանապարհորդին որ քսակը ստակով լեցուն, աղէկ ճիւղ մը վրայ հեծած աճապարելով կ'անցնի իր զործոցը կ'երթայ. բայց որչափ աւելի սոսկալի կ'երևայ շղթայակապ զերիի մը աչքին, երբոր կը մտածէ թէ ամէն մէկ քայլն առնելուն ու առաջ երթալուն՝ ալ աւելի կը հեռանայ իւր սիրելիներէն :

Ո՞վ չէր կրնար իմանալու այս խեղճերուն ունեցած ցաւը, երբոր զիտէր այն զունաթափ երեսներուն վրայ նկարուած յուսահատութիւնն ու համբերատար տրբամութիւնը, որով իրենց ցաւալից աչուրները այս թշուառ ճամբորդութեան մէջ պատահած առարկաներուն վրայ կը դարձունէին :

Ընդհակառակն Սիմոն ամենեին ուրիշ մտածութիւն չունէր, և երբեմն երբեմն օղիին շիշը գրպանէն հանելով պուտ պուտ բերանը կը թրջէր :

— Ծ՛օ տղաք, ըսաւ ետին դառնալով և զերիներուն տխուր կերպը տեսնելով, ձեզ տեսնեմ մէկ երգ մը երգեցէք որ ես ալ մտիկ ընեմ, հա՛ նայիմ :

Գերիներն իրարու երես սկսան նայիլ :
 — Չեղ տեսնեմ, շնա ըրէք, պոռաց
 նորէն Լըկրի խարազանը շառաչեցունե-
 լով :

Թովմաս հոգևոր երգ մը սկսաւ .

Երոշաւդեմ, ո՛վ ցանկալի հայրենիք,
 Յանուշ քո քաղցր հայի սիրտ իմ անձկայ-
 (րեաց .

Ե՞րբ լռուեցին դաշրն մեր կեանք և լալիք .
 Ի քում խորան . . . .

— Լնու կեցիր, ձայնդ քեզի քաչէ, ա-
 նիծած ձեր, պոռաց Լըկրի բարկութեամբ .
 Ինչ կը կարծես միթէ ես այդ քու դժո-
 խային երգերո՞ւդ կարօտութիւն ունիմ : Չը-
 ւարձալի բան մը երգեցէք, հա՛ տղաք ձեզ
 տեսնեմ :

Անդիէն մէկալ գերիներէն մէկը սկսաւ
 անհմաստ երգ մը երգել, որ սներուն մէջ
 սովորական է .

Չեռքու ձագար մը տերս երբ գիս տեսաւ
 Երևի իրիկուն ,

Այն որչափ խնտաց , կարծես մարեցաւ .
 Լռսիկն է փայլուն .

Ծ՛օ , տրդաք , բռեք դուք , պար բռնած բռեք
 Միարան բռեք դուք . (դուք

Այս երգիչը առանց իմաստին ուչ զնե-
լու՝ միայն յանդին նայելով կը ջանար յան-
կարծական նոր բաներ ստեղծելու, և բո-
լոր մէկալ գերիներն ալ ընդհատ ընդհատ
աս տողերը կը կրկնէին .

Ծօ՛, տըղաք, բռէք դուք, պար բռնած բռէք
Միաբան բռէք դուք . (դուք)

Սաստիկ աղաղակաւ կ'երգէին և իրենք
գիրենք կը բռնադատէին ուրախ զուարթ
ցուցընելու . բայց ոչ յուսահատութեան
հառաչանքները, և ոչ եռանդագին աղօ-
թից խօսքերը չէին կրնար այս վայրենի
երգին եղանակէն աւելի այսպիսի խորին
ցաւ մը բացատրելու : Կարծես թէ այս
համբ խեղճ սրտերը սպառնալեաց և շրջ-
թայից տակ ճմլած, երաժշտութեան սահ-
մանները կ'ապաւինէին, և հոն իրենց լե-
զու մը կը դտնէին առ Աստուած ամբառ-
նալու իրենց սրտին տառապանքները : Ա-
սիկայ աղօթք մըն էր, որ խեղճ սրտերէ առ
Աստուած կը վերանար, զորն որ Ալկրի
չէր կրնար հասկընալ : Ինքը միայն անոնց
ձայնն ու աղաղակը կը լսէր, և կը զուար-
ճանար, և կը կարծէր թէ գերիներուն վը-
րայ զուարթութիւն բերաւ :

— Ահա, սիրելիս, ըսաւ Ալկրի Եմմէ-
լինային դառնալով ու ձեռքն անոր ուսին
վրայ զնելով, տուն հասնելու քիչ մնաց :

Երբոր Ալկրի կը բարկանար ու կը հայ-

հոյէր՝ Նմմէլինա կը սարսափէր . բայց երբոր ձեռքը վրան կը դնէր ու այս կերպով հետը կը խօսէր նէ , աւելի կ'ընտրէր ծեծ ուտել քան թէ անոր այն անուշ կերպը տեսնել : Լըկրիին նայուածքէն զող կ'ելլէր ու մազերը կը տնկուէին . առանց ուզելու ետ ետ քաշուեցաւ ու խառնածին կնկան քով կ'ծկեցաւ , իբր թէ անիկայ իր մայրն ըլլար :

— Գու ամենեկին օղ զործածած չունիս . հարցուց Լըկրի կոշտ ձեռուրներով անոր ահանջին ծայրէն բռնելով :

— Չէ , պատասխանեց Նմմէլինա զողալով ու դէպ ՚ի գետին նայելով :

— Լաւ ուրեմն , կրկնեց Լըկրի , տուն հասնելնուս պէս ես քեզի զոյգ մը օղ կու տամ , բաւական է թէ դու աղէկ ըլլաս : Այնչափ մի վախեր , ես դքեզ ծանր աշխատութիւններու տակ հոգնեցունելու միտք չունիմ : Ինծի հետ երջանիկ կ'ըլլաս , ու խաթունի մը պէս կ'ապրիս , միայն թէ աղէկ ըլլաս :

Լըկրի այնչափ խմեց որ կամաց կամաց կարծես թէ առջի դաժանութիւնը վրայէն փարատեցաւ : Հեռուէն սկսան իրեն կալուածներն ալ տեսնուիլ . ատենով ասոնք հարուստ ու կիրթ ճաշակ ունեցող պարոնի մը էին որ շատ խնամքով զարգարեր էր : Պարտքի տակ մեռած ըլլալով զանոնք բռնոր Լըկրի գնեց , և ուրիշ վախճան չունէր այս բանիս մէջ , բայց եթէ քանի մը ստակ

աւելի շահելու . անոր համար ալ հիմայ ալ մէն բան աւերակ դարձեր էին , և ան խընամբով զարգարուած տեղուանքը երեսի վրայ թողուեր էին :

Տանը դիմացի կանաչազարդ ու թաւիչի նման գորդի մը պէս ընդարձակ դաշտը , որուն մէջ ատենօք ցրիւ ասդին ասդին գեղեցիկ թփեր դարդ կ'ընէին , հիմայ խառնափնդոր խոտեր բուսեր երկընցեր են : Այն զարգարուն ծառերուն տեղը ձի կապելու ցիցեր տնկուած էին , և չորս կողմն ալ մայիզի յարդով ծածկած կամ թէ ուրիշ աղտեղութիւններով : Կործանած խոյակներուն մէջէն դեռ թարչամեալ զլուխնին կ'ամբատնային յասմիկն ու այծախտտը : Այն գեղեցիկ ու ընդարձակ պարտէզը բոլոր վայրենի ու անպիտան խոտերով ծածկուեր էր , որոնց մէջ դեռ քանի մը օտար կլիմայի բոյսեր մոռցուած մնացեր էին : Այն ջերմանոցը ողջ պատուհան մըն ալ չունէր , և իրեն փտտած պատուանդաններուն վըրայ դեռ քանի մը թաղար մնացեր էին , որոնց մէջի չորցած ճիւղերէն ու տերեւներէն կ'իմացունէր որ ատենօք հոն աղնիւ բոյսեր կը պահուին եղեր :

Կառքը քարուտ ու անպիտան խոտերով ծածկուած ճամբայ մը մտաւ , որ ատենօք աւաղապատ էր , երկու կողմանէ ալ կարգաւ Չինաստանի ծառեր կային , որոնց գեղեցիկ ձեր և մշտադալար տերեւները միայն այն տխուր ամայութեան մէջ դեռ

անաղարտելի և անփոփոխ մնացեր էին . նման այն ազնուախոհ սրտերուն , որոնց մէջ առաքինութիւնը այնչափ խորին արմատ արձակեր է , որ ինչ և իցէ դժբաղդութիւն ու չարիք չեն կրնար խախտել անկէ :

Տունը ատենօք մեծ ու գեղեցիկ էր , և ընդհանրապէս հարաւակողման շէնքերուն ոճովը շինած , բոլոր շէնքին չորս կողմը երկու կարգ հովանոցներ կային , որոնց վրայ կը բացուէին դրսի դռները , և ստորին կարգի հովանոցը աղիւսեայ սիւներու վրայ շինած էր :

Բնակութիւնը տխուր ու ամայի տեսարան մը կ'ընծայէր . պատուհաններէն շատը տախտակով փակուած էին , ոմանց ալ ապակիները կոտրտած , և փեղկերն ալ մէկ մէկ ծխնիի վրայ կեցած , վերջապէս ամէն բան երեսէ ձգուած էին , և վերջին աստիճանի խեղճութեան մը մէջ կ'երևնային :

Ամէն զի տախտակի կոտորուանքներ , կոտրտած տակառներ ու հինցած արկղներ կը վխտային : Իրեք չորս հատ ալ կատաղի շներ , կառքին ձայնը լսելով մէկէն գուրս վազեցին , և անոնց ետեէն վազող պատուտած հազուստով սևերը հազիւ կըրցան արդիլել զանոնք որ Թովմասին ու անոր ընկերացը վրայ չյարձակին :

— Տեսէք , ինչ բարեկամներ ունիք , Ըստ Արկրի շները սիրելով Թովմասին ու

անոր ընկերացը, տեսէք թէ որոնց հետ պիտի խաղաք թէ որ փախչիլ ուզենաք: Ասոնք սեներն որսալու ազէկ վարժած են, ձեզմէ ո՛վ որ ալ ըլլայ իրենց կերակուրին պէս կը լափեն. ուստի աշուրնիդ չորս բացէք: Հիմա, ըսէ տեսնեմ Սամսոյ, դարձաւ հարցուց սեի մը որ պատըռտած ըզգեստներով, ու աղտոտ և հինցած դլխարկ մըն ալ գլուխը տիրոջը դիմացը կեցած՝ կարգէ դուրս գործունէութիւն կ'ուզէր ցուցընել, նայինք, ըսաւ, հիմա իմ հոս չեղած ատենս մեր բաները ինչ ջուրի վրայ էին:

— Եատ ազէկ վիճակի մէջ են, պարոն:

— Քուխմսոյ, ըսաւ Լըկրի ուրիշ գերիի մը դառնալով որ ամէն ջանք կ'ընէր իր տիրոջն աչքը իր վրան ալ դարձունել տալու. յանձնարարութիւններս միտքդ պահեցիր:

— Հրամմեր ես, պարոն. ինչ ըսել է:

Այս երկու սները, Սամսոյ և Քուխմսոյ, Լըկրիին կալուածոց դլխաւոր գերիներն էին: Լըկրի իրեն շներուն պէս զասոնք ալ վայրենութեան ու դազանութեան վարժեցուցեր էր, և երկայն ատեն կրթելով՝ զանոնք ալ շներուն հաւասար կատաղի ըրեր էր: Եատ անդամ դիտուած է որ սև վերակեցուները միշտ ճերմակներէն աւելի բռնաւոր ու անզուժ կ'ըլլան: Եւ այս ուրիշ բանէ առաջ չգար՝ բայց եթէ սեր ճերմակէն աւելի ընկճուած ու հարստահարած ըլլալէն: Այս բանս ամէն ընկ-

ճուած ու հարստահարեալ ցեղերու վրայ յայտնի կը տեսնուի : Գերի մը երբոր բռնաւորութեան պաշտօնի մը մէջ գրուի , միշտ բռնաւոր կ'ըլլայ :

Լըկրի պատմութեանց մէջ յիշուած քանի մը բռնաւորներու պէս , իր կալուածքը իրարու հակառակ ընդդիմամարտ զօրութիւններով կը կառավարէր : Մամպոյ և Քուիմպոյ զիրար սրտանց սաստիկ կ'ատէին . միւս զերիներն ալ իրենց սրտերնուն խորը սաստիկ ատելութիւն կը կրէին թէ մէկին և թէ մէկալին դէմ . անոր համար Լըկրի ապահով էր որ զասոնք մէկ մէկու դէմ գործածելով ինչ կ'ըլլար չէր ըլլար՝ բոլորն ալ կ'իմանար :

Մարդ ընկերական հաղորդակցութենէ դուրս չկրնար ապրիլ . այն պատճառաւ Լըկրի ալ իրենն այս երկու սե արբանեակներուն մէջ տեսակ մը պաղ ընտանութիւն կը ջանար անուցանել . այնպիսի ընտանութիւն որ վայրկեանէ վայրկեան կրնար երկուքին մէկուն թշուառութեանց դուռ բանալ . վասն զի ոչինչ զրգումամբ մը , տիրոջը մէկ նշան մը տալուն՝ պատրաստ էր մէկը մէկալին վրայ ելլել ու տիրոջը վերէժխնդրութեան գործիք մը ըլլալ :

Այսպէս Լըկրիին զիմացը կեցած ատեննին մարդ կրնար անոնց վրայ յայտնի տեսնել այս խօսքիս ճշմարտութիւնը . թէ անբանացեալ մարդը անասուններէն ալ աւելի անբան կ'ըլլայ : Իրենց կոշտ , տխուր ու

խիստ կերպարանքը, նախանձոտ ու չարասրտութեամբ լի աչուրները, հաստ ու կոկորդային ձայներնին, որ ամենևին մարդու ձայնին չէր նմաներ, պատառատուն հազուատնին՝ որ հովէն կը ծածանէին, իրենց չորս կողմը եղած աղտեղի ու պրժգալի տեսարանին հետ շատ աղէկ յարմարութիւն ունէին :

— Սամսոյ, ըսաւ Լըկրի, սա մարդիկն իրենց բնակութիւնը տար. ահա այս կնիկն ալ քեզի համար գնեցի, ըսաւ ու խառնածին կինը Նամէլինայէն բաժնեց և դէպ ՚ի Սամսոյին առջև քշեց : Միտքդ կու գայ, երթալու ժամանակս քեզի կին մը խոստացեր էի :

Խեղճ կնիկը զարհուրած՝ ետ ետ քաշուեցաւ :

— Տէր իմ, ըսաւ, ես իմ էրիկս Նոր-Օուէան թողուցի :

— Ի՞նչ կ'ըլլայ եղեր... հոս ուրիշ մըն ալ պէտք չէ՞ քեզի... կարճ կապէ, գնա բանդ, ըսաւ Լըկրի խարաղանք շարժելով :

— Դու ալ, խաթունիկ, ըսաւ Նամէլինային, հոս ինձի հետ եկուր :

Այս միջոցիս տանը պատուհանէն դաժան ու վայրենի դէմք մը երեցաւ, և երբոր Լըկրի դուռը բացաւ ներս պիտի մըտնէր, բարկութիւնը բրդած կնկան մը ձայն լսուեցաւ : Թովմաս, որ մասնաւոր կարեկցութեամբ Նամէլինային ետեէն կը նայէր երբոր անիկայ տանը դռնէն ներս կը մըտ-

նէր, այս մասնաւոր բանս դիտեց, և լսեց որ Ղըկրի բարկութեամբ կ'ըսէր. — Դու ձայնդ քեզի քաշէ. ես ինչ որ կ'ուզեմ այն կ'ընեմ:

Թովմաս ուրիշ խօսք չկրցաւ լսել, վասն զի պէտք եղաւ որ Սամաղոյին ետեէն զերեաց բնակութիւնն երթայ. այս ըսած բռնակութիւննիս տունէն բաւական հեռու դիմացէ դիմաց երկու կարգ տխուր ու խեղճ խրճիթներ էին. ասոնց երևոյթը Թովմասին վրայ ցաւալի տպաւորութիւն մը ըրաւ. ինքն այլ յուսով մխիթարուեր էր որ զոնէ չափաւոր տնակ մը տան իրեն ուրուն արտաքին տեսքը թէ և կոշտ ալ ըլլայ, ինքը կարգի դնէ ու մաքուր և խաղաղ բնակարան մը կազմէ իրեն համար, ուր դարան մը ունենայ Աստուածաշունչը դնելու, և օրական աշխատութիւններէն ետև միայնութիւն ու հանգիստ գտնայ: Ասոնցմէ շատը դիտեց, տեսաւ որ բոլորն ալ դատարկ խրճիթներ են, և ուրիշ կահ կարասի չունին բայց եթէ աղտեղութիւններով լեցուն կոյտ մը յարդ գետնին վրայ խառնաբնդոր ցրուած. և գետինն ալ հոն բնակող անթիւ տառապելոց ոտնակոխ ըլլալէն բոլորովին քար դարձեր պնդացեր էր:

— Այս խրճիթներէն որն է իմս, հարցուց խոնարհաբար Սամաղոյին:

— Ես ալ չեմ գիտեր ինձի կ'երևայ թէ հոս կրնաս մտնել, ըսաւ Սամաղոյ: Կար-

ձեմ անդին ուրիշ պարապ խրճիթներ ալ կան . ասոնց ամէն մէկուն մէջ բաւական սևեր կան . ես ալ չեմ գիտեր թէ այս նոր եկողներն ո՞ր ծակը խոթեմ :

Իրիկունը կոխեր էր , ժամանակը ուշ էր . գերիները յողնած դազրած , արք և կանայք իրենց խրճիթները կը դառնային . հազուատնին ազտոտ ու պատառատուն , երեսնին տխուր ու կախած , և նոր եկող հիւրերուն և ոչ բարև մը տալու կամք ունէին : Բոլոր այս պզտի գիւղիս մէջ ուրախական ձայն մը չէր լսուեր . միայն ձեռքի ջաղացքներուն քով կերկերեալ ու կոկորդախօս ձայներ կը վիճէին իրենց մայիզն ազալու , որպէս զի երեկոյեան կերակուրնին պատրաստեն : Առաւօտուրնէ մինչև իրիկուն դաշտերուն մէջ աշխատեր էին իրենց վերակեցունին խարաղանին տակ : Վասն զի տաք եղանակն հասեր էր ու բամբակ ժողվելու ատենն էր , և ամէն միջոց ՚ի գործ կը դրուէր որ ամէն մէկ զերիէն ըստ կարելոյն օգուտ քաղուի :

Բայց բամբակ քաղելը , պիտի ըսէ պարապորդ քաղաքացւոյն մէկը , շատ ծանր աշխատութիւն մը չէ : Այնպէս կը կարծես . գլխուդ վրայ կաթիլ մը ջուր կաթիլը խիստ ու ծանր բան մը չէ . և սակայն ատեն մը յանցաւորաց տրուած ամենէն անդուծ տանջանքն էր՝ ամբաստանելոյն գրխուն վրայ մի և նոյն տեղը կաթիլ կաթիլ

Չուր կաթեցունել ընդհատ ընդհատ բայց միակերպ : Ամենէն թեթև աշխատութիւնն ալ ամենածանր կ'ըլլայ՝ երբոր մարդ պարտաւորուի առանց շունչ մը առնելու , անփութութեան և հարկեցուցիչ կարգաւ մը կատարելու դայն , մտածելով որ ամենեին կարող չէ ինքը գինքը անկէ խալըսելու : Չուր տեղը թովմաս քովէն անցնող գերեաց խումբին մէջ իրեն կարեկիր մէկ գէմք մը կը փնտռէր : Բոլոր տեսածները տխուր , աղտոտ ու անբան դարձած մարդիկ էին . կնիկներն ալ տկար , վհատեալ , կամ թէ իրենց կանացի բնութենէն դուրս ելած էին . զօրաւորներն զտկարները կը մղէին . մարդուս անձնահաճ կամքը ու անսահման շահասիրութիւնը , որոնցմէ բարւոյ մը յոյս և ակնկալութիւն չկրնար ըլլալ , մարդկեղէն արարածները անբանի հաւասարեցուցեր էին : Չեռքի ջաղացքները գրեթէ ինչուան կէս զիշեր կը ճռնչէին , վասն զի գերիներուն բազմութեանն համեմատ ասոնք շատ սակաւաթիւ էին , ու տկարներն և ուժէ ինկածները զօրաւորներէն ետև կը մղուէին , որով ամենէն վերջը կը մնային :

— Ահաւասիկ քեզի ալ , ըսաւ Սամալոյ խառնածին կնկան մօտենալով ու զիմացը պարկ մը մայիգ նետելով , անունդ ինչ է , ըսէ տեսնեմ :

— Լուչիա է , պատասխանեց կնիկը :

— Լաւ ուրեմն , Լուչիա , դու հիմա իմ

կինս ես. զնա սա մայիզն աղա ու ինձի ընթրիք պատրաստէ. իմացա՛ր :

— Ես քու կինդ չեմ, և չեմ ալ ուզեր ըլլալ, պատասխանեց խեղճը յանկարծական արիութեամբ ու յուսահատ կերպով մը : Գնա քովէս :

— Անանկ է նէ ես քեզի կը հասկըցունեմ, ըսաւ Սամսոյ սպառնալով ու ոտքը վեր վերցունելով :

— Թէ որ կ'ուզես զիս կրնաս սպաննել ալ. և ո՛ւր էր թէ շուտ մը զիս սպաննէիր. լաւ է մեռնիլ քան թէ այս կեանքս, ըսաւ կինը :

— Սամսոյ, պարապ տեղը քու ցած վարմունքովդ գերիները նեղը կը խոթես, հիմա կ'երթամ տիրոջս կ'ըսեմ, պոռաց ներսէն Քուխմարոյ որ քանի մը տկար ու յոգնած կնիկմարդիկ դուրս վաճնտելով ջաղացքէն՝ իրենց կարգն առեր ինքը կ'ազար :

— Ես ալ կ'ըսեմ թէ դու ալ կ'արգելուս կնիկմարդիկը ցորեննին աղալէն, ըսաւ Սամսոյ. և կարգիդ չես սպասեր :

Թուվմաս այն երկայն ճամբորդութենէն յոգնած՝ անօթի սիրտը կը մարէր :

— Առ քեզի ալ, ըսաւ Քուխմարոյ Թուվմասին առջև հաստ պարկով չափ մը մայիզ նետելով. սառ ստիկայ, և նայէ որ խնայութեամբ դործածես, վասն զի բոլոր շարաթը պիտի բաւեցունես :

Թուվմաս երկայն բարակ սպասեց որ ջա-

դացքներուն մէկուն իրեն ալ կարգը դայ .
 և տեսնելով որ երկու կնիկ բոլորովին ու-
 ժէ ինկած ու յոգնած չէին կրնար աղալ ,
 դուխը շարժեցաւ ու իրենը ձգած՝ նախ ա-
 նոնց մայիզն աղաց , և կէս մարած կրակն
 ալ արծարծեց , որուն վրայ ուրիշներն հա-
 ցերնին եփեր էին , և այս խեղճերուն հա-
 մար պատրաստելէն ետև՝ իրեն մայիզն ա-
 դալու ձեռք զարկաւ :

Սիրոյ գործ մը , որչափ ալ պզտիկ ըլ-
 լայ՝ այս տեղւոյս համար կարգէ դուրս
 բան մըն էր . խեղճ կնիկներուն սիրտը ե-
 լաւ , և երախտագիտութիւննին իրենց խոր-
 շումեալ երեսաց վրայ նկարուեցաւ : Թով-
 մասին հացն ալ իրենք շաղունցին և եփուե-
 լուն ալ իրենք ուշ զրին : Թովմաս ալ կրա-
 կին քով նստած Աստուածաշունչը դուրս
 հանեց որ քիչ մը անոր լուսովը կարդայ .
 վասն զի ընկճեալ սիրտը շատ կարօտ էր
 մխիթարութեան :

— Ատիկայ ինչ բան է , հարցուց կնիկ-
 ներէն մէկը :

— Աստուածաշունչն է , ըսաւ Թովմաս :

— Ա՛հ , ա՛հ , Քէնդըքի նահանգը ձգելէս
 ետև մէյմ՝ ալ Աստուածաշունչ չէի տեսած :

— Ի՞նչ , հարցուց Թովմաս հետաքրքրու-
 թեամբ , դու Քէնդըքիէն ես :

— Հրամմեր ես , և աղէկ ալ դաստիա-
 րակութիւն առած . ամենեին չէի կարծեր
 որ այս խեղճութեան մէջ իյնամ , ըսաւ կի-
 նը հառաչելով :

— Վերջապէս այդ գիրքն ինչ բան է , հարցուց միւս կինը :

— Աստուածաշունչն է ըսի :

— Աստուածաշունչ . . . բայց ինչ բան է այդ Աստուածաշունչ ըսածդ , ըսաւ կինը :

— Ի՞նչ , չե՞ս գիտեր , ամենեին չես լսած Աստուածաշնչին ինչ ըլլալը , հարցուց առջի կինը : Քէնդըքի եղած ժամանակս երբեմն խաթունս ինձի կը կարդար . բայց հոս սպառնալիքէ ու հայհոյութենէ դատուրիչ բան չենք լսեր :

— Ուրեմն քիչ մը կարդա մեզի , ըսաւ միւս կինը հետաքրքրութեամբ , տեսնելով որ թովմաս ուշադրութեամբ կը թղթատէր :

Թովմաս սկսաւ կարդալ . Եկայք առ իս ամենայն աշխատեալք և բռնաւորք , և ես հանգուցից զձեզ .

— Այս ի՞նչ գեղեցիկ խօսքեր են , ըսաւ կնիկը . ո՞վ է զրուցեր ասոնք :

— Աստուած , պատասխանեց Թովմաս :

— Շատ կը փափագէի գիտնալ թէ արդեօք ո՞ւր կը գտուի Աստուած , ըսաւ կինը . իրեն քով կ'երթայի , վասն զի կարծեմ հոս ալ հանդստութիւն պիտի չգտնեմ : Բոլոր մարմինս ցաւազար է , և անդադար դողի մէջ եմ . Սամալոյ ալ հոգէառի պէս զլխուս վրայ կեցած միշտ կը սպառնայ որ շուտ շուտ բամբակ ժողվեմ : Իրիկունն ալ հազիւ թէ կէս գիշերն անցած ընթրիքս կրնամ պատրաստել , և քիչ մը աչքս գոցեմ կը .

սեմ մէյմ'ալ եղջերեայ փողին ճայնը կը լսեմ որ զմեզ ելլելու ու աշխատելու կը կանչէ : Թէ որ զիանայի թէ արդեօք Աստուած ո՛ր կը գտուի , ո՛հ , կ'երթայի այս ամէն բաներս իրեն կը պատմէի :

— Աստուած հոս է , Աստուած ամէն տեղ է , ըսաւ Թովմաս :

— Փուճ տեղը մի աշխատիր , չես կրնար ինձի հաւտացունել . ես որոշ դիտեմ որ Աստուած հոս չէ , ըսաւ կինը : Բայց ինչ բանի կու գայ այսչափ երկար խօսիլը : Հիմայ երթամ քիչ մը երկըննամ , գուցէ կըտոր մը քունս տանի :

Կնիկները խրճիթնին քաշուեցան , ու Թովմաս մինակ կրակին քով մնաց , որ մարելու վրայ էր , և շառագոյն լուսով աւնոր երեսը կը լուսաւորէր :

Քիչ մը ատենէն արծաթափայլ լուսինը խաղաղ ու կապոյտ երկնից կամարին վըրայ սկսաւ բարձրանալ , և իր հանդարտիկ ու լռիկ ճառագայթները , Աստուծոյ աչացը նման , այս ցաւոց ու տառապանաց տեսարանին վրայ դարձուց : Իրեն քաղցր լոյսը այն միայնիկ խեղճ սեին վրայ տարածեր էր , որ թները կուրծքին վրայ ծալլած , Աստուածաշունչը զիրկը գետինը նըստեր էր :

— Աստուած հոս է արդեօք , խեղճ Թովմասն ինքն իրեն հարցուց : Ի՞նչպէս կրնայ մէկ պարզ ու ազէտ սիրտ մը անխախտ պահել իր հաւատքը տեսնելով որ այսպիսի

անիրաւ բռնութիւնը և անօրէնութիւնը յայտնի կը յաղթանակէ : Այս պարզ սրբտին մէջ սարսափելի պատերազմ մը փրթաւ . անիրաւութեան սրտածմլիկ զգացումը , վշտալից ու ցաւադին կենաց պատկերը , իրեն անցեալ ակնկալութեանց անհետանալը , աչացն առջև կը ծփէին : Նըման այն նաւաստւոյն որ անդնդոց խորն ինջնելու ժամանակը կը տեսնէ կնոջը , որ դուոյն , բարեկամին անշնչացեալ դիակները , որ տխուր ալեաց երեսը կը տատանին : Արնաբ արդեօք հաստատուն հաւատքով հաւատալ քրիստոնէական վարդապետութեան այս խօսքին՝ թէ Աստուած ամէն տեղ է , և վարձահատոյց պիտի ըլլայ անոնց , որոնք սրտի մտօք զինքը կը փնտռեն :

Թովմաս սրտաբեկ ոտք ելաւ և քաշկընտուելով դէպ ՚ի իրեն ցուցուած խրճիթը գնաց : Գետնին վրայ խել մը հոգի յոգնած փոուեր կը քնանային . օդն ալ այնպէս ապականեր էր որ Թովմաս մէկէն չկրցաներս մտնել : Բայց զիշերուան ցօղը ցուրտ էր , և ինքն ալ յոգնածութենէն ոտքի վըրայ չէր կրնար կենալ . ուստի պատուտած վերմակի մը պլլուեցաւ , որ բոլոր այն էր իրեն անկողինը , ու յարդին վրայ երկնցաւ :

Երազին մէջ կարծէր թէ անուշ ձայն մը անկըծին կու գար . Բոնչարդրէն լծին քովի պարտէզին մէջի մամուսապատ նըստարանին վրայ նստեր էր . և վարդուկն

ալ խոր աչուրներն անոր դարձուցած Աստուածաշունչ կը կարգար. այս խօսքերս լսեց. Երբոր ջրերուն մէջէն անցնիս՝ ես քեզի հետ եմ, և ալիքները պիտի չընկըղմեն դքեզ. երբոր կրակին մէջէն անցնիս՝ պիտի չայրէ դքեզ, և կրակին բոցը քեզի պիտի չհասնի. վասն զի ես եմ քու Աստուածդ, Սուրբն Իսրայէլի, քու Փրկիչդ:

Կամաց կամաց այս խօսքերս սկսան որոշ չհասկըցուիլ, և կարծես թէ երկնային քաղցրաձայնութեանց փոխուեցան. աղջիկն անոր վրայէն խորին նայուածքը վերուց, և մէյ մըն ալ դթութեան աչուրներով նայեցաւ, որով Թովմաս սրտին մէջ եռանդեան և մխիթարութեան ճառագայթ մը ծագելը զգաց: Ետքէն աղջիկը երկնային քաղցրաձայնութիւններէն յափշտակուած՝ այնպէս երեցաւ անոր իբր թէ լուսափայլ թևերով կը թռչէր, ոսկից աստղերու նման ոսկիէ կայծակներ և շանթեր կը թօթափէին. և աներևոյթ եղաւ:

Արթընցաւ Թովմաս: Տեսածն արդեօք երա՞զ էր: Դնենք թէ այնպէս ըլլայ: Բայց ո՞վ կրնայ ըսել թէ այն մատաղ ու փափուկ հոգին, որ իր կենդանութեան ժամանակ այնչափ փափազ ունէր վշտացեալները մխիթարելու և սփոփելու, մահուրէն վերջն ալ Աստուծմէ հրաման առած չըլլայ նորէն իր առաջին պաշտօնը կատարելու:

ԳԼՈՒԽ ԼԳ.

Գեասի .

Շատ չանցաւ Թովմաս չուտ մը խմացաւ որ այս նոր կենացս մէջ ուսկէ՛ աւելի վախնալիք ունէր , և ուսկէ՛ աւելի յուսալիք : Ճարտար ու գործունեայ աշխատասիրութեամբը ձեռք զարկած բանը կը յաջողցունէր . ամէն բանի պատրաստ և հաւատարիմ էր թէ՛ ունակութեամբ և թէ՛ սկզբբամբ : Խաճաղ ու անուշ բնաւորութեամբը կը յուսար որ իր անխոնջ ջանքովը վիճակին յարակից չարեաց գոնէ մէկ մաս մը թեթեցունէ : Այնչափ թշուառութիւններն ու դէշ վարմունքները տեսնելով՝ սիրտը խոր կը խոցէր . բայց միտքը դրաւ որ քրիստոնէական համբերութեամբ իր կրցած ջանքն ընէ և յոյսն անոր վրայ դնէ որ միայն իմաստութեամբ կը դատէ , յուսալով միանգամայն որ գուցէ աղատութեան միջոց մը առջնն ելլէ :

Լըկրի գոհ սրտով Թովմասին աղէկ յատկութիւնները կը դիտէր , և իրեն առաջին կարգի աշխատաւորներէն մէկը կը սեպէր զինքը , այսու ամենայնիւ ծածուկ հակակրութիւն մը կ'իմանար ներսէն անոր դէմ , — հակակրութիւն չարին ընդդէմ բարւոյն — : Շատ աղէկ անդրադարձեր էր որ կրբոր տկարաց դէմ անդթութիւն ու խըս-

տութիւն կը բանեցունէր՝ Թովմաս ամէն բան ուշի ուշով կը դիտէր . վասն զի կարծեաց միջնուորտը այնպէս բարակ է որ առանց խօսելու անգամ մարդ կրնայ զգալ , և նոյն իսկ գերւոյ մը կարծիքն ալ շատ անգամ կրնայ տիրոջն անհաճոյ ըլլալ : Այլ և այլ սլարագաներու մէջ Թովմաս իրեն գերեկացը վրայ գութ ու խնամք կը ցուցնէր . որն որ անոնց համար կարգէ գուրս ու նոր բան մը էր , և Լըկրի նախանձու աչօք կը դիտէր : Թովմասը գնելու ատեն ինքը միտք դրեր էր որ տեսակ մը վերակեցու ընէ զանիկայ , և քանի մը օրուան համար կալուածներէն հեռանալու ժամանակ անոր յանձնէ իրեն գործողութիւնները , և ըստ իրեն խելացը այս պաշտօնիս հարկաւոր առաջին , երկրորդ ու երրորդ յատկութիւնն է խստութիւն : Ուրիշ կողմանէ ալ Լըկրի կ'երեւակայէր թէ Թովմաս ինչուան այն օրը իրեն կամացն ընդդիմութիւն մը բրած չըլլալուն՝ կամաց կամաց կրնայ զինքը խստացունել , և Թովմասին դալէն քանի մը շարաթ ետև Լըկրի ձեռք զարկաւոր կրթութեանը :

Առաւօտ մը երբոր բոլոր գերիները կարգաւ շարուեր էին աշխատելու համար դաշտ երթալու , Թովմաս զարմացմամբ նորեկ մը տեսաւ , որուն կերպարանքը շատ նշանաւոր էր : Ասիկայ բարձրահասակ ու վատուժ կնիկ մ'էր , կանոնաւորեալ ձեռուրներով . կոկ ու մաքուր հագուած : Երեսէն

երեսունը հինգ քառասուն տարուան մը կ'երևար. և այնպիսի գծադրութիւն մը ունէր որ զինքը տեսնողը մէյմ'ալ չկրնար մոռնալ: Առաջին նայուածքին մարդ կարգէ գուրս, ցաւալից ու խեղճ պատմութիւն մը կարծես կը կարդար անոր գէմքին վրայ: Ճակատը բարձր, կարակնաձև ընթուիններով, քիթն արծառնոնցն ու բարեձև, բերանը վայելուչ. և զլիսուն ու վզին գեղեցիկ շրջապատէն կ'իմացուէր որ ատենօք շատ տեսքով եղած պիտի ըլլայ. բայց ցաւէ խորշումած երեսին վրայ ամէն բան արհամարհող ու դառն համակամութիւն մը կը տեսնուէր: Երեսին գոյնը գեղին ու վատառողջ, թուշերը ներս մտած, գէմքը կոնճմտած, և վերջի աստիճանի նիհար: Բայց վրան ամէն բանէ աւելի նշանաւոր՝ խոշոր ու սաստիկ սև աչուրներն էին, սև ու երկայն արտեանունքները, ուսկից վայրենի ու տխուր յուսահատութիւն մը կ'անդրադառնար: Գէմքին բովանդակ գծադրութեանը վրայ, շրթանց ամէն մէկ խորշումներուն մէջ ու մարմնոյն ամէն շարժմանցը մէջ ամբարտաւանութիւն մը, ամէն բանի արհամարհութիւն մը կ'երևար. բայց նայուածքին մէջ այնպիսի խորին անձկութիւն մը, անգարմանելի ցաւ մը նըկարուած էր, որ իրեն ամէն բան արհամարհող կերպին հետ ամենեկին չէր միաբանէր:

Ուսկից եկեր էր այդ կինը. արդեօք ո՞վ

էր : Թովմաս ամենեին բան մ'ալ չէր գիտեր : Այս առաջին անգամն էր որ զինքը կը տեսնէր , և առաւօտեան շաղին մէջ շիտակ ու հանդարտ քովէն կ'երթար : Բայց միւս գերիները զանիկայ կը ճանչնային . ամէնքն աչուրնին ու գլուխնին դէպ 'ի ա նոր դարձուցին . և չորս կողմն եղող պատըռտած հազուստով ու սովալըլուկ խեղճերը անձայն ու լռիկ՝ բայց առերևոյթ ուրախութիւն մը ունեցան :

— Վերջապէս ատիկայ ալ այս վիճակիս հասաւ , շատ ուրախ եմ , ըսաւ գերիներէն մէկը :

— Հի՛ , հի՛ , հի՛ , խնտաց ուրիշ մը . հիմա կը տեսնես , խաթուն , թէ ինչ աղէկ վիճակ ունինք եղեր :

— Նայինք թէ ինքն ալ ինչպէս պիտի աշխատի , վրայ բերաւ երրորդ մը :

— Կ'ուզէի զիտնալ թէ ինքն ալ մեզի պէս այս իրիկուն իր խարաղանին մասը պիտի ընդունի՞ արդեօք :

— Ի՛նչպէս կ'ախորժէի տեսնել որ ինքն ալ չորէր խարաղան ուտելու համար , ըսաւ մէկ ուրիշ մը :

Կնիկն այս հեղնական խօսքերուն ամենեին ուշ չէր դներ , և այնպիսի զայրացեալ ամբարտաւանութեամբ ու արհամարհանօք քալուածքն առաջ կը տանէր որ իբրև թէ ամենեին բան մը լսած չըլլար : Թովմաս իր կեանքը բարեկիրթ ու ազնուական մարդկանց մէջ անցուցած ըլլա-

լով ամենեին դժուարութիւն չքաշեց ասոր կերպէն ու քալուածքէն գուշակել թէ ինքն ալ այս կարգի մարդկանցմէ պիտի ըլլայ : Բայց թէ արդեօք ինչպէս այսպիսի նուաստ ու թշուառ վիճակի մը մէջ ընկեր է , այս բանս չէր կրնար կերպով մը իմանալ : Անիկը թէպէտ խրճիթներէն ինչուան դաշտը թովմասին քովէն չբաժնուեցաւ ու բոլոր ճամբան միշտ հետը մէկտեղ կը քալէր , բայց և ոչ մէյմը անոր երեսը նայեցաւ և ոչ մէկ խօսք մը ըսաւ անոր :

Թովմաս մէկէն աշխատիլ սկսաւ . և ուրովհետև կնիկն իրմէ շատ հեռու չէր երբեմն երբեմն զաղտուկ անոր կը նայէր , երբոր անիկայ աշխատութեան դրաղած էր : Եւ վրան բնական ճարպկութիւն , արագութիւն մը տեսաւ , որով աշխատութիւնն ալ ուրիշներէն աւելի իրեն կը դիրանար : Շուտ շուտ ու վայելուչ կերպով բամբակը կը ժողվէր , բայց միշտ նոյն արհամարհական եղանակաւ , իբր թէ կ'արհամարհէր միանգամայն այս տեսակ աշխատութիւնն ու իրեն վրայ դրուած այս նուաստութիւնը :

Նոյն օրը թովմաս աշխատելով իրեն հետ գնուած խառնածին կնկան քով հասաւ : Խեղճը շատ նեղութիւն կը քաշէր , և երբոր կը գողգըղար , կը դանդաչէր ու կարծես թէ մարելու ինկնալու վրայ էր , թովմաս բերնէն աղօթքի հառաչանքներ կը լսէր : Ամաճցուկ մը այս կնկան քով մօտեցաւ ու քանի մը բուռ բամբակ անոր կողովին մէջ դրաւ :

— Ա՛հ, չէ, չէ, աղէկ չէ ըրածդ, աղէկ չէ ըրածդ, ըսաւ կնիկը դարմացմամբ. այս բանիս համար պատիժ կրնաս ուտել:

Նոյն միջոցին Սամսոյ վրայ հասաւ. կարծես թէ այս կնոջս դէմ մասնաւոր ատելութիւն մը ունէր. խարազանը չողացունելով խտուրթեամբ պոռաց երեսն ՚ի վեր. — Ի՞նչ կ'ընես, Լուչիա, ինչո՞ւ չես աշխատիր: Խօսքին գործքն յաջորդեց և ոտքով կից մը զարկաւ անոր, և խարազանն ալ թռվմասին քթին բերնին ինջեցուց:

Թռվմաս լուիկ մնջիկ նորէն իր աշխատութեանը ձեռք զարկաւ. բայց կնիկը բուրրովին ուժէ իյնալով՝ ընկաւ մարեցաւ:

— Ես հիմա գինքը կը սթափեցունեմ, ըսաւ զազանաական ծիծաղով մը անդուժ գահիճը. ես հիմա իրեն քափուրէն աւելի ազդու դեղ մը կու տամ: Եւ հագուստին թեին վրայէն երկայն գնտասեղ մը հանելով ինչուան ոսկորները կնկան միտը խոթեց: Ողորմելին ցաւազին ճիչ մը հանեց ու թիզ մը վեր ցատքեց: — Նլի՛ր, աշխատէ, փո՛ւճ կենդանի. ապա թէ ոչ տուած դեղս զարձեալ նորէն կու տամ:

Խեղճ կնիկը քիչ մը ժամանակ կարծես թէ կարգէ դուրս գորութիւն մը զգեցաւ և սկսաւ յուսահատ կերպով շուտ շուտ աշխատիլ:

— Նայէ որ այսպէս շարունակես, ըսաւ Սամսոյ, ապա թէ ոչ այս իրիկուն մահդ կը գտնես:

— Ես ալ այն կը փափաքիմ, հառաչեց կնիկը: Թովմաս լսեց այս խօսքս, ինչպէս նաև տեսաւ որ կինը քթին տակէն կը մըրմօար. — Ո՛հ, Տէր, ինչուան երբ այս նեղութիւնս պիտի քաշեմ. ո՛հ, Տէր, ինչո՞ւ ինձի օգնութեան չես հասնիր:

Թովմաս առանց նայելու թէ ինչ վըտանդի մէջ կը ձգէ ինքը զինքը, նորէն այս խեղճ կնկան քով մօտեցաւ, և բոլոր ժողոված բամբակները Լուչիային կողովը լեցուց:

— Ո՛հ, չէ, չէ, մի ըներ, ըսաւ կնիկը. դու չես գիտեր թէ այդ ըրածիդ համար զլխուդ ինչ փորձանքներ կրնան գալ:

— Ես քեզմէ աւելի կրնամ տանիլ անոնց, ըսաւ Թովմաս, ու նորէն առջի տեղը գարձաւ. այս բանս մէկ երկու վայրկեան քշեց:

Մէյմ'ալ յանկարծ այն անձանօթ կինը, զորն որ քիչ մը առաջ ստորագրեցինք, և աշխատելով առաջ եկեր էր և այնչափ մօտեցեր էր որ Թովմասին վերջի խօսքերը լսեց, խոշոր սև աչուրները վերուց ու քիչ մը ատեն գիտելով անոր երեսը նայեցաւ. և ետքէն իրեն կողովին մէջէն խել մը բամբակ առաւ ու Թովմասին կողովին մէջ նետեց:

— Դու չես գիտեր, ըսաւ Թովմասին, թէ ո՞ւր ես, ապա թէ ոչ ինչ որ ըրիր նէ չէիր ըներ: Դու ալ ամիս մը թէ որ հոս մնաս, ալ ուրիշի օգնել մտքէդ չանցնիր:

և ոչ իսկ քու կաշիդ պիտի կարենաս պաշտպանել :

— Աստուած պահէ , խաթուն , ըսաւ թովմաս՝ ամենայն յարգութիւններն ընելով այս իր գերութեանն ընկերոջը , ինչպէս որ ատենով իրեն տիրուհիներուն հետ խօսելու ժամանակը կը բանեցունէր :

— Աստուած այս կողմերս ամենեին այցելութիւն չըներ , ըսաւ կինը դառնութեամբ . և դարմանալի արագութեամբ ըսկսաւ աշխատիլ . նոյն արհամարհական ծիծաղը դէմքին վրայ երեցաւ նորէն :

Քայց գերիներուն վերակեցուն այս ամէն բանս հեռուէն տեսաւ , և խարազանը շողացընելով կնկան վրայ վազեց :

— Ի՞նչ է , ի՞նչ է , պոռաց յաղթական կերպով մը , դո՛ւ ալ մի ժամանակդ կը կորսընցունես : Բանդ նայէ , հիմայ իմ իշխանութեանս տակն ես , աչքդ աղէկ բաց , չէ նէ խարազանը կ'ուտես :

Կնկան սև աչուրներէն կայծակ ցատքեց , դողդոջուն շրթունքները պարզուեցան , քրթին ծակերն ընդարձակեցան . ոտքի վրայ շիտակ կայնեցաւ և բարկացայտ և արհամարհութեամբ լի աչուրները Սամալոյին վրայ տնկեց :

— Քեզի պէս չուն , պոռաց անոր երեսէն վեր , թէ որ կը յանդգնիս նէ զարկ ինձի մէյմը տեսնեմ . դեռ բաւական զօրութիւն ունիմ դքեղ շներուն պատրուտել տալու , ողջ ողջ այրելու , կտոր կտոր ընելու . մէկ խօսք մը ինձի բաւական է :

— Ուրեմն հոս ի՞նչ բան ունիս ան աւտենը, պատասխանեց Սամսույ վախցած ետև ետև քաշուելով. միտքս հրամանքիդ վնասել չէ, Գէսսի խաթուն :

— Ան ատեն զնա կորսուէ սրկէ, ըսաւ կնիկը :

Սամսույին ալ ուզածն այն էր. ուստի ձևացունելով թէ դաշտին մէկալ կողմը հարկաւոր բան մը ունի, շուտ մը հեռացաւ անկէ :

Կնիկն սկսաւ նորէն այնպիսի արագութեամբ աշխատիլ, որ թովմաս զարմացաւ. կարծես թէ դիւթական ճարպկութիւն մը ունէր : Գեռ իրիկուն չեղած կողովն ինչուան բերանը լեցուեր էր, և շատ անգամ ալ թովմասին կողովին մէջ ալ խել մը բամբակ նետեր էր : Արեւը մտնելէն շատ մը ետև բոլոր գերեաց խումբը, յոգնած դադրած, կողովին զլուխնին դրած գէպ ՚ի բամբակի մթերանոցն սկսան երթալ, օրական ժողովածնին կըսել տալու : Լըկրին ալ հոն էր, և իրեն երկու արբանեակներուն հետ տաք տաք կը խօսակցէր :

— Այս թշուառական թովմասը զլխունուս շատ փորձանքներ պիտի բերէ. բոլոր օրը ուրիշ բան չէր ըներ բայց եթէ Լուչիային կողովին մէջ բամբակ լեցունել : Թէ որ, տէր իմ, աչքդ չբանաս, ասիկայ կրնայ սներն համոզել թէ իրենց հետ գէշ կը վարուին և չափէ գուրս նեղութեան մէջ ինկած են, ըսաւ Սամսույ :

— Իրաւ է . այ անիծած սևորդի , ըսաւ
Լըկրի . ծօ ձե՛ղ տեսնեմ , տղաքս , պէտք
է այդ անպիտանը ճամբու բերել :

Երկու սևերուն երեսացը վրայ հաճու-
թեան ծիծաղ մը ծագեցաւ :

— Այնպէս է , այնպէս , տէր իմ . հրա-
մանքիդ պէս զերինները ճամբու բերող ու-
րիշ մէկն ալ չգտուիր աշխարհքիս մէջ .
սատանան անգամ հրամանքիդ չհասնիր ,
ըսաւ Քուխմալոյ :

— Ձե՛ղ տեսնեմ , տղաքս , ամենէն լա-
միջոցն է այնչափ ծեծ քաշել անոր որ բո-
լոր մտքի գաղափարները դուրս ձգէ : Այս
կերպով կրնաք զինքը կրթել :

— Աղէկ , աղէկ , տէր իմ . բայց շատ
զիւրին բան չէ անոր գաղափարները մըտ-
քէն հանել տալը , ըսաւ Քուխմալոյ :

— Ի՛նչ ալ ըլլայ պէտք է զինքը ճամբու
բերել , պատասխանեց Լըկրի բերնին մէջ
ծխախոտի տերև մը ծամելով :

— Հապա Լուչիային ի՛նչ կ'ըսէք , անոր
պէս չար ու անպիտան ուրիշ մըն ալ չկայ
այս տանս մէջ , վրայ բերաւ Սամալոյ :

— Աղէկ նայէ , Սամալոյ . Լուչիային
դէմ ունեցած ատելութեանդ պատճառը
ինձի անծանօթ չէ :

— Հրամանքդ ալ զիտես , տէր իմ , որ
այդ անպիտանը հրամաններուդ դէմ դրաւ ,
և կամացդ դէմ՝ զիս չուզեց :

— Ես զինքը խարազանի հարուածնե-
րուն տակ հնազանդեցունել կու տայի , ը-

սաւ Լըկրի թքնելով, թէ որ հիմա աշխատարի կարօտութիւն չունենայինք, անոր համար ինձի կ'երևայ թէ հիմակու հիմա չարժեր ժամանակ կորսընցունել: Այնչափ փափուկ է անիկայ որ չկրնար դիմանալ, և դու ալ դիտես որ այդ կնիկներն աւելի յանձն կ'առնուն մեռնիլ՝ քան թէ խոնարհիլ:

— Լաւ. բայց Լուչիան ծոյլերուն զուխըն է. և ամենեին աշխատիլ չուզեր. անոր բամբակին կողովը բոլոր թովմասը լեցուց:

— Ի՞նչ. իրա՞ն կ'ըսես, թովմաս լեցուց: Շատ լաւ. ան ատեն աս իրիկուն թող ինքը ձեռէ զԼուչիան որ տեսնէ: Այս բանս իրեն օգտակար կրթութիւն մը կ'ըլլայ. և ապահով դիտեմ թէ անիկայ ալ ձեզի չափ կըրնայ ձեծել. ես ձեր ինչ սատանորդի ըլլալնիդ ազէկ դիտեմ:

Հօ՛, հօ՛, հա՛, հա՛, հա՛. սկսան ծիծաղիլ, և Լըկրիին իրենց շնորհած մակդիրին արժանաւորեցան՝ իրենց դժոխային ծիծաղովը:

— Աղէկ է ըսածդ, տէր իմ. բայց ոչ միայն թովմաս՝ այլ Գէսսի խաթունը և ուրիշներն ալ Լուչիային կողովին մէջ բամբակ դրին. ուստի կշիռքը ճիշդ կու գայ:

— Ես անձամբ կը կշռեմ, ըսաւ Լըկրի:

Այն երկու դահիճները նորէն սկսան դիւախարած ծիծաղիլ:

— Ասով ըսել է թէ, վրայ բերաւ Լըկրի, Գէսսի խաթունն ալ աշխատեցաւ:

— Ի՛նչ ըսել է . անանկ շուտ շուտ բամբակ կը ժողվէր՝ որ տեսնողը զինքը սատանայ կամ անոր արբանեակներէն մէկը կը կարծէր :

— Անոր փորը բոլոր սատանաներով լեցուն է , կը հաւտամ , ըսաւ Ալկրի . և սարսափելի հայհոյանքներ բերնէն դուրս տալով բամբակները կըռելու տեղը մտաւ :

Յոզնած դազրած , տրտում տխուր զերիները կարգաւ ներս սկսան մտնել , և ահով դողով՝ կողովնին կշիռքին վրայ կը դնէին :

Ալկրի հերձաքարի մը վրայ կշիռքները կը նշանէր իւրաքանչիւրին անուանն առջև :

Թովմասին կողովն ալ կըռուեցաւ ու ճիշդ եկաւ . իսկ ինքը անձկութեամբ կը սպասէր թէ արդեօք այն խեղճ կնկան կողովն ալ ճիշդ պիտի գայ :

Անիկայ տկարութենէն հողին բերանը եկած՝ դողղըղալով կշիռքին վրայ դրաւ իրեն կողովն ալ . ճիշդ էր չափը . Ալկրի անձամբ փորձեց . բայց բարկանալ ձեացունելով , պոռաց անոր երեսէն վեր .

— Ծոյլ անպիտան կենդանի , կշիռքն ինչո՞ւ սրակաս է : Մէկդի կեցիր , հիմայ ես քեզի կը ցուցընեմ :

Կնիկն յուսահատական ճիշ մը վերուց ու տախտակի մը վրայ նստաւ ու սկսաւ լալ :

Անկէ ետե Գէսսի խաթուն ըսուածն առաջ եկաւ , խրոխտ ու արհամարհական

կերպով մը կողովը կշիռքին վրայ դրաւ :
 Լըկրի հետաքրքրութեամբ ու հեզնական
 կերպով մը անոր կը նայէր :

Ան ալ խրոխտաբար իրեն խոշոր սև ա-
 չուրները Լըկրիին վրայ տնկեց, և քթին
 տակէն մրմռալով զաղղիներէն քանի մը
 խօսք ըսաւ : Արդեօք ինչ ըսաւ : Մարդ
 բան մը չհասկըցաւ, բայց Լըկրիին վրայ
 դժոխային կատաղութիւն մը եկաւ . ձեռքը
 վերուց իբր թէ զարնէ անոր, բայց անի-
 կայ պատասխանի տեղ խրոխտ ու արհա-
 մարհական կերպով մէյմը երեսը նայեցաւ,
 ետքը կռնակը դարձուց ելաւ գնաց :

— Թողմաս, հիմա հոս եկուր, ըսաւ
 Լըկրի : Գու ալ զիտես որ ես դքեղ հասա-
 րակ աշխատութեանց համար չգնեցի . կ'ու-
 դեմ դքեղ առաջ քաշել և վերակեցու գնել :
 Այս իրիկուրնէ սկսէ տեսնեմ պաշտօնդ .
 խարազանն առ՝ սա կնիկը ծեծէ . ուրիշ
 անգամներ տեսեր ես, զիտես թէ ինչպէս
 կը ծեծեն :

— Թողութիւն կ'ընես, տէր իմ, ըսաւ
 Թողմաս, կը յուսամ թէ զիս այսպիսի պաշ-
 տօնի մը չես գներ, վարժութիւն չունիմ ա-
 մենսին, ոչ երբէք ըրած բանս է, չեմ ալ
 կրնար ընել, անկարելի է :

— Քանի որ իմ ձեռքիս տակն ես գեռ
 շատ բան պիտի սորվիս որ չես գիտեր,
 ըսաւ Լըկրի հաստ կաշիով մը քթին բերնին
 վրայէ վրայ քանի մը անգամ զարնելով :
 Սորվեցար հիմա, կանչեց Լըկրի շունչ

առնելու համար կանկ առած, դեռ կրնաս
չէ ըսել:

— Հրամմեր ես, տէր իմ, պատասխա-
նեց թովմաս երեսէն վազած արիւններն
ձեռքով սրբելով: Մինչև վերջին շունչս դի-
չեր ցորեկ աշխատելու պատրաստ եմ.
բայց չեմ կրնար կարծել որ ինձմէ պահան-
ջածդ արդարացի ըլլայ, և ոչ երբեք կրնամ
ընել, տէր իմ, ոչ երբեք:

Թովմասին անուշ ու խաղաղ ձայնէն և
անոր ունեցած պատկառանքէն Վրկրի կը
կարծէր թէ անիկայ թուլամորթ ըլլայ, և
ինքը շուտով կրնայ իր վախճանին հասնիլ:
Բայց երբոր անիկայ այս վերջի ժխտողա-
կան խօսքն ըսաւ, բոլոր հոն գտուողնե-
րուն վրայ դարմանաց զոգումն մը պատեց.
Խեղճ կինը անդիէն ձեռք ձեռքի բերաւ ու
«Տէր Աստուած» պռուաց: Բոլոր գերիներն
առանց ուղելու իրարու երես նայեցան և
ծագելիք փոթորկէն սարսափած հաղիւ թէ
չնչերնին կրնային բռնել:

Վրկրի քիչ մը ատեն ապշած ու շիտթած
մնաց, բայց վերջապէս բարկութիւնը պայ-
թեցաւ:

— Ի՞նչ. անիձա՞ծ սևորդի, անբան անա-
սուն. կը յանդգնիս իմ դիմացս ըսելու թէ
քեզի հրամայածս արդարացի չէ: Ի՞նչ.
անպիտան կենդանի, դու ո՞վ ես որ դատես
թէ այս արդարացի է, այն անիրաւ. . . :
Ես քու խելքդ զլուխդ կը բերեմ: Դու դո՞վ
կարծես դքեզ. մարդու տեղ դրեր ես ըզ-

քեզ, պարսն թուլմաս, որ յանդգնիս տիրոջդ առջև ըսելու թէ այս բանս արդարացի է, այն բանն անիրաւ... : Ուրեմն միտքդ դրեր ես թէ սա կինը ծեծելն անիրաւ բան է :

— Ես այնպէս կը կարծեմ, տէր իմ, պատասխանեց թուլմաս : Այս խեղճ կնիկը հիւանդ ու տկար է. անլուր անզթութիւն մընէ զանկիայ ծեծելը, ես չեմ կրնար այդպիսի անզթութիւն ընել, և յաւիտեան ալ չեմ ըներ : Թէ որ կ'ուզես զիս սպաննել, տէր իմ, սպաննէ. բայց թէ ուրիշի ձեռք վերցունեմ, յաւիտեան այդ բանդ չեմ կրնար ընել, որուն դէմ ալ կ'ուզէ նէ ըլլայ : Աւելի յանձն կ'առնում մեռնիլ քան թէ այդ բանդ ընել :

Հեղութեամբ կը խօսէր թուլմաս, բայց այնպիսի հաստատուն կերպով որ անկարելի էր զինքն յաղթահարել : Լըկրի բարկութիւնէն կը դողար, կանաչադոյն աչուրներէն կայծակ կը ցայտէին, մազերը տընկուեցան. բայց կատաղի դազանի մը նըման, որ յառաջ քան դէշ դէշ պատառելն ձեռքն ինկած որսը՝ անոր հետ կը խաղայ, քիչ մը իրեն բարկութիւնը յագեցունելու սաստիկ փափաղը դսպեց, և դառն հեղնութեամբ մը ըսաւ .

— Տեսէք սա ջերմեռանդ շունը, որ մեզի պէս մեղաւորաց դարձ տալու համար երկնքէն խրկուեր է. ո՛, կատարեալ սուրբ մըն է և եկեր է մեզքերնիս երեսնիս դարնելու ու զմեզ դարձի բերելու : Սա սուրբին

նայեցէք : Անպիտան դքեզ , որ ինքը զինքդ սուրբի տեղ գրեր ես , Աստուածաշունչդ ինչ կ'ըսէ , չես կարդացեր . « Ծառայք հնազանդ եզիք ձեր տէրերուն » : Ես հազար երկու հարիւր տողար չվճարեցի՞ քու հին ու անիծած սև կաշուդ մէջ պառկող ամէն բանին : Ըսէ տեսնեմ , քու մարմինդ ու հոգիդ իմս չէ , պոռաց Լըկրի սաստիկ կից մը դարնելով Թովմասին :

Թէպէտ սաստիկ ցաւոց մէջ էր Թովմաս , և դժոխային բռնութեան մը լծոյն տակը ընկճեր էր , այսու ամենայնիւ այս հարցմունքիս վրայ ուրախութեան կայծ մը ծագեց սրտին մէջ : Յանկարծ զլուխը վեր վերուց շիտակ կեցաւ , ու աչուքները դէպ ՚ի երկինք դարձուց , և մինչ արտասուքն ու արիւնը երեսէն վար կը վազէին՝ ինքը աղաղակեց ըսելով .

— Չէ , չէ , չէ . հոգիս հրամանքիդ չէ , տէր իմ . զանիկայ դու չես գնած , և չես ալ կրնար գնել : Իմ հոգիս այնպիսի մէկը գըններ է , և զինն ալ վճարեր է , որ կարող է դայն պահել : Չէ , տէր իմ , չէ . հրամանքդ ինձի չարիք մ'ալ չես կրնար ընել :

— Ի՞նչ . չեմ կրնար , պոռաց Լըկրի կատղած ծիծաղով մը , հիմա կը տեսնես թէ կրնամ չէ նէ չեմ կրնար : Չեզ տեսնեմ , Սամպոյ ու Քուխմպոյ , սա թշուառական շունին այնպիսի դաս մը տուէք որ ամիս մ'ալ ոտք չկարենայ ելլել :

Այն երկու յաղթանդամ գերիները գա-

զանային ուրախութեամբ մը թովմասին վրայ թափեցան . տեսնողը կը կարծէր թէ դժոխքէն փախած երկու կատաղիներ են : Խեղճ Լուչիան ողորմուկ ճիչ մը վերուց , և բոլոր հոն կեցողները ոտք ելան . իսկ ան երկու դահիճները քարչեցին տարին խեղճ թովմասը , որ սղտիկ կերպով մ'ալ անոնց դէմ չղրաւ :

ԳԼՈՒԽ ԼԴ .

Գեաւիկն պատմութիւնը .

Դարձայ և տեսի ես զամենայն զրպարտութիւնս որ լինին ընդ արեգակամբ , և ահա արտասուք զրպարտելոցն . և ոչ ոք էր որ մը խիթարէր զնոսա . և 'ի ձեռս զըրպարտչաց նոցա բռնութիւնք :

Եւ գովեցի ես զամենայն մեռեալսն որ յառաջագոյն մեռան , քան զկենդանիսն՝ որ ցայժմ կենդանի իցեն :

ԺՈՂՈՎ . Գ . 1 . 2 :

Մութը կոխեր էր . թովմաս հեծելով ու արինչուայ եղած շտեմարանի մը մէկ անկիւնը կտարրտած դործիքներու և վնասուած բամբակի կոյտերու և ուրիշ աւերակներու մէջ ինկած կը տապըլտըկէր :

Գիչերը խոնաւ ու խզգուկ էր , օդը թանձր և հաղարաւոր մժեղներով լեցուն , որ իրենց

խածուածքներովը խեղճ վիրաւորելոյն ցաւերը կը սաստկացունէին : Սաստիկ ծարաւ մը , որ տանջանքներէն ամենէն անտանելին է , խեղճ Թովմասին բնական նեղութեանցը լրումն կու տար :

— Տէր բարերար , կը կանչէր , աչքդ մէյմը վրաս դարձուր , ոյժ տուր ինձի ամէն բանի յաղթելու :

Մէյմ'ալ ետեւէն ոտքի ձայն մը լսուեցաւ , և կանթեղի մը լոյսն աչքին զարկաւ :

— Ո՞վ կայ հոն . Աստուծոյ սիրոյն համար ըլլայ պուտ մը ջուր տուր ինձի :

Եկողը Գէսսին էր . ձեռքի ճրագը վար դրաւ . ամանէ մը գաւաթի մը մէջ ջուր լեցուց , Թովմասին գլուխը վեր բռնելով՝ տուաւ որ խմէ : Թովմաս վրայէ վրայ երկու իրեք անգամ՝ գաւաթը սլարպեց :

— Ո՞րչափ որ կ'ուզես խմէ , ըսաւ կինը : Ես բանին էութիւնը գիտէի . այս առաջին անգամը չէ որ ես գիշերը դուրս ելեր եմ , և քեզի պէս ծարաւելոց ջուր հասուցեր եմ :

— Շնորհակալ եմ , խաթուն , ըսաւ Թովմաս ջուրը խմելէն վերջը :

— Չէ , չէ . ինձի խաթուն մի ըսեր . ես ալ քեզի պէս խեղճ գերի մըն եմ , ու քեզմէ ալ նուաստ , ըսաւ դառնացեալ սրտիւ : Վերջը գէպ 'ի դուռը գնաց ու յարդէ պըղտի անկողին մը ներս քաշեց բերաւ , որուն վրայ պաղ ջրով թրջած սաւան մը փոեր էր , ու — Հիմա ջանք ըրէ , ըսաւ Թովմասին , և ել այս անկողնոյն վրայ պառկէ :

Թովմաս վիրալից ու սլատառատուն մարմնով՝ քաշկուտուելով, քաշկուտուելով ճորով կրցաւ անկողնոյն վրայ ելլել . բայց երբոր այն թրջած սաւանը պաղ պաղ իրեն վէրքերուն զպան՝ մեծ հանդստութիւն մը զգաց :

Այս կիներ անգթութեան զոհ եղողներուն մէջ երկայն ատեն բնակած ըլլալով՝ այլ և այլ կերպեր զտեր էր անոնց օգնութիւն հասնելու . սկսաւ Թովմասին վէրքերը դարմանել, որով անիկայ շատ զիրութիւն զգաց :

— Ահա քեզի, ըսաւ Վէսսի, ձեռքէս եկած օգնութիւնն ըրի, Թովմասին զլուխը վերցունելով ու տակը քանի մը բուռ այն արուած բամբակէն զնելով :

Թովմաս սրտանց շնորհակալ եղաւ անոր : Կիներ գետնին վրայ նստաւ ու ձեռուրները ծնդացը վրայ դրած՝ սկսաւ ուշի ուշով զիմացը նայիլ . բայց երեսէն սրտի դառնութիւն մը ու ցաւ մը կ'երևար : Գըլխարկը դէպ ՚ի ետեւ դրած, և ալեաց նման ծածանող սև մազերն ալ խառնափնդոր առջնն եկած՝ իր կարգէ գուրս ու տխուր կերպարանքը ծածկեր էին :

— Անօգուտ տեղը կ'աշխատիս, խեղճ մարդ, անօգուտ տեղը կը ջանաս դէմ դրնել : Քաջութիւն ցուցուցիր, և իրաւունք ալ ունիս : Բայց սլարապ տեղը դքեզ կը չարչարես, և բոլորովին վախճանազուրկ է այդ քու աշխատանքդ . սատանային ձեռ-

քը մատնուեր ես, անիկայ քեզմէ զօրաւոր է, ուզես չուզես պէտք է որ անոր խոնարհիս :

Խոնարհիլ. միթէ մարդկային տկարութիւնը և բնական ցաւերն ալ իրեն խորհուրդ չէին տուած այս բանս ընելու : Թովմաս տակն ու վրայ եղաւ, և այս կնկան դառն խօսքերը, կատաղի նայուածքը ու տխուր ձայնը լսելով ու տեսնելով իրեն այսպէս եկաւ, իբր թէ նոյն իսկ բանսարկուն մարմին առած եկեր էր զինքը փորձելու :

— Ո՛վ Աստուած իմ, Աստուած իմ, ըսաւ հառաչանօք, ինչպէս կրնամ այս բանիս խոնարհիլ :

— Անօգուտ աշխատութիւն է զԱստուած օգնութեան կանչելը, ինքն ամենևին չսեր մեր ձայնը, ըսաւ կինն ուժգնութեամբ : Ես կարծեմ թէ և ոչ Աստուած կայ. և թէ որ կայ ալ նէ՛ ան ալ մեզի դէմ ելեր է : Ամէն բան մեզի դէմ ելեր է, երկինք և երկիր. ամէն բան զմեզ դէպ ՚ի դժոխք կը մղեն. ինչպէս կրնանք չինկնալ հոն :

Թովմաս աչուրները զոցեց, և այս ամբարիշտ խօսքերը լսելով՝ վրան դող եկաւ :

— Տես, ըսաւ կնիկը, դու դեռ բան չես զիտեր, ես քեզմէ աւելի տեղեկութիւն ունիմ այս բաներուս : Հինգ տարի է որ ես հոս եմ, և մարմնով ու հոգեով այդ մարդուն ոտնակոխ կ'ըլլամ, զորն որ մահու չափ կ'ատեն : Գու հոս առանձին կալուածքի մը մէջ ես, որն որ ուրիշ կալուածներէ

տասը միոն հեռու է, ճահիճներու մէջ. կրնան գրեզ հոս ողջ ողջ այրել, մորթոք քերթել, կտոր կտոր ընել, շներուն գէշ գէշ պատըռտել տալ, կախել գրեզ, խաբազանին տակն սպաննել, մէկ ճերմակ մարդ մը չկայ որ այս բանիս վկայ ըլլայ : Հոս ոչ օրէնք կայ, ոչ Ատուած կայ և ոչ մարդ, որ քեզի ըլլայ, մեզմէ մէկուն ըլլայ պզտի օգնութիւն մը ընելու կարող ըլլայ : Իսկ այս մարդս աշխարհքիս վրայ բան չկայ որ չկարենայ ընել : Թէ որ հինգ տարուրնէ ՚ի վեր ինչ որ հոս տեսեր եմ քեզի հիմա պատմելու ըլլամ՝ մազերդ կը տընկուին, սարսափէդ բոլոր մարմինդ դող կ'ելլէ : Ասոր համար կ'ըսեմ թէ բոլորովին անօգուտ է դէմ դնելը : Միթէ ես ալ այդ մարդուն քով կ'ուզէի ապրիլ. ես ալ ազնուական կրթութիւն առած չէի. իսկ ինքն ո՞վ էր : Եւ սահայն հինգ տարի իրեն հետ ապրեցայ. անիծելով միշտ զիչեր ցորեկ իմ գոյութիւնս : Իսկ հիմայ ինքը ուրիշ ազջիկ մը ձեռք ձգեր է, որ հազիւ տասը հինգ տարուան կայ և աղէկ ալ կրթութիւն առած է : Խեղճին բարեսպաշտ խաթունը իրեն կարդալ գրել սորվեցուցեր է, Աստուածաշունչ մըն ալ տուեր է ձեռքը. ան ալ առեր իրեն հետ այս դժոխքը բերեր է :

Այս ըստ կնիկն ու սկսաւ կատաղի ու կսկծեցուցիչ ծիծաղ մը փրցունել՝ որ այն աւերակ տեղւոյն մէջ դիւթական արձագանգ մը հանեց :

Թովմաս ձեռուրները մէկ մէկու բերաւ .
չորս կողմն ուրիշ բան չէր տեսներ բայց
եթէ սարսափն ու խաւար :

— Ո՛վ Յիսուս , տէր Յիսուս , հառաչեց ,
արդեօք բոլորովին երեսէ ձգեցիր քու
խեղճ տրարածներդ : Օղնէ ինձի , Տէր իմ ,
ապա թէ ոչ կը կորսուիմ :

Բայց կիներ ծանրութեամբ սկսաւ խօսքն
առաջ տանիլ .

— Իսկ այդ ողորմելի շներն ո՞վ են , ո՞
րոնց հետ կ'աշխատիս , և անոնց համար
նեղութիւն կը քաշես : Տեղն եկածին պէս
անոնք ամէնքն ալ քեզի դէմ կը դառնան ,
ատոնք ամէնն ալ վատ , ամէնն ալ իրարու
դէմ անգութ մարդիկներ են : Ի՞նչ բանի
համար զանոնք խնայեմ ըսելով դու զքեզ
նեղութեան մէջ կը ձգես :

— Խեղճ մարդիկ , ըսաւ Թովմաս . ո՞վ
զանոնք այդպէս անգութ ըրաւ : Հիմա ես
ալ թէ որ խոնարհելու ըլլամ՝ ես ալ ան-
գթութեան կը վարժիմ , և կամաց կամաց
անոնց կը նմանիմ : Չէ , չէ , խաթուն . ես
ամէն բան կորուսի , կիւն , որդիք , տուն ,
ազնուական ու բարեսիրտ տէր մը , որ թէ
որ շաբաթ մ'ալ ապրելու ըլլար՝ զիս պիտի
ազատէր : Ես այս աշխարհքիս վրայ ամէն
բան կորուսի , և այնպէս կորուսի որ մէյ-
մ'ալ զտնելու յոյս չունիմ : Չեմ կրնար եր-
կինքն ալ կորսընցունել . չէ , վերջապէս
չեմ կրնար ուրիշի չարիք հասցունել :

— Բայց անկարելի բան է որ Աստուած

այս մեղքերուն համար մեզմէ համար ուզէ, ըսաւ կինը : Չկրնար մեզի համարել այն բանը զորն որ ստիպուած ենք ընելու : Անոնք պատասխանատու են այս բաներուս որոնք որ կը ստիպեն զմեզ մեղանշելու :

— Հրամմեր ես, այնպէս է պատասխանեց Թովմաս. բայց ասով չենք կրնար ըսել թէ մենք ալ մեղքի մէջ չենք ինկնար : Թէ որ ես ալ Սամսուելին պէս այնչափ անգութ ըլլամ, այնչափ չար ըլլամ, ո՞վ ինձի պատճառը կը հարցունէ : Չարութեան անունը վրաս լսելը բոլոր ոսկորներս դող կը հանէ :

Կնիկն ապշած ու դարմացած Թովմասին երեսը նայեցաւ, իբր թէ միտքը նոր մտածութիւն մը եկած ըլլար. ետքէն խորունկ հառաչանք մը արձակելով պոռաց .

— Ո՞վ Աստուած ողորմութեանց, չիտակ է ըսածը : Ետքը զեանին վրայ փրոսուեցաւ և սկսաւ հեծել ու բարոյական ցաւերու մէջ խոշտանգիլ :

Քանի մը վայրկեան լռութիւն պատեց, և ուրիշ բան չէր լսուեր բայց եթէ իրենց շնչառութեան ձայնը. ետքը Թովմաս կամացուկ ձայնով մը՝ — Խաթուն, կ'աղաչեմ... ըսաւ :

Կնիկն յանկարծ վեր ելաւ, ու զէմքն առջինին պէս խիստ ու մաղձոտ կերպն առաւ :

— Կ'աղաչեմ, խաթուն, տեսայ որ սանկիւնը նետեցին վրայի հաղուստներս,

դրականին մէջ Աստուածաշունչս պիտի ըլլայ. շնորհք մը կ'ընեն կը բերեն :

Գէսսի ոտք ելաւ զնաց բերաւ Աստուածաշունչը . Թովմաս նշան դրուած տեղ մը բացաւ , որուն թղթերը մաշեր էին : Քրիստոսի Տեառն մերոյ կենացը վերջին տեսարանն էր բացուածը , որուն վիրօքը բժշկութիւն գտանք :

— Խնդրեմ , խաթուն , շնորհք ընէիր ուսա կտորն ինձի կարդայիր . ջրէն աւելի ինձի օգուտ կ'ընէ :

Գէսսի անտարբեր ու խրոխտ կերպով առաւ զիրքը , և մէյմը վրան նայեցաւ : Ետքէն սկսաւ բարձր ու անուշ ձայնով լաւ առողջանութեամբ այս սրտաշարժ պատմութիւնը կարդալ : Կարդալու ժամանակը շատ անգամ ձայնը կը նուաղէր ու յանկարծ կը մարէր . ան ատեն կանկ կ'առնէր կեղծեալ ցրտութիւն մը կը ձևացունէր մինչև որ այլայլութիւնն անցնի : Երբոր այս վսեմ խօսքերուն հասաւ . Հայր բող դոցա , զի ոչ զիտեն զինչ գործեն . զիրքը վար ձգեց ու երեսը մազերովը ծածկելով սկսաւ դառնագին հեկեկել ու լալ :

Թովմաս ալ կու լար , և երբեմն երբեմն քթին տակէն աղօթք մը կը փափսար հառաչանք մը կը հանէր :

— Ո՛ր էր թէ մենք ալ իրեն համակամութեանը կարող ըլլայինք նմանելու , ըսաւ Թովմաս . այս բանս իրեն շատ բնական կու գար , իսկ մեզի սաստիկ դժուար : Ո՛վ

Տէր, օգնէ մեզի. ո՞վ Յիսուս Աստուած իմ ուղորմէ մեզի :

— Խաթուն, կրկնեց թովմաս քիչ մը ատեն լուռ կենալէն ետև, կը տեսնեմ որ ամէն բանի մէջ ալ դու ինձմէ շատ վեր ես. բայց մէկ բան մը կայ միայն որ խեղճ թովմասէն կրնաս սորվիլ : Դու կ'ըսես թէ Աստուած մեզի հակառակ է, որովհետև կը թողու որ զմեզ ընկճեն ու զմեզ չարչարեն. բայց մէյմը նայէ թէ իրեն միածին Որդին, Տէրն փառաց, ինչէր քաշեց : Միշտ խեղճ ու աղքատ կեանք մը չունեցաւ. մեր մէջ ո՞վ կայ անոր չափ նեղութիւն քաշող : Աստուած զմեզ չէ մոռցեր, ես հաւատքով գիտեմ. թէ որ իրեն հետ չարչարուինք, իրեն հետ ալ օր մը պիտի թաղաւորենք. սուրբ Գիրքն այնպէս կը սորվեցունէ. բայց թէ որ մենք զինքն ուրանանք, ինքն ալ զմեզ պիտի ուրանայ : Քրիստոս տէրն մեր, և իրեն աշակերտները ի՞նչ նեղութիւններ չքաշեցին, չքարկոծուեցան, չսըղոցեցան, լեշկ մաշկօք և մորթօք չըրջեցան, ամէն բանէ մերկացեալք, չարչարեալք, նեղեալք : Ասիկայ պատճառ չէ թէ որովհետև նեղութիւն կը քաշենք, ուրեմն Աստուած ալ մեզի դէմ զարձեր է. այլ ընդ հակառակն՝ ինքը մեր կողմն է, միայն թէ մենք իրեն հաւատարիմ ըլլանք ու մեղաց մէջ չինկնանք :

— Բայց ինչո՞ւ զմեզ այնպիսի վիճակի մը մէջ կը ձգէ, որ չմեղանջելն անկարելի է, սրատասխանեց կինը :

— Ես կարծեմ թէ կրնանք մեղքէ փախչիլ, վրայ բերաւ թողմաս :

— Է՛հ, դու ալ կ'իմանաս, ըսաւ Պէսսի: Ի՞նչ կ'ընես. վաղը ամէնքն ալ քեզի դէմ պիտի ելլեն. ես զանոնք աղէկ կը ճանչնամ, ես անոնց բոլոր ըրածները տեսեր եմ: Երբոր միտքս կը բերեմ՝ կը սոսկամ թէ ինչ բաներ պիտի ընեն քեզի ինչուան որ զքեզ խոնարհեցունեն :

— Տէր Յիսուս, աղաղակեց թողմաս, դու պահէ իմ հոգիս : Տէր, տէր, մի թողուր զիս որ անոնց կամքը կատարեմ :

— Ո՛հ, եղճուկ քեզի, ըսաւ Պէսսի, ես այդպիսի մաղթանքներ սրչափ լսեր եմ: Բայց վերջը վերջը ընկճուեր ու անոնց լուծին տակը մտեր են : Եմմէլինային նայէ, ինքն ալ քեզի պէս ինչուան հիմա կը ջանայ դէմ դնել, բայց ինչ բանի կու գայ : Կամ ան է որ անոնց կամացը պիտի խոնարհիս, և կամ ան է որ բզիկ բզիկ պիտի ըլլաս :

— Լաւ ուրեմն, կր մեռնիմ, ըսաւ թողմաս : Ո՛րչափ կ'ուզեն թող երկընցունեն իմ տանջանքներս. չեն կրնար արգելուլ որ մէկ օր մըն ալ չմեռնիմ, անկէ ետե ալ բան չեն կրնար ընել ինձի : Ես միտքս հաստատ դրեր եմ, անոր համար հոգս չէ : Ես գիտեմ որ Աստուած ինձի կ'օգնէ այս փորձութիւններու տանելու :

Կինը պատասխան չտուաւ. անշարժ կեցած առջևը կը նայէր :

— Ո՛վ զիտէ, զուցէ այսպէս աղէկ է ընել, մրմուսց քթին տակէն: Քայց անոնք որ մէյակը խոնարհեր են՝ ալ յոյս չկայ անոնց: Տղմի մէջ կ'ապրինք մենք, և այն աստիճանի անարդութեան մէջ ենք՝ որ մենք մեզմէ կը սոսկանք: Մահուան կը փափաղինք. և սիրտ չենք կրնար ընել մենք զմեզ սպաննելու: Ա՛լ յոյս չկայ, ալ յոյս չկայ: Եւ այդ խեղճ աղջիկը, ես ինչ տարիք որ ունէի նոյն ատենը՝ ինքն ալ ճիշդ այն տարիքն ունի: Հիմա զիս կը տեսնես, դարձաւ ըսաւ Թովմասին, նայէ թէ ինչ դարձեր եղեր եմ. . . ես ատենօք ճոխութեանց մէջ մեծցեր եմ: Ինչուան հիմա մտքէս չեն ելլեր տղայութեանս ատենի այն փառաւոր սրահները, ուր կը խաղայի, հազա՞մ զեղեցիկ հազուստներս, այցելուաց իմ՝ վրաս ունեցած զգուանքը: Սրահին պատուհանները զեղեցիկ պարտեղի մը վըրայ կը նայէին. ուր եղբարցս ու քերցս հետ նարնջենիներուն տակը պահուրսուկ կը խաղայի: Ետքէն մէկ կուտանաց վանք մը մտայ կրթութեան, ուր երաժշտութիւն, զազղիէրէն, բան բանիլ ու ուրիշ բաներ սորվեցայ: Երբոր տասներչորս տարիս մըտայ վանքէն ելայ ու գնացի հօրս յուղարհաւորութեան հանդէսին ներկայ գտնուելու: Հայրս յանկարծակի մեռաւ, և երբոր եկան անոր ունեցածն ու չունեցածը քննեցին, տեսան որ ունեցածներն հազիւ թէ պարաքերը կը դոցէին: Պարսաատէրները

հօրս ստացուածոցը ցանկ մը շինեցին որուն
 մէջ ես ալ մտայ : Մայրս գերի էր , և հայրս
 միշտ միտք ունէր ինձի ազատութիւն տա-
 լու , բայց չկրցաւ տալ . ուստի ես ծախու
 ելլելու բաներուն կարգն անցայ : Ես իմ ուժ
 ըլլալս աղէկ զիտէի , բայց ամեննին փոյթս
 ալ չէր եղած : Որո՞ն մտքէն կ'անցնէր որ
 այնպիսի քաջաուողջ ու կտրիճ մարդը շուտ
 մը ինկնայ մեռնի : Նոր-Օուէանի մէջ մաղ-
 ձացաւին առաջին գոհերէն մէկն ալ հայրս
 եղաւ : Յուդարկաւորութեան երկրորդ օրը
 իմ հօրս հարազատ կիներ տղաքն առաւ իր
 հօրը կալուածները գնաց : Ինձի այնպէս
 կու գար թէ իմ հետս մասնաւոր կերպով
 մը կը վարուէին , և չէի կրնար պատճառ
 մը գտնել : Մէկ երիտասարդ փաստաբանի
 մը թողուցեր էին հօրս բաները կարգի դը-
 նելու հոգը . ամէն օր տուն կու գար և ին-
 ձի հետ շատ անուշութեամբ կը վարուէր :
 Մէկ իրիկուն մըն ալ հետը գեղեցիկ երի-
 տասարդ մը բերաւ , որուն նմանը կենացս
 մէջ չեմ տեսած : Յաւիտեան պիտի չմոռ-
 նամ այն յիշատակաց արժանի իրիկունը ,
 թեր մտած պարտէզը պտըտեցայ . ես տը-
 խուր ու քաշուած էի և տրամութիւնը վրաս
 տիրեր էր . իսկ անիկայ ամենայն քաղ-
 ցրութեամբ ու բարեկամութեամբ հետս կը
 խօսակցէր : Ըսաւ թէ վանք մտնելէս ա-
 ռաջ զիս տեսեր է եղեր , և զիս շատ կը
 սիրէ եղեր , ուստի հիմա ալ կ'ուզէ իմ
 պաշտպանս ու բարեկամս ըլլալ : Վերջա-

պէս, թէպէտ ինքն ինձի բան մը չըսաւ թէ զիս երկու հազար տողարի զներ է և թէ ինքն է զիս ստացեր, ես ամենայն սիրով յանձն առի իրեն տալ ինքը զինքս . վասն զի զինքը շատ կը սիրէի, ըսաւ կնիկն ու հեկեկաց . . . ո՛հ, որչափ զինքը սիրեցի, հիմա ալ կը սիրեմ, և ինչուան վերջի շունչս պիտի սիրեմ: Այն ինչպէս գեղեցիկ էր, ինչպէս բարեկիրթ, և ինչպէս ազնուական կերպ ունէր: Չիս մէկ գեղեցիկ տուն մը տարաւ, ինձի ծառաներ, ձիեր, կառքեր, կահ կարասիք, և փառաւոր հագուստներ տուաւ, ու ամենայն կարելի ճոխութիւն առջևս թափեց: Բայց ես այս ամէն բաներուս վրայ անտարբեր աչքով կը նայէի, բոլոր իմ մտածութիւնս իրեն վրայ էր: Աստուծմէս աւելի, հոգիէս աւելի կը սիրէի զինքը . անոր համար անկարելի էր որ իրեն կամաց դէմ զնեմ, ուզէի ալ նէ չէի կրնար: Հենրիկոս էր իրեն անունը:

Մէկ բան մը միայն կը փափաքէի իրմէ, այն է՝ որ օրինաւոր կերպով ինձի հետ ամուսնանայ: Ինձի այնպէս կ'երևար որ եթէ զիս կը սիրէ, ինչպէս ինքն ալ կ'ըսէր, և թէ զրոտանց ինչ գութ որ կը ցուցընէ վրաս՝ սրտէն ալ նոյն գութն ունի, ուստի առանց գժուարութեան կրնար հետս ամուսնանալ ու զիս ազատ զրել: Բայց ինքը զիս համոզեց որ այս բանս անկարելի է, և ըսաւ որ եթէ մէկմէկու հաւատարիմ ըլլանք՝ Աստուծոյ զիմաց նոյնպէս օրինա-

ւոր ամուսնութիւն է* : Թէ որ այս բանս իրաւ է , միթէ ես անոր համար չապրեցայ , այս օրս չչնչեցի : Անգամ մը դալուկէ հիւանդացաւ , քսան օր , քսան գիշեր քովէն բաժնուաց չեմ , վրան ամէն հոգ ամէն խընամք տարի : Զիս իր պահապան հրեշտակը կը կանչէր , և ինձի կ'ըսէր թէ ես խալըսեցի իր կեանքը : Երկու գեղեցիկ դաւակունեցանք . առաջինը մանչ էր , և անունը դրինք Հենրիկ : Բոլորովին հօրը կը նմանէր , գեղեցիկ աչուրներով , բարձր ճակատով , զանգրաւոր մաղերով , հօրն աշխոյժնու մտաբացութիւնն ունէր : Իսկ սղտիկ Ելիզային համար կ'ըսէր թէ , ինձի կը նրմանէր . և իրեն ըսածին նայելով ես Ղուիղիանայի մէջ ամենէն գեղեցիկ կ'ինն էի , և թէ իրեն համար զանձ մըն ենք ես և դաւկըներս : Ա'ուղէր որ ես անձամբ զանոնք

* Բարեմիտ ընթերցողք չգարմանան այս կնկան ամբողջ վարուցը պատմութեանը վրայ , մարդս որչափ ալ սղտիկուց աղէկ կը թուլթիւն առած ըլլայ՝ թէ որ ինքզինք սանձելու ինքիրմէ կամք չունենայ , արտաքին նկատմունքը կամ քաշուիլը շուտ կը թօթափի վրայէն և իրմէ ստորնագոյնը իր ամենայն կրիցը այնպէս զոհ կ'ընէ՝ որ մարդ ըսելու կը պժգայ : Աս աղէտալի պատմութիւնս ալ ունի իրեն հետեւանք զգուշացուցիչ օգտակար դասը . այս եղած է Հեղինակին միտքը , այս գարձեալ մեր ամբողջական թարգմանութեանն ալ նպատակը :

Հագուեցունեմ, և հետս առած բաց կառքով պտըտելու ելլեմ, որպէս զի հրապարակական մեր վրայ խօսուած գովեստները լսենք: Եւ իմ վրաս ու տղոցս վրայ ինչ գովութիւն որ լսէր՝ մէկէն կու դար և ուրախութեամբ ինձի կը պատմէր:

Ո՛հ, այն ինչ երջանիկ օրեր էին. կարծէի թէ ինձի պէս երջանիկ կին մը չկայ աշխարհքիս վրայ: Բայց ասոնց ետեէն տխրագին օրեր յաջորդեցին: Իր մէկ հօրեղբօրորդին և միանգամայն սրտակից բարեկամը, որ պարոն Պըսպէր կ'ըսուէր, յանկարծ Նոր-Յուլէան եկաւ: Պատճառը չեմ գիտեր, առաջին անգամն որ զինքը տեսայ՝ վրաս վախ մը եկաւ: Կարծես թէ նախազգացութիւն մը ունեցայ թէ անիկայ մեր թշուառութեանը պատճառ պիտի ըլլայ. Հենրիկոսն հետն առած դուրս կ'երթար. և շատ անգամ կէս զիշերն երկու երեք ժամ անցած տուն կը դառնային: Եւ չէի համարձակեր բառ մ'ալ հարցընելու. Հենրիկոս զխրագրդիւ բնաւորութիւն մ'ունէր և կը վախէի թէ զինքը չզայրացընեմ: Խաղի տեղեր կը տանէր զինքը, և Հենրիկոս ալ այնպիսի բնութիւն մը ունէր որ մէյմը այսպիսի տեղեր մտնելէն ետե ալ չէր կրնար անոնցմէ ետ կենալ: Ուրիշ կընկան մը հետ իրենն ծանօթութիւն ընել տըւաւ, և ես շուտ մը իմացայ որ Հենրիկոսին սիրտը ալ ինձի հետ չէր: Ինքն ամենեկին ինձի չըսաւ այս բանս, բայց ես գիտէի, և

օր աւուր վրայ աւելի յայտնի կը տեսնէի : Սիրտս կտոր կտոր կ'ըլլար , բայց չէի համարձակեր ինչ և իցէ կերպով մեղադրութեան խօսք մը ըսել իրեն . վերջապէս այն անպիտան մարդը Հենրիկոսին առաջարկեց որ զիս ու տղաքս իրեն ծախէ , և մեր զնովը խաղի պատճառաւ ըրած պարտքերը վճարէ , որպէս զի կարող ըլլայ ետքէն ուղած ամուսնութիւնը կատարել , ուստի ծախուցանք : Հենրիկոս ինծի ըսաւ որ զեղն հարկաւոր բան մը ունի , և երկու երեք շաբաթ կ'ուշանայ հոն : Սովորականէն աւելի անուշութեամբ խօսեցաւ հետս այն օրը , և ըսաւ թէ շուրով նորէն կը դառնամ :

Բայց ես չխաբուեցայ , իմացայ թէ ալ բանս լմընցեր է . անոր համար քար դարձայ . բառ մ'ալ չկրցայ հանել բերնէս . և ոչ կաթիլ մը արցունք աչքէս թափել : Քանի մը անգամ տղաքը պաղաւ , ինծի հետ ալ պաղտուեցաւ ու ճամբայ ելաւ : Տեսայ որ ձին կը հեծնէր , անգաղար ետեէն կը նայէի՝ ինչուան որ աներևոյթ եղաւ , ես ալ մարեցայ ինկայ :

Ան ատեն եկաւ այն անպիտան մարդը , եկաւ որ զմեզ տանի : Ըսաւ թէ զիս ու տղաքս զներ է , և դաշնագիրն ալ ցուցուց : Ես զինքն անիծեցի առաջի Աստուծոյ . և ըսի թէ աւելի յանձն կ'առնում մեռնիլ քան թէ ես զիս իրեն ձեռքը տալ :

— Դու զիտես , պատասխանեց ինծի : Բայց թէ որ խելքդ զլուխդ չժողվես՝ տղաքդ

կը ծախեմ, և յաւիտեան զանոնք մէյմ'ալ չես տեսներ: Ըսաւ ալ թէ առաջին անգամ որ զիս տեսաւ՝ վրան փափաք մը եկաւ զիս ձեռք ձգելու. և դիտմամբ զՀենրիկոսը զլիսէ հաներ էր և պարտքերու տակ ձգեր էր, որպէս զի ստիպուի զիս ծախելու. կամ մաւ ուրիշ կնկան մը հետ զանիկայ ծանօթացուցեր էր որպէս զի ինձմէ սէրը պաղի. և գիտցած ըլլաս, ըսաւ, ինչ ալ ընես, որչափ ալ լաս՝ ամենեին քեզի տեղի տալիք չունիմ:

Ստիպուեցայ զիջանիլ. վասն զի բարոյական շղթաներով ոտքս ձեռքս կապուած էին. տղաքս իր ձեռքն էին, և ամէն անգամ որ իրեն կամացը դէմ կը դնէի, մէկէն կը սպառնար թէ տղաքդ կը ծախեմ, և այս կերպով ամէն ուղածը վրաս կը կատարէր: Ա՛հ, այն ինչ կեանք էր: Մտածէ մէյմը թէ ինչ կ'ըլլայ մարդ, երբոր տեսնէ թէ օր աւուր վրայ սրտին խոցերը կը շատնան, սէրը դեռ կը վառի՝ որ անկէ ետե ուրիշ բան չէր բայց եթէ շարունակ տանջանք մը, և թէ մարմնով և հոգով այնպիսի մարդու մը հետ կապուիլ զորն որ մահու չափ կ'ատէի: Շատ կ'ախորժէի Հենրիկոսին կարգալ որ ինքը մտիկ ընէ. իրեն համար դաշնակ կը չալէի, հետը մէկտեղ կը պարէի և իրեն համար կ'երգէի. իսկ այս մարդու համար ինչ որ կ'ընէի՝ բոլորովին ակամայ էին, և սակայն չէի կրնար բանի մ'ալ իրեն չէ ըսել: Տղոցս հետ սաստիկ

խստութեամբ կը վարուէր. Ելիզան շատ վախկոտ էր բնութեամբ, իսկ Հենրիկը հօրը պէս անվախ ու խրոխտ էր, և ամենևին մէկէ մ'ալ չէր վախեր: Այս անպիտան մարդը անդադար կը ջանար վրան պակասութիւն մը գտնել, զինքը կը յանդիմանէր, այնպէս որ շարունակ սրտադողի մէջ էի: Ես ամէն ջանք կ'ընէի որ տղաքս այս մարդուն հետ ամենայն յարգութեամբ վարուին, և իրմէ միշտ հեռու կը բռնէի. վասն զի կեանքէս աւելի կը սիրէի զիրենք: Բայց ամէն բան պարասուն ելան. այն անպիտան մարդը իմ երկու տղաքս ալ ծախեց: Օր մը զիս ձիով հետը մէկտեղ պտըտելու տարաւ, և երբոր տուն դարձայ՝ երկուքն ալ տունը չէին: — Ծախեցի, ըսաւ, զանոնք. և ստակն ալ ինձի ցուցուց, անոնց արեանը զինը: Ան ատեն ինձի այնպէս երեցաւ թէ ամէնքն ալ զիս երեսէ ձգեցին. աչքս դարձաւ, սկսայ անիծել, սարսափելի անէծքներ թափեցի Աստուծոյ և մարդկանց դէմ, և այնպէս ալ կարծեցի թէ այն անպիտան մարդը խել մը ատեն ինձմէ վախցաւ: Բայց ինքն իր միտքը դրածէն ետ չկեցաւ. « Թէպէտ, ըսաւ, տղաքդ ծախեցի, սակայն իմ ձեռքս է զանոնք քեզի տեսնել տալը. և թէ որ հանդարտ չկենաս՝ պատիժն անոնց զլսոյն պիտի իջնայ»: Ինչ չեն ըներ մօր մը որուն ձեռքէն տղաքն յափշտակեցին: Աամայ ահամայ ձայնս վար քաշեցի. ինքն ինձի յոյս կու

տար թէ գուցէ նորէն զնէ դանոնք , և այսպէս մէկ երկու շաբաթ զիս խաղցուց : Օր մըն ալ դուրսը պտըտելու ժամանակս ոչդոտրեան տան * մը առջևէն անցայ , գրանը գիմաց բաղմութիւն լեցուեր էր , ներսէն տղու մը ձայն լսեցի , — մէյմ՝ ալ յանկարծ իմ Հենրիկս երկու իրեք հողուոյ ձեռքէն փախաւ , որ զինքը բռնել կ'ուզէին , ու լալով դէպ 'ի ինձի վազեց և հազուատներուս պըլուեցաւ : Քահիճները սարսափելի հայհոյութիւններ ընելով ետևէն վազեցին . անոնցմէ մէկը , որուն գէմքը յաւիտեան մտքէս չելլեր , — Մի փախչիր , ըսաւ , ապա թէ ոչ ուզէ չուզէ նորէն ոչդոտրեան տունը կը մտնէ , ու հոն այնպիսի դաս մը կ'առնու որ յաւիտեան չմոռնար : Ես սկսայ աղաչել պաղատիլ , անոնք սկսան վրաս ծիծաղիլ : Խեղճ տղան կու լար կ'ողբար , ողորմուկ կերպով երեսս կը նայէր ու ինձի կը պըլուէր : Քաշեցին զինքը ինձմէ փրցուցին , հազուատէս կտոր մը ձեռքը մնաց , ու առին նորէն ներս տարին . խեղճը անդադար , « Մայրիկ , մայրիկ , մայրիկ » կ'աղաղակէր : Մէկը կար հոն որ կարծես թէ զթաց վրասքովս ինչ ստակ որ ունէի անոր տուի որ երթայ տղուս համար բարեխօսութիւն մ'ընէ : Անիկայ զլուսը թոթուեց , ու ըսաւ թէ իր աներեսութեանն ու անհնազանդութեանը համար արժանի է այդ տղան պա-

տիժ ուտելու, որպէս զի խելքը զլուխը զայն ան ատեն վազելով տուն դարձայ, և ամէն մէկ քայլ առնելուս կարծէի թէ տղու ձայնը կը լսեմ: Տուն հասայ չհասայ, շունչս բռնուած սրահ վազեցի, Պըտլէրը հոն զրտայ. բոլոր տեսածս իրեն պատմեցի և ազաչեցի որ միջնորդութիւն մ'ընէ տղու համար: Ինքն ինծի ծիծաղելով պատասխան տուաւ թէ « Տղադ արժանի էր ծեծի, պէտք է զինքը զսպել, քիչ ատենէն խելքը զլուխը կու գայ. ասկէ աւելի ինձմէ ինչ կը սպասէիր դու »:

Նոյն միջոցին կարծես թէ զլխուս մէջ բան մը ճաթեցաւ, աչուրներս դարձաւ ու վրաս կատաղութիւն եկաւ: Միտքս կու գայ թէ մէկ մեծ դանակ մը տեսայ հոն, վազեցի առի ու այն անպիտանին վրայ յարձակեցայ. ետքէն աչուրներս բոլորովին մթընցաւ, ինքզինքս կորսընցուցի և քանի մը օր ոչ տեսածս զիտէի, ոչ լսածս:

Երբոր ես ինծի եկայ, ինքըզինքս գեղեցիկ խուցի մը մէջ գտայ, բայց իմ խուցս չէր: Սև պառաւ մը զիս կը դարմանէր, բըժիշկ մը կ'երթար կու գար, և ամէն խնամք վրաս կ'ըլլուէր: Ետքէն իմացայ որ Պըտլէր ելեր գնացեր, ու զիս ծախելու համար այս տունը ձգեր է. ուստի ասոր համար էր որ զիս մեծ խնամքով կը դարմանէին:

Ամենեին չէի փափագեր որ առողջանամ, և յոյս ալ ունէի թէ չեմ առողջանար. բայց իմ ամէն փափագանացս հա-

կառակ, կամաց կամաց ջերմս դադրեցաւ, օրէ օր վրայ կը դնէի, և վերջապէս բոլորովին առողջացայ: Ամէն օր զիս մաքուր հազուեցընել կու տային. առաւօտուրնէ ինչուան իրիկուն ամէն տեսակ մարդ զիս տեսնելու կու դային, ծխախոտնին բերաննին զիս կը գննէին, հարցմունքներ կը հարցունէին ինձի, և վրաս գին կը կտրէին: Բայց ես այնչափ տխուր, այնչափ լուրջ էի որ մարդ չէր ուզեր զիս գնել: Ինձի սպառնացան որ եթէ ուրախ դուարթ դէմք չցուցընեմ՝ զիս ծեծել կու տան: Վերջապէս օր մը Սդուարդ անունով պարոն մը զիմացս ելաւ, կարծես թէ վրաս գութ ունեցաւ, և իմացաւ ինչ սոսկալի անձկութեան մէջ ըլլալս. շատ անգամ մինակ եկաւ գնաց, ու վերջապէս զիս համոզեց որ իմ ցաւոցս գաղտնիքն իրեն յայտնեմ: Ետքէն զիս գնեց և խոստացաւ որ ամէն ձեռքէն եկածն ընէ ու տղաքս գտնէ և նորէն ինձի դարձունէ զանոնք: Ելաւ այն պանդոկը գնաց ուր իմ պզտի Հենրիկս ծառայութիւն կ'ընէր. հոն իրեն ըսեր են թէ Մարգարիտ ըսուած գետին քով բնակող երկրատէր մը գներ էր զանիկայ. անկէ ետեւ ալ լուր մը չեմ առած տղուս վրայ: Շատ փնտռելէն ետեւ աղջիկս ալ գտաւ, մէկ պառաւ կնկան մը քով է եղեր. բայց պառաւը որ և իցէ գնով ալ չուզեց ծախել զանիկայ: Պըտլէր իմացաւ որ Սդուարդ կ'ուզէր աղջիկս նորէն ինձի դարձունել,

ան ատեն ինձի խմաց տուաւ որ պարտապատեղը յոյս չունենամ: Սղուարդ նաւապետ էր. ինձի հետ շատ աղէկ կը վարուէր. զեղեցիկ կալուածք մ'ունէր, զիս ալ հոն տարաւ: Նոյն տարին մանչ տղայ մըն ալ ունեցայ. ս'հ, որչափ սէր ու դուժ ունէի վերան. ամենեկին շենքիկիս կը նմանէր. բայց ես միտքս որոշ դրեր էի որ անկէ ետեւ ալ տղայ չմեծցունեմ: Տասնըհինգ օրուան կարչկար զիրկս առի խեղճ տղան. աղէկ մը պաղի զինքը, և արցունքներովս թրջեցի. ետքէն քիչ մը ամփոռնի ողիք (laudanum) խմցուցի իրեն. տղան զուխը կուրծքիս դրած քնացաւ ու մէյմ'ալ չարթընցաւ: Այն ինչ լաց ու ողբ էր որ տղուս վրայ փրցուցի: Ուրիշները կարծեցին թէ սխալմամբ տուի տղուս այս մահու դեղը. բայց ես ըրածիս վրայ ոչ երբէք զղջացի, հիմա կ'իմանամ թէ շատ աղէկ ըրեր եմ եղեր: Գոնէ խեղճ տղան այս աշխարհքիս թըշուառութիւններէն ազատեցաւ. և մահուրնէ լաւագոյն ինչ բան կրնայի անոր տալ: Վրան շատ չանցաւ մաղձացաւը նորէն գուրս ելաւ, Սղուարդ նաւապետն ալ անկէ բռնուեցաւ ու մեռաւ: Անոնք որ ապրիլ կ'ուզէին՝ մահն առաւ տարաւ զիրենք, իսկ ես որ ինչուան գերեզմանին դուռը հասայ, նորէն ողջ մնացի: Գարձեալ ծախեցին զիս, և ձեռքէ ձեռք անցնելով՝ հալեցայ, մաշեցայ. ջերմն ալ վրաս հասաւ: Վերջապէս այս անպիտան մարդը

դիս զնեց ու հոս բերաւ, ուր մնացեր եմ ինչուան հիմա :

Կնիկն հոս կանկ առաւ . այրած սրտով բոլոր իր կենաց պատմութիւնը համառօտ մը պատմեց . խօսքը երբեմն Թովմասին կ'ուղղէր, երբեմն ալ ինքնիրենը կը խօսէր : Այնչափ սաստկութեամբ ու սրտաշարժ կերպով պատմեց որ Թովմաս առ ժամանակ մը վէրքերուն ցաւերը մոռցաւ . երբեմն մէկ արմընկանը կը կոթընէր, երբեմն մէկալին . իսկ Գէսսի խուցին մէջ վեր վար կը պտըտէր, սե երկայն մազերն արձակած, որ ալեաց պէս օդուն մէջ կը ծփային :

— Դու ինձի ըսիր, կրկնեց նորէն Գէսսի, թէ Աստուած մը կայ . Աստուած մը որ վերէն մեր վրայ կը նայի և այս ամէն անզգամութիւնները կը տեսնէ : Այս ինչպէս կրնայ ըլլալ : Այն վանքին մայրապետներն ալ, որոնց քով կըթութիւն առի, ինձի ստէպ վերջին դատաստանին վրայ կը խօսէին, ուր ամէն բան յայտնուի պիտի կ'ըսէին : Նոյն օրը արդեօք վրէժխնդրութիւն ալ պիտի չըլլայ :

Աշխարհք մեր և մեր որդւոց քաշածները չեն զիտեր . հոգերնին ալ չէ : Եւ սակայն ճամբան քալելու ժամանակս ցաւոց այնպիսի բեռ մը սրտիս վրայ կը կրեմ որ բաւական է բոլոր քաղաքն իր ծանրութեանը տակ ճմլելու : Շատ կը փափագէի որ տները վրաս փլչին, կամ թէ զետինը ոտքիս

տակը բացուէր ու զիս կլլէր: Այո՛, դատաստանին օրը ես ալ Աստուծոյ դիմացը պիտի ելլեմ, և պիտի բողոքեմ իմ և սողոցս մարմնով և հոգւով կորստեանը պատճառ եղողներուն դէմ:

Քանի որ օրիորդ էի՝ եռանդնոտ ու հոգեսէր էի. զԱստուած կը սիրէի և ստէպ ազօթք կ'ընէի: Իսկ հիմա դատապարտելոց մէկն եմ, սատանաները ետեէս ընկեր են ու գիշեր ցորեկ զիս կը չարչարեն: Կը մղեն զիս, կը գրգռեն զիս. ես ալ գիտեմ ընելիքս, այնպիսի տեղ մը խրկեմ զինքը՝ ուր որ արժանի է երթալու, և կարճ ճամբով. . . այս օրերս մէկ գիշեր մը, թէ և ուղենայ ալ զիս ողջ ողջ այրել:

Երկայն ու ահռելի ծիծաղ մը փրցուց, որ բոլոր այն աւերակ խուցը թնդացուց. ետքէն յանկարծ այս ծիծաղը խորին հառաչանաց ու հեկեկանաց փոխեց. գետինը փռուեցաւ վրան ջղային դող մը եկաւ: Քիչ մը ետև կարծես թէ այս կատաղութիւնը հանդարտեցաւ, կամաց կամաց ոտք ելաւ և վրան զգաստութիւն եկաւ:

— Կրնամ քեզի ծառայութիւն մը ընել, ըսաւ Թովմասին սրառկած տեղւոյն մօտենալով. նորէն սրուտ մը ջուր կ'ուզես:

Գէսսիին այս անուշ ու քաղցր կերպը ամենևին չէր միաբաներ իրեն քիչ մը առաջ ունեցած կատաղութեանը:

Թովմաս տուած ջուրը խմեց, և կարեկցելով մը անոր երեսը նայեցաւ:

— Ո՛վ խաթուն , ըսաւ , կը փափաղէի որ Անոր զիմէիք , որն որ քեզի կենդանի ջուր կրնար տալ :

— Անոր զիմէլ . ո՛ր է անիկայ , ըսաւ Պէսսի :

— Անիկայ է որուն վրայօք ինձի կարգացիր , . . . Աստուած . . . :

— Միտքս կու գայ որ անոր պատկերը խորանին վրայ տեսեր եմ տղայութեանս ատեն , ըսաւ Պէսսի , ու անշարժ աչուրնե-րուն վրայ տրտմութեան քօղ մը պատեց . բայց անիկայ հոս չէ . հոս ուրիշ բան չի կայ , բայց եթէ անօրէնութիւն ու յուսահատութիւն անվերջանալի , ըսաւ ձեռքը կուրծքին վրայ դնելով , կարծես թէ սրտին վրայէն ծանր բեռ մը կ'ուզէր վերցունել որ զինքը կը խզդէր :

Թուվմաս կ'ուզէր նորէն խօսիլ , բայց անիկայ իշխանական ձևով մը լռութիւն հրամայեց անոր :

— Մի խօսիր , ըսաւ , նայէ որ կրնաս նէ քիչ մը քուն ըլլաս :

Ետքէն ջուրը քովը մօտ դնելով ու անկողնոյն վրայ զինքը կրցածին չափ տեղաւորելով , Պէսսի ձգեց անկէ հեռացաւ .

ԳԼՈՒԽ ԼԵ .

ԲՃԺԱՆՔ .

Արկրիին տան հասարակաց ժողովատե-
 ղին ընդարձակ սրահ մ'էր . ուր խոշոր վա-
 ոարան մ'ալ կար : Ատենով այս խցիս պա-
 տերը դարգարուն թղթերով պատած էին ,
 որոնք հիմա աղտոտած ու սեցած պատառ
 պատառ եղեր էին և պատերէն վար կա-
 խուեր էին : Բորբոսի ու աղտեղութեան
 վատառողջ ու անախորժ հոտ մը կը բուրէր
 ամէն կողմանէ , դունաւոր թղթերուն վրայ
 տեղ տեղ կաւիճով բաներ դրուած , տեղ
 տեղ ալ երկայն բարակ հաշիւներ ըրած
 էին , իբր թէ մէկն հոն թուաբանական
 գործողութիւններ կատարած ըլլար : Վա-
 ոարանին մէջ ալ քանի մը վառած ածուխ-
 ներ կային , թէպէտ օդը ցուրտ չէր , բայց
 իրիկունները այս խցիս օդը միշտ թաց ու
 դով կ'ըլլար . բաց ասկէ Արկրի ծխախոտը
 վառելու և բօնչի ջուրը տաքցընելու հա-
 մար կրակի կարօտութիւն ունէր : Ածու-
 խին կարմրագոյն լոյսը այն խցին մէջ ե-
 դած խառնափնդորութիւնը կը լուսաւորէր :
 Հոն ամէն բան կը գտուէր , ձիու թամբեր ,
 սանձեր , ձիու տեսակ տեսակ կազմուածք-
 ներ ասղին անդին ցրուած սիւռուեր էին .
 ասոնցմէ զատ այն շներն ալ , որոնց վրայ
 առաջ խօսեցանք , այս խառնակութեան

մէջ կապուած էին , և զանազան դիրքերով
գետինն ընկեր պառկեր էին :

Լըկրի գաւաթ մը բօնչ պատրաստելու
եանէ էր . և ձեռքը՝ ծակ ու բերանը կո-
տրած աման մը առած տաք ջուր լեցունե-
լու ատեն , քթին տակէն ալ կը մրմնար .

— Անիծած Սամպոն պատճառ եղաւ ին-
ձի որ նորեկ գերիններու հետ խըստու-
թեամբ վարուիմ : Այն մարդը շարաթէ մըն
ալ չկրնար ոտք ելլել աշխատիլ . և եկուր
նայէ որ բամբակ ժողվելու ամենէն հար-
կաւոր եզանակն ալ հիմայ է :

— Հրամներ ես , ամենեին անիկայ ալ
քեզի նման է , ըսաւ ձայն մը աթոռին ե-
տեէն :

Ասիկայ Քէսսին էր , որ Լըկրիին ինքն
իրեն խօսելու ժամանակը կամացուկ մը
ներս մտեր էր ու աթոռի մը ետեէն մտիկ
կ'ընէր :

— Ա՛հ , դո՛ւ ես , դիւահարած կնիկ . ինչ
նորէն եկար :

— Հրամներ ես , նորէն եկայ , պատաս-
խանեց Քէսսի ցրտութեամբ . որպէս զի
բոլոր ուղածներս կատարեմ :

— Ա՛լ խելքէդ հանէ , խենդ . ես ըսածս
զիտեմ : Կամ ան է որ խելքդ զլուխդ կը
ժողվես , կամ չէ նէ գերեաց բնակութիւնը
կ'երթաս ու կ'ուտես , կ'աշխատիս :

— Բիւր անգամ կ'ընարեմ գերեաց բնա-
կութեան ամենէն ազատ ծակին մէջ բնա-
կիլ , բան թէ հոս քու ոտքիդ տակը :

— Ուզես չուզես նորէն ոտքիս տակն
ես, սրտասխանեց Լըկրի Գէսսիին դառ-
նալով՝ այլանդակ ծիծաղով մը . և այս բա-
նիս վրայ շատ զոհ եմ: Ուստի քովս նըս-
տէ, ու խօսք հասկըցիր, ըսաւ Լըկրի Գէս-
սին թեէն բռնելով:

— Սիմոն Լըկրի, զգոյշ կեցիր, պոռաց
կինը այնպիսի բարկացայտ աչուրներով ու
կատաղի նայուածքով մը, որ մարդը սար-
սափեցաւ: Այդպէս կը վախնես ինձմէ, Սի-
մոն, կրկնեց անվախ կերպով մը, և իրա-
ւունք ունիս: Աղէկ զգուշացիր վրադ, վասն
զի փորս սատանայ մտած է:

Այս վերջի խօսքերս Գէսսի անոր ա-
կանջէն վար սուր ձայնով մը ըսաւ:

— Գնա, կորսուէ ասկէ . իրացունէ
փորդ սատանայ մտեր է, պոռաց Լըկրի
դանիկայ մէկզի հրելով և շփոթած չորս զին
նայելով: Վերջը կերպը փոխելով . ինչո՞ւ
համար, Գէսսի, ըսաւ, առջինին պէս
մէկմէկու բարեկամ պիտի չըլլանք:

— Առջինին պէս բարեկամ ըլլանք . . .
կրկնեց Գէսսի դառնութեամբ: Սրտին
սաստիկ այլայլութենէն խօսքը բերանը
մնաց. շատ մը տխուր զգացմունքներ սիր-
տը ձմկեցին:

Գէսսի Լըկրիի վրայ միշտ ազդեցութիւն
ունեցեր էր. վասն զի զօրաւոր և կրիւք
վառեալ կին մը ամենէն անբան մարդուն
վրայ ալ մեծ ազդեցութիւն ունի: Բայց
քանի մը ատենէ՛ի վեր էր որ զիւրազրդիւ

բնութիւն մը ստացեր էր , և օր աւուր վըրայ ալ չէր կրնար տանել դերութեան պըժգալի լծոյն , և իրեն այս դիւրագրգռութիւնը երբեմն կատաղի փախածութեան կը փոխուէր : Ասով Լըկրի աւելի վախնալ սկսեր էր անկէ , վասն զի ինքն ալ իր տխմար ու տղէտ բարքովը՝ խենդերէն աւելորդապաշտական վախ մը ունէր : Երբոր Լըկրի Նմմէլինան տուն բերաւ , Քէսսիին վշտահար սրտին մէջ թաղուած կանացի բոլոր զգացմունքները մէկէն կէս մարած ածուխի պէս բորբոքեցան , և ան աղջկան կողմն ելաւ . ասով Քէսսիին ու Լըկրիին մէջ սաստիկ կռիւ մը ծագեցաւ . այնպէս որ օր մըն ալ Լըկրի բարկութեան ատենը սպառնացաւ Քէսսիին որ եթէ հանդարտ չկենայ՝ զինքն ալ մէկալ գերիներուն հետ մէկտեղ դաշտը կը խրկէ աշխատելու : Քէսսի արհամարհական խրոխտմամբ մը ըսաւ թէ սրատրաստ եմ՝ դաշտերուն մէջ աշխատելու . և իրօք ալ օր մը գնաց աշխատեցաւ , ինչպէս որ տեսանք , անոր սպառնալիքներն արհամարհելու համար : Բոլոր օրը Լըկրիին խելքը զլուխը չէր , վասն զի այս կինն այնպիսի ազգեցութիւն մ'ունէր վրան՝ որ չէր կրնար ինքը զինքն անկէց ազատել : Երբոր ալ իր կողովը կշիռքին վըրայ դրաւ , Լըկրի կը կարծէր թէ զուցէ Քէսսի քիչ մը կակղցած ըլլայ , անոր համար ալ կէս մը ընտանեկան , կէս մ'ալ արհամարհական խօսք մը նետեց անոր ,

բայց Գէսսի դառն արհամարհանօք պատասխան տուաւ :

Եւ երբոր խեղճ Թովմասին ալ տրուած անգութ պատիժը տեսաւ՝ սրտին դառնութիւնը աւելի շատցաւ, և ուրիշ բանի համար Վըկրիին ետևէն չէր եկած, բայց եթէ անոր անգթութիւնը յանդիմանելու :

— Խնդրեմ, Գէսսի, քիչ մը աւելի վայելուչ կերպով վարուիս հետս :

— Կը յանդգնիս հետս վայելուչ կերպով վարուէ ըսելու . . . : Ըրածդ չէս զիտեր : Քիչ մը գութ չունէիր քու զիական բարոցդ սանձ մը դնելու . և խնայելու քու լաւագոյն գերիներէդ մէկուն, ու այս վիճակին մէջ չձգէիր, ան ալ այնպիսի ատեն մը որ աշխատաւորի կարօտութիւն ունիս :

— Խենդութիւն էր ըրածս, ըսաւ Վըկրի. բայց որովհետև ան մարդուն ալ պընդազլխութիւնը բռնեց, ես ալ հարկադրեցայ զինքը խոնարհեցունել :

— Գիտցած ըլլաս որ դու դանիկայ խոնարհեցունելիք չունիս :

— Ի՞նչ, ես զինքը պիտի չկարենամ խոնարհեցունել, ըսաւ Վըկրի բարկութեամբ ոտք ելլելով. շատ կ'ուզէի այս բանս տեսնել. ինքն առաջինը պիտի ըլլայ որ ինձի դէմ դրած ըլլայ : Կամ ան է որ կը խոնարհի, կամ չէ նէ բոլոր ոսկորները կը ջախջախեմ :

Այս միջոցիս դուռը բացուեցաւ ու Սամ պոյ ներս մտաւ, և դտէրը բարեկեցով ա-

ուաջ եկաւ ու թղթի մէջ պլլած բան մը աւոր ձեռքը տուաւ :

— Ի՞նչ բան է , շան լակոտ , ըսաւ Լըկրի :

— Յուսութուլունք մըն է , տէր իմ :

— Ի՞նչ :

— Այնպիսի բան մըն է որ կախարդները սներուն կու տան , որով ամենեին ծեծին ցաւը չեն իմանար : Թովմաս ալ ասիկայ սև ժապաւինով մը վիզն էր անցուցեր :

Լըկրի ալ ուրիշ անզգամ ու անզութ մարդկանց պէս շատ աւելորդապաշտ էր , թուզթն աուա ու դողդողալով բացաւ :

Մէջէն արծաթէ տուլար մը ելաւ , և փունջ մ'ալ երկայն ու ոսկեթել մազեր , որոնք կարծես թէ կենդանութիւն մը զգալով Լըկրիին մատուրներուն սրբուեցան :

— Կրողը տանի , պոռաց յանկարծ ուտուրները գետին զարնելով , ու քաշեց մատուրներէն դուրս հանեց մազերը , որոնք կարծես թէ մատուրները կ'այրէին : Կորսունցուր սըւոնք , շուտ կրակը նետէ այրէ , կրկնեց կրակարանին մէջ նետելով : Ինչո՞ւ համար աւիր ինձի բերիր :

Սամպոյ ապշած բերանը բաց անչարժ մնաց , և Գէսսի որ դռնէն դուրս ելլելու վրայ էր՝ կանկ առաւ և սկսաւ զարմանալով մը Լըկրիին երեսը նայիլ :

— Չըլլայ թէ մէյմ'ալ այսպիսի սատանայական բաներ ինձի բերես , ըսաւ Լըկրի բուռը ցուցընելով Սամպոյին , որն որ վա-

խէն դէպ 'ի դուռ վաղեց : Լըկրի ալ տուլարն առաւ սրատուհանէն դուրս նետեց :

Սամսոյ դարմացաւ թէ ինչպէս Լըկրիին ձեռքէն փախաւ . երբոր դուրս ելաւ , Լըկրի այսպէս սաստիկ վախ ցուցընելուն վերայ ամէցած ու շփոթած աթոռին վրայ նըստաւ սկսաւ բօնչ խմել :

Գէասի ալ դռնէն դուրս ելաւ , և զնաց խեղճ թովմասին քիչ մը օգնութիւն ընելու , ինչպէս նախընթաց զլխին մէջ պատմեցինք :

Բայց Լըկրիին վրայ ինչ եկաւ : Այն ոսկեփայլ մաղերուն փունջը ինչո՞ւ այնպիսի վախ մը ձգեց այդ մարդուն վրայ , որ ամէն տեսակ անգթութեանց վարժ էր : Այս բանիս պատասխան տալու համար հարկ է որ մէյմը ետ դառնանք ու Լըկրիին վարքը քննենք : Ո՛րչափ ալ անգուժ ու ցոփ ըլլայ հիմայ այս անզգամ մարդը , ատենով բարեպաշտ մայր մը զինքը աղօթքներով ու հոգևորական երգերով զրկին մէջ օրօրեր էր . իրեն այս այրած ճակատը Աւաղանին սուրբ ջրովը զովացեր էր : Տղայութեան ատենը զեղեցիկ մաղերով կնիկ մը ձեռքէն բռնած զինքը կիրակի օրեր ժամ կը տանէր աղօթք ընելու : Նոր-Անգղիոյ խորերը այն բարեպաշտ մայրը այս մէկ հատիկ տղուն վրայ անբաւ խնամք ցուցըցեր էր , և անդու աղօթքով մեծցուցեր էր զինքը : Հայրը խըստասիրտ մարդ մ'էր , որուն վրայ այս աղնիւ կինը անպատմելի սէր ցուցըցեր էր : Իսկ Լըկրիին հօրը հետևեցաւ :

Բնութեամբ կրակոտ , անկարգ ու խիստ
ըլլալով , մօրը բոլոր խորհուրդներն ար-
համարհեց , և ոչ անոր խրատուցն ականջ
կը դնէր : Շուտ մը զինքը թողուց , և դնաց
ծովերուն վրայ իրեն բազդ մը փնտռելու
ելուզակութեամբ : Մէկ անգամ միայն
տուն դարձաւ , ան ատեն իր մայրը , այն
եռանդուն սրտովը որ կարօտ է սիրելու և
իրեն սիրոյն առարկայ կը փնտռէ , շատ ե-
տեէ եղաւ , աղաչեց սրադատեց որ այս
կորստեան ճամբէն ետ կենայ , որպէս զի
հողին յախտենական դատապարտութեան
տակ չինկնայ :

Այն օրը Լըկրիին համար շնորհաց օր
մ'էր . բարի հրեշտակները զինքը կը կան-
չէին , ինքն ալ անոնց ետեէն երթալու վը-
րայ էր , և Աստուծոյ ողորմութիւնն ալ
ձեռքն երկընցուցեր էր : Սիրտը շարժեր
էր . և ներսը պատերազմ կար . . . բայց չա-
րութեան ոգին յաղթանակեց . իր անոպայ
բարուցը բոլոր ուժովը իր խղճմտանքին
գրգմանցը դէմ դրաւ : Միտաւ ինքզինքը
նորէն կերուխումի տալ , և հայհոյել , և ա-
ռաջինէն աւելի անկարգ և անբարի կեանք
մը անցունել : Մէկ իրիկուն մը մայրը , որ
սրտին յուսահատութենէն մահուան դուռն
հասեր էր , անոր ոտքն ինկաւ . անիկայ ալ
մէկ զի հրեց խեղճ կինը , մարած գետինը
փռեց , և հայհոյելով ու անիծելով ելաւ
դէպ 'ի նաւը փախաւ : Այս սարսափելի
գիտուածէս ետե , առաջին անգամն որ Լը-

կրի մօրը վրայ լուր առաւ նէ իրիկուն մըն էր, երբոր արբեցութեան մէջ ընկղմեր էր, զինով ընկերներն ալ չորս զին առած: Թուղթ մը բերին իրեն. բացաւ ու մէջէն մազերու երկայն փունջ մ'ելաւ և մատուրներուն պըլլուեցաւ: Այս թուղթն իրեն կը ծանուցանէր թէ մայրը մեռեր է, և թէ մեռնելու ատենը զինքն օրհներ է ու իրեն թողութիւն տուեր է:

Տեսակ մը չարէն սարսափիլ մը կայ որ ամենէն քաղցր ու ամենէն սուրբ բաներուն ալ ահաւոր ու սոսկալի կերպարանք մը կու տայ: Գալկահար ու սիրասուն մօր մը յիշատակը, որ այն ահաւոր վայրկենին զինքը կ'օրհներ ու իրեն թողութիւն կու տար, մեղաց զիւէն այս խստացեալ սրտին վրայ ուրիշ տպաւորութիւն չըրաւ բայց եւ թէ վերջին դատաստանին սարսափը ու յաւիտենական դատասպարտութեան յիշատակը միտքը ձգեց: Կատաղած՝ մազերը ու նամակը կրակը նետեց, և երբոր անոնց խանձելու հոտն առաւ և անոնցմէ ելած բոցը տեսաւ, չկրցաւ չսոսկալ յաւիտենական կրակը մտածելով: Չանաց որ խմելով այս տխուր յիշատակները մտքէն խլէ ու դուրս վըրնտէ, բայց շատ անգամ զիչերները, այն խաղաղական պահուն, որ բռնի ամպարշտին սրտին վրայ ալ իր խաղաղութիւնը կը տարածէ, իր գալկահար մայրը կը տեսնէր անկողնոյն քով կեցած, և այն մազերուն փունջը մատուրներուն պըլլուի-

լը կը զգար : Այն ատենն պաղ քրտինք մը երեսը կ'իջնէր, և սարսափած անկողնէն դուրս կը ցատքէր : Դու որ մի և նոյն Աւետարանին մէջ կարգալով կը զարմանաս՝ թէ Աստուած բոլորովին սէր է, և միանգամայն հուր ծախիչ է, հիմայ կրնաս տեսնել որ չարութեան մէջ արմատացած հոգոյ մը համար ամենէն կատարեալ սէրն ալ ամենէն սարսափելի տանջանքը կ'ըլլայ, կնիք և վճիռ անդուիթ յուսահատութեան :

Ուստի երբոր Սամսոյին բերած մազերը տեսաւ Լըկրի՝ նորէն առջի յիշատակները միտքը նորոգուեցան ու կատղած,

— Կրողը տանի զինքը, մրմռաց բօնը պուտ պուտ խմելով . ուսկից ալ գտաւ այդ բանդ : Ի՞նչպէս կրնմանի այն . . . : Կը կարծէի թէ բոլորովին մոռցած ըլլամ : Ի՞նչ դժուար է եղեր մոռնալը . . . : Բայց ինչո՞ւ հոս մինակ մնացեր եմ : Երթամ Եմ մէլինան հոս կանչեմ . անիկայ զիս կ'ատէ, բայց հոգ չէ . բռնի կ'առնեմ կը բերեմ :

Լըկրի ընդարձակ գաւիթ մը մտաւ, ուր խխնջածն սանդուխ մը կար որ դէպ 'ի վեր կը հանէր . այս սանդուխը ատենով շատ փառաւոր էր, հիմայ երեսէ ձգած, աղտոտ էր . աստիճաններուն վրայ սնտուկներ զըրած և յարդի փշրանքներով լեցուած էին : Լուսնին զեղնորակ լոյսն ալ տանը վրայի պատառուածքէ մը ներս զարկեր էր . այն անդոյն օդն ալ ցուրտ ու անառողջ էր :

Լըկրին սանդխին ոտքը կանկ առաւ և

երգելու ձայն մը լսեց . իրեն անսովոր բան մ'երեցաւ . և այսպիսի հին ու տխուր տան մը մէջ՝ ցնորք կարծեց . թերևս իրեն արդէն այլայլած ջղերն ալ այսպիսի տպաւորութեան մը օգնեցին : Ուստի սկսաւ մտիկ ընել :

Մէկ սուր ու տխուր ձայն մը գերեաց մէջ սովորական եղած այս հետեւեալ երգս կ'երգէր .

Ո՛հ , ո՛ր շարուն , և որպիսի դառն ողբուն ,
Յորժամ Քրիստոս նաոցի դատել զազգ մարդ
(կան .

— Կրողը տանի , ըսաւ Լըկրի , Եմմէլինան է . հիմա կ'երթամ զինքը կը խղզեմ : Էմ , Էմ , պոռաց կերկերեալ ձայնով մը : Բայց արձագանգը միայն անոր վրայ ծիծաղելով մը պատասխան տուաւ : Իսկ այն անուշ ձայնը իր երգն առաջ կը տանէր :

Բաժանեացիև որդիք ի հարց ,
Բաժանեացիև դատերք ի մարց ,
Բաժանեացիև ի յաշտեան .

Ետքը նորէն այն առջի կտորը աւելի որոշ ու աւելի բարձրաձայն որոտաց այն պարապ սրահներուն մէջէն :

Ո՛հ , ո՛ր շարուն , և որպիսի դառն ողբուն
Յորժամ Քրիստոս նաոցի դատել զազգ մարդ
(կան .

Լըկրի չկրցաւ առաջ երթալ . ինքը զինքը կ'ուտէր, բայց վրան սլաղ քրտինք մ'իջաւ . և վախէն սիրտը կը նետէր . աչքին ճերմակ բան մը կ'երևար որ զիմացի խուցը մտաւ . և մտածելով որ չըլլայ թէ մօրն ուրուականն ըլլայ տեսածը՝ սարսափէն մազերը տնկուեցան, և ահով դողով նորէն առջի խուցը դարձաւ :

— Մտքէս կ'անցնի, ըսաւ ինքնիրեն՝ կրակին քով նստելով, որ այդ մարդը հանդիստ թողում: Բայց այն անիծած թղթին ինչո՞ւ ձեռք դպուցի . կարծես թէ դիւթեցայ: Ան թղթին դպչելէս ետև վրաս սլաղ քրտինք մ'եկաւ . սիրտս ալ ահու դողի մէջ ինկաւ: Ուսկէ ալ գտեր է այն մազերը . վասն զի ես զանոնք կրակը նետեր էի, որոշ միտքս կու գայ որ ես ձեռքովս այրեցի զանոնք: Շատ կարդէ դուրս բան կ'երևայ որ այն մազերը նորէն յարութիւն առած ըլլան:

Ա՛հ, Լըկրի, այն մազերուն փունջին վրայ դիւթական զօրութիւն մը կար . և ահորամէն մէկ թելը քեզի համար ահի և երկիւղի մէյմէկ բժժանք էին, որով ամենակարողն Աստուած անգութ ձեռուրներդ կը կապէր որ անսպասուար արարածոց արիւնը չմտնես:

— Չե՞ղ տեսնեմ, ըսաւ ոտուրները զետին զարներով ու շներուն սուլելով. ձե՞գ տեսնեմ արթընցէք ելէք, ու ինձի ընկերութիւն ըրէք:

Քայց շները քունէն ծանրացած աչուր-
նին հազիւ բացին չրացին՝ նորէն գոցե-
ցին :

— Երթամ Սամալոն ու Քուխմալոն կան-
չեմ, որ ինձի բան մը երդեն, ու դիմացս
սլար մը բռնեն, որպէս զի այս զարհուրե-
ցուցիչ խորհուրդները մտքէս ելլեն, ըսաւ
Լըկրի և զլխարկը դրած բակն իջաւ ու
փող մը փչեց, որով սովորութիւն ունէր
այս երկու սներն իրեն կանչելու :

Շատ անգամ Լըկրի երբոր սաստիկ զը-
ւարթացած կ'ըլլար՝ այս իրեն արժանաւոր
երկու պաշտօնեաները խուցը կը կանչէր,
և անոնց քանի մը գաւաթ օղի տնկել տա-
լէն ետև կը հրամայէր որ երդեն, սլարեն
կամ թէ իրարու հետ կռուին, ալ ինչ որ
խելքին կը փչէր նէ անոնց կատարել կու
տար :

Կէս զիշերը գրեթէ երկու ժամ անցեր
էր, Գէսսի ալ Թովմասին քովէն կը դառ-
նար, որ այն խեղճին օգնելու գացեր էր .
երբոր լսեց ասոնց պոռալու, պոռչալու
ձայնը և դիւահարած երդելնին ու շներուն
հաչելը՝ բակին սանդուխներէն քանի մ' ոտք
վեր ելաւ ու պատուհանի մը ծակէն այս
զժոխացին տեսարանն սկսաւ դիտել :

Լըկրի ու իր երկու արբանեակները վեր-
ջին աստիճանի զինովցած կ'երդէին, կը
պոռային . աթոռները տակն ու վրայ կ'ը-
նէին, և իրարու վրայ կ'ելլէին կ'իջնէին ու
լման ամէն տեսակ սլժղալի ու անկարգ
չարժմունքներ կ'ընէին :

Գէասի ձեռուրները պատուհանին կը թընցուցած ուշի ուշով դասոնք 'կը զխտէր : Նոյն միջոցին աչուրներուն վրայ վշտաց , արհամարհանաց ու դառնութեան քօղ մը իջաւ , ու շխտակ դէպ 'ի Եմմէլինային խուցը գնաց :

ՔԼՈՒԽ ԼԶ .

Եմմէլինա և Գէասի .

Գէասի ներս մտաւ , և տեսաւ որ Եմմէլինա խուցին մէկ անկիւնը քաշուեր նստեր էր . և վախէն երեսը դոյն չկար : Երբոր ոտնաձայն լսեց խեղճ աղջիկը վախէն վեր ցատքեց , բայց տեսնելով որ Գէասին էր մէկէն զիմացը վազեց ու ձեռքէն բռնեց :

— Ս'հ , դու ես Գէասի , ըսաւ . ի՞նչպէս հանդէպաւ սիրտս երբոր տեսայ զքեզ : Վախէս կը դողայի թէ չըլլայ որ . . . : Ո՛հ , չես զիտեր թէ բոլոր այս գիշեր վարի խուցը ինչ դժոխային աղաղակներ կային :

— Գիտեմ , գիտեմ , ըսաւ Գէասի տխուր կերպով , ես ալ շատ անգամ լսեր եմ :

— Ո՛հ , Գէասի , ըսէ ինձի , չենք կրնար ինքզինքնիս այս տեղէն մէյմը դուրս ձգել : Ո՛ր կ'ուզէ նէ ըլլայ , հոգս չէ . ճահիճներու մէջ ըլլայ , օձերու մէջ ըլլայ : Չե՛նք կրնար տեղ մը փախչիլ :

— Գերեզմանէն զատ ուրիշ տեղ չենք կրնար գտնել , ըսաւ Գէասի :

— Ամենեին չե՞ս փորձած :

— Ուրիշները տեսեր եմ որ փորձեցին , բայց ինչ վատրկեցան . . .

— Ես աւելի յանձն կ'առնում ճահիճներու մէջ ապրիլ ու ծառերու կեղև կրծել քան թէ հոս բնակիլ : Ես օձերէ չեմ վախեր , և աւելի կ'ուզեմ որ քովս օձ մը ըլլայ քան թէ այդ անպիտան մարդը , կրկնեց Եմմէլինա :

— Հոս քեզի պէս մտածողներ շատ զբտուեր են , ըսաւ Գէսսի : Բայց դու չես կրնար ճահիճներու մէջ բնակիլ . շները մէկէն չորս դիզ կ'առնուն ու նորէն հոս կը բերեն . ան ատենը . . .

— Ինձի ինչ պիտի ընեն , ըսաւ խեղճ աղջիկը անձկութեամբ մը երեսը նայելով :

— Աւելի ան հարցուր թէ արդեօք ինչ չեն կրնար ընել . Անդիլեան ելուզակներուն մէջ մեծցեր է այդ անպիտան մարդը : Թէ որ իմ ամէն տեսած բաներս լսէիր , ու ինչ որ իները երբեմն մեզի կը պատմէ իբր թէ զմեզ զուարճացունէ՝ զիշերները քունդ չէր տաներ : Ես այնպիսի ազաղակներ լսեր եմ որ շաբաթներով ահանջիս մէջ խօսեր են : Գերեաց բնակութեան մօտերը ծառ մը կայ , կէս մը այրած , որուն արմատը տխրազոյն մոխրով մը ծածկուած է : Որու որ կ'ուզես հարցուր թէ ինչ արդեօք հանդիպեր է հոն . և տես թէ բերաննին առաջ կ'երթայ քեզի պատմելու :

— Տէ՛ր Աստուած , ինչ ըսել կ'ուզես :

— Ասկէ աւելի չեմ կրնար զրուցել , մտքէս անցընելու ալ կը սարսափիմ : Ես քեզի ըսի , Աստուած զիտէ թէ ինչ պիտի տեսնենք վաղը , թէ որ այն խեղճ Թովմաս սը նորէն իր մտացը վրայ պնդէ կենայ :

— Այդ ինչ սարսափելի բաներ կան եղեր , ըսաւ Եմմէլինա գոյնը մեռելի պէս նետած : Ո՛հ , Քէսսի , ըսէ ինձի , ես ինչ պիտի ընեմ :

— Ի՛նչ որ ես ըրի : Կրցածդ ըրէ . տեղի տուր բռնութեան , անիծելով ու ատելով զբռնաւորը :

— Ետե՛ս ինկեր է որ իր գարշելի օղիէն ես ալ խմեմ , ըսաւ Եմմէլինա . ես այնպիսի բան ընելէն կը սոսկամ :

— Աղէկ կ'ընէիր թէ որ խմէիր , ըսաւ Քէսսի : Ես ալ քեզի պէս կը սոսկայի խըմելու , իսկ հիմա առանց օղիի չեմ կրնար կենալ : Ի՛նչ ընեմ պէտք է բան մը խմել : Գու ալ խմելու ըլլաս նէ՛ վիճակիդ դառնութիւնը այնչափ չես զգար :

— Մայրս ինձի ապըսպըրեր է որ ոչ երբէք այսպիսի բաներ կենացս մէջ բերանս առնում , ըսաւ Եմմէլինէ :

— Քու մայրդ . . . քու մայրդ քեզի այնպէս ապսպըրեր է , կրկնեց Քէսսի մայր բառին վրայ սրտի դառնութեամբ մը կանկ առնելով : Բայց ինչ բանի կու գան մարց այսպիսի պատուէրները . քու վիճակդ ծախուիլ ու զնուիլ չէ՞ , և հոգիդ ալ զքեզ զնուղին չէ՞ : Այսպէս է աշխարհքիս ընթացքը ,

հաւատա ինձի . խմէ օղին , խմէ որչափ որ կրնաս , ասով միայն կրնաս ցաւերդ ու վիշտերդ քիչ մը մոռնալ :

— Ո՛հ , Քէսսի . դու զոնէ դուժ ունեցիր վրաս :

— Քուժ ունենամ վրադ . ինչ միթէ վրադ դուժ չունիմ . միթէ ես ալ քեզի նըման աղջիկ մը չունիմ : Աստուած զիտէ թէ հիմա ո՛ր է և ինչ եղեր է : Ինչ ճամբէ որ իրմէ առաջ իրեն մայրը դնաց , ինքն ալ նոյն ճամբէն կ'երթայ , և վաղը մէկալ օր իրեն տղաքն ալ նոյն ճամբէն պիտի երթան : Մեր վրայ եղած անէծքը յաւիտեան վերջ պիտի չունենայ :

— Երանի՛ թէ և ոչ իսկ ծնած ըլլայի , ըսաւ Եմմէլինա :

— Ես ալ նոյն բանը փափագեր եմ , ըսաւ Քէսսի . և հիմա ալ կը փափագիմ : Թէ որ սիրտ ընէի՝ ինքզինքս կը սպաննէի , կրկնեց Քէսսի յուսահատ աչուրներով զետին նայելով :

— Անճնասպանութիւնը մեծ մեղք է , ըսաւ Եմմէլինա :

— Չեմ՝ զիտեր թէ ինչո՞ւ մեծ մեղք պիտի ըլլայ : Աւելի մեծ մեղք չէ՛ն կենդանի մնալով՝ մեր ամէնօրեայ ըրած գործողութիւնները : Բայց վանքն եղած ժամանակս մայրապետները ինձի այնպիսի բաներ ըսեր են որ մահուանէ զիս կը փախցունեն : Թէ որ մեզի համար ամէն բան լմընցած ըլլայ , ան ատեն . . . :

Եմմէլինա երեսը դարձուց ու ձեռուրնե-
րովը գոցեց :

Մինչդեռ այս երկուքը կը խօսակցէին ,
Լըկրի իր դիւական դուարձութիւններէն
յոզնած , խորունկ քուն մտեր էր : Սովո-
րաբար Լըկրի այսչափ չէր խմեր , կազ-
մուածքն ալ ուժով ըլլալով շատ կը վեր-
ցունէր , այնպէս որ իրեն խմածին կէսը
աւելի փափուկ կազմուածք ունեցողի մը
չատ փնաս կրնար տալ . բայց ինքը իր խո-
րին խոհեմութեամբը կը զգուշանար որ իր
զգայական ախորժակը մտացը վրայ չյաղ-
թէ , ուստի այնչափ կը խմէր որ ինքը զին-
քը չկորսունցունէ :

Սակայն նոյն իրիկունը մտքին մէջի յի-
շատակները ու խղճին խայթոցները մարե-
լու համար , սովորականէն աւելի խմեր էր ,
այնպէս որ իր սե արբանեակները ճամբե-
լէն ետե , աթոռի մը վրայ ինկաւ փոռե-
ցաւ ու խոր քուն մտաւ :

Ո՛հ , չարագործին հողին ինչպէս կը
յանդղնի անրջոց խորհրդաւոր աշխարհքն
ուղք կոխել , որուն անորոշ սահմանները
յաւիտենական դատաստանին եզերքները
կը մօտենան : Լըկրի երազ մը տեսաւ : Խո-
րունկ ու տազնապողական քնոյն մէջ տե-
սաւ որ քօղով ծածկուած մէկը դէպ 'ի իրեն
մօտեցաւ և ցուրտ ու թեթե ձեռքը իրեն
ուսին վրայ դրաւ : Լըկրի մակաբերեց ա-
նոր սով ըլլալը , թէ և քօղով ծածկուած ըլ-
լար , և վախէն սկսաւ դողալ : Իրեն այն-

պէս կու գար որ այն կրակը նետած մաղե-
րուն փունջը նախ մատուրներուն կը պը-
լուէր և ետքէն սկսաւ վիզը պլլուիլ ու սխ-
մել, և այնպէս սխմել որ շունչը բռնուե-
ցաւ : Ահանջին ալ այնպիսի ձայներ կու
գային որ վախէն վրան սլաղ քրտինք իջաւ :
Վերջէն յանկարծ ինքը զինքը գահավիժի
մը եզերքը գտաւ, ուր ամէն ուժովը կը
տապըլտըկէր դէմ դնելու խել մը սև ձեռ-
քերու, որոնք կը ջանային զինքը այն խոր-
խորատին յատակը զլորելու. ետևէն Գէս-
սին եկաւ ու սկսաւ ինքն ալ մղել : Նոյն մի-
ջոցին այն ահաւոր քողարկեալ ողին նո-
րէն երևցաւ, քողը պատառեց, երեսը բա-
ցաւ, և ահա իր մայրն էր, բայց կոնակը
դարձուց որդւոյն. ինքն ալ խորխորատին
յատակը զլորեցաւ. և զլորելու ատեն խառ-
նածայն շփոթութիւններ, հեծութեան ձայ-
ներ, և սատանայից ծիծաղելու աղաղակ-
ներ կը լսէր . . . : Ասոր վրայ արթընցաւ
Լըկրի :

Վարդամատն ու խաղաղական արշալոյ-
սը իրեն խցին մէջ ալ ծագեր էր : Առաւօ-
տեան աստղը, ճառագայթարձակ հաստա-
տութեան բարձրէն իր սլայծառ ու ջինջ ա-
չուրներովը կարծես թէ այս մեղաւոր մար-
դը կը դիտէր : Ո՛հ, այն ինչ զովութիւն է,
այն ինչ սլայծառութիւն է որ իւրաքանչիւր
օր հետը կը բերէ : Կարծես թէ անմիտ մահ-
կանացուին կ'ըսէ. « Ահաւասիկ քեզի օր մըն
ալ. յախտենական փառաց համար սլա-

տերազմէ» : Այս ձայնս ամէն տեղ կը լսուի, ամէն մարդ կը հասկընայ, թէ և այլևայլ լեզուներ գտուին աշխարհքիս վրայ . բայց այս խրոխտ ու չար մարդս չհասկըցաւ . բերանը անիծիւք և հայհոյութեամբք արթընցաւ : Նորածին աւուր հանապազօրեայ պայծառութիւնը և հրաշալիքը՝ իրեն վրայ արդեօք ինչ ազդեցութիւն կ'ընէր : Այն սրբաւիայլ աստղը, զորն որ Որդին Աստուծոյ իրեն նշանակ ընտրեց . Աստղ առաջ տեսն, արդեօք իրեն վրայ ինչ տալաւորութիւն կ'ընէր : Անբանի նման այս ամէն բանս կը տեսնէր ու չէր ըմբռներ, և դողդոջելով ոտք ելաւ ու դաւաթ մը օղի լեցուց և կէսը տնկեց :

— Դժոխային զիշեր մը անցուցի, ըսաւ Քէսսիին որ նոյն միջոցին դիմացի դռնէն ներս կը մտնէր :

— Ասկէ ետև դեռ շատ ասոր նման զիշերներ պիտի անցունես, պատասխանեց Քէսսի արհամարհանօք :

— Հէ . ինչ ըսել կ'ուզես, լիբբ աներես :

— Այս օրերս կ'իմանաս, կրկնեց Քէսսի . հիմա, Սիմոն, իմ մէկ խորհուրդս մը տիկ ըրէ :

— Քու խորհուրդդ մի' . . . . ինչ, կրողը տանի զքեզ ալ խորհուրդդ ալ :

— Թէ որ ինձի մտիկ կ'ընես, պատասխանեց Քէսսի անայլայլակ կերպով ու խուցը քիչ մը կարդի դնելով, աղէկ կ'ընես թէ որ քիչ մը թովմասն հանդիստ թողուս :

— Քեզի ինչ :

— Ինձի ինչ . իմ փոյթս ալ չէ , քեզի համար կ'ըսեմ : Վասն զի կը զարմանամ թէ ինչպէս հազար երկու հարիւր տոլլար տուիր ու զերի մը զնեցիր , և հիմա որ աշխատաւորի կարօտութիւն ունիս , պարզ քու բարկութիւնդ յագեցունելու համար զինքը մէկ ստըկի ըրիր թողուցիր . իրաւայս բանս ինձի չիյնար . բայց ես իմ ձեռքէս եկածն ըրի անոր :

— Իրաւ կ'ըսես . բայց քեզի ինչ կ'իյնայ ինձի վերաբերեալ բաներուն մէջ խառնուելու :

— Շիտակը ինձի ամենեկին չիյնար քու բաներուդ խառնուելու . շատ անգամ ըզքեզ հազարաւոր տոլլարներէ ելլելէն ազատեցի զերեացդ վրայ հոգ տանելովս . և հիմա այսպիսի շնորհակալութիւն կ'ընդունիմ քեզմէ : Թէ որ հունձքդ ուրիշներէն վար մնայ առած գրաւներդ չնս կորսընցուներ , և վնասով չնս ելլեր :

Ալըկրի , ինչպէս ամէն երկրատէր , ուրիշ փափագ չունէր բայց եթէ վաճառքի առատ հունձք հանել . և շատերէն գրաւ առած էր որ ատենին բամբակ տայ անոնց : Քէսսի իրեն կանացի ճարտարմտութեամբը այս մարդու այնպիսի ջղին դպաւ որ անկարելի էր որ չթրթոար :

— Աւ ուրեմն , ըսաւ Ալըկրի , հիմակու հիմա այսչափ պատիժը բաւական կը սեպեմ . բայց պէտք է որ ինձմէ թողութիւն

խնդրէ, և խոստանայ որ ասկէ ետև մէյ-
մ'ալ այնպիսի բան չընէ . . . :

— Այս բանս անկարելի է որ ընէ, ը-
սառ Քէսսի :

— Ի՞նչ, չընէր . . . :

— Չէ, յաւիտեան չընէր :

— Կ'ուզէի պատճառը գիտնալ, խա-
թուն, պատասխանեց Վըկրի արհամարհա-
կան կերպով :

— Վասն զի իրաւունք ունէր, և ինքն
ալ կը ճանչնայ թէ աղէկ ըրաւ, և ամենեին
չուզեր խղճմտանքին դէմ ըսել թէ գէշ
ըրաւ :

— Իմ ի՞նչ փոյթս է թէ գիտէ եղեր կամ
չգիտեր եղեր. կամ ան է որ ուզածս պիտի
ընէ, կամ չէ նէ . . . :

— Կամ չէ նէ առած գրաւներդ պիտի
կորսընցունես, հարկաւոր ժամանակը այս-
պիսի աշխատաւորէ մը զրկուելով :

— Բայց կը խոնարհի, պէտք է որ խո-
նարհի : Ի՞նչ, միթէ ես սևերը չեմ ճանչ-
նար. տեսնես այս առաւօտ կու դայ շան
մը պէս ինձի քծնելու :

— Կը խաբուիս, Սիմոն, դու այս մարդը
չես ճանչնար : Զինքը կտոր կտոր ընես՝
բերնէն խոնարհելու և ոչ պղտի խօսք մը
կրնաս առնուլ :

— Տեսնենք : Ո՞ր է սրբիկայ, ըսաւ Վը-
կրի դուրս ելլելով :

— Համբարանոցին քովի պարապ խուցն
է, պատասխանեց Քէսսի :

Թէպէտ այսպէս խրոխտաբար խօսեցաւ Վէսսիին հետ, բայց երբոր տնէն դուրս ելաւ նէ չէր զիտեր թէ ինչ պիտի ընէ: Նախընթաց զիշերուան երազները, և Վէսսիին տուած խորհուրդները զինքը մեծ շփոթութեան մէջ ձգեցին: Չուզեց որ Թովմասին հետ խօսակցելու ատենը մարդ մ'ալ հոն գտուի, և միտքը դրաւ որ եթէ սպառնալեօք չկարենայ զինքը խոնարհեցունել նէ՝ վրէժխնդրութիւնն ուրիշ ատենի թողու և ռիսն հանելու համար յարմար ժամանակ մը գտնէ:

Արշալուսին պայծառ ճառագայթը, և առաւօտեան աստղին հրաշալի պայծառութիւնը Թովմասին պառկած որջին լուսամուտէն ներս դարկեր էին: Վէսսիին խորհրդաւոր ազդարարութիւնները, տուած յորդորները փոխանակ զինքը լըքանելու՝ աւելի ուժ տուեր էին իրեն, իբր երկնային խրախոյս մը ըլլային: Արդեօք ասիկայ իրեն կենաց վերջին օրը չէր . . . : Ուրախութեամբ ու փափագանօք կը բարախէր սիրտը, մտածելով որ այն մեծվայելչութիւնները, որոնց վրայ յաճախ կը խոկար, այն լուսաւոր աթոռը, այն սպիտակազգեստ բազմութիւնը, այն ջուրց խոխոջանաց նման ձայները, այն պսակները, այն յաղթութեան նշանները, այն քնարները, դուցէ արեւը մարը մտնելէն առաջ կարող պիտի ըլլար տեսնելու: Անոր համար զինքն հալածողին ձայնը, որ երթալով կը մօտե-

նար, վրան ոչ գող բերաւ և ոչ սոսկումն :

— Հէյ, ինչպէս ես, ըսաւ Լըկրի Թովմասին՝ ոտքովը կից մը զարնելով արհամարհանօք : Ես չըսի՞ թէ ես ալ մէկ երկու բան կրնամ քեզի սորվեցունել : Առած դասդ ինչպէս գտար : Երէկ իրիկուան պընդաղլխութիւնդ տակաւին վրա՞դ է, Թովմաս : Կարծեմ երեկուան չափ այսօր կամք չունիս . չես կրնար նորէն ինձի պէս խեղճ մեղաւորին քարոզ մը տալ :

Թովմաս պատասխան չտուաւ :

— Ոտք ելիր, անասուն, ըսաւ Լըկրի ոտքովը նորէն կից մը տալով :

Թովմաս որ ծեծէն ոսկորները կոտորտուեր էին և վրան զլուխը վէրքերով ծածկուած չէր կրնար տեղէն շարժիլ, սակայն ամէն ջանք կ'ընէր տիրոջն հրամանին հնազանդելու . իսկ Լըկրի անդիէն սկսաւ վայրենարար ծիծաղիլ :

— Այս առաւօտ վրադ աշխոյժ չկայ, Թովմաս . չըլլայ այս գիշեր սաղ առած ըլլաս :

Թովմաս հազիւ վերջապէս ոտք կրցաւ ելլել և շիտակ տիրոջն առջև կեցաւ, աներկիւղ և անայլայլակ կերպով անոր երեսը կը նայէր :

— Այ թշուառական, կրցար ոտք ելլել, կրկնեց Լըկրի ոտքէն զլուխը աղէկ մը զննելով : Կարծեմ բաւական չէ կերած ծեծդ : Հիմա, Թովմաս, չոքէ դիմացս և երէկ իրիկուան ըրածներուդ համար թողութիւն խնդրէ :

Թովմաս ամենևին տեղէն չչարժեցաւ :

— Չորէ, ըսի, շան որդի, պոռայ Լըկրի խարազանովն ալ քանի մը հարուած իջեցունելով :

— Տէր իմ Լըկրի, պատասխանեց Թովմաս, չեմ կրնար ընել այդ ըսածդ : Ես ինչ որ խղճմտանքս ազդեց նէ այն ըրի, և թէ որ նորէն առիթ ըլլայ նոյն բանը պիտի ընեմ : Ես յաւիտեան այնպիսի անզթութիւն չեմ կրնար ընել, զլխուս ինչ որ ալ զայ :

— Այնպէս է, բայց դու չես զիտեր թէ զլխուդ ինչ կրնայ զալ, պարոն Թովմաս . դուցէ կարծես թէ առած պատիժդ բան մ'ըլլայ . ես քեզի ցուցընեմ թէ ան զեռ բան չէ : Ի՞նչ կ'ըսէիր թէ որ զքեզ ծառի մը կապել տայի և թեթև կրակով զքեզ կամաց կամաց այրել տայի : Այս բանս քեզի ինչպէս կու գար, պարոն :

— Տէր իմ, պատասխանեց Թովմաս, ես զիտեմ թէ հրամանքդ զեռ շատ սարսափելի բաներ կրնաս ընել . բայց, կրկնեց նորէն դէպ 'ի երկինք նայելով ու ձեռուրներն իրարու բերելով, այս մարմինս սպաննելէն ետև ալ աւելի բան չես կրնար ընել . և այս կեանքէս վերջը ուրիշ կեանք մը կու զայ . այն է յաւիտեակրակոչիւն :

Յաւիտեակրակոչիւն . այս բառս ըսելու ատենը այլայլեցաւ ինկաւ խեղճ սևուկը . և սրտին մէջ ոյժ մը, լոյս մը ծագեց . իսկ մեղաւորին սիրտը ճմլեցաւ, իբրև թէ կարիճ մը խածած ըլլար : Լըկրի ահռաները

կճրտեց, բայց բարկութենէն չկրցաւ բառ մ'արտաբերել. և թովմաս իբր թէ գերութեան շղթաները խզած ըլլար՝ սկսաւ համարձակ ու աներկիւղ ըսել .

— Տէր իմ Լըկրի, դու զիս զնեցիր, ես ալ ամենայն հաւատարմութեամբ ու եռանդեամբ քեզի կը ծառայեմ: Քեզի համար ձեռքէս եկածը կ'ընեմ, ժամանակս, բոլոր ոյժս քեզի կը դոճեմ. բայց հոգիս մահկանացուի մըն ալ չեմ դոճեր: Ես Աստուծոյ ճայնին կը հետեւիմ և իրեն սրատուիրանքները ամէն բանէ վեր կը դնեմ, թէ որ ապրիլ ալ, մեռնիլ ալ ինձի հասնի, ասիկայ լաւ զիտնաս: Տէր իմ Լըկրի, ես ամենեին մահուանէ չեմ վախեր. փոյթս չէ թէ ապրեր եմ, կամ մեռեր եմ: Արնաս զիս խարազանի տակ փատեցունել, սովով ըսպաննել, ողջ ողջ այրել, ասոնցմով ուրիշ բան չես ըներ ինձի՝ բայց եթէ աւելի շուտ կը խրկես զիս հոն ուր որ արդէն կը փափաքիմ երթալու:

— Ախցիր. դեռ անկէ առաջ ես քեզի խոնարհել պիտի տամ, ըսաւ Լըկրի կատաղի բարկութեամբ:

— Ես օգնութիւն կը դտնեմ, ըսաւ թովմաս. և յախտեան ըսածդ պիտի չընեմ:

— Ո՛ր սատանան քեզի օգնութիւն կըրնայ դալ, ըսաւ Լըկրի հեղնօրէն:

— Ամենակալն Աստուած:

— Գլխուդ կրակ թափի, սրուաց Լըկրի և բռնցիկ դարկաւ ուժով ու թովմասը վարձեց:

Նոյն միջոցին փափուկ ու պաղ ձեռք մը
 Ղըկրիին ձեռացը վրայ իջաւ . ետին դար-
 ձաւ , տեսաւ որ Քէսսին էր . բայց այն փա-
 փուկ ու ցուրտ ձեռքէն ունեցած զգաց-
 մունքը միտքը ձգեցին նախընթաց գիշե-
 րուան տեսած երազը , և կայծակի մը պէս
 այն երազին մէջ տեսած ահաւոր պատ-
 կերներն և ունեցած վախն աչքին առջև
 նկարուեցան :

— Խենդեցեր ես , ինչ եղեր ես , ըսաւ
 Քէսսի զաղղիերէն : Հանդիստ ձգէ այդ
 մարդը . թող ինձի որ հոգամ գիները , որ-
 պէս զի կարենայ նորէն աշխատիլ . ըսածս
 շիտակ չէր , թէ չխոնարհիր :

Ա՛րսեն թէ կոկորդիլոսը , ոնգեղջիւրը ,
 որ հրազինուց զնտակէ անթափանցանելի
 դրահով մը պատած են , երկուքն ալ վրա-
 նին զիրախոցելի կէտ մը ունին : Այսպէս
 ալ անդգամ , ամբարիչտ ու անօրէն մարդ-
 կանց զիրախոցելի կէտն է աւելորդապաշ-
 տական երկիւղը :

Ղըկրի ելաւ զնաց անկէ , ուրիշ անդամի
 թողլով վրէժխնդրութիւն ընելը :

— Աւ ուրեմն , ըսաւ կոպտաբար Քէս-
 սին , գիտցածդ ըրէ : Գու ալ գիտցած ըլ-
 լաս , ըսաւ թովմասին , հիմակու հիմա աչք
 կը գոցեմ , վասն զի հունձքի ժամանակ ըլ-
 լալով աշխատողի կարօտութիւն ունիմ .
 բայց ամենեին չեմ մոռնար : Ես այս բանս
 կը նշանեմ , և օր մը չէ նէ օր մը քու հին
 սև կաշիէդ սխա կը հանեմ . միտքդ պահէ :

Այս ըսաւ Լըկրի ու գլուխն առաւ քալեց :

— Գնա կորսուէ , ըսաւ Գէսսի ծուռ ծուռ ետեէն նայելով , դու ալ օր մը համար պիտի տաս : Վերջը Թովմասին դառնալով ինչպէս ես , հարցուց :

— Աստուած իրեն հրեշտակը խրկեց , և այս անդամուս համար ալ առիւծին բերանը գոցել տուաւ , պատասխանեց Թովմաս :

— Այնպէս է , կրկնեց Գէսսի , այս անդամուս համար ալ . բայց մէյժ՝ որ անոր ատելութիւնը շարժեցիր վրագ՝ ալ ազատումն չկայ . անիկայ զիչեր ցորեկ ետեէդ պիտի քալէ . շան մը պէս վզէդ պիտի կախուի ու կաթիլ կաթիլ արիւնդ պիտի ծծէ մինչև որ ցամբի : Ես զինքը շատ ազէկ կը ճանչնամ :

ԳԼՈՒԽ ԼԵ .

Ազատուորիւն .

Հիմա քիչ մը ատեն թողունք Թովմասն իր հալածչաց ձեռքը , և Գէորգին ու իր կրնոջն ետեէն երթանք , զորոնք ճամբունքով կալուածքի մը մէջ բարեսէր մարդկանց ձեռքը ձգեցինք : Թովմաս Լորէրէն ալ բաժնուեցանք նէ տեսանք որ քուաքէրներու քով մաքուր ու փափուկ անկողնոյ մը մէջ կը տապալուարկէր հեծելով ու հեծե-

ծնելով, և Տորքաս խաթունն ալ քովը կեցած վրան մայրական խնամք կը տանէր, բայց չէր դիտեր թէ ինչ ընէ վասն զի անիկայ հիւանդ պիղոնի մը կը նմանէր:

Երևակայեցէք բարձրահասակ ու հոգևսէր և ծանրազուլս կնիկ մը, որուն բացագոյն բամբակէ զլխարկը արծաթափայլ մազերը ծածկէ, որոնք լայն ու խաղաղ ճակտին վրայ երկու բաժնուած ըլլան. աչուրներն ալ մոխրագոյն ըլլան, որոնց մէջ խոհականութիւն փայլի. ձեան պէս ճերմակ թաշկինակ մըն ալ կանոնաւոր կերպով ծալած կուրծքը գոցած ըլլայ, և վրայի սեմետաքսէ փայլուն հագուստն ալ խշխշայ խուցին մէջ երթալու գալու ժամանակը: Այս է ահա Տորքաս խաթունը.

— Կրողը տանի զիրենք . . . ըսաւ Լորէր անկողինը տակն ու վրայ ընելով:

— Պարոն, կ'աղաչեմ որ մէյմ'ալ բերնէդ այդպիսի խօսքեր չհանես, ըսաւ Տորքաս անկողինը իր սովորական հանդարտութեամբը կարգի զնելով:

— Շատ աղէկ, թէ որ կարենամ՝ մէյմ'ալ բերնէս այնպիսի բաներ չեմ հաներ, ըսաւ Լորէր. ո՛ւ՛ֆ բայց աս անիծած տարուն ո՞վ կրնայ առանց հայհոյելու զիմանալ:

Տորքաս ոտից ծածկոյթը դուրս հանեց անկողնէն, սաւանները կարգի դրաւ, և ծայրերը այնպէս դէպ 'ի ներս ծալեց, որ կարծես թէ Լորէր շերամի բոժոժի մէջ փատտուեցաւ. ետքէն դարձաւ ըսաւ անոր.

— Կը փափաղիմ որ հայհոյելու ու անի-
ծելու սովորութիւնդ վերցունես, և վրադ
արթուն կենաս :

— Ի՞նչ բանի համար ես վրաս արթուն
պիտի կենամ, ըսաւ Լորէր . ասիկայ ամե-
նէն վերջը մտածելու բանն է : Ու նորէն
այնպէս մը շարժեցաւ որ անկողինը տակն
ու վրայ եղաւ :

Քիչ մը ատեն լուռ կենալէն ետեւ, հան-
դարտութեամբ մը ըսաւ .

— Կարծեմ այն մարդն ու այն կնիկը
հոս են :

— Հրամմեր ես, հոս են, պատասխա-
նեց Տորքաս :

— Աղէկ կ'ընեն թէ որ շուտ մը լծին մէ-
կալ կողմն անցնելու ըլլան նէ, ըսաւ . որ-
չափ շուտ շարժին՝ այնչափ իրենց աղէկ է :

— Հաւանականաբար իրենք ալ այն կը
մտածեն, ըսաւ Տորքաս անխռով ձեռքի
կարն առաջ տանելով :

— Ինձի մտիկ ըրէ, ըսաւ Լորէր . մենք
Սէնտըսքի թղթակիցներ ունինք որոնք մե-
զի համար նաւեր կը վարձեն : Հիմա վախ
մը չունիմ ամէն բան տեղն 'ի տեղը պատ-
մելու . յուսամ ձեռք չեն իյնար . ուրիշ բա-
նի համար ալ չէ նէ՝ զոնէ Մարքը կատ-
ղեցունելու համար ըլլայ, այն անպիտան
անիծած շունը . . . կրո՞ղը տանի զինքը :

— Լորէր . . . ըսաւ Տորքաս :

— Ես ըսի, թէ որ չիշի մը բերանը սաս-
տիկ խցես՝ կը ճաթի, պատասխանեց Լո-

քէր: Բայց խօսքերնիս այն կնոջը վրայ դարձունելով, ըսէ որ հաղուստը փոխէ ծպտի. վասն զի զինքը ճանչնալու նշանները ինչուան հիմա Սէնտրաքի հասած են:

— Ճար մը կ'ընենք, ըսաւ Տորքաս իրեն սովորական հանդարտութեամբը:

Որովհետեւ հիմա Լորէրին քովէն պիտի հեռանանք, ուստի զիտնալու է որ քուաքէրներուն քով երեք շաբաթ կենալէն ետեւ անկողինէն ելաւ նէ առաջինէն աւելի խելքը զլուխն եկեր էր ու խոհեմացեր էր: Սկերտ որսորդութիւնը թողուց ու նոր դաղթականաց մէջ մտաւ, և հոն խելքը միտքը արջեր, գայլեր և ուրիշ վայրենի կենդանիներ որսալու տուաւ, անոր համար բաւական անուն ալ հանեց: Անկէ ետեւ Լորէր միշտ յարդանօք կը խօսէր քուաքէրաց վրայ:

— Շատ բարեսիրտ ժողովուրդ են, կ'ըսէր. ջանացին զիս դարձի բերելու, բայց բոլորովին չյաջողեցան: Հիւանդաց վրայ մեծ հոգ ու խնամք կը ցուցնեն . . . և ետիւս ամառներն և ուրիշ կերակուրնին ետեւ մը չեմ կերած:

Լորէրէն իմանալով փախստականները թէ Սէնտրաքի մէջ զիրենք փնտռողներ կան, խոհեմադոյն ճամբայ սեպեցին որ մէկմէկէ բաժնուին: Ճէյմ և իրեն աղաւաւ մայրը առաջ անցան, և մէկ ու երկու օր ետեւ ալ Քէորդ ու Ելիզա իրենց տղուն հետ մէկտեղ գաղտ Սէնտրաքի դնացին, և

քուաքէրի մը տուն ապաւինեցան , լճէն անդին անցնելու ժամուան սպասելով :

Իրենց համար զիչերը շուտ մը անցաւ , և ազատութեան աստղը փառաւորապէս ծագեց :

Ազատութիւն . այն ի՞նչ մոզական բառ է . ի՞նչ կը նշանակէ այս բառս . արդեօք պարզ անուն մընէ , հռետորական ձև մընէ : Արք և կանայք Ամերիկոյ , երբոր այս բառս կը լսէք նէ ինչո՞ւ սրտերնիդ կ'ելլէ , որուն համար ձեր հարքն իրենց արիւնը թափեցին , որուն համար ձեր մարքը արիական սրտիւ յանձն առին որ իրենց ազնուագոյն ու առաքինի որդիքը մեռնին :

Ազգի մը համար փառաւոր ու սիրելի եղած բառը , միթէ մարդու մը համար նուա՞ղ սիրելի , նուա՞ղ փառաւոր մը պիտի ըլլայ : Ազգի մը ազատութիւնն ի՞նչ է , եթէ ոչ նոյն ազգը բաղկացունող անձանց ազատութիւնը : Այս երիտասարդիս համար ազատութիւնն ի՞նչ է , որ առջննիս նստեր է , ձեռուրները լայն կուրծքին վրայ պլլած , ափրիկեցի արեան կնիքը դէմքին վրայ տըպաւորուած և աչուրներէն կայծակ կը ցայտէ , . . . Քէորդ Հարրիսին համար ազատութիւնն ի՞նչ է . . . :

Ձեր հարցը համար ազատութիւնն էր ազգի մը ազգ ըլլալու իրաւունքը . Քէորդին համար ալ ազատութիւնն է մարդու մը մարդ ըլլալու իրաւունքը և ոչ թէ անբան անասնոց կարգը սեպուելու . իրեն ամուսի-

նը՝ իւր կիներն անուանելու իրաւունքը, և անսանձ բռնութեան դէմ՝ զանիկայ պաշտպանելու. իր տղան պաշտպանելու և կրթելու իրաւունքը. ընտանիք մը ունենալու իրաւունքը. կրօնք մը ունենալու իրաւունքը. ուրիշին կամքէն ազատ կամք ունենալու իրաւունքը :

Բոլոր այս մտածութիւններս Քէորդին սրտին մէջ կ'եփէին ու կ'եռային, և զլուխը ձեռքին կռթընցուցած կնոջը կը նայէր, որ էրիկ մարդու զգեստով ծպտելու դբադեր էր, որպէս զի այս կերպով իրենց փախուստը աւելի ապահով ըլլայ :

— Հիմա կարգն ասոնց եկաւ, ըսաւ Նլիզա իր սև ու մետաքսի պէս մազերը պահելով: Մեղք չէ, Քէորդ, մեղք չէ՞ դասոնք կտրելը: Քէորդ տխուր կերպով ծիծաղեցաւ, և պատասխան չտուաւ :

Նլիզա հայելոյն դէմն անցաւ ու մկրաւորն առած սկսաւ մազերը կտրտել :

— Կարծեմ բաւական է, ըսաւ, մազի վրձինը ձեռքն առնելով. հիմա ուրիշ բան չմնար, բայց եթէ քիչ մը մազերս շտկել: Ինձի նայէ, Քէորդ, հիմա զեղեցիկ երկտասարդ մը չդարձայ, ըսաւ դէպ'ի էրկանը դառնալով ու երեսները կարմրած ծիծաղելով :

— Գու ինչ հաղուստ ալ հազնիս, Նլիզա, պատասխանեց Քէորդ, իմ աչքիս միշտ զեղեցիկ ես ու աղնիւ :

— Ի՞նչ մտածմունք ունիս, ըսաւ Նլիզա

Գէորգին առջնը չոքելով և ձեռքը էրկանը ծնկանը վրայ դնելով : Քանաատայէն քսանըչորս ժամ հեռու ենք : Մէկ օր մը և մէկ զիչեր մը միայն լճին վրայէն անցնելու բաւական է , անկէ ետե . . . , ո՛հ . անկէ ետե :

— Ո՛հ , Ելիզա , ըսաւ Գէորգ զինքը վեր վերցունելով , ահա այս բանս է որ զիս անհանդիստ կ'ընէ . իմ բազդս մէկ կէտի մը վրայ կը կայանայ հիմա : Այնչափ մօտեցանք , որ նաւահանդիստը դիմացնիս է . . . և թէ որ չյաջողինք , ես ալ չեմ կըրնար ապրիլ , Ելիզա :

— Մի վախնար , ըսաւ յուսադրական ձայնով : Ամենաբարին Աստուած զմեզ այսչափ հեռու տեղեր չէր բերեր թէ որ զմեզ մեր փափաղանացն հասցընելու կամք չունենար : Ասկէ կ'ըսեմ թէ Աստուած մեզի հետ է , Գէորգ :

— Գու օրհնեալ կին մ'ես , Ելիզա , պատասխանեց Գէորգ անոր պլլուելով : Արդեօք մեր թշուառութեան երկայն տարիները լմընցան կ'ըսես : Արդեօք ազատութիւն պիտի գտնենք :

— Ես ապահով եմ , Գէորգ , որ պիտի ազատինք , ըսաւ Ելիզա աչուրները դէպ 'ի երկինք վերցունելով և յուսոյ ու խնդութեան արտասուք թափելով : Ես ներսէս կը զգամ որ Աստուած այսօր զմեզ մեր գերութենէն պիտի ազատէ :

— Ալ հաւատամ ըսածիդ , Ելիզա , պատասխանեց Գէորգ , և յանկարծ ոտք և

չաւ . ես քեզի կը հաւատամ : Շուտ ըրէ ,
պէտք է որ ճամբայ ելլենք : Իրաւցունէ .
ըսաւ Ալիգային թեէն բռնելով և ուշի ու
չով երեսը նայելով , գեղեցիկ երիտասարդ
մը դարձար . կարճ ու ոլորուած մազերը
քեզի շատ կը վայլեն : Գլխարկդ ալ դիր
նայիմ . . . այսպէս , քիչ մըն ալ քովընտի
ծուէ : Ես դքեղ այսպէս վայելուչ տեսած
չունէի : Կառքն հեծնելու ատենն հասաւ ,
չեմ գիտեր արդեօք Սմիթ խաթունն ալ
Հենրիկին հազուատը փոխեց :

Նոյն միջոցին դուռը բացուեցաւ , ու
տարիքն առած և յարգելի խաթուն մը ներս
մտաւ Հենրիկին ձեռքէն բռնած , որուն
պզտի աղջկան հազուատ հազուեցուցեր էր :

— Ո՛հ , այդ ի՛նչ գեղեցիկ աղջիկ է , ը-
սաւ Ալիգա տղուն զլխէն ինչուան ոտքը
դիտելով : Անունը Հենրիկա դնենք . ասի-
կայ աղէկ անուն չէ՞ :

Տղան աչուրները սրատուելով լուռ կե-
ցած մօրն անսովոր հազուատը կը դիտէր .
և երբեմն երբեմն սև զանգուրներուն տա-
կէն զողունի մօրն երեսը նայելով խոր
հառաչանքներ կ'արձակէր :

— Հենրիկ , մայրդ չես ճանչնար , ըսաւ
Ալիգա զանիկայ զրկել ուղելով :

Տղան վախնալով զինքը բերող կնկան
պլլուեցաւ :

— Թող Ալիգա , ինչո՞ւ խեղճ տղան վախ-
ցունել կ'ուզես . գիտես ալ որ հետերնիս
պիտի չգայ :

— Իրաւունք ունիս , ես ալ զիտեմ , բայց ինչ ընեմ իրմէ չեմ կրնար բաժնուիլ : Ի՞նչ է նէ , վերարկուս ուր է : Հա հոս է . Գէորդ , ասիկայ էրիկ մարդիկ ի՞նչպէս կը հաղնին :

— Այսպէս հազնելու է , ըսաւ Գէորդ վերարկուն Ելիզային հազուեցունելով :

— Այսպէս , անանկ չէ , ըսաւ Ելիզա էրկանը նայելով . ետքը պէտք է ուժով ուժով ոտուրներս զետին զարնեմ , և երիտասարդի մը պէս կոտորտուելով քալեմ :

— Չէ . չէ , Ելիզա , այնչափ կոտորուիլ հարկաւոր չէ , ըսաւ Գէորդ . համեստ երիտասարդներ ալ պակաս չեն . ես կարծեմ աւելի ասոնց կրնաս նմանիլ :

— Հասցա սա ձեռնոցները նայէ , ինչպէս ալ մեծ են . ձեռուրներս մէջք կը կորսուին , ըսաւ Ելիզա ծիծաղելով :

— Հիմակուրնէ քեզի կ'ապսպրբեմ որ ամենեին ձեռքէդ չհանես , ըսաւ Գէորդ . քու պղտի վատուժ ձեռուրներդ զմեզ կըրնան մատնել : Հիմա , Սմիթ խաթուն , հրամանքդ մեր հօրաքոյրն ես , այնպէս չէ :

— Ես լսեցի որ , ըսաւ Սմիթ խաթունը , հոս մարդիկներ եկեր են , և շողենաւուց նաւապետներուն էրիկ մարդու մը , կնկան մը և տղու մը նշանները տուեր են :

— Իրան , կրկնեց Գէորդ ժպտելով : Լաւ ուրեմն , թէ որ ասոնց պատահելու ըլլանք նէ նաւապետներուն կ'իմացունենք :

Այս միջոցիս դրանն առջև կառք մը հա

սաւ, և բոլոր տնեցիքը փախստականներուն չորս կողմն առին, որ իրենց վերջին բարեր տան անոնց :

Փախստականները Լորէրին ըսածին պէս ծպտեր էին : Բարերազգարար յարգելի Սմիթ խաթունը Քանատա կը դառնար, ուր էր արդէն իր բնակութիւնը . ուստի յանձն առաւ Հենրիկը հետը տանելու և անոր մամը ձեանալու . և որպէս զի տղան իրեն ընտանենայ՝ վերջի երկու օրը քովն առեր էր զինքը, և վրան ունեցած խնամքովն ու տուած անուշեղէններովը տղան շուտ մը հետն ընտանեցաւ :

Կառքը լծին եղերքն հասաւ . մեր երկու երիտասարդները շողենաւուն կամրջին վըրայ ելան . Ելիզա քաղաքավարութեամբ Սմիթ խաթունին ձեռք տուաւ, Վէորդ ալ բեռներուն ուշ դրաւ :

Վէորդ նաւապետին խուցն էր նաւողչէն վճարելու, լսեց որ երկու հողի ետեր կեցած իրարու հետ կը խօսէին :

— Նաւ մտնողները մէկիկ մէկիկ զիտեցի նայեցայ, կ'ըսէր անոնցմէ մէկը, ստոյգ զիտեմ որ այն նաւուն մէջ չեն :

Այս ըսողը նաւուն գործակատարն էր, և մէկալն ալ որուն հետ կը խօսէր նէ, մեր հին բարեկամը Մարքն էր, որ իր սովորական յարատևութեամբը ինչուան Սէնտրաքի ելեր եկեր էր որսը փնտռելու :

Վէորդ նաւուն թուղթն ու աւելորդ բնութակն ետ առնելու ատենը ձեռքը քիչ մը

կը դողար . բայց անտարբեր կերպով ետին դարձաւ , ու ցուրտ ցուրտ խօսողին երեսը նայեցաւ և կամաց կամաց քաշելով նաւուն մէկալ կողմը գնաց , ուր Ալիզա նստած իրեն կը սպասէր :

Սմիթ խաթունն ալ պզտի Հենրիկն առած կանանց սենեակը քաշուեցաւ , ուր ճանասպարհորդ խաթուններն իր պզտի թռուան գեղեցկութիւնը տեսնելով՝ իրեն ուրախակից եղան :

Երբոր շողենաւուն ճամբայ ելլելու զանգակը վերջին անգամ դարկաւ , Քէորզ Մարքին շողենաւէն ցամաք ելլելը տեսնելով՝ սիրտը հանդչեցաւ . և երբոր տեսաւ որ նաւը իր ու իր թշնամոյն մէջ անանցանելի խտրոց մը ձգեց , սրտին խորէն երկայն հառաչանք մը արձակեց :

Շատ գեղեցիկ օր մըն էր . Արիէ լճին կապուտակ ալիքները վէտ վէտ խաղալով արևուն ճառագայթներէն կը շողշողային : Ցամաքէն դով քանի մը կը փչէր , և գեղեցիկ նաւը ծանրութեամբ մը կը կտրէր կանցնէր :

Ո՛հ , մարդուս սրտին մէջ ինչ անծանօթ զգացմունքներ կը գտուին : Քէորզը տեսնելու էր , որ իր երկչոտ ընկերոջը հետ նաւուն մէջ վեր վար պտըտելու ատեն , ո՞վ կրնար գուշակել թէ սրտին մէջ ինչ կ'եռայ : Հաւատալը չէր դար թէ վայրկեան առ վայրկեան ծայրագոյն երջանկութեան մը կը մօտենար , և վախէն կը դողար՝ որ

չըլլայ թէ յանկարծ իրմէ այն երջանկու-
թիւնը յափշտակեն :

Բայց շողենաւը առաջ կ'երթար . ժամու-
րը կը փախչէին և շատ չանցաւ պայծառ և
որոշ տեսնուեցան Քանաւոտայի երջանիկ
ափունքը : Օրհնեալ ափունք , որ մողական
գօրութիւն մ'ունին՝ մէկ հարուածով դե-
րութեան բոլոր շղթաները խորտակելու :

Երբոր շողենաւը Քանաւոտայի Ամէէրստ-
պէրկ պզտի քաղաքին կը մօտենար Քէորդ
ու իր կիներ թև թևի տուած նաւուն տախ-
տակամածին վրայ կեցեր էին : Քէորդին
չունչը բռնուեցաւ , աչուրները մթընցան .
կամացուկ մը Նլիզային պզտի ձեռքը սըխ-
մեց , որ թևին տակը կը դողդղար : Զանգա-
կը զարկաւ , շողենաւը կեցաւ : Քէորդ սըր-
տին այլայլութենէն ըրածը չէր զիտեր , բեռ-
ները ժողվեց և ճամբու ընկերներուն հետ
դուրս ելաւ : Հանդարտ ու լռիկ ցամաքին
վրայ սպասեցին որ շողենաւուն մէջի ճամ-
բորդներն հեռանան : Ան ատեն էրիկ կնիկ
արտասուալից աչուրներով մէկ մէկու հետ
պագտուեցան , և իրենց մէկ հատիկ զաւա-
կը գրկած գետինը շոքեցան ու սրտերնին
առ Աստուած ամբարձին . տղան շիոթած
ու դարմացած երեսնին կը նայէր : Եւ ինչ-
պէս բանաստեղծ մը կ'ըսէ .

Որպէս յանկարծ վերադարձիկ մահ ի կեանս ,
կամ քե շիրմի պատակք՝ յերկնի պատուու-
(ձանս .

կամ տերութեան մեղաց և կրից ի պայքար՝
Յազատութիւն փոխիչ հոգոց սրբաբար .
Յորժամ քակտիւն կապանք մահոռ և դժոխոց
է՛ մահացոռն յանմահութեան փոխի ծոց ,
է՛ Գրքութեան զուկեայն ձեռնուայ քանույ՛ի
Գոչէ . Ոչբա՛խ չեր , զի զերծաւ քո հոգի .

Մեր փախստականները Միթ խաթու-
նին առաջնորդութեամբը լճին մօտ բնա-
կող բարեսիրտ քարոզիչի մը հիւրընկալու-
տունը գնացին , որ քրիստոնէական սիրով
վառուած եկեր այն կողմերը բնակեր էր
որ հովուի մը պէս փախստական ու հալա-
ծեալ խաչինքը ժողովէ , որոնք ամէն օր այն
ափանցը վրայ կ'ապաւինէին :

Ո՛վ կրնայ պատմել ազատութեան այն
առաջին օրուան ուրախութիւնը : Մասնա-
ւոր զգայութիւն մ'ալ ունի մարդս , այն
ինքն է ազատութեան զգայութիւնը , որ
մէկալ հինգ զգայութիւններէն ալ աւելի
վսեմ ու աւելի փափուկ է : Ի՛նչ սիրելի
բան է մարդուս զործել , խօսիլ , շնչել , եր-
թալ , զալ , առնուլ , տալ առանց մէկ մը
իրեն խառնուելու և առանց վտանգի մէջ
իյնալու : Ո՛վ կրնայ պատմել այն խաղա-
ղական քաղցրութիւնը զորն որ ազատ
մարդը կը զգայ օրինաց հովանաւորութեան
տակը նստած , որոնք Աստուծոյ մարդուս
տուած իրաւունքները կը պաշտպանեն :
Այն ի՛նչ զեղեցիկ , ի՛նչ անուշ կու զայ

մօր մը իր քնացած որդւոյն դէմքը, մանաւանդ անցեալ վտանգները երբոր կը յիշէ . . . : Այնպիսի մեծափափաք երջանկութենէ մը ունեցած սրտի այլայլութիւններնէն ինչպէս կրնային քուն ըլլալ : Ես սակայն այս երկու ամուսինք թիզ մը երկիր չունէին, իրենց սեփհական խրճիթ մըն ալ չունէին, մինչև վերջին տոլլարնին ալ դորձածեր էին : Օդուն մէջի թռչուններէն, ու դաշտի ծաղկըներէն աւելի բան մը չունէին, և սակայն ուրախութիւններնէն չէին կրնար քնանալ : Ո՛վ դուք, որ մարդուս ազատութիւնը իրմէ կը վերցունէք, ինչ պատասխան պիտի տաք Աստուծոյ երբոր ձեզմէ համար պահանջելու ըլլայ նէ :

ԳԼՈՒԽ ԼԸ .

Յաղրուչիւն .

Կենաց այս խիստ ճամբէն անցնելու ատեննիս մեզմէ քանինները արդեօք վհատութեան այնպիսի վայրկեաններ չեն ունեցած որ մահը կեանքէն աւելի քաղցր եկած ըլլայ իրենց . . . :

Նահատակ մը դառն մահուան սոսկալի տանջանքներուն մէջ խրախոյս մը, զերբնական դօրութիւն մը կը զգենու, և եռանդուն սրտով ոտքի տակ կ'առնու ամենայն նեղութիւն և վիշտ, վասն զի անոնք կ'ա-

«աջնորդեն իրեն 'ի փառս և 'ի հանդիսան յախտենական» :

Բայց որ աուր վրայ նուաստութեան մէջ հիւժիլը , անգութ ու ազականարար դերութեան մը լուծին տակ ընկճիլը , և աստիճանարար ամենայն մտաւորական կարողութեանց ոչնչանալը , սրտի այս երկայն ու սոսկալի նահատակութիւնը , բանականութեան այս մշտնջենաւոր հոգեվարութիւնը , որ կաթիլ կաթիլ ժամէ ժամ կը մարի , մարդուս վրայ եկած ամէն փորձութիւններէն , ամէն տանջանքներէն աւելի սարսափելի չէ՞ :

Երբոր Թովմաս ինքը զինքը իր դահճին դիմացը կը տեսնէր . անոր սզառնալիքները կը լսէր և կը մտածէր թէ իրեն վերջին ժամն հասեր է , սիրտը խրախուսանօք կը լեցուէր . Յիսուսի օրինակը , երկնից ժառանգութեան յիշատակը իրեն զօրութիւն կու տային ամենայն տանջանաց , հըրոյ , սրոյ համբերել : Բայց երբոր ինքը զինքը մինակ ու ամենքէն լքեալ կը գտնէր ու եռանդը քիչ մը իջած կը տեսնէր նէ , վերալից ու վշտահար մարմնոյն ցաւերը աւելի կը զգար . իրեն ինչ խեղճութեան մէջ , ինչ անարգութեան մէջ ըլլալը կ'ըմբռնէր , և խորին տխրութեան մէջ ինկած օրերը կ'անցունէր :

Վէրքերը բժշկուելէն շատ առաջ , Լըկրի հրամայեց Թովմասին որ դաշտ ելլէ աշխատելու : Այն ատենը սկսան իրեն

ցաւոց ու վշտաց օրերը, ասոնց վրայ աւելցուր նաև ամէն տեսակ անիրաւութիւն և զրկանք, զորոնք մարդու չարութիւնն ու վատութիւնը կարող է հնարել: Ո՛վ որ նեղութիւն քաշեր է, զիտէ հարկաւ թէ ինչ աստիճանի դառն է մարմնական ցաւը, թէ և ամենայն հոգ ու խնամք ունեցած ալ ըլլայ: Թովմաս ալ չէր զարմանար իր ընկերակցացը տխրազին կերպին վրայ իր խաղաղասէր բնաւորութիւնը և պարզ սրտութիւնը չկրցան բոլորովին այս փորձութեանս դէմ դնել: Միտքը զրեր էր որ պարասութեան ժամանակ Ս. Գիրք կարդայ. բայց եկուր նայէ որ հոս ամենևին պարասութեան ժամ չկար: Հնձոց ժամանակ Ալլերի ամենևին խղճմտանք չէր ըներ հասարակ օրերուն պէս կիրակի օրերն ալ իր գերիներն աշխատցունելու: Եւ ինչո՞ւ պիտի չաշխատցունէր. . . ասով աւելի բամբակ կը ժողովէր, և տուած խոստմունքը չէր կորսընցուներ, և թէ որ գերիներէն մէկը կորսընցունէր, անոր գինը կը հանէր: Ի սկզբան թովմաս իրեն սովորութիւն ըրեր էր երբոր աշխատութենէն ետ կը դառնար կրակին լուսով Ս. Գրքէն մէկ կամ երկու տուն կարդալու. բայց կրած դառն տանջանքներէն վերջը այնպէս յոգնած տուն կը դառնար որ զլուխը կը պտըտէր, և երբոր կարդալ կ'ուզէր աչուրները կը մթըննային. ուստի յոգնած դազրած ընկերակցացը հետ մէկտեղ կ'իյնար կը պառկէր:

Ի՛նչ կարգէ դուրս բան . այն կրօնական
խաղաղութիւնը , այն հաստատուն հա-
ւատքը , որոնք ինչուան ան ատենը իրեն
նեցուկ եղեր էին , հոգւոյ անհանգստու-
թեանց և յուսահատութեան խաւարին տե-
ղիք տուին : Անդադար կ'անցնէր մտքէն
այս կենացս տխուր առաջարկութիւնը ,
թէ ինչո՞ւ ոմանք այս աստիճանի ընկճուեր
են ու նուաստութեան մէջ ինկեր են , ին-
չո՞ւ չարերը կը յաղթանակեն , ինչո՞ւ Աս-
տուած լուռ կը կենայ : Շարաթներով խեղճ
Թովմաս արտամութեան ու խաւարին դէմ
կը պատերազմէր , որոնք իրեն սրտին մէջ
պատեր էին : Միտքը կը բերէր այն նա-
մակը դորն որ Օֆէլիա Քէնդլքի անոր բա-
րեկամացը գրեր էր , և եռանդաղին պա-
ղատանօք առ Աստուած կը դիմէր որ իրեն
ազատութիւն խրկէ : Օր աւուր վրայ կը
սպասէր , յուսալով թէ մէկը կու գայ զինքն
ազատելու , և երբոր կը տեսնէր ոչ եկող
կայ և ոչ զնացող՝ նորէն տխուր խորհուրդ-
ներ միտքը կը պատէին , թէ անօգուտ է
ծառայել Աստուծոյ , և թէ Աստուած զին-
քը բոլորովին երեսէ ձգեր է : Երբեմն ալ
երբոր բուն Լըկրիին տունը կ'երթար՝ զաղ-
տազողի խեղճ Եմմէլինան ու Քէսսին ալ
կը տեսնէր . բայց անոնց և ոչ բառ մ'ըսե-
լու ատեն ունէր : Արդէն մէկու մ'ալ հետը
խօսելու ատեն չունէր :

Իրիկուն մը հոգւով և մարմնով յոգնած
և յուսահատ՝ կիսարժարժ վառարանին քով

նստեր իր աղքատին ընթրիքը կ'նստէր: Քանի մը տաշեղ կրակը նետեց ու արծարծեց և գրպանէն Աստուածաշունչն հանեց սկսա կարգալ, որ քիչ մը զօրութիւն զգենու: Այն հատուածներուն որ այնչափ անզամ սիրտը շարժեր էին մասնաւոր նշաններ դրեր էր. և էին նահապետաց, մարդարէից, տեսանողաց և խմաստնոց խօսքերը, որոնք հին ատենէն 'ի վեր կը խրախուսեն դմարդս յարիութիւն այս վշտալից և դառն կենացս մէջ: Այս խօսքերը արդեօք բոլոր իրենց զօրութիւնը կորսընցուցեր էին, չէ նէ խեղճ Թովմասին մթազնեալ աշուրները և յողնած զգայութիւնները չէին կրնար ասոնց ազդեցութիւնն զգալ . . . : Խորին հառաչանք մը արձակեց ու նորէն դիրքը գրպանը դրաւ: Մէյմ'ալ վայրագ ծիծաղի մը ձայնէն վեր ցատքեց, աշուրները վերուց, տեսաւ որ Լըկրին դէմը կեցեր է:

— Ուրեմն տեսար, Թովմաս, կ'երևայ թէ ալ կրօնքէդ ձանձրացեր ես, դադրեր է վրագ ազդեցութիւն ընելէն: Ես զիտէի թէ վերջապէս այդ բրդոտ դվսէզ գուր՝ հանել պիտի տամ ատ դադաւիարը:

Այս անգութ ծաղրածութիւնը քաշած անօթութենէն, ցրտէն ու մերկութենէն աւելի ծանր եկաւ Թովմասին. անոր համար պատասխան չտուաւ:

— Դու խենդ ես, կրկնեց Լըկրի, վասն զի երբոր զքեզ զնեցի նէ քու աղէկութիւնդ մտածեր էի: Ես զքեզ հոս Սամպոյէն ալ,

Քուխմարդէն ալ վեր պիտի դնէի . և աղէկ ժամանակ ալ կը գտնէիր , ու փոխանակ ամէն օր ծեծ ուտելու , ինձմէ ետև դու կը հրամայէիր հոս , և քու ձեռքովդ կը բաշխէիր ուրիշ սևերուն ծեծը : Երբեմն երբեմն դաւաթ մըն ալ բօնչ կու տայի քեզի , որ քիչ մը տաքնաս : Քեզ տեսնեմ , քիչ մը խելքդ դուխդ ժողվէ , ու աչքիս առջև կըրակը նետէ այդ հնոտի ու չնչին գիրքը , որ անտեղութիւններով լի է , ու իմ քեզի ցուցրցած կրօնքս ընդունէ :

— Աստուած պահէ , պատասխանեց Թովմաս եռանդեամբ :

— Մինչև հիմա տեսար որ Աստուած քեզի օգնութիւն հասնելու և ոչ փոյթ ունի . ապա թէ ոչ թող չէր տար որ ձեռքս խնայիր : Քու դաւանած կրօնքդ ուրիշ բան չէ բայց եթէ ստութեանց շարք մը . ես դիտեմ թէ ինչ բան է : Ուստի աղէկ կ'ընես , Թովմաս , որ դու իմ ըսածներուս մտիկ ընես . ես ալ մարդ մըն եմ , իմ ձեռքէս ալ բան կու գայ :

— Չէ , տէր իմ , պատասխանեց Թովմաս , չէ . ես միշտ հաւատարիմ պիտի մընամ Աստուծոյ : Աստուած ինձի օգնութեան դայ չգայ , ես իրմէ չեմ բաժնուիր , և ինչուան վերջին շունչս իրեն կ'ապաւինիմ :

— Աշխարհքիս վրայ քեզմէ անմիտ մարդ չկընար ըլլալ , ըսաւ Լըկրի Թովմասին երեսը թքնելով ու ոտքով կից մը գար .

ներով : Հող չէ , ես դքեղ զիտեմ ընկճել և խելքդ զլուխդ բերել , կը տեսնես : Այս քսաւ Լըկրի ու ձգեց դնաց :

Երբոր մարդուս սիրտը ցաւոց բեռան տակը կը հեծէ , և ալ չկրնար տանիլ , յուսահատաբար իր բնական և բարոյական բոլոր ուժը ասպարէզ կը կոչէ այս բեռը սրտին վրայէն վար ձգելու , և ամենէն դառն ցաւերը խնդութեան և խրախուսանաց վերադարձին կարապետն են : Այսպէս եղաւ Թովմասին ալ : Անդուժ տիրոջը անաստուածական ծաղրաբանութիւնները իրեն սիրտը , որ արդէն վհատեալ էր , աւելի խորունկ խորխորատի մէջ ձգեցին : Դեռ ձեռուրները հաւատոյ խարսխէն ամուր բռներ էին , բայց ինքն անյուսութեան անձկութեան մէջ ինկեր էր : Կրակին քով նստած վերջին աստիճանի վհատութեան մէջ ինկեր էր . մէյմ'ալ յանկարծ զիմացի առարկաները սկսան աչքին առջևէն փախչիլ . փշով պսակած , վիրալից ու արիւնաթաթաւ զլուխ մը երեցաւ իրեն : Թովմաս ահիւ և դողութեամբ այն վսեմ կերպարանքը զիտեց , որուն վրայ դերադոյն համակերպութիւն մը կը փայլէր . մարդացելոյն Աստուծոյ այն զթալից կերպարանքը սրտին ինչուան խորը դող հանեցին : Տակն ու վըրայ եղած , ձեռուրները տարածեց ու ծընկան վրայ եկաւ : Այն ատեն կամաց կամաց տեսիլքը փոխուեցաւ , փուշերը լուսոյ ճառագայթներու փոխուեցան , և տես-

սաւ որ այն անպատմելի պայծառութեամբ զարդարուած կերպարանքը զթալից աչուրներով դէպ 'ի իրեն խոնարհեցաւ, ու ապանջին ալ ձայն մ'եկաւ որ կ'ըսէր. «Ո՛վ որ կը յաղթէ ցաւոց, ինձի հետ իմ աթոռս պիտի նստի, վասն զի ես ալ յաղթեցի ցաւոց, ու Հօրս աթոռը նստայ » :

Ո՛րչափ ատեն արդեօք թուլմաս այսպէս չորած մնաց. ինքն ալ չէր զիտեր: Երբոր ինքն իրեն եկաւ, կրակը մարեր էր, ու հագուստներն ալ զիչերուան ցուրտ ցօղէն թրջեր էին. բայց սրտէն ամէն ահ ու դող անհետացեր էին. և ունեցած ներքին ուրախութենէն ոչ անօթութիւնը, ոչ ցուրտը, ոչ խեղճութիւնն ու տառապանքը կը զգար: Սրտին խորէն բոլոր երկրաւոր յոյսերը դուրս հանեց, ու իր կամբը բոլորանուէր Աստուծոյ մատոյց: Գարձուց աչուրները դէպ 'ի երկինք ու լուռ և յախտենական աստղերը զիտեց, որ հրեշտակաց նման անզազար մարդուս վրայ կը հըսկեն, և սկսաւ զիչերուան միայնութիւնը երզի մը յաղթական խօսքերովն որոտացունել, զորն որ իր երջանկութեան օրերը երզեր էր, բայց ոչ այսչափ զգացմամբ.

Դատարեացի երկրի քաշալ յանհոռե կայն,
 Ու արեգական դատարեացի յոյս յերկին.
 Այն յառաափիւս կեցցի Աստուած յաշխական,
 Եւ եղիցի յանանց վայելս՝ իմ քածին.

Յորժամ ընկա՛ի մարմինս մահոռան ի հարուած
 Եւ կասեացիև արևունս ընթացք յերակունս ,
 Վրձարեացե՛նց կենացս և զցառս իմ Սատուած
 Եւ կոչեացե՛ զիս ի փառս անդր ի բարձունս .

Եւ երգելով յաշխունկից յաշխունանս
 Երգեսցուք միշտ զՍատուած ըզսեր մշտընջեան
 Որպէս մի օր հոսեացիև դարք յանխախձանս
 Ի ծոց փառացե իշր յանըստուեր ու անխախ-
 (ձան .

Անոնք որ դերեաց կրօնական աւանդու-
 թեանցը վրայ տեղեկութիւն ունին , զիտեն
 ալ թէ այսպիսի զգացմունքներ մէջերնին
 սովորական է : Մենք ալ բուն իրենց բեր-
 նէն լսեր ենք այսպիսի սրտաշարժ ու ըզ-
 ձակաթ երգերը , որոնցմէ մէկ քանին հոս
 ալ յիշեցինք : Հոգեբանք կ'ըսեն թէ մար-
 դուս հոգին այնպիսի մէկ վիճակ մ'ունի ,
 որուն մէջ գտուելու որ ըլլայ՝ իրեն վրայ
 եղած տպաւորութիւններն ու ազդեցու-
 թիւններն այն աստիճանի կը զօրեն որ բո-
 լորովին արտաքին զգայութեանց վրայ կը
 տիրեն և կը բռնադատեն զանոնք զգալի
 ձև մը տալ այն առարկայից , որոնք երևա-
 կայութեան մէջ միայն գոյութիւն ունին :

Ո՞վ կրնայ լսել թէ արդեօք գերադոյն էն
 մեր մահկանացու բնութեան այս կարողու-
 թիւնները որ աստիճանի 'ի զորձ կ'ածէ
 լքեալ հոգւոց խրախոյս տալու համար :

Եթէ խեղճ զերին հաւտալու ըլլայ թէ իրեն
 խոտս երեցաւ, ո՞վ կրնայ ըսել թէ չէ,
 չերեցաւ: Միթէ Քրիստոս տէրն մեր չէ՞
 ըսողը թէ ուրիշ բանի համար չէ եկած
 բայց եթէ բեկեալ սրտերը բժշկէ ու զե-
 րեաց թողութիւն տայ:

Երբոր առաւօտեան արշալոյսը զերինն-
 րը զարթոյց ու զաշտն աշխատելու հրաւի-
 րեց, այն թշուառներուն ու ցրտէն սարսը-
 ոտղներուն մէջ մարդ մը կար որ յաղթա-
 կան կերպով աշխատելու կ'երթար: Ոտքին
 կոխած երկրէն աւելի հաստատուն նեցուկ
 մ'ունէր, և էր իրեն անխախտելի հաւատ-
 քը, հաստատուն յոյսը յամենակալն Աս-
 տուած և՛ի սէր նորա յաւիտենական: Ա՛հ,
 Լըկրի, հիմա թափէ բոլոր ունեցած ոյժդ
 ասոր վրայ: Մահը, թշուառութիւնը, նը-
 ւաստութիւնը, ամէն տեսակ նեղութիւն
 իրեն ուրիշ բան չեն ըներ՝ բայց եթէ ան-
 մահական պսակին հասնելու երանական
 վայրկեանը կ'երազեն:

Այն վայրկեանէն սկսեալ անխոով խա-
 զաղութիւն մը պատեց իրեն սրտին վրայ,
 զորն որ իբրև տաճար իրեն Փրկչին ըն-
 ծայեր էր: Անցելոյն դառն յիշատակը, յու-
 սոյն ծփանքը, երկիւղն ու փափաղը բո-
 լորն ալ աներևութացեր էին. մարդկեղէն
 կամքը, որ երկար ատենէ՛ի վեր անդադար
 տանջանաց և նեղութեանց կը տանէր, բո-
 լորովին Աստուծոյ կամացը մէջ ընկղմե-
 ցաւ: Կենաց ընթացքին մնացած ճամբան

այնչափ իրեն կարճ կ'երևնար, և յաւիտե-
նական երջանկութիւնը իրեն այնչափ մօտ
որ այս աշխարհքիս ամենէն դառն տան,
ջանքներն ալ իրեն աչքին բան չէին ե-
րևար:

Ս, մէնքն ալ Թովմասին վրայ եղած այս
փոփոխութեանն անդրադարձան. ուրա-
խութեանն ու գործունէութեան հետ այն-
պիսի սրտի հանգստութիւն մ'ալ կը զգար,
որ ոչ նախատինք և ոչ անարդանք զինքը
չէին կրնար խռովել:

— Թովմասին ինչ հանդիպեցաւ, ըսաւ
Լըկրի Սամպոյին. քանի մը օր առաջ բո-
լորովին վհատեալ կ'երևար, իսկ հիմա ու-
րախութենէն ծղրիտի պէս կը ցատքբրտէ:

— Չեմ գիտեր, տէր իմ. թերևս փախ-
չիլ կը մտածէ . . . :

— Շատ կ'ուզէի որ մէյնը փախչէր, պա-
տասխանեց Լըկրի վայրագ ծիծաղ մը փր-
ցունելով . . . : Ի՞նչ կ'ըսես, Սամպոյ, դու
ալ չես ուզեր:

— Ո՛ր էր, ըսաւ սեաղէմ Սամպոն: Ի՞նչ
դուարճալի հանդէս պիտի ըլլայ, երբոր
տեսներք որ տիղմերուն մէջ կը տապըլտը-
կի, մացառներուն կը պլլուի, ու շներուն
հետ կը կռուի: Երբոր Մըլին բռնեցինք,
ես խնտալէս կը ճաթէի. կարծեցի թէ ին-
չուան վրայ հասնիմ զինքը շներուն բեր-
նէն ազատեմ նէ, շները զինքը կտոր կտոր
ըրած կը գտնեմ. դեռ ինչուան հիմա ա-
նոնց խածուածքին նշանները փառաւորա-
պէս վրան կեցեր են:

— Ապահով կեցիր , որ այն նշանները մինչև գերեզման հետը մէկտեղ պիտի տանի , ըսաւ Լըկրի : Բայց Սամսոյ աչքդ ազէկ բաց , թէ որ այդ սեր փախչելու միտք ունենայ , ետեէն իյնաս ու ոտքը կոտրես :

— Այդ բանն ինձի թող , տէր իմ , պատասխանեց Սամսոյ : Ես զիտեմ թէ այդ ճաղարն ինչպէս բռնելու է :

Այս խօսակցութիւնս ընելու ատեն միանգամայն Լըկրի մօտի քաղաքն երթալու պատրաստութիւն կը տեսնէր . ուստի ձի հեծաւ ու ճամբայ ելաւ : Իրիկուան երբոր դարձաւ խելքին փչեց որ երթայ գերիններուն բնակութիւնը մէյմը աչքէ անցունէ , և տեսնէ թէ ամէն բան կարգի է թէ չէ :

Գեղեցիկ լուսին կար . ջինու ծառերուն ստուերը մարգագետնին վրայ դարկեր էր , օդն ալ խաղաղ ու հանդարտ էր : Լըկրի երբոր գերեաց բնակութեանը մօտեցաւ երգելու ձայն մը լսեց , որ այն տեղուանքը սովորական բան չէր , ուստի կանկ առաւ որ մտիկ ընէ : Հաստներգաշնակաւոր ձայն մը կ'երգէր .

Ո՛չ , ո՛չ , ինձ մի մարդիկ իցեն դատաւոր

Յերկրիս այսմիկ ցառալից ,

Յորչափ յերկիւն բաղդե իմ գրրի շնորհաւոր՝

Ես զարտատես սրբեցից .

Ողբայ մարմին , այլ բովանդակ հոգի՝ նդ բեզ

Անարգե գհոշր և զերկար .

Ման լուծանել իշխե՛ կէտք ըզտարերս ,
Արդար ծաղրե՛ գդժոխոց խայր .

Արդարոչքեան քոչմ պատկառ կամ , ո՛վ Աս .
Յորժամ խրատես և ըզրաւս . (տոռած ,
Էշ հանապագ ևս Տեսունդ խնո՛ւմ փառքս տաց
Յամենայն փիշտ և ի ցաւս .

— Ա՛հ , ըսաւ ինքնիրենը Լըկրի , նայէ
թէ ի՛նչ գաղափարներու տէր մարդ է :
Ի՛նչպէս ալ այդ անիծած երգերը չեմ սի-
րեր : Գո՛ւ ես , սեւերես , պոռաց ձիով դէպ
ի Թովմասին վրայ վազելով ու խարազա-
նը շարժելով . ի՛նչպէս կը յանդգնիս ար-
թուն կենալ ու երգել , որ մինչև հիմա պառ-
կած պիտի ըլլայիր : Խփէ կոկորդդ և շուտ
ելիր պառկէ :

— Շատ աղէկ , տէր իմ , պատասխանեց
Թովմաս զուարթութեամբ ու ելաւ ներս
մտաւ :

Թովմասին ուրախ ու զուարթ կերպէն
Լըկրիին վրայ կատաղութիւն եկաւ , ուս-
տի Թովմասին վրայ հասնելով աղէկ մը
զլխուն , քթին բերնին , կողերուն խարա-
զանով զարկաւ :

— Ա՛յ , անպիտան շուն , տեսնենք թէ
ասկէ ետե ալ զուարթութիւնդ կը բռնէ՞ . . :

Բայց այն հարուածները մահկանացու
մարմնոյն վրայ ինջան , և առաջուան պէս
ալ հոգւոյն վրայ ազդեցութիւն մը չըրին :

Թովմաս ամենայն կերպով հնազանդ էր, սակայն Լըկրի չէր կրնար չտեսնել թէ իր գերույն վրայ ունեցած կարողութիւնը բուրովին կորսընցուցեր էր: Երբոր տեսաւ որ Թովմաս իր խրճիթը մտաւ, և ճիուն գլուխն ալ դարձուց որ ևս դառնայ, մէյմ'ալ խղճի այն արագաթուիչ փայլակներէն մէկը որ յանկարծ ամենէն խաւարեալ ու ամենէն չար սրտերն ալ կը լուսաւորէ, իրեն սրտին մէջ ալ շանթեց: Իմացաւ որ իր ու իրեն զոհին մէջ Աստուած անցեր էր, անոր համար հայհոյեց ընդդէմ Աստուծոյ: Այս խոնարհ ու համբերող մարդը, որ ոչ անարգանքներէ, ոչ սպառնալիքներէ, ոչ ծեծէ և ոչ իր վրայ եղած անդթութիւններէն կը խռովէր, Լըկրիին հողուոյն մէջ ձայն մը արթընցուց, նման այն ձայնին, զորն որ իրեն տէրը սատանան այսահարին բերանը դրաւ. « Զի կայ մեր և քո, Յիսուս Նազովրեցի, ևկիր տարածաւ տանջել զվեց ».

Թովմասին սիրտը իր չորս կողմը եղած թշուառ գերիներուն վրայ կը գթար ու կը ցաւէր: Իրեն այնպէս կու գար թէ իր երկրաւոր ցաւերը անցեր էին: Սիրտը կ'եփէր թէ ինչ կերպով արդեօք կրնար իրեն ընդունած խաղաղութեան և ուրախութեան գանձէն մասն և բաժին հանել իր ընկերակցացը և անոնց ցաւոցն ու վշտացը թեթևութիւն մը տալ: Իրաւ քիչ անգամ առիթ կ'ունենար այս բարեգործութիւնս կա-

տարելու, բայց դաշտ երթալու ու դառնալու ատեն, աշխատութեան ժամանակ՝ իրեն երջանկութիւն կը սեպէր թէ որ կարող ըլլար այն յուսաբեկ ու վհատեալ թշուառներուն օգնութիւն մ'ընել: Սկզբան այն մարդկութենէ ելած արարածները այս բանս չըմբռնեցին. բայց թովմաս չճանձրացաւ շաբաթներով, ամիսներով ասոնց իր ձեռքէն եկած բարիքն ընելու, այնչափ որ վերջապէս այն դաշկահար սրտերուն զգացողութեան թելերը թրթռացին:

Այս կարգէ դուրս, լուիկ ու համբերող մարդը, որ միշտ պատրաստ էր ուրիշին բնուր բառնալու և առանց մէկէ մը օգնութիւն խնդրելու, որ երբոր կերակուր կը բաժնէին ամենէն վերջը կ'երթար իր մասն առնելու ու ամենէն ալ քիչ կ'առնուր, և ան ալ կարօտութիւն ունեցողներուն կը բաժնէր, այս մարդս որ ցուրտ գիշերները սիրով իր խեղճ վերմակիկը հիւանդի մը, ջերմոտի մը կու տար, և աշխատութեան ատեն ալ տկարներուն կողովները կը լեցունէր, վտանգաւ անձին որ իրենը պակաս կըսէր, որ իրենց հասարակաց բռնաւորին անողորելի անգթութենէն հալածուած, մէկ դանդատ մը կամ մէկ անէծք մըն ալ չէր հաներ իր հալածչին դէմ, այս մարդս կ'ըսեմ, կամաց կամաց անզգալի կերպով ամէնուն վրայ ալ կարգէ դուրս ազդեցութիւն մը ստացաւ: Երբոր հնձոց ժամանակն անցաւ, ու դերիները կիրակի օրեր կրնային

հանդչել, բաղմութեամբ Թովմասին չորս կողմը կը ժողվէին, ան ալ Սւետարանէն պատմութիւններ կը պատմէր անոնց: Ամէնքն ալ կը փափաղէին մէկտեղ ժողովելու ու այս պատմութիւններս լսելու, աղօթելու ու երգելու, բայց Լըկրի չէր թողուր, և քանի անգամ ալ որ վրանին հասաւ՝ անիծիւք և հայհոյանօք ցրուեց զանոնք, այնչափ որ ուրիշ ճար չգտնելով Թովմասին պատմածներն ու յորդորները բերնէ բերան մէկմէկու կը հաղորդէին: Եւ սակայն ո՞վ կրնայ պատմել մէջերնէն քանի մը խեղճ բարեսիրտներուն անկեղծ ուրախութիւնը, որոնց կեանքը ուրիշ բան չէր բայց եթէ տխուր ճամբայ մը, որուն ծայրը մութ ու անձանօթ էր, երբոր լսեցին թէ բարերար ու մարդասէր Փրկիչ մը կայ եղեր, և երկնաւոր հայրենիք մը: Քարողիչներէն շատերը կը վկայեն թէ այս խեղճ ու տառապեալ խափշիկները Սւետարանը ուրիշ ազգացմէ աւելի եռանդեամբ ու հպատակութեամբ կ'ընդունին: Հլութեան ու բացարձակ հաւատոյ սկզբունքը, որ աւետարանական վարդապետութեանց հիմն է, կարծես թէ ուրիշ ազգացմէ աւելի այս խեղճերուն բնութեանը մէջ տնկուած են, որ աւելի մշակուած սիրտ ունեցողները իրենց վրայ նայելով կ'ամչնան:

Այն խեղճ խառնածին կիներ, որուն հաւատքը տեսանք որ վրան եկած անզթութեանցն ու անհրաւորութեանցը բեռանը տակ

ջախջախելու ու կործանելու վրայ էր, Թովմասին երգերն ու աւետարանական պատմութիւնները լսելով սկսաւ ողի առնուլ : Վէսսիին անզամ կիսամուրար սիրտը կակղնալ ու հանդարտիլ սկսաւ Թովմասին քաղցր ու զգոնասէր ազգութեամբը :

Վէսսի իրեն ունեցած անլուր թշուառութիւններէն ու աղէտներէն՝ վրան կատաղութիւն ու յուսահատութիւն եկեր էր, շատ անզամ մտածեր էր վրէժն հատուցանելու ու ոխը հանելու իր բռնաւորէն, որուն երկար ատենէ ՚ի վեր ըրած անլուր անիրաւութիւններն ու անզթութիւնները տեսեր ու կրեր էր :

Վիշեր մը երբոր Թովմասին խրճիւն գերիները քնացեր էին, մէյմալ յանկարծ ինքն արթընցաւ ու պատուհանի տեղ ծառայող ծակէն Վէսսիին զլուխը տեսաւ, որ նշանացի զինքը դուրս կը կանչէր :

Թովմաս մէկէն դուրս ցատքեց, կէս զիշերը մէկ կամ երկու ժամ անցեր էր : Լուսնին անուշ ու խաղաղական լուսովը, որուն ճառագայթները Վէսսիին գէմքը լուսաւորեր էին, Թովմաս անոր սեխտչոր աչացը մէջ կարգէ դուրս ու կատաղի վայլունութիւն մը տեսաւ, որ սովորաբար անոր ունեցած տխուր ու յուսահատական նայուածքէն շատ տարբեր էր :

— Հոս եկուր, աղբար Թովմաս, հոս եկուր, ըսաւ Վէսսի անոր թնէն բռնելով ու գէպ ՚ի իրեն քաշելով. քեզի նոր լուր մը պիտի տամ :

— Ի՞նչ բան է , Վէսսի խաթուն , հարցոց թովմաս անձկանօք :

— Թովմաս , կ'ուզես ազատութիւնդ ձեռք ձգել :

— Հրամաներ ես , խաթուն , երբօր Աստուած ուզէ :

— Ազէկ , բայց այս գիշեր ալ ուզես նէ կրնաս ազատութիւնդ ձեռք ձգել , կրկնեց Վէսսի յանկարծական կտրճութեամբ մը :

Թովմաս սկսաւ տարակուսիլ :

— Եկուր երթանք , ըսաւ կամայուկ ձայնով մը ու սև աշուրները անոր երեսը տընկելով : Եկուր երթանք , անիկայ խոր կը քնանայ , ես անոր օղիին մէջ այնպիսի նիւթ մը խառնեցի որ քունը երկայն տանի : Թէ որ խառնած նիւթէս շատ ունենայի , հիմա քեզի չէի կարօտեր : Բայց եկուր երթանք , ետեի դուռը բաց է . հոն տեղ կացին մը կայ զորն որ ես զրի . իրեն խցին դուռն ալ բաց է . ես քեզի ճամբան կը ցուցընեմ : Աս ալ կրնայի գլխուն զարնել , բայց թեքս տկար են , ուստի դու ալ հետս եկուր :

— Չէ , չէ . բիւր աշխարհք տան ինձի , չեմ գար , խաթուն , ըսաւ Թովմաս ետ ետ քաշուելով , վասն զի Վէսսի ձեռքէն բռնած առաջ կ'ուզէր երթալ :

— Բայց մէյմը սա բոլոր խեղճերը մըտածէ , ըսաւ Վէսսի : Չամէնքն ալ կ'ազատենք , ու մենք ալ կ'երթանք ճահիճներուն մէջ տեղ մը կը սպահուրտինք . կզգի մը կը

դանենք ու հոն մենք մեզի հանդիստ կ'ապրինք : Ես լսեր եմ որ ուրիշներն ալ ըրեր են : Ո՛ր և իցէ վիճակ ալ ունենանք , հիմակուան ունեցած վիճակներնէս լաւագոյն կ'ըլլայ :

— Չէ , կրկնեց Թովմաս հաստատութեամբ . չարէն ո՛չ երբէք բարիք կրնայ ելլել : Աւելի յանձն կ'առնում աջ ձեռքս կըտրել , քան թէ ուրիշի արիւնը մտնել :

— Ան ատեն ես ինքնիրենս կ'ընեմ , ըսաւ Գէսսի ու սկսաւ անկէ հեռանալ :

— Ո՛հ , Գէսսի խաթուն , ըսաւ Թովմաս ետեէն վաղելով , Աստուծոյ սիրոյն համար ըլլայ , որ քեզի համար մեռաւ , քու անդին հոգիդ այդպէս սատանային մի ծախեր : Ըրածէդ՝ չարիքէն դատ ուրիշ բան չելլեր : Ուրիշէն վրէժ խնդրելու համար չէ ստեղծած զմեզ Աստուած : Պէտք է համբերենք , և այն ժամուն սպասենք՝ որ մեզի համար ինքն որոշեր է :

— Սպասել , կրկնեց Գէսսի . ինչուան հիմա չսպասեցի՞ . միթէ այնչափ չսպասեցի՞ մինչև որ զլուխս դարձաւ ու սիրտս հալեցաւ : Ի՛նչ նեղութիւններ ու վիշտեր չքաշեցին այդ անպիտան մարդուն ձեռքէն այսչափ հարիւրաւոր խեղճ արարածներ : Միթէ քու արիւնդ ալ կաթիլ կաթիլ պիտի չծծէ : Չէ , պէտք է վրէժ խնդրեմ . ալ ժամանակը լեցուեցաւ . պէտք է որ անոր սրտին արիւնը ծծեմ :

— Չէ , չէ , չէ , ըսաւ Թովմաս այլայլած

Պէտքսին ձեռքը սխմելով . չէ , հողիդ կը սիրես , մի ըներ այդ բանը : Քրիստոս տէրն մեր ուրիշի արիւն չթափեց , հապա իր արիւնը թափեց , և մեզի համար թափեց որ իրեն թշնամիներն էինք : Ինքը մեզի ալ կ'օգնէ իր օրինակին հետեւելու և մեր թըշնամիները սիրելու :

— Սիրել , ըսաւ Պէտքսի կատաղի նայուածքով մը . այդպիսի թշնամիները սիրել . . . : Մարմինս և արիւնս այդ բանիդ դէմ կը բողոքեն :

— Իրաւ է , խաթուն , իրաւ է . ինքը մեզի ոյժ կու տայ , և ասով է մեր յաղորոքիւնը : Երբոր կարող ըլլանք զամէնքը սիրել , և ամէն տեղ ու ամէնուն համար աղօթել , պատերազմը կը լմըննայ , յաղթութիւնը կը վաստըկինք : Փառք 'ի բարձունս Աստուծոյ . . . : Եւ խեղճ սևուկը արտասուալից աչուրները դէպ 'ի երկինք վերուց :

Այս է ահա քու յաղթութիւնդ , ո՞՞ Ս. Բրիկէ . ամէն ազգաց մէջէն յետին կոչեցեալդ . փշով պսակուելու , խարազանաւ բախուելու , արիւն քրտնելու ու խաչին մահն ունենալու կոչուեցար . անոր համար երբոր Քրիստոս իրեն արքայութեամբը զալու ըլլայ՝ դու ալ իրեն հետ պիտի թագաւորես :

Թովմասի եռանդազին խորին զգացմունքները , իրեն ձայնին քաղցրութիւնը , արցունքները անուշ ցօղի մը պէս այն խեղճ կնիկան զայրացած ու վիրալից սրտին վրայ իջան . և կատաղի նայուածքին տեղ

անուշութիւն մը դէմքին վրայ փոխանա-
կեց : Աչուրները գետին խոնարհեցուց , և
կամաց կամաց Թովմասին ձեռքը թող տը-
լաւ . որ առաջ ամուր բռներ էր :

— Ես քեզի չէի՞ գրուցեր , ըսաւ , որ չա-
րութեան ոգին ամէն տեղ ետեւէս ինկեր է :
Ո՛վ աղբար Թովմաս , չեմ կրնար աղօթք
ընել : Տղաքս ծախուած օրէն ետեւ ամե-
նեին աղօթք չեմ ըրած : Բսածդ իրաւ է ,
ես ալ դիտեմ . բայց երբոր աղօթքի կը նըս-
տիմ՝ անիծիւք ու ատելութեամբ կ'ելլեմ .
չեմ կրնար աղօթք ընել :

— Խեղճ , կրկնեց Թովմաս գութը շար-
ժած : Սատանան ետեւէդ ինկեր է և կ'ուզէ
դքեզ խարբալել , բայց ես քեզի համար
աղօթք կ'ընեմ : Ո՛հ , Գէսսի խաթուն , մէյ-
մը Յիսուսի դիմէ . ինքը եկաւ աշխարհք
բեկեալ սրտերը բժշկելու և սգաւորաց ար-
ցունքները սրբելու :

Գէսսի լուռ կեցաւ մնաց , աչուրներէն
խոշոր խոշոր արցունքներ կը թափթը-
փէին :

— Գէսսի խաթուն , կրկնեց Թովմաս
տարակուսանօք և խել մը ատեն լուռ անոր
երեսը նայելէն ետեւ . թէ որ կարող ըլլայիր
ասկէ փախչիլ , թէ որ կարելի ըլլար կ'ը-
սեմ , հրամանքիդ խորհուրդ կու տայի որ
Եմմէլինան հետդ առած փախչէիր , այս-
ինքն թէ առանց արին թափելու , ապա
թէ ոչ այդպիսի բանի ձեռք մի՞ դարներ :

— Գու ալ մեզի հետ չես փախչիր , աղ-
բար Թովմաս :

— Չէ, պատասխանեց թուվմաս . թէ որ ուզէի ինչուան հիմա քանի անգամ փախած էի . բայց կարծես թէ Աստուած մասնաորապէս զիս այս խեղճերը մխիթարելու համար խրկեր է, ուստի իրենցմէ չեմ կրնար բաժնուիլ, անոնց հետ մէկտեղ ես ալ իմ խաչս կը կրեմ ինչուան վերջը : Իսկ ձեզի այնպէս չէ . ամէն բան ձեզի հոս մէջ մէկ դարան են մեղանչելու, որոնց դէմ չէք կրնար դնել : Ուստի լաւ կ'ընէք թէ որ կարենաք՝ ելէք փախէք :

— Ես բայց ՚ի գերեզմանէն ուրիշ ապաւէն չեմ գտներ, ըսաւ Գէասի : Կենդանի մը չկայ, թոչուն մը չկայ որ իրեն ապաւէն մը չգտնէ . օձն ալ, կոկորդիլոսն ալ իրենց բոյնն ունին, ուր կրնան քնանալ ու հանգչիլ . մենք միայն ապաւէն մը չունինք : Ճահիճներուն որչափ ալ խորերը մտնենք՝ անոնց շներն զմեզ կ'որսան ու զմեզ կը զըտնեն : Ամէնքն ալ մեզի դէմ ելեր են . անբան կենդանիներն անգամ մեզի թշնամի են : Ո՛ր կրնանք երթալ . . . :

Թուվմաս քիչ մը լուռ կեցաւ . ետքէն արտասուալից աչուրներով ըսաւ .

— Անիկայ որ զԳանիէլն ազատեց առիւծներուն գուբէն, իրեք մանկունքը փրկեց կրակի հնոցէն . անիկայ որ ծովուն վրայ կը քալէր, և քամիներուն կը հրամայէր որ դադրին, անիկայ միշտ կենդանի է, և հաստատապէս կը հաւատամ որ կըրնայ զձեզ ազատել : Դուք մէյմը փախէք ,

ես ալ կրցածիս չափ ձեզի համար աղօթք կ'ընեմ :

Մարդուս մտաց զօրութիւնը ի՛նչ կարդէ դուրս բան է , որ մէկ մտածութիւն մը երկայն ատեն իբրև անգործադրելի ու անկարելի սեպելէն ետև , մէյմ'ալ յանկարծ նոր գտուած աղամանդի պէս լուսաւոր ճառագայթներ կ'արձակէ :

Գէսսի շատ անգամ մտածեր էր իր մըտքին մէջ թէ արդեօք ի՛նչ կերպով կրնայ փախչիլ . և ամէն հնարք անկարելի գտեր էր . բայց հիմայ յանկարծ միտքը նոր հընարք մ'ընկաւ փախչելու , որ ամենևին զժուարութիւն չունէր և շատ զիրին ալ էր գործադրելը , անոր համար սիրտը ուրախութեամբ լեցուեցաւ :

— Աղբար թուվմաս , կը փախչիմ , ըսաւ յանկարծակի :

— Շատ լաւ , պատասխանեց թուվմաս . Աստուած հետդ ըլլայ :

ԳԼՈՒԽ ԼԹ .

Դառ .

Լըկրիին տանը ցորեննոցը , զրեթէ ուրիշ ամէն ցորեննոցներուն պէս ընդարձակ չէնք մըն էր , մէջը պարապ , փոշոտած , պատերը սարդի ոստայներով ծածկուած , հին ու մին կարասիներով լեցուն : Առջի հարուստ ընտանեաց բնակութեան ատեն

տանը մէջ շատ փառաւոր կահ կարասիքներ կային, բայց անոնցմէ շատը հոն թողեր դնացեր էին իրենք. Լըկրի ալ զանոնք կէս մը անբնակ թաց խուցերու մէջ ձրգեր էր, կէս մ'ալ այս ցորեննոցին մէջ, ուր կը փտտէին: Յորեննոցին մէջ երկու երեք խոշոր սնտուկներ կային պատին կըռթընած, որոնք ատենով այս կահ կարասիքները բերելու ծառայեր էին: Նեղ լուսամտի մը աղտոտ ու փոշոտած ապակիներէն նուազ լոյս մը ներս զարկեր էր, և այս խոշոր սնտուկները, փոշիապատ աթոռներն ու սեղանները կը լուսաւորէր. միով բանիւ այն տեղը այնպիսի տխուր կերպարանք մ'առեր էր որ նախապաշարեալ մարդ մը չար ոգիներուն բնակարան կը կարծէր, և իրօք ալ երևակայոտ գերեաց մէջ ալ այսպիսի կարծիք ունեցողներ և վախցողներ պակաս չէին:

Քանի մը տարի առաջ սև կին մը Լըկրիին բարկութեանը հանդիպելով այս ցորեննոցին մէջ փակուեցաւ: Խեղճը արդեօք հոն ինչ եղաւ, չենք կրնար զրուցել: Գերիները այս դիպուածիս վրայ մէջերնին շատ բան խօսեցան. բայց ինչ ալ ըսեն, անշուշտ օր մը այս խեղճին մարմինը անբանդէն հանեցին ու տարին թաղեցին. անկէ ետև, կ'ըսէին, թէ այս տխուր տեղէն ոռնալու ձայներ, զոռում զոչումներ, սաստիկ որոտմունքներ ու յուսահատութեան աղաղակներ և հեծութիւններ կը

լսուէին : Անգամ մ'ալ զիպուածով այս բանս Ղըկրիին ականջն հասաւ , և այնպէս սաստիկ բարկացաւ որ հայհոյելով սպառնացաւ թէ ով որ ասկէ ետև այդպիսի պատմութիւններ պատմէ , ութը օր կապուած ցորեննոցին մէջ պահել կու տամ զինքը , որ անձամբ տեսնէ թէ ինչ կ'ըլլայ հոն : Այս սպառնալիքս ամէն տեսակ մեկնութիւն լռեցուց , բայց ինչպէս որ բնական է , գերիներն ամենեին իրենց կարծիքը չփոխեցին :

Կամաց կամաց մարդ մըն ալ ցորեննոցին սանդուխին քովէն չէր անցներ , և ոչ սանդուխին քովի պզտի սրահէն , և ամէն մարդ կը վախէր ուրիշի բան մը ըսելու իրենց վախին վրայ , այնպէս որ բուն խակ պատճառն անգամ մոռցան : Մէյմ'ալ յանկարծ Քէսսիին միտքն ինկաւ այս բանս , և որովհետև Ղըկրիին վրայ ալ այս աւելորդապաշտական կարծիքը մեծ ազդեցութիւն ըրեր էր , ուղեց ասով իրեն և իր թըշուառութեանց ընկերակից ազջկանը ազատութիւնը ձեռք ձգել :

Քէսսին պառկելու խուցը ճիշդ այս ցորեննոցին տակն էր . օր մը , առանց Ղըկրիին հարցունելու , քանի մը գերի կանչեց ու մեծ աշխատութեամբ խցին կահ կարասիքը ուրիշ հեռու խուց մը կրել տուաւ : Երբոր գերիները մեծ ազազակով ու շփութութեամբ Քէսսիին հրամանները կատարելու հետ էին , մէյմ'ալ Ղըկրիին վրայ հասաւ :

— Խեր ըլլայ Գէասի, հարցուց Լըկրի ձիէն վար ինչնալով, ինչ նոր բան կայ, այսօր քամին ո՞ր կողմէն փչեց :

— Բան չկայ . միայն խուցս կ'ուզեմ փոխել, պատասխանեց Գէասի :

— Ի՞նչ բանի համար, խնդրեմ :

— Վասն զի ալ հոս չեմ ուզեր բնակիլ :

— Կրողին բերանը երթաս . բայց պատճառն ինչ է :

— Պատճառն ան է, վասն զի կ'ուզեմ քիչ մը հանդիստ քուն ըլլալ :

— Քուն ըլլա՛ւ . զքեզ ո՞վ կ'արգելու . . . :

— Կրնայի քեզի ըսել թէ որ ինձի մտիկ ընելու ըլլայիր . ըսաւ Գէասի պաղ կերպով :

— Ըսէ տեսեմ, պոռաց Լըկրի, ի՞նչ կայ . . . :

— Ի՞նչ պիտի ըլլայ, բան չկայ . կարծեմ քուկին և ոչ փոյթդ է : Ամէն իրիկուն կէս զիջերուընէ սկսեալ ինչուան առաւօտ վերը ցորեննոցէն պոռալու կանչելու ձայներ կը լսուին, կարծես թէ բազմութիւն մարդկան կը ծեծկուին հոն, գետնին վրայ ծանր բաներ կը զլորտըկեն :

— Իրա՛ւ կ'ըսես, ցորեննոցը մարդ կը բնակի՛. վրայ բերաւ Լըկրի կեղծ ծիծաղով մը, որպէս զի սրտին վախը ծածկէ . ո՞վ կրնայ ըլլալ, Գէասի :

Գէասի սև ու թափանցող աչուըները այնպէս մէյմը Լըկրիին երեսը դարձուց, որ կարծես թէ Լըկրիին արիւնը երակննրուն մէջ պաղեցաւ :

— Հրամմեր ես, Սիմոն, ըսաւ Գէսսի, ո՛վ են: Կ'ուզէի որ դու ինձի ըսէիր. կարծեմ՝ դու ալ չես գիտեր:

Լըկրի հայհոյելով խարազանը վերուց որ դարնէ, բայց Գէսսի շուտ մը մէկգի քաշուելով՝ դէպ 'ի դուռը փախաւ, և Լըկրիին դառնալով ըսաւ.

— Թէ որ կ'ուզես՝ այս խուցը պառկէ, ան ատեն ինչ ըլլալը կ'իմանաս: Լաւ կ'ըլլայ որ մէյ մը դու ալ փորձես: Եւ դուրս ելլելով դուռը զոցեց, ու բանալիքով ալ կղպեց:

Լըկրի սկսաւ պոռալ, կանչել, հայհոյել, և սպառնալ թէ դուռը կը կոտրէ. բայց քիչ մը միտքը վրան դալով՝ լաւազոյն սեպեց բան մը չընել, և խռոված՝ քովի խուցը անցաւ: Գէսսի տեսաւ որ փորձն յաջողեցաւ. ուստի անկէ ետեւ զարմանալի կերպով սկսաւ մտածածը առաջ տանիլ, և Լըկրիին վրայ ազդած տալաւորութիւնները աւելի սաստկացունել:

Մտածեց որ ցորեննոցին ծակերէն մէկուն մէջէն կոտրած շիշի մը բերան խօթէ, և այնպէս տեղաւորեց որ պզտի քամիէ մըն ալ տխուր ու անսովոր ձայներ կը հանէր, և երբոր քամին քիչ մը սաստիկ ըլլար՝ սարսափելի աղաղակներ կը հանէր, այնպէս որ նախապաշարեալ ու աւելորդապաշտ ականջներու յուսահատութեան և երկիւղի աղաղակներ կրնային սեպուիլ: Այս ահաւոր աղաղակները երբեմն երբեմն

գերիներուն ականջն ալ կը հասնէին , որով
ցորեննոցին մէջի ոգիներուն հին առաս-
պելներն ալ նորոգուեցան : Քոլոր տունը ա-
ւելորդապաշտական ահ ու երկիրն առաւ ,
և թէպէտ մէկն ալ չէր համարձակեր Լը-
կրիին դիմացը այս բանիս վրայ խօսք բա-
նալ , 'ի վերայ այսր ամենայնի իրեն վրայ ալ
վախը պատեր էր :

Սմբարիչտ մարդը կարգէ դուրս ալ աւե-
լորդապաշտ կ'ըլլայ : Քրիստոնեան հաւա-
տովք զինեալ կը հաւատայ թէ անիկայ որ
բոլորովին կարողութիւն է , և բոլորովին
խմաստութիւն է , ամէն տեղ է և իր ներ-
կայութեամբը կը կարգաւորէ և կը լուսա-
ւորէ բոլոր տիեզերքս . բայց անզգամն որ
իր սրտին մէջէն ըսաւ թէ Աստուած չկայ ,
իրեն համար հանդերձեալ աշխարհքը ու-
րիշ բան չէ՝ բայց եթէ ըստ սաղմոսեր-
գոլին՝ խաշար և տոռերք մահոռ . այնպիս-
ւոյն համար թէ այս կեանքս և թէ մահը
զարհուրելի արհաւիրքներով և անորոշ ու
անըմբռնելի ցնորքներով լեցուն են :

Լըկրիին թմբրած ու մարած բարոյական
սկզբունքները՝ թովմասին հետ ունեցած
յարաբերութիւններովը կամաց կամաց
սկսեր էին արթըննալ . բայց այս արթնու-
թիւնս չկրցաւ չարութեան մէջ հաստա-
տուած կամացը յաղթել . 'ի վերայ այսր ամ-
ենայնի ամէն անգամ որ մէկ հոգևոր խօսք
մը , երգ մը , աղօթք մը լսելու ըլլար՝ սոս-
կում մը հոգւոյ խռովութիւն մը կը զգար .

և օր աւուր աւելորդապաշտական վախն ալ վրան կը տիրէր :

Նոյնպէս Գէսսիին Լըկրիին վրայ ունեցած ազդեցութիւնն ալ կարգէ դուրս բան մ'էր : Լըկրին իրեն տէրը, իր բռնաւորը իր դահիճն էր . բոլորովին անոր ձեռքն էր, և ոչ ալ յոյս ունէր տեղէ մը պաշտպանութիւն և օգնութիւն գտնելու . բայց այս ալ յայտնի է որ ինչ և իցէ անասնաբարոյ մարդ ալ ըլլայ՝ արիասիրտ կնկան մը ազդեցութեանը տակ անկարելի է որ բոլորովին ազատ ըլլայ : Երբոր Լըկրի դանիկայ դնեց, ինչպէս ինքն ալ պատմեց, Գէսսի փափկակեաց կին մ'էր . բայց իր տիրոջը անասնաբարոյ ակտերուն տակ բոլորովին ջախջախեր էր . ետքը ժամանակը, յուսահատութիւնը, նուաստ կեանքըն ալ իրեն կանացի սիրտն ալ քարացուցեր էին . որոնցմով գիտցաւ տեսակ մը ազդեցութիւն ունենալ իր տիրոջը վրայ, որն որ երբեմն վրան կը բռնանար, երբեմն ալ անկէ կը վախէր :

Գէսսիին այս ազդեցութիւնը սարսափելի զօրութիւն մը ստացաւ, երբոր սկըսաւ վրան կէս կատաղութեան պէս բան մ'երևալ, և բոլոր ըսած խօսքերը ամենեին մէկմէկու չէին յարմարեր :

Վերը պատմածներնէս երկու իրեք օր ետև, Լըկրի մէկ իրիկուն մը այն հին մեծ խուցին մէջ կրակին դիմացն անցեր նստեր էր, և վառած փայտերուն անհանդարտ

բոցը նուազ լոյս մը ձգեր էր բոլոր խուցին մէջ : Հողմախառն ու մըրրկալից իրիկուն մ'էր, որ հին ու կէս փրփրկած տուներուն մէջ տեսակ տեսակ ազաղակներ ու ձայներ կը հանէ : Պատուհանները կը ճռնէին, փեղկերը կը զարնէին, քամին կը սուլէր, կ'ոռնար, ծխանելուզէն վար կը զարնէր ու բոլոր խուցը ծուխով ու մուխովը կը լեցունէր, կարծես թէ ծխանելուզէն վար զունդ մը ողիններ դուրս կը յարձակէին : Ալկրի ժամերով հաշիւներն ըրաւ ու լրագիրները կարդաց. իսկ Քէսսի կրակարանին մէկ անկիւնը նստած տխուր տըխուր կրակին վրայ կը նայէր, Ալկրի լրագիրը վար դրաւ ու գրասեղանին վրայէն հին գիրք մը ձեռքն առաւ, զորն որ առջի իրիկուրնէ տեսեր էր որ Քէսսի կը կարդար, և սկսաւ թղթատել : Այս գիրքս երեւի աւագակութիւններու, ուրուականներու պատմութեանց և գերբնական տեսիլքներու հաւաքմունք մըն էր, որն որ հաստ քաշուած ահաւոր պատկերներով զարդարուած ըլլալով՝ կարդացողներուն վրայ կարգէ դուրս տպաւորութիւն կ'ընէ :

Ալկրի արհամարհանօք ու անտարբեր կերպով մը կը թղթատէր ու կը կարդար, այնչափ որ մէյմ'ալ յանկարծ հայհոյելով գիրքը գետին զարկաւ :

— Ի՞նչ, Քէսսի, դու ալ ուրուականներու կը հաւտանս, հարցուց Ալկրի ունելիքով կրակարանին մէջի վառած փայտերը

կարգի դնելով . ևս այսչափ միամիտ չէի կարծեր դքեզ որ այսպիսի աղաղակներէ վախնաս :

— Քեզի ինչ . ես կը հաւտամ, չեմ հաւտար, պատասխանեց Պէսսի ցրտութեամբ :

— Ծովու վրայ ելուդակութիւն ըրած ատենս ալ, կրկնեց Ղըկրի, զիս վախցունելու կը ջանային . բայց ես այնպիսի փունձ խօսքերուն և ոչ ականջ կը կախէի :

Պէսսի մութին մէջ նստած կրակոտ աչուրները Ղըկրիին երեսը տնկեր էր, որոնց կարգէ դուրս փայլունութիւնը անոր վրայ միշտ անախորժ տպաւորութիւն մը կ'ընէր :

— Մէկալ օրուան խուցիդ վրայ լսած աղաղակներուդ պատճառը, կրկնեց Ղըկրի, ուրիշ բան չէ բայց եթէ մկներն ուքամին է : Չես զիտեր թէ մկները ինչ զիւական աղմուկներ կը հանեն . քանի քանի անգամ լսեր եմ որ նաւուն տակը դժոխային աղաղակներ կը հանէին . իսկ քամին, օ՛, տէրն փրկէ, ամէն տեսակ աղաղակ կըրնայ հանել :

Պէսսի զիտէր թէ իր նայուածքը ինչ անախորժ տպաւորութիւն կը պատճառէր Ղըկրիին վրայ, անոր համար պատասխան չտուաւ, ու անդադար աչուրները տնկած երեսը կը նայէր . և յիրաւի այս նայուածքիս մէջ կարգէ դուրս բան մը կար :

— Նայինք, պատասխան տուր, ըսաւ Ղըկրի . դու ալ իմ կարծիքէս չես :

— Մկները, պատասխանեց վերջապէս Պէսսի, կրնան սանդուխներէն վար իջնել, անցնիլ, բանալիքով կղպած գուռ մը բանալ, որուն ետեւը աթոռ մըն ալ դրուած ըլլայ, ետքէն կամաց կամաց քալելով՝ շտակ անկողնոյդ քով դան ու ձեռքերնին այսպէս վրադ դնեն :

Պէսսի բոլոր այս խօսելու ատեն կրակոտ աչուրներովը անդադար Լըկրիին երեսը կը նայէր, ան ալ աչուրները Պէսսիին վրայ տնկեր էր, բայց կարծես թէ չար ողիէ բռնուած անչարժ մնացեր էր. և երբոր Պէսսի ըսելն ու ընելը մէկ ըրաւ ու քարի պէս պաղ ձեռքը անոր ձեռքին վրայ դրաւ, ետե ետե քաշուեցաւ, ու սկսաւ հայհոյելով պոռալ.

— Կնիկ, ինչ է ատ ըսածդ. մարդ չկրնար այդ բանդ ըրած ըլլալ :

— Հարկաւ, չէ. ես քեզի ըսի թէ մարդ ըրած կրնայ ըլլալ այդ բանդ, պատասխանեց Պէսսի հեզնական ցուրտ ծիծաղով մը :

— Նայինք, իրաւցունէ տեսա՞ր. ըսէ տեսնեմ, Պէսսի, մի ծածկեր :

— Այն խուցին մէջ չե՞ս կրնար պառկիլ. ան ատենը ինչ ըլլալը կ'իմանաս :

— Ի՞նչ... այդ աղաղակները ցորեննուցէն կը լսուէին հէ՞... :

— Ո՞ր աղաղակները. ինչ բան :

— Ի՞նչ որ քիչ մը առաջ կ'ըսէիր նէ :

— Ես քեզի բան չըսի, կրկնեց ցրտութեամբ Պէսսի :

Լըկրի ելաւ խուցին մէջ վեր վար քալել սկսաւ . սաստիկ խռովեր էր :

— Պէտք է որ այս բանս քննեմ իմանամ, կ'ըսէր ինքնիրենը . այս զիշեր ամէն բան կը ստուգեմ . ատրճանակներս ալ հետս կ'առնում :

— Շատ լաւ կ'ընես , ըսաւ Քէսսի , գնան խուցը սլառկէ . ես ալ շատ հետաքրքիր եմ իմանալու . նայէ որ ատրճանակներդ ալ պարպելու չմոռնաս :

Լըկրի ոտուրները գետին կը զարնէր ու կատաղաբար կը հայհոյէր :

— Մի հայհոյեր , ըսաւ Քէսսի , չես զիտեր թէ ճայնդ ո՞վ կը լսէ : Նայէ , նայէ . . . սա կը տեսնանս . . . սաւիկայ ինչ բան է :

— Ո՞ր բանը , հարցուց Լըկրի սարսափած :

Մէյմ՝ ալ խուցին մէկ անկիւնէն հոլանտայի հին ժամացոյց մը սկսաւ դանդաղ դանդաղ կէս զիշերուան տասուերկուքը զարնել :

Լըկրի լուռ ու անշարժ մնաց , վրան վախ մը տիրեր էր . իսկ Քէսսի անդադար իր կրակոտ աչուրներն անոր երեսը տընկեր էր , և մէկիկ մէկիկ ժամերը կը համբէր :

— Ահաւասիկ կէս զիշեր է . հիմա տեսնենք թէ սուտ է չէ նէ իրաւ է ըսածս :

Ու դուռը բանալով , որ սանդուխին գաւիթը կը հանէր , սեմին վրայ կանկ առաւ ու սկսաւ մտիկ ընել :

— Կըլսես, կրկնեց Քէսսի մատովը ցուցընելով :

— Քամին է, ըսաւ Լըկրի. չնս լսեր ինչ այլանդակ ձայներով կը փչէ :

— Սիմոն, հոս եկու, ըսաւ Քէսսի. և ձեռքէն բռնած սանդուխին քով տարաւ : Այս ձայնին ինչ կ'ըսես. կը լսես . . . :

Պատիժին մէջ նոյն միջոցին ահազակ մը փրթաւ, որ ցորեննոցէն կու գար : Լըկրի վախէն սարսափեցաւ, և ծնկուրներն սկսան դողալ :

— Հիմա է ատրճանակներդ պատրաստելու ժամանակը, ըսաւ Քէսսի հեղնօրէն. — բայց Լըկրի արխներ երակներուն մէջ պաղեցաւ. — քիչ մը առաջ այս բանս քննել իմանալ կ'ուզէիր, միտքդ կու դայ . . . վեր ելիր նայիմ. հիմա է ատենը. ողիներն ոտք ելեր են . . . :

— Ես չեմ երթար, պոռաց Լըկրի հայհոյելով :

— Ինչո՞ւ. չնս զիտեր թէ աշխարհքիս վրայ ամենեկին ուրուական չկայ : Եւ բարձրաձայն ծիծաղով մը սանդուխէն վեր վազելով. եկուր, մի վախեր, պոռաց Ետին դառնալով :

— Հիմա կը հաւատամ թէ փորդ սատանայ կայ, ըսաւ Լըկրի. շո՛ւտ՝, դիւահար, վար իջիր : Դարձիր, Քէսսի, հոն մի երթար :

Բայց Քէսսի բարձրաձայն ծիծաղ մը վերուց ու աներևոյթ եղաւ : Մէկէն լսեց Լը-

կրի ցորեննոցին դռներուն բացուիլը . սարսափելի քամի մը վար փչեց և ձեռքի ճրագը մարեց , և նոյն միջոցին ահռելի ու զարհուրելի ձայներ լսուեցան :

Լըկրի լեղապատառ ներս խուցը փախաւ : Քանի մը վայրկենէն Քէսսի ալ վըրայ հասաւ , դոյնը նետած , հանդարտ ու ցուրտ , կարծես թէ վրէժխնդիր ողի մը կը նմանէր , աչուրները կարգէ դուրս կը փայլէին և երեսը նայողին վրայ վախ մը կը ձգէին :

— Յուսամ թէ հիմա գոհ ես , ըսաւ Քէսսի պաղ պաղ երեսը նայելով :

— Կրողը տանի դքեզ , Քէսսի , պոռաց Լըկրի :

— Ինչո՞ւ . ինչ ըրի , ելայ դռները գոցեցի : Բայց , Սիմոն , ինչ բան կայ ուրեմն այդ ցորեննոցին մէջ , հարցուց Քէսսի :

— Քու դիտնալու բանդ չէ , ըսաւ Լըկրի :

— Իրան . . . : Ի՛նչ ալ ըլլայ՝ ես աւելի գոհ եմ որ ցորեննոցին տակը չեմ պառկիր :

Այն իրիկուան ելլելիք փոթորիկը առաջուց գուշակելով Քէսսի , ցորեկուրնէ ցորեննոցին լուսամուտը բաց թողուցեր էր . ուստի երբոր սանդուխին դռները բացաւ քամին ուժով մը սանդուխներէն վար վազեց ու Լըկրիին ձեռքի ճրագը մարեց : Ասկէ կրնայ ընթերցողը գուշակել թէ Քէսսի ինչ կերպ մտածեր էր Լըկրիին հետ խաղալու :

Ասոր վրայ Լըկրի աւելի կ'ընտրէր ին-

քը զինքը առիւծուն բերանը նետել՝ քան թէ այն ահաւոր ցորեննոցն մէյմ՝ ալ ոտք կոխել : Իսկ Քէսսի զիշերուան լուծիւնն իրեն օղնական առնելով, երբոր տանը մէջ ամէնքը խոր քուն կը մանէին՝ ինքը քիչ քիչ պաշար կը լեցունէր այս ցորեննոցին մէջ, այնչափ որ խել մը ժամանակ բաւէ . նոյնպէս ալ իր ու Եմմէլինային հազուատեղէններն ալ կտոր կտոր հոս կը կրէր, և երբոր այս ամէն պատրաստութիւններս լըմընցան, յարմար առթի մը կը սպասէր միտքը դրածները կատարելու :

Մէկ օր մը Լըկրիին զուարթ վայրկեանը գտնելով շողումական կերպերով Լըկրին համոզեց ու հետը մէկտեղ մօտի քաղաքը գնաց, որ ճիշդ Կարմիր դետին վրայ կ'իյնայ : Բոլոր յիշողութիւնը թափեց ճամբուն ամէն մէկ պզտի դարձուածքն ալ միտքը պահելու, և մտքովը սկսաւ չափել ու չափչրփել թէ որչափ ատեն պէտք է այն ճամբան կտրելու :

Հիմայ որ ամէն բան կազմ ու պատրաստ է, տեսնենք թէ Քէսսի ինչպէս սկսաւ իր թատրը :

Երեկոյեան զէմ էր, Լըկրի մօտի կալուածներէն մէկուն այցելութեան գնացեր էր : Քանի մը օրուքնէ ՚ի վեր էր որ Քէսսի իր սովորականէն դուրս սիրով ու անուշութեամբ կը վարուէր Լըկրիին հետ . ուստի առերևութաբար իրարու հետ շատ աղէկ կ'երթային : Այս վայրկենիս Եմմէլի-

նային խուցն էր Քէսսի, որ երկու պղտի կապոցներ պատրաստելու հետ էին :

— Բաւական է . չափաւոր խոշոր են այս կապոցները, ըսաւ Քէսսի Եմմէլինային . շուտ զլխարկդ առ երթանք . հիմա է յարմար ժամանակը :

— Բայց դեռ զմեզ կրնան տեսնել, ըսաւ Եմմէլինա :

— Իմ միտքս ալ ան է որ տեսնեն, ըսաւ Քէսսի անտարբերաբար . չես զիտեր որ տեսնեն չտեսնեն՝ ետենէս պիտի իյնան : Նայէ թէ ինչ պիտի ընենք . հիմա սա ետեի դռնէն դուրս պիտի ելլենք ու դէպ ի դերեաց բնակութեան կողմը կ'երթանք . Սամպոն ու Քուխմպոն հարկաւ զմեզ պիտի տեսնեն, ու ետենէս պիտի վազեն . մենք ալ ճահիճներուն մէջ կը փախչինք . ան աւտեն անոնք ինչուան որ բոլոր դերիները ոտք չհանեն ու շները չարձակեն ետենէս չեն իյնար : Բայց անոնք ինչուան պատրաստուին, ինչուան ետենէս սկսին վազել՝ մենք տանը ետեի առուակին մէջէն քալելով մինչև ետեի դրան առջևը կ'ելլենք : Ասով շները կը խաբուին, վասն զի ջրին մէջէն հետքերնիս չեն կրնար գտնել : Եւ երբոր բոլոր տունը տակն ու վրայ եղած ամէնքն ալ մեր ետեէն կը վազեն՝ մենք տան ետեի դռնէն ներս կը մտնենք և ցորեննոցը կ'ելլենք ուր այն խոշոր սնատկներէն մէկուն մէջ մեզի համար ազէկ անկողին մը պատրաստեր եմ :

Հարկ պիտի ըլլայ որ հոն խել մը ժամանակ մնանք, որովհետև Լըկրի զմեզ գտնելու համար երկինք երկիր իրարու պիտի անցունէ: Ուրիշ կալուածատէրներէն քանի մը սահապաններ իրեն օգնութեան պիտի կանչէ, և զմեզ որսալու պիտի ելլէ, և բոլոր ճահիճները տակն ու վրայ պիտի ընէ: Լըկրի կը պարծի թէ ձեռքէն մարդ մ'ալ չէ կրցած փախչիլ, ուստի կրցածին չափ զմեզ որսալու թող ելլէ:

— Ո՛հ, Քէսսի. այս ինչպէս ամէն բան կարգի ես դրեր, ըսաւ Եմմէլինա. այսպիսի բան մը միայն դու կրնաս ընել:

Բայց Քէսսիին վրայ ոչ ուրախութիւն կար և ոչ ալ պարծենկոտութեան նշան մը. այլ յուսահատ հաստատամտութիւն մը կը տեսնուէր:

— Հա՛, երթանք, ըսաւ Եմմէլինային ձեռքէն բռնելով:

Այս երկու փախստականները լռիկ մընջիկ տունէն դուրս ելան և շուտ մը դէպ'ի գերեաց բնակութեան կողմն սկսան երթալ. զիչերն ալ կոխելու վրայ էր: Լուսնին եղջերիկն որ արևմտեան հորիզոնին վրայ բարձրացեր էր, իր արծաթափայլ ճառագայթներովը զիչերուան մթութիւնը կտտրեր էր: Ինչպէս որ Քէսսի գուշակեր էր երբոր ճահիճներուն մօտեցեր էին, ետևներնէն ձայն մը լսեցին որ՝ կեցիք, կեցիք կը պոռար: Բայց Սամսոն չէր պոռացողը, նոյն իսկ Լըկրին էր, որ կատաղաբար

Հայհոյելով ետևնէն ինկեր էր : Եմմէլինա այս ծայնը լսածին պէս սկսաւ դողալ :

— Ո՛հ, Քէսսի, հիմա կը մարիմ, ըսաւ անոր ձեռքէն բռնելով :

— Թէ որ մարելու ըլլամ՝ կը սպաննեմ գրեզ, ըսաւ Քէսսի ծոցէն երկսայրի պզտի դանակ մը հանելով :

Այս սպառնալիքս իր վախճանին հասաւ . Եմմէլինա փոխանակ մարելու՝ Քէսսիին հետ մէկտեղ ճահիճներուն մէջ դրժուարագնալի ու մութ լարիւրինթոսի պէս տեղ մը մտան, ուր Ալլերի միայնակ չէր կրնար ետևնէն հասնիլ :

— Շատ աղէկ, պտուսց Ալլերի գազանարար, թշուառականներն իրենք իրենցմէ խորխորատն ինկան . ալ չեն կրնար փախչիլ . տեսնե՛նք իրենց շատի պիտի նստի այս բանս : Չեզ տեսնեմ, ծօ տղաք, Սամպոյ, Քուիմպոյ, շուտ շարժեցէք . կանչեց Ալլերի դէպ ՚ի գերեաց բնակութեան կողմն երթալով . այս միջոցիս ալ գերինները այր և կին աշխատութենէ կը դառնային : Ճահիճներուն մէջ երկու փախստական կան, սվ որ բռնէ զանոնք հինգ տողար վարձքունի : Շներն արձակեցէք . Վազրը, կատաղին և մէկալ շները արձակեցէք :

Այս հրամանին վրայ ամէնքն իրար անցան : Քերիներէն շատերը առաջ նետուեցան, ոմանք ստակի սիրոյն համար, ոմանք ալ այն ցած նուաստութեամբը, որ գերութեան ողբալի հետևանքներէն մէկն է :

Սմէն դի կը վազէին. ոմանք ջահեր ձեռքերնին առած, ոմանք շներն ասդիս անդին կը վազցունէին, որոնց վայրենի հաշելու ձայնը այս շփոթութեանս արժանաւոր դարդ մըն էր:

— Տէր իմ, թէ որ չկարենանք զանոնք բռնել նէ, վրանին հրացան պարպենք, հարցուց Սամսոյ տիրոջը, որ իրեն հրացան մը կու տար:

— Թէ որ կ'ուզէք Քէսսիին վրայ կրնաք պարպել, պատասխանեց Ալկրի, ալ բաւական է, կրողին բերանն երթայ. բայց աղջկան վրայ չըլլայ թէ կրակ ընէք: — Հիմա, ծօ տղաք, ձեզ տեսնեմ, վազեցէք. ով որ զանոնք բռնէ ինձի բերէ՝ իրեն հինգ տողար. և ամէնուդ ալ մէյ մէկ գաւաթ օղի հա՛:

Բոլոր զերեաց ամբոխը ջահերով, ազազակներով, կենդանեաց ոռնալներովը դէպ ՚ի ճահիճները վազեցին, ետնէն ալ բոլոր տան մէջի մարդիկը գնացին: Սյնպէս որ տան մէջ մարդ չկար երբոր Քէսսի ու Եմմէլինա ետեի դռնէն ներս մտան:

Նոյն միջոցին զիրենք հալածողներուն ձայնէն ու աղաղակէն օղը կը թնդար, և մեծ սրահէն անցնելու ատեննին Քէսսի և Եմմէլինա տեսան որ ճահիճները բոլոր մարդիկներով ու ջահերով ծածկուեր են:

— Նայէ, նայէ, ըսաւ Եմմէլինա մատովը Քէսսիին ցուցնելով. որան սկսեր են: Նայէ ջահերն ինչպէս ասդին անդին կը

վազվզեն, շները կը հաչեն: Ո՛հ, թէ որ հոն ըլլայինք ինչուան հիմա շներն դմեզ պատըռտեր էին: Բայց, հողիդ սիրես, երթանք շուտ պահուրտինք:

— Փութալու բան չկայ, պատասխանեց Քէսսի հանդարտութեամբ, հիմա ամէնքն ալ ոտքի վրայ են: Այս իրիկուան դուարձութիւննիս ալ այս է. պէտք ըլլայ նէ շուտ մը կրնանք պահուրտիլ: Հիմա կեցիր, ըսաւ Լըկրիին հազուատին զրպանէն բանալի մը հանելով, զորն որ այն շփոթութեան ժամանակ հոն մոռցեր էր, մեզի ճամբու համար ստակ ալ հարկաւոր է:

Ստակին դարանը բացաւ ու կապոց մը թղթէ ստակ դուրս հանեց ու շուտ շուտ համրեց:

— Ո՛հ, այդ բանդ մի ըներ, ըսաւ Եմմէլինա:

— Ինչո՞ւ պիտի չընեմ, ըսաւ Քէսսի. ինչ, անօթութենէ ճահիճներուն մէջ մեռնիլ կ'ուզես, չէ նէ ազատ երկիրներն հասնելու համար ամէն հարկաւոր բան ունենալ: Առանց ստակի բան չըլլար:

Եւ այս ըսելու ատենը Քէսսի թղթէ ըստակները ծոցը կը դնէր:

— Բայց ատ ըրածդ գողութիւն է, ըսաւ Եմմէլինա քթին տակէն:

— Գողութիւն, կրկնեց Քէսսի արհամարհական ծիծաղով մը. անոնք որ իրենց նմանները հողուով և մարմնով կը գողնան, թէ որ երես ունին նէ դան զիս մեղադրեն:

Այս թղթերէս ամէն մէկը խեղճ ու յուսա-
հատ արարածոց անօթութենէն, ճակատին
քրտինքէն չէ՞ գողցեր: Ա՛հ, ո՛ր էր թէ ին-
քը դար ու այս ըրած գողութեանս համար
զիս մեղադրէր: Բայց հիմա եկուր ցորեն-
նոցն ելլենք, հոն ժամանակնիս անցընելու
համար ճրագ ալ տարեր եմ, քանի մը գիրք
ալ: Եւ ապահով եղիր որ զմեզ փնտուելու
հոն մարդ չգար: Թէ որ մէկու մ՛ալ մըտ-
քէն անցնի հոն դալ, ես ուրուական ձեա-
նալով՝ զինքը կը փախցունեմ:

Երբոր ցորեննոց մտան՝ Եմմէլինա խոշոր
սնտուկ մը տեսաւ քովընտի պառկած, բե-
րանը դէպ ՚ի սլատը դարձած: Ղէսսի պըզ-
տի կանթեղ մը վառեց ու աղջկան հետ
մէկտեղ սնտուկին մէջ մտաւ. երկու ան-
կողին կար մէջը, բարձ և քովն ալ սնտուկ
մը լեցուն մով, ուտելիք և երկայն ճամբոր-
դութեան մը համար հարկաւոր հազուստ-
ներ, զորոնք Ղէսսի պզտի պզտի դիւրա-
տար կապոցներ ըրեր էր:

— Հիմա նայինք, ըսաւ Ղէսսի կանթեղը
ճանկէ մը կախելով՝ զորն որ սնտուկին
մէկ կողմն հաստատեր էր. առ ժամանակ
մը հոս սլտի բնակինք. ի՛նչպէս ես, կը
հաւնիս...:

— Բայց ապահով զիտես թէ զմեզ փրն-
տուելու հոս չեն գար, հարցուց Եմմէլինա:

— Շատ կ'ուզէի որ Սիմոն Լըկրի մէյմը
հոս գար, պատասխանեց Ղէսսի. բայց ես
ստոյգ զիտեմ որ անիկայ կրցածին չափ

ասկէ հետո կը քալէ : Իսկ մէկալնոնք աւելի կ'ընտրեն մեռնիլ քան թէ հոս գալ :

Եմմէլինային սիրտը քիչ մը հանդէսըով դուխը բարձին վրայ դրաւ :

— Բայց սա ինչ ըսել կ'ուզէիր , Գէասի , երբոր զիս սպաննել սպառնացար , հարցուց աղջիկը :

— Կ'ուզէի մարմրիլդ անցունել , ինչպէս ալ որ յաջողեցայ : Հիմա աղէկ նայէ , Եմմէլինա , զլխուդ ինչ ալ որ գայ՝ պէտք չէ մարիս . մարելու ամենեկին կարօտութիւն չունինք : Թէ որ այս կերպով զքեզ չվախցունէի , թերեւ ինչուան հիմա այն թշուառականին ձեռքն ինկեր էինք :

Այս խօսքիս Եմմէլինային վրայ ստակում մ'եկաւ :

Քիչ մը ատեն երկուքն ալ լռեցին . Գէասի ձեռքը գաղղիներէն զիրք մ'առաւ , իսկ Եմմէլինա յոգնած գաղբած կը մրափէր ու կը քնանար : Մէյմ'ալ յանկարծ պոռալու ու կաշուրուտելու ձայներէն , ձիերու ոտնաձայնէն և շներու հաչելէն վեր ցատքեց խեղճ աղջիկը :

— Մի վախեր ամենեկին , ըսաւ Գէասի հանդարտութեամբ . որսէն ետ դարձան : Սա ծակէն վար նայէ , զամէնքն ալ չնսճանչնար : Միմոնն այս գիշեր կ'երևայ թէ ետննէս իյնալու միտք չունի : Նայէ , նայէ , ձին ինչպէս ոտքէն ինչուան դուխը ցեխի մէջ թաթխուեր է . շներն ալ յոգնածութենէն ականջնին կախ թողեր են : Ա՛նչ , պա-

բոն որչափ կ'ուզես որսի ելիր, փնտռած որսդ ձեռքէդ ելաւ :

— Ո՛հ, Գէասի, հոգիդ սիրես մի խօսիր, ըսաւ Եմմէլինա . յանկարծ ձայնդ կը լսեն :

— Ա՛լ աղէկ, թէ որ ձայն ալ լսեն՝ առկէ առելի հեռու կը փախչին : Ամենեին մի վախնար, ըսի քեզի, ուղածնուն չափ աղաղակ կրնանք հանել, ասով առելի կը վախեն այս ցորեննոցէն :

Ի՛նչ և իցէ վերջապէս կէս զիչերը վրայ հասաւ, և բոլոր տունը խոր լուսթիւն մը պատեց . և Ղըկրի որսորդութեանը անյաջող երթալուն վրայ կատղած անկողին մը տաւ, և միտքը դրաւ որ երկրորդ օրը այս բանիս սաստիկ վրէժխնդրութիւն մը ընէ :

ԳԼՈՒԽ Խ .

Նամատակ մը .

Հայր, թող գոցա . զի ոչ գիտեն զինչ գործեն :

Ամենէն երկայն ճամբորդութիւնն իրեն վերջն ունի . ամենէն խոր խաւար զիչերը տեղի կու տայ արչալուսոյն : Անողորելի ժամանակը անդադար անզգամին օրը յախտենական զիչերի մը կը փոխէ, և արդարոյն զիչերը անվախճան աւուր մը կը փոխադրէ : Մենք մեր խոնարհ բարեկամին ետէն զնացինք ծառայութեան հովան

մէջ պանդխտելու ատենը, զորն որ առաջ բարօրութեան ու ներողամտութեան ծաղկած դաշտին մէջ տեսեր էինք: Ետքէն ներկայ էինք այն անգութ բաժանմանը՝ որ սիրաբար կտոր կտոր ըրաւ, ու իր սիրելիներէն զինքն հեռացուց. իրեն հետ մէկտեղ երջանկութեան կողակի մը մէջ կանկ առինք, ուր ազնուական ձեռուրներ իր շրջութաները ծաղկերներու տակ կը ծածկէին. վերջը հետն այնպիսի տեղ մը եկանք, ուր երկրաւոր ակրնկալութեանց վերջին ճառագայթներն ալ խոր խաւար գիշերի մը մէջ պատեցան, և տեսանք թէ ինչպէս մէյմ՝ ալ յանկարծ այն խոր խաւարներուն մէջէն անձանօթ մնացած երկինքը իրեն յայտնուեցաւ, առաջինէն աւելի պայծառ ու լուսաւոր աստղերով:

Առաւօտեան աստղը լեռներէն վեր ելեր բարձրացեր էր. զովարար զեփիւռները աւետիս կու տային թէ օրուան դռները քիչ ատենէն պիտի բացուին:

Գէսսիին ու Եմմէլինային փախուստը վերջի աստիճանի Լըկրիին վայրագ բռնութիւնը զրգուեր էին, և ինչպէս որ դիւրին է դուշակելը, բոլոր կատաղութիւնը խեղճ թովմասին անպատասպար գլխուն վրայ թափեց: Երբոր Լըկրի այս լուրը գերիններուն տարաւ, թովմասին երեսը ուրախութեան լոյս մը ծագեց, և մէկէն ձեռուրները դէպ ՚ի երկինք վերուց. այս բանս անգութ տիրոջն աչքէն չփախաւ: Տեսնելով որ

Թովմաս ուրիշ գերեաց հետ որսորդութեան չէ ելած, ուղեց զինքն ստիպել այս բանիս . բայց փորձով զիտնալով անոր անողորելի բնաւորութիւնը և այսպիսի անգութ գործքի մը չհնազանդիլը, չուզեց հետը վիճաբանութեան նստելու ժամանակ կորսընցունել :

Ասանկով Թովմաս ուրիշ քանի մը գերիներու հետ մէկտեղ գերեաց բնակութիւնը մնաց, և ասոնց աղօթք ընել սորվեցուցած ըլլալով՝ հետերնին սկսաւ աղօթք ընել ու Աստուծոյ աղաչել որ փախստականներուն օգնութեան հասնի :

Երբոր Լըկրի անալտուղ ու այլայլած ետ դարձաւ, երկար ատենէ՛ի վեր Թովմասին դէմ սրտին մէջ ունեցած ատելութիւնը, յանկարծ կատաղի բարկութեան փոխուեցաւ : Արդէն զանիկայ գնած օրէն տեսաւ որ իր ամէն կամքը չկատարեր, և պնդութեամբ սրտի իրեն դէմ կը դնէ . և կարծես թէ Թովմասին վրայ ողի մը կար, որ թէպէտ լռին՝ սակայն դժոխքին կրակին պէս զԼըկրին կ'այրէր կը մրկէր :

— Կ'ատեմ ես զանիկայ, կանչեց ինքն իրեն կատաղութեամբ նոյն զիչերը՝ անկողնոյն վրայ նստելով . կ'ատեմ ես զանիկայ . Բայց ինչ . անիկայ իմ ապրանքս չէ . ինչ որ ուզեմ չեմ կրնար մի ընել անոր . ո՞վ զիս կ'արգելու . . . : Եւ Լըկրի դողդոջելով բուռը սխմեց և վեր վար շարժեց, իբր թէ ձեռքը բան մը բռնած ըլլար և ուզէր ջախջախել :

Բայց թովմաս հաւատարիմ ու պիտանի ծառայ մ'էր, և թէպէտ Ղըկրի դանիկայ այս յատկութեանցս համար սաստիկ կ'ատէր՝ սակայն իր շահը մտածելով ինքը զինքը կը բռնէր :

Երկրորդ առտուն միտքը դրաւ որ դեռ անոր բան մը չըսէ, և բոլոր դրացիները իրենց շներովն ու հրացաններովը օգնութեան կանչէ, և բոլոր դաշտը պաշարել տայ ու ըստ կանոնի որսորդութիւնն սկսի: Թէ որ բանն յաջողելու ըլլար, միտքը զըրեր էր բարկութիւնը զսպելու. ապա թէ ոչ թովմասն առջը պիտի բերել տար, և այն ատենը . . . : Այս մտածելով ակուաները կը կճրտէր ու արիւնը եփ կ'ելլէր . . . : Կամ զգերին պիտի զսպէր և կամ . . . : Եւ ներսէն անգութ խորհուրդ մը միտքը դրաւ :

Կ'ըսեն թէ տիրոջը շահը գերուոյն համար բաւական ապահովութիւն մ'է. բայց այն մարդը որ կոյր կատաղութեանն ատենը իրեն սրտին վրէժխնդրութիւնն յազեցունելու համար հոգին սատանային կը ծախէ՝ ինչպէս կ'ուզես որ ուրիշի մը մարմնոյն աւելի հոգ տանի :

— Նայէ, նայէ, ըսաւ Գէասի երկրորդ օրը զուխը լուսամտէն դուրս հանելով, որսորդութիւնն սկսելու վրայ է :

Իրեք չորս ձիաւոր տանն առջև վեր վար կ'երթային կու գային, և քանի մը օտար շներ ոռնալով հաչելով կ'ուղէին սևերուն ձեռքէն փախչիլ որ զիրենք բռներ էին :

Այս մարդիկներէն երկուքը մօտի երկրատէրներուն վերակեցուներէն էին, իսկ մէկալնոնք քովի քաղաքին պանդոկին մէջ լըկրիին ունեցած բարեկամներէն, որոնք դուարձութեան համար եկեր էին այս որսորդութեան մասնակից ըլլալու: Շիտակը խօսելով, անկարելի է ասոր նման ուրիշ վայրագ ընկերութիւն մը երևակայել: Լըկրի առասուրձեամբ ամենուն օղի կը բաժնէր, թէ՛ իր ընկերներուն, և թէ՛ մօտակայ երկիրներէն եկող սևերուն, որոնց համար այսպիսի ծառայութիւն մ'ընելը մեծ հանդէս մը կատարել կը սեպուէր:

Գէսսի տկանջը լուսամտին դրաւ, և որովհետև քամին տանը կողմանէ կը փչէր, ասոնց խօսակցութեան մեծ մասը լսեց: Մէյմ'ալ արհամարհական ծիծաղ մը ծաղեցաւ իր ծանր ու խիստ զիմացը վրայ, վասն զի լսեց որ մէջերնին կ'որոշէին թէ ո՛վ որ կողմը պիտի երթայ, տեսաւ որ շնորուն ճարպիկութեանը վրայ կը վիճէին, և իրարու կ'ապսպրէին թէ ինչ կերպով հրացաննին պիտի սարպէին, ու թէ որ փախստականները ձեռք ձղելու ըլլային նէ՛ ինչպէս հեաերնին պիտի վարուէին:

Գէսսի լուսամտէն ետ քաշուեցաւ, ու ձեռուրներն իրարու բերելով՝ աչուրները զէպ 'ի երկինք վերցուց:

— Ո՛վ Աստուած ամենակալ, ըսաւ, ամենքնիս ալ մեղաւոր ենք, բայց մենք ուրիշներէն աւելի ինչ ըրեր ենք որ մեզի հետ այսպէս կը վարուին:

Չայնն ու զէմբը կարգէ դուրս խոռովեր էին :

— Թէ որ դու չըլլայիր, խեղճ աղջիկ, ըսաւ Եմմէլինային, ես հիմա դիմացնին կ'ելլէի ու շնորհակալ կ'ըլլայի անոր որ դիս սպաննել կ'ուզէ : Վասն զի ինչ բանի կու գայ ազատութիւն ձեռք ձգելս . կրնայ ինչ ձի արդեօք զուկրներս տալ նորէն, կամ թէ դիս առաջին վիճակիս հասցունել :

Եմմէլինա իրեն մանկական պարզմտութեամբը Քէսսիին տխուր կերպէն կը սարսափէր . կարծես թէ բոլորովին շփոթեր էր, անոր համար և ոչ ալ համարձակեցաւ պատասխան տալու . ուստի միայն քաղցր ու սիրելի կերպով մը անոր ձեռքը բռնեց :

— Բաւական է, ըսաւ Քէսսի ձեռքը քաշելով, կը բռնադատուիմ սիրել զքեզ . բայց զիտցած եղիր որ ես միտքս դրեր եմ որ այս աշխարհքիս վրայ ալ մէկը չսիրեմ :

— Խեղճ Քէսսի, ըսաւ Եմմէլինա, այդպիսի մտածութիւնները մտքէդ հեռացուր : Թէ որ Աստուած ազատութիւն պարգևէ, դուցէ աղջիկդ ալ շնորհէ քեզի . ինչ ալ ըլլայ, ես ալ քու աղջիկդ կ'ըլլամ : Արովհետև ստոյգ զիտեմ թէ ալ իմ խեղճ մայրս պիտի չտեսնեմ . դու զիս սիրես չսիրես, Քէսսի, ես զքեզ պիտի սիրեմ :

Այս սիրալիր ու մանկական անուշ խօսքերէն Քէսսիին սիրտը շարժելով, ելաւ Եմմէլինային քով նստաւ ու թե՛ն անոր ուսին դրած թուխ ու մետաքսի պէս մազերը կը

չոյէր : Եմմէլինա դարմացաւ անոր աչուր-
ներուն զեղեցկութեանը , որոնց փայլու-
նութիւնը նոյն միջոցին արցունքներն աւե-
լի անուշցուցեր էին :

— Ա՛հ , Եմմէլինա , ըսաւ Քէսսի , զա-
ւակացս սիրոյն համար ի՛նչ քաղց , ի՛նչ ծա-
րաւ , ի՛նչ վշտեր քաշեր եմ՝ ես . աչուրներս
անդադար լալէն խաւարեցան . չես զիտեր
թէ որչափ կը փափագիմ զանոնք տեսնե-
լու : Հո՛ս , հոս , կուրծքին զարնելով ըսաւ ,
բոլորովին ցաւ ու վիշտ տիրեր է , ամենևին
անապատ դարձեր է : Թէ որ Աստուած
զաւակներս նորէն ինձի պարգևէր , ո՛հ , ան
ատեն միայն կրնայի աղօթք ընել :

— Յոյսդ անոր վրայ դիր , Քէսսի , ըսաւ
Եմմէլինա . մեր հայրն ինքն է :

— Իրեն ձեռքը վրանիս ծանրացեր է ,
ըսաւ Քէսսի . և մեզի դէմ բարկացած զմեզ
բոլորովին երեսէ ձգեր է :

— Չէ , Քէսսի , չէ . ինքը կը զթայ մեր
վրայ . միայն թէ յոյսերնիս անոր վրայ
դնենք , ըսաւ Եմմէլինա : Ես միշտ յոյսս
վառ պահեր եմ :

Որսորդութիւնը երկայն տևեց . և ամե-
նայն տաքութեամբ ու մանրախոյզ քննու-
թեամբ առաջ գնաց . բայց անպտուղ ելաւ :
Քէսսի լուսամտէն հեզնական ծիծաղով մը
տեսաւ որ Լըկրի յոգնած զաղրած , և տըր-
տում տխուր ձիէն վար իջաւ :

— Հիմա , Քուիմպոյ , ըսաւ Լըկրին , մեծ

խցին նստարաններուն մէկուն վրայ փըռուելով, զնա թուովմասը գտիր, ու շուտ հետոյ առ զինքը զիմացս բեր: Այն թշուառականը սէտք է որ ամէն բան տեղն ՚ի տեղը զիտնայ. կամ ան է որ այս գաղտնիքս անոր սե հին կաշիէն կը հանեմ, կամ չէ նէ ես զիտեմ ընելիքս:

Սամալոյ և Քուխմալոյ թէպէտ սրտանց մէկզմէկ չարաչար կ'ատէին, սակայն երկուքն ալ ոխերիմ թշնամի էին թուովմասին դէմ: Արկրի իրենց ըսեր էր որ թուովմասը գնելու վախճանն էր զանիկայ ընդհանուր վերակեցու զնել՝ երբոր ինքը տնէն դուրս կ'ըլլար նէ. անոր համար թուովմասին դէմ սաստիկ նախանձ ու ատելութիւն ունէին, որ հետզհետէ իրենց վատ ու ցած բնաւորութեան մէջ տողորուելով վերջին սաստիճանի հասաւ, ես առաւել երբոր տեսան ալ որ թուովմաս իրենց տիրոջն աչքէն ինկաւ: Անոր համար Քուխմալոյ ուրախութեամբ վազեց Արկրիին հրամանը ժամ մը առաջ կատարելու:

Թուովմաս երբոր այս հրամանն առաւ, սիրտը դառն նախազգացմունքներով լեցուեցաւ, վասն զի ծանօթ էին իրեն թէ փախստականաց միտքը և թէ անոնց ապաստանարանը: Ար ճանչնար նաև Արկրիին անողորբելի բնաւորութիւնը, և անոր բռնաւորական կարողութիւնը: Բայց Ս.ստուած ապաւինելով յանձն առաւ աւելի մահուան զիմադրաւ երթալու քան թէ

այն անսպասուկար խեղճ կնիկները մատնելու :

Ուստի կողովն առաւ ուրիշ գերեաց կողովներուն կարգը դրաւ , և աշուրները դէպ ՚ի առ Աստուած վերցունելով , — Քուձեռքդ կը յանձնեմ իմ հոգիս , ըսաւ . դու դիս գնեցիր ո՞վ Աստուած ճշմարտութեան : Եւ վերջէն առանց ամենեին ընդզիմութիւն մը ցուցընելու ինքը զինքը Քուիմպոյին ձեռքը թողուց :

— Այնպէս է , այնպէս , կ'ըսէր սրիկայն զանիկայ քաշկռտելով դէպ ՚ի տիրոջը տանելու ատեն . հիմա կարգը քեզի եկաւ . տէրերնիս քեզի դէմ բարկացեր է : Այս անգամ ա՛յ անոր ձեռքէն չես կրնար ազատիլ , զիտցած ըլլաս : Հիմա կը տեսնես թէ ինչ ըսել է գերեաց փախստեանն օգնել ու անոնց խորհրդակից ըլլալ :

Այս զազանային սպառնալեաց խօսքերէն և ոչ մէկը թովմասին ականջն հնչեց . աւելի զօրաւոր ձայն մը իրեն կ'ըսէր . « Մի փախեր անոնցմէ որ զմարմինն սպաննելէն դատ ուրիշ բան չեն կրնար ընել » : Այս խօսքերէս թովմասին բոլոր ջղերն ու ոսկորները թրթռացին , կարծես թէ Աստուծոյ մատը դպաւ անոնց , և սրտին մէջ հազարաւոր հոգւոյ զօրութիւն զգեցաւ : Քանի որ առաջ կ'երթար՝ ծառերը , թուփերը , գերութեան խեղճ հիւղերը և նուաստութեան տեսարանը հետզհետէ աչքին զիմացէն կը փախչէին , ինչպէս որ շողե-

կատքով ճամբորդի մը աչքէն բնութեան տեսարանները շուտ շուտ աներևոյթ կ'ըլլան : Սիրտը կը նետէր, հեռուէն իր երկնաւոր հայրենիքը կը տեսնէր, և իրեն այնպէս կու դար թէ ազատութեան ժամն իր մէջ շատ հեռու չէ :

— Վերջապէս, Թովմաս, ըսաւ Լըկրի կատաղութեամբ անոր վրայ յարձակելով, վզէն բռնելով ու բարկութենէն ահուաները սխմած խօսելով, գիտես որ որոշեցի դքեզ սպաննելու :

— Ատոր չեմ դարմանար, պատասխանեց Թովմաս հանդարտութեամբ :

— Ես — հաստատուն — միտքս — դրեր — եմ — դքեզ — սպաննելու, Թովմաս, կրկնեց Լըկրի հանդարտ ու ահաւոր ձայնով, թէ որ չզուրցես ինձի թէ ան կնիկներն որ փախան :

Թովմաս լուռ կեցաւ :

— Իմացա՞ր, ըսաւ Լըկրի կատաղաբար կից մը զարնելով և առիւծի մը պէս մօրն շելով. պատասխան տուր տեսնեմ :

— Ես ըսելու բան մը չունիմ, տէր իմ, պատասխանեց Թովմաս ծանր ու հանդարտ կերպով :

— Կը յանդգնիս ինձի ըսելու, խռճածներ քրիստոնեայ, թէ ամենեին անոնց վրայ բան չես գիտեր, ըսաւ Լըկրի :

Թովմաս նորէն պատասխան չտուաւ :

— Ըսէ նայիմ, պոռաց Լըկրի որոտաձայն ու կատաղաբար զարնելով անոր, անոնց վրայ բան մը չես գիտեր :

— Հրամմեր ես , տէր իմ , դիտեմ . բայց բան չեմ կրնար ըսել . պատրաստ եմ մեռնելու :

Լըկրի նեղսրտութենէն հառաչեց , և բարկութիւնը զսպելով թովմասին ձեռքէն բռնեց , երեսն անոր երեսին մօտեցուց և ահաւոր ձայնով մը ըսաւ անոր .

— Աղէկ միտքդ պահէ , թովմաս . գուցէ ըսես թէ ուրիշ անգամ քեզի խնայեցի նէ՛ այս անգամ ալ խնայեմ ու ըսածս չըկատարեմ . բայց այս անգամ ըսածս ըսած է , ալ միտքս դրածը ետ չեմ առներ . ես ամէն բան կարգի դրեր եմ : Ինչուան հիմա միշտ իմ կամացս դէմ դրիր . այս անգամուս կամ ան է որ դքեզ պիտի զսպեմ , կամ չէ նէ դքեզ պիտի սպաննեմ . կամ մէկը կամ մէկալը : Աթիւ կաթիւ արիւնդ պիտի համրեմ , ինչուան որ խոնարհիս :

Թովմաս տիրոջն երեսը նայեցաւ ու պատասխան տուաւ .

— Տէր իմ , թէ որ հրամանքդ հիւանդ ըլլայիր կամ նեղութեան մէջ ինկած , կամ մահուան դուռն հասած , և ես կարենայի դքեզ ազատել , սիրով բոլոր կեանքս կուտայի . թէ որ պէտք ըլլար անգին հողիդ փրկելու համար բոլոր արիւնս թափել , ես պատրաստ եմ . ինչպէս Փրկիչն իր արիւնն ինձի համար թափեց , ես ալ իմ արիւնս հրամանքիդ համար կը թափեմ : Ո՛վ տէր իմ , այս սարսափելի մեղքովս հողիդ մի

ճանրարեւոներ . այս բանս աւելի հրաման .
քիղ չարիք կը հասցունէ . քան թէ ինձի : Ո՛ր
չափ չարիք կ'ուզես հասցուր ինձի , ուրիշ
բան չես ըներ բայց եթէ իմ թշուառութիւն
ներս կը կարճեցընես . բայց թէ որ չզղջաս ,
հրամանքիդ թշուառութիւնները վերջ պի-
տի չունենան :

Այս քրիստոնէավայել սրտաշարժ խօս-
քերը , ահեղազոչ մըրկի մը ատեն լսուած
երկնային ներդաշնակութեան մը նման ,
Լըկրիին բարկութիւնը առ ժամանակ մը
զսպեցին . դարձաւ խորոք մոլոր թուվմա-
սին կը նայէր . և այնպիսի խոր լուութիւն
մը պատեր էր որ հին ժամացուցին ճօճա-
նակին ձայնը միայն կը լսուէր , որուն ան-
խօսուն ցուցիչները այս քարացեալ սրտին
չնորհուած զթութեան և դարձի վերջին
վայրկեանները կը չափէին :

Բայց այս վայրկեանները երկայն չը-
տևեցին . տարակոյսն ու վարանքը վայր-
կեան մը քչեցին . չարութեան ոգին եօ-
թնպատիկ սաստկութեամբ վրայ հասաւ ,
և Լըկրի բարկութենէն փրփրած որսին
վրայ յարձակեցաւ ու զինքը գետին պառ-
կեցուց :

Արեան և անզթութեան տեսարանները
մեր ականջն ու սիրտը կը վիրաւորեն : Այն
բանն որ մարդուս սիրտը կ'անզթանայ ը-
նելու , նոյն բանը մարդուս սիրտը չտանիր
լսելու : Այն բանն որ մեր եղբայրները ըստ

մարդկութեան , մեր եղբայրներն 'ի Քրիստոսս կը կրեն , մենք և ոչ այն բաներուն պատմութիւնը կրնանք լսելու , և ոչ իսկ սիրտ կ'ընենք մտածելու . այդչափ սրբտերնիս չգիմանար : Եւ սակայն , ո՛ր երկիրդ իմ հայրենի . այս անդթութիւնները քու օրինացդ պաշտպանութեան տակ կը կատարուին : Ո՛վ Քրիստոս , քու հաւատացեալ ժողովուրդդ այս բաներս կը տեսնէ և լուռ կը կենայ . . . :

Բայց ժամանակ մը եկաւ որ Աստուած մարդացաւ , և իր քաջած չարչարանքներովը տանջանաց , նախատանաց ու պատժոյ գործին՝ փառաց , պատուոյ և անմահական կենաց նշան մը փոխեց : Եւ ուր որ իր հոգին կայ , հոն ոչ նեղութիւնք , ոչ արիւն , ոչ նախատինք չեն կրնար քրիստոնէի մը յետին պատերազմաց փառքը նսեմացունել :

Արդեօք մինակ էր այս արիասիրտ ու սիրալիր անձը , այն երկայն զիշերուան մէջ հին խցին մէկ անկիւնը , որ այնչափ նախատանաց և տանջանաց համբերեց . . . :

Զէ , քովը մէկը կար , զորն որ ինքը միայն կրնար տեսնել , և Որդւոյն Աստուծոյ կը նմանէր :

Փորձիչն ալ մէկալ կողմը կեցեր էր , և կատաղութենէն ու բռնաւորական կամբէն կուրցած՝ անդադար կը բռնադատէր զինքը որ տանջանքէն փախչելու համար անմեղութիւնը մատնէ : Բայց այն արիական ու

հաւատարիմ սիրտը անխախտելի մնաց Քրիստոսի յաւիտենական ժայռին վրայ : Իրեն աստուածային Վարդապետին նման , գիտէր թէ զուրիշները փրկելու համար՝ չէր կրնար ինքը գինքը փրկել , և այն սաստիկ տանջանաց մէջն ալ բերնէն ուրիշ բան չէր ելներ , բայց եթէ աղօթք և առ Աստուած ապաւինութիւն :

— Տէր իմ , գրեթէ մեռաւ , ըսաւ Սամաղոյ , առանց ուղեւու խեղճ Թովմասին համբերութենէն սիրտը շարժած :

— Զարկէք , մինչև որ խոնարհի , տուէք սա անպիտանին , տուէք մի խնայէք , մըրմուաց քթին տակէն Վըկրի : Ինչուան որ ինծի չյայտնէ՝ արեան վերջին կաթիլն ալ պիտի թափեմ :

Թովմաս աչուրները բացաւ ու տիրոջն երեսը նայեցաւ .

— Խեղճ ողորմելի մարդ , ըսաւ , ասկէ աւելի բան չես կրնար ինծի ընել : Բոլոր սրտանց քեզի կը ներեմ . . . : Ու այս ըսելով բոլորովին ինքը գինքը կորսընցուց :

— Իրաւցունէ , կարծեմ հիմա մեռաւ բոլորովին , ըսաւ Վըկրի մօտենալով որ աղէկ մը գիտէ : Ծօ հա՛ , մեռեր է : Ի՛նչ է նէ , զոնէ բերանը դոց է . այս ալ մխիթարութիւն մըն է :

Այո՛ , Վըկրի . բայց ո՞վ կրնայ լուեցունել քու հողուոյդ ձայնը . այդ հողուոյդ , որուն համար ալ դարձ չկայ , ալ չկրնար աղօթել , ալ չկրնար յուսալ , և արդէն սկսեր է բոր-

բոքիլ այն հուրը որ յաւիտեան պիտի չլինի :

Բայց Թովմաս դեռ վերջին շունչը չէր տուած . իրեն հրաշալի խօսքերը , իր եռանդագին աղօթքները այն երկու անբաններուն սիրտը շարժեցին , որոնք իրենց տիրոջն անդթութեանը գործիքն եղեր էին , և երբոր լըկրին հեռացաւ անկէ՝ զինքն առին տարին , և իրենց տղիտութեամբը կրցածնին ըրին որ զանիկայ արթընցունեն , իբր թէ կեանքն անոր համար բարիք մը ըլլար :

— Շիտակը սարսափելի յանցանք մըն է ըրածնիս , ըսաւ Սամսոյ . յուսամ թէ այս բանիս պատասխան մեր տէրը պիտի տայ , չէ թէ մենք :

Թովմասին վէրքերը լուային . և աւրըւած բամբակէ անկողին մը պատրաստեցին ու զինքը վրան պառկեցուցին . ետքէն անոնցմէ մէկը տուն վազեց ու լըկրիէն գաւաթ մը օղի ուղեց , պատճառելով թէ շատ յոգներ է և ոյժ առնելու կարօտութիւն ունի . և առածին պէս բերաւ Թովմասին բերանը պարպեց :

— Ա՛հ , Թովմաս , ըսաւ Քուխմսոյ , քեզի դէմ սաստիկ անգութ գտնուեցանք :

— Բոլոր սրտանց կը ներեմ՝ ձեզի , ըսաւ Թովմաս նուազեալ ձայնով մը :

— Ո՛վ Թովմաս , ըսէ մեզի Յիսուան ո՛վ է , ըսաւ Սամսոյ . այն Յիսուսը՝ որ բոլոր այս զիշեր քովդ էր , ո՛վ է անիկայ :

Այս խօսքերս մահուան դուռն հասած

Թովմասը կենդանացուցին : Քանի մը դօրաւոր խօսքեր արտաբերեց մարդացեալ Աստուծոյ վրայ . պատմեց անոնց Քրիստոսի վարքը , անոր մահը , անոր ամէն տեղ ներկայ ըլլալը , և ըսաւ թէ բոլոր աշխարհք փրկելու կարողութիւն ունի :

Այս երկու վայրենիներս սկսան լալ :

— Ի՞նչու այս բանս առաջ ալ չէինք լրտած , ըսաւ Սամսոյ . բայց ես կը հաւատամ . չեմ կրնար չհաւատալ : Տէր Յիսուս , ողորմէ ինձի :

— Խեղճ մարդիկ , ըսաւ Թովմաս . շատ սիրով կը քաշէի ես այս նեղութիւնները թէ որ կարենայի զձեզ ՚ի Քրիստոս շահիլ : Ո՛վ աէր . ընդունէ քեզի այս երկու հողիներս ալ , խնդիրքս մի անտես ըներ :

Եւ այս աղաչանքս ընդունելի եղաւ :

ԳԼՈՒԽ ԽԱ .

Յոննիկ Շէլպի .

Երկու օր ետե մէկ պատանի մը թեթեկաւոր մը նստած Չինու ծառերով պատած ճամբէն անցաւ , և շտասպաւ մը սանձերը ձիերուն վզին վրայ ձգելէն ետե նստարանէն վար ցատքեց ու այն կալուածին տէրն հարցուց :

Յոննիկ Շէլպին էր այս պատանին : — Բայց այս պատանուոյս Լըկրիին երկիր-

ները գալուն պատճառն իմանալու համար պէտք է որ քիչ մը ետ գաունանք :

Պիտենք որ Օֆէլիա նամակ մը գրեց Շէլլիի խաթունին . դժբաղդարար այս նամակը յառաջ քան իր տեղն հասնելուն մէկ երկու ամիս թղթատուն մը մնաց : Այս միջոցիս խեղճ գերին Աարմիր գետոյն ճահիճներուն մէջ յափշտակելով՝ աներևոյթ եղեր էր :

Երբոր նամակն հասաւ , Շէլլիի խաթունը մեծ հետաքրքրութեամբ կարդաց , բայց ստիպուած ըլլալով էրկանը անկողնոյն քով տքնիլ , որ սաստիկ ջերմէ կը տանջուէր , չէր կրնար անմիջապէս թողմասին օգնութիւն մ'ընելու : Յոննիկն ալ մեծցեր էր , և մեծ ջանքով ու յօժարութեամբ մօրը կ'օգնէր , ու հօրը խառնափնդոր դործողութիւնները կարգի կը դնէր : Ի վերայ այսր ամենայնի , որովհետև Օֆէլիա իր նամակին մէջ Սէն - Քլէրին փաստաբանին հասցէն ալ նշանակեր էր , ուստի Շէլլիի խաթունը այս շփոթութեանց մէջ ալ չմոռցաւ նոյն փաստաբանին գրելու և թողմասին վրայ տեղեկութիւն ուղելու : Բայց քանի մը օրէն ետև պարոն Շէլլին մեռաւ , որով խաթունն այնպիսի շփոթ դործողութեանց մէջ ինկաւ , որ անկարելի եղաւ ուրիշ բանի ուշ դնելը :

Շէլլին կնկանը ճարտարութեանը վրայ փստահ ըլլալով , բոլոր իր ստացուածոց մատակարարութիւնն անոր ձեռքն յան-

ճներ էր . ան ալ իրեն բնական աչքաբացութեամբը մէկէն սկսաւ էրկանը խառնափնդոր գործողութիւնները կարդի դնել . և ինքն ու Յոննիկը բոլորովին իրենց առնելիքներն ու պարտքերը կարգաւորելու դրադած ըլլալով , խել մը ատեն ուրիշ բանի ետեւէ չեղան . բոլոր հաշիւները մաքրեցին սրբեցին , քանի մը երկիր ծախսեցին ու անոնց զնովը պարոն Շէլպիին ձգած պարտքերը վճարեցին , վասն զի խաթունը կ'ուզէր որ ամենեկին ոչ առնելիք մնայ և ոչ տալիք :

Նոյն միջոցին Աէն-Քլէրի փաստաբանէն իրենց նամակին պատասխանն առին , որ կ'ըսէր թէ ամենեկին չէր զիտեր Թովմասին ինչ ըլլալը . զանիկայ աճուրդի հանած ու ծախած օրէն վերջը՝ վրան բան չէր լսած :

Այս պատասխանիս ոչ Յոննիկ և ոչ մայրը գոհ եղան : Հինգ վեց ամիս ետե գետին վարի կողմերը Յոննիկ գործողութիւն մը ունենալով միտքը դրաւ որ ինչուան Նոր-Օռլէան երթայ , յուսալով որ անձամբ քրննելով գուցէ խեղճ Թովմասը կարենայ գտնել :

Քանի մը շաբաթ անպտուղ աշխատելէն ետե , զիպուածով մարդ մը զիմացն ելաւ ուսկից ամէն բան տեղն 'ի տեղն իմացաւ : Շուտ մը կարմիր գետոյն շոգենաւը մտաւ Յոննիկ , քսակն ալ ազէկ պաշարով լեցուն , զնաց իր հին բարեկամը գտնելու և նորէն դնելու :

Լըկրիին տանը դիմացն հասնելով, շուտ մը զինքը ներս մեծ խուցն հրամցուցին :

Լըկրի կոպիտ հիւրընկալութեամբ մը օտարականն ընդունեցաւ :

— Իմացայ որ, ըսաւ պատանին, հրամանքդ Նոր-Օուէանէն Թովմաս անունով գերի մը գներ ես : Ատենով անիկայ իմ հօրս էր. անոր համար հիմայ եկեր եմ որ զինքը գնեմ :

Լըկրին այս խօսքերէս շիտթեցաւ, ու զայրացած ձայնով մը պոռաց :

— Հրամմեր ես, այդ անունով գերի մը գնեցի. կրողին բերանն երթայ. շատ գէշ բան ըրի : Երբէք այդպիսի պնդազուխ անբան մը, այդպիսի լիրբ շուն մը տեսած չունիմ : Բոլոր գերիներս կը գրգռէ շարունակ որ փախչին, և հիմա ալ երկու կնիկ փախուց որոնց ամէն մէկը ութ հարիւր, հազար տողար կ'արժէ : Այս բանս ինքն ալ խոստովանեցաւ իր բերնովը, և երբոր զինքը ծեծեցի որ ուր ըլլալնին ինձի իմացունէ, յանդգնեցաւ ինձի ըսելու թէ ուր ըլլալնին զիտէ, բայց չուզեր ըսել. յամառութիւնն այն աստիճանի հասաւ որ ստիպուեցայ այնչափ ծեծ քաշել իրեն որ ինչուան հիմա գերիներէս մէկն ալ այնչափ ծեծ չէր կերած : Հիմա կարծեմ թէ մեռնելու վրայ է, բայց չեմ գիտեր թէ արդեօք կը մեռնի :

— Ո՛ր է, կ'ուզեմ տեսնել զինքը, պոռաց Յոննիկ շտապաւ : Երեսը կրակ դար-

ձեր էր, աչուրներէն կայծակ կը ցատքեցունէր. թէպէտև ջանաց ինքզինքը բռնելու :

— Հոս վարն է, ըսաւ մէկէն սևուկ մը որ Յոննիկին ձիերուն սանձէն բռներ էր :

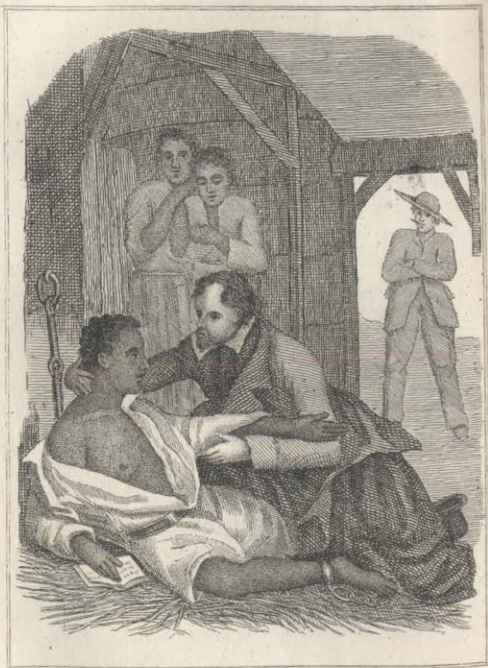
Լըկրի սևուկին կից մը զարկաւ, բայց Յոննիկ առանց բան մը ըսելու անոր ցուցրցած տեղը վազեց :

Այն դժբաղդ գիշերուան վրայ երկու երկայն օրեր էին որ Թովմաս հոն կը տաալըտըկէր : Ամենեկն ցաւ չունէր, վասն զի բոլոր բնական զգայութիւնը սպառեր ու ոչնչացեր էր. տեսակ մը հանդարտութեան մէջ, խորին թմբրութեան մէջ ընկղմեր էր, և իր զօրաւոր մարմնոյն հոգւոյն հետ ոննեցած կապերը կամաց կամաց քակուելու վրայ էին : Գիշերները խեղճ գերիններէն շատերը զաղտուկ Թովմասին քով կու դային, և իրենց տրուած կտոր մը հանդրատեան ժամերէն կը գողնային ու կու դային իրենց սէրն ու դուժը անոր ցուցընելու, ինչպէս որ ինքն ալ միշտ անոնց ցուցրցեր էր : Աւանդ, գթութեան այս աշակերտները տալու շատ բան մը չունէին, միայն դաւաթ մը ցուրտ ջուր. բայց ան ալ ի լրութենէ սրտի կու տային :

Այն նահատակին անզգայ երեսացը վըրայ արտասուաց կաթիլներ ալ կը թափէին, որոնք այն խեղճ հեթանոսաց սըրտէն կը բղխէին. մահուան անկողնոյն քովը կեցած կը հեծէին, և եռանդաղին

աղօթքներ կը մատուցանէին այն Փրկչին , որուն քաղցր անունը Թովմաս իրենց սորվեցուցեր էր . այն Յիսուսին , որուն անունը միայն զիտէին . բայց եռանդուն ու պարզ սրտի մը աղաչանքն անոր զխմացը պարաս չեւեր :

Նոյն իսկ Գէսսի , որ վտանգաւ անձին իր ապաստանարանէն դուրս ելեր էր , իմացեր էր թէ ինչպէս Թովմաս իրեն ու Նամէլինային համար ինքը զինքը զոհեր է . և վտանգն աչք առնելով Գէսսի երկրորդ զիշերը Թովմասին քով գնաց . և այն բարեսիրտ մարդուն յետին խօսքերէն յաղթուած , իրեն սրտին վրայի երկար նեղութիւններէ զիզուած սառերն սկսան հալիլ և սկսաւ լալ ու աղօթք ընել :

Երբոր Յոննիկ այն խեղճ բնակարանը մտաւ սիրտը բռնուեցաւ , ու սկսաւ զլուխը դառնալ :

— Տէր Աստուած , այս ինչ բան է տեսածս , այս ինչ բան է որ կը տեսնեմ , կանչեց Յոննիկ հիւանդին քով ծնկան դալով . Աղբար Թովմաս , իմ խեղճ հին բարեկամս :

Հիւանդին ականջը բոլորովին խուլ չէր անտարակոյս այս ծանօթ ձայնս լսելու , վասն զի կամացուկ մը զլուխը շարժեց , ծիծաղեցաւ ու իր սովորական երգերէն քանի մը խօսք քթին տակէն արտաբերեց :

Յոննիկ իր հին բարեկամին վրայ ծռած աչուրներէն արցունք կը թափէր :

— Սիրելի Աղբար Թովմաս , կանչեց ,

արթընցիր, մէկ երկու խօսք ըսէ ինձի: Մէյմը ինձի նայէ, ես այն պզտի Յոննիկն եմ, քու սիրական Յոննիկդ. ինչ, միթէ զիս չես ճանչնար:

— Իմ պզտի Յոննիկս, ըսաւ թովմաս մարած ձայնով մը աչուրները բանալով: . . . Իմ պզտի Յոննիկս. . . : Բայց միշտ ինքը զինքը կորսնցուցած կ'երևար:

Ի վերայ այս ամենայնի կամաց կամաց միտքը վրան եկաւ. տարտամ աչուրները ամփոփուեցան ու սկսան փայլիլ. դէմքը ուրախութեամբ պայծառացաւ, սառած ձեռուրներն իրար բերաւ ու աչուրներն արցունքով լեցուեցաւ:

— Օրհնեա՛լ է Աստուած. ահա այս բանիս միայն կը փափագէի: Ձիս բոլորովին չեն մոռցած. հոգիս զօրութիւն կը զգենու, ծեր սիրտս կը կենդանանայ: Հիմա զոհ սրտով կը մեռնիմ: Օրհնեա՛ անձն իմ ըզտէր:

— Ձէ, չես մեռնիր, ալ չես կրնար մեռնիլ, ազէկ զիտնաս, կանչեց Յոննիկ սիրտը ելած: Ես եկայ որ զքեզ հետս տանիմ:

— Ո՛ սիրելի Յոննիկ, շատ ուշ եկար. Աստուած գնեց զիս, ու իր արքայութիւնը պիտի տանի զիս, ուր որ ես ալ կը փափագիմ երթալու: Երկինքը Քէնդըքիէն լաւագոյն է:

— Ձէ, չես մեռնիր. սիրտս մի կտրտեր. քանի որ կը տեսնեմ որ այս ողորմելի որջին մէջ պառկեր ես, չեմ կրնար զիմանալ: Խեղճ, խեղճ թովմաս:

— Ինձի խեղճ մի ըսեր, կրկնեց Թովմաս վսեմութեամբ մը: Ատենով խեղճ մարդ մ'էի. բայց հիմա չեմ, խեղճութիւնս լմընցաւ: Արքայութեան դուռն հասեր եմ, և քիչ մը ատենէն յաւիտենական փառքը պիտի մտնեմ: Ա՛հ, սիրելի Յոննիկ, արքայութիւնը մօտեցեր է. յաղթութիւնը կատարեցի, զորն որ նոյն ինքն Քրիստոս տէրն մեր տուաւ ինձի. օրհնենք իրեն անունը:

Այս ընդհատ ընդհատ խօսքերս այնպիսի հաստատուն համոզմամբ ըսաւ Թովմաս որ Յոննիկ ինքը զինքն ամփոփեց ու լուռ կեցաւ:

Թովմաս անոր ձեռքը սխմելով՝ ըսաւ.

— Չըլլայ թէ Քլոյէին իմացընես զիս այս վիճակիս մէջ տեսնելդ, խեղճը շատ կը վշտանայ: Միայն ըսէ իրեն որ զիս յաւիտենական փառաց դուռը գտար, և թէ ալ չէի կրնար մէկու մը համար այս աշխարհքիս վրայ մնալ: Ըսէ իրեն թէ Աստուած ամէն տեղ և ամէն ատեն միշտ քովս էր, և ամէն բան ինձի զիրացուց ու թեթեցուց: — Հապա տղաքս, պզտի աղջիկս, ո՛հ, քանի որ զիրենք կը մտածէի սրտէս արիւն կ'անցնէր: Ըսէ անոնց ամենուն ալ որ իմ ետեւս գան. ինձի հետեին: Շատ սիրով բարև ըրէ տիրոջս, իմ բարեսիրտ խաթունիս, և բոլոր տան մէջ եղողներուն: Կարենայիր զիտնալ թէ որչափ կը սիրեմ զանոնք. ևս Աստուծոյ ամէն արարածներն

ալ կը սիրեմ. բոլոր սիրտս սէր է. ո՛հ, սիրելի Յոննիկ զիտես ինչ մեծ բան է քրիստոնեայ ըլլալը :

Նոյն միջոցին Ղըկրի վեր վար պտըտելով՝ Թովմասին պառկած որջին դրանը մօտեցաւ, մէյմը ներս նայեցաւ ու կեղծեալ անտարբերութեամբ մը առաւ քալեց :

— Քեզի՛ սէս դժոխային սատանայ, պոռաց Յոննիկ, դոնէ այս մխիթարութիւնս կայ որ այս օրերս դու ալ քու բաժինդ պիտի առնուս :

— Զէ. չէ, այդպիսի բաներ մի դրուցեր. ըսաւ Թովմաս անոր ձեռքը սխմելով. այն ալ խեղճ ողորմելի արարած մըն է. մեզք է այդպէս բան մտածելը : Թէ որ ուզէր միայն զղջալ, Աստուած իրեն կը ներէր. բայց կը վախեմ թէ ամենեկին պիտի չզղջայ :

— Ես ալ ան կը փափագիմ որ չզղջայ, ըսաւ Յոննիկ. զինքը երկինքը չեմ ուզեր տեսնել :

— Ա՛յդաչեմ, պարոն Յոննիկ, զիս մի վշտացուներ. մէյմ՛ալ այդպիսի մտածութիւններ մտքէդ մի անցուներ : Ան չարիքն որ ինքն ինձի ըրաւ, իրական չարիք մը չէ. միայն թէ արքայութեան դուռն առջևս բացաւ :

Բայց այն անցողական ոյժը զորն որ հօգեվարն իր տիրոջն որդին տեսնելով զղացեր էր. բոլորովին մարեցաւ. ինքը զինքը կորսընցուց. աչուրները գոցուեցան և դէմ-

քը խորհրդաւոր ու վսեմ կերպարանք մը զգեցաւ , որ հանդերձեալ կենաց մօտենալուն նշանն է :

Շնչառութիւնն սկսաւ ծանրանալ ու դժուարիլ , ու լայն կուրծքը կամաց կամաց կ'ելլէր ու կ'իջնէր : Բայց կերպարանացը վրայ սլայծառ յաղթանակին նշանը տպաւորուեր էր :

— Ո՛վ ... կրնայ ... զմեզ ... 'ի սիրոյն ... Քրիստոսի ... բաժնել , ըսաւ քթին տակէն տկար ձայնով մը որ մահուան դէմ ուժաթափ կը կուտէր :

Եւ ծիծաղերես ննջեց զքունն յախտե՛նական :

Յոննիկ կեցած տեղն անշարժ մնաց կրօնական յարգութեամբ մը զգացուած : Իրեն համար այն որջը սրբազան տեղ մ'էր . և երբոր ելաւ որ ննջեցելոյն աչուրները գոցէ , մէկ մտածութեամբ մը միայն սիրտը լեցուեր էր , զորն որ իր հին բարեկամը պարզութեամբ մը իրեն ըսեր էր . — Ի՛նչ մեծ բան է քրիստոնեայ ըլլալը :

Ետին դառնալով տեսաւ որ Լըկրին դառնացած կերպով մը հոն կեցեր է : Բայց մահուան այս սրտաշարժ տեսարանը պատանւոյն բնական տաքութիւնը չափաւորեր էր , որով այն մարդուն դէմ դժկամակութիւն մը միայն զգաց , և նայեցաւ որ կրցածին չափ քիչ խօսքով անոր հետ բանը լմընցունէ :

Ուստի իր թափանցող աչուրներն անոր վրայ տնկելով, ըսաւ .

— Գու որչափ որ կրցար ուզած վաստակդ այս մարդէս հանեցիր, դիակին համար ինչ կ'ուզես : Ար փափագիմ՝ զինքն ասկէ տանիլ ու սլատուով թաղել :

— Ես մեռած սները չեմ ծախսեր, ըսաւ Լըկրի անտարբերաբար . քեզի ըլլայ, ուր կ'ուզես, ինչպէս որ կ'ուզես տար թաղէ :

— Ծ՛օ տղաք, ըսաւ մէկէն Յոննիկ իշխանական կերպով մը երկու երեք սներու որ հոն կեցեր էին, ձեռք տուէք ինձի որ սա մարմինը կառքս տանիմ . ձեզմէ մէկն ալ ինձի բահ մը ճարէ :

Գերիներէն մէկը վազեց բահ մը գտնելու . մէկալ երկուքն ալ Յոննիկին օգնեցին մեռելին մարմինը կառք տանելու :

Յոննիկ ամենևին ուշ չզրաւ Լըկրիին որ հոն կեցեր էր . թէպէտ և ան ալ տրուած հրամաններուն ընդդիմութիւն մը չըրաւ, և հոն կեցած կեղծեալ անտարբերութեամբ մը կը սուլէր, և մինչև կառքը հետերնին դնաց :

Յոննիկ կառքին նստարանն հանեց ու վերարկուն փռելով մարմինը մէջը սլլեց : Ետքէն Լըկրիին դարձաւ ու ինքը զինքը բռնելով մը ըսաւ .

— Այս քու անլուր անգթութեանդ վըրայ ես զեռ քեզի բան մը չըսի . վասն զի հիմա ոչ ժամանակն է և ոչ տեղը : Բայց պարոն, այս անպարտ արեանս վրէժխըն-

դրութիւն պիտի ըլլայ . ես պիտի բողոքեմ այս սպանութեանս . և ճամբուս վրայ առաջին դատաւորին որ հանդիպիմ, զքեզ իրեն պիտի ամբաստանեմ:

— Հա՛, հա՛, հա՛, զնա ինչ կ'ուզես ըրէ, ըսաւ Նըկրի արհամարհանօք մատուրները կոտորելով: Շատ զուարճալի բան մը կ'ըլլայ . ինչ ապացոյց ունիս . վկադ ո՞վ է:

Յոննիկ աղէկ ըմբռնեց այս արհամարհանացս էութիւնը . կալուածներուն մէջ մէկ ճերմակ մ'ալ չկար, և հարաւային կողմի դատաստաններուն մէջ սևերուն վկայութիւնը բանի մ'ալ չգար: Իրեն այնպէս կերևար թէ նոյն միջոցին երկինքը պիտի բացուի ու իրեն բողոքանացն արդարութեանը պիտի վկայէ, սակայն երկինքն ալ լռեց:

— Ի՛նչ ալ ըլլայ, վրայ բերաւ Նըկրի, մեռած սևի մը համար այսչափ շփոթութիւն հանել չէր արժեր:

Այս խօսքերս կարծես թէ վառօդին կըրակ տուին . համբերութիւնը Քէնդըքեցի պատանեաց տրուած առաքինութիւն չէ: Յոննիկ այս խօսքիս կրակ կտրեցաւ, և Նըկրիին քթին բերնին ուժով մը զարնելն ու անիկայ գետին փռելը մէկ ըրաւ:

Մարդիկ կան որ ան ատեն գլխադ համարումն կ'առնուն երբոր քեզմէ ապտակ ուտեն . զարկ գետին սառկեցուր, մէկէն կը սկսի զքեզ յարգել: Այսպիսեաց մէկն ալ Նըկրին էր . որ գետնէն ելլելով ու վրայի

հազուատներէն փոշիները թօթուրտելով , ուչադրութեամբ Յոննիկին ետեւէն կը նաշէր , և բերանը չբացաւ ինչուան որ կառքն աչքէն աներևութացաւ :

Կալուածներէն դուրս Յոննիկ քանի մը ծառերով դարդարուած աւազէ բլրակ մը տեսաւ , թովմասին գերեզմանն հոն փորել տուաւ :

— Վերարկուն հանե՛նք , հարցուցին սեւերը երբոր գերեզմանը պատրաստուեցաւ :

— Չէ , չէ . անով թաղեցէք զինքը : Ափսո՛ս , ասկէ աւելի բան չեմ կրնար տալ քեզի , խեղճ թովմաս :

Մարմինը գերեզման դրին , ու վրան հողով ծածկեցին . և երբոր բոլոր փոսը լեցուեցաւ , վրան կանանչ խոտալ շարեցին :

— Բաներնիդ լմընցաւ , ալ կրնաք երթալ , ըսաւ Յոննիկ սևերուն ձեռքերնին մէյմէկ արծաթի դրամ գնելով :

Բայց անոնք տարակուսած կեցեր իրեն կը նայէին :

— Թէ որ , պարոն , բարիք մ'ընէիր ըզմեզ գնէիր , ինչ կ'ըլլար , ըսաւ անոնցմէ մէկը :

— Ամենայն հաւատարմութեամբ հրամանքիդ կը ծառայենք , ըսաւ ուրիշ մը :

— Հոս մեծ նեղութեան մէջ ենք , պարոն , չնորհք մ'ըրէ զմեզ գնէ :

— Չեմ կրնար , չեմ կրնար պատասխանեց Յոննիկ ցաւօք սրտի դանոնք արձակելով . անկարելի է :

Խեղճ մարդիկը տրտում տխուր ելան
 գնացին :

Ան ատեն Յոննիկ խեղճ Թովմասին դե-
 րեզմանին վրայ չոքեցաւ .

— Աստուած յախտենական , կանչեց ,
 դքեղ վկայ կը կոչեմ , որ այս վայրկեանէս
 սկսեալ պիտի ջանամ , կրցածս պիտի ը-
 նեմ ու այս անիծեալ գերութիւնը իմ հայ-
 րենիքէս պիտի վերցունեմ :

Մահարձան մ'ալ չկայ , որ ձերունի սև-
 ուն գերեզմանին տեղը ցուցնէ . բայց մա-
 հարձանն ինչ բանի կու գայ . միթէ իրեն
 Փրկիչը փառօք եկած օրը չկրնար դտնել
 զինքը ու անմահութիւն զգեցունել և ըն-
 տրելոց կարգը դասաւորել :

Մի լայք վրան . այսպիսի մահ մը պէտք
 չէ որ մարդուս գութը շարժէ : Աստուծոյ
 մեծագոյն փառքը չէ թէ իր ամենակարո-
 դութեամբը կը փայլի , այլ իր առ մարդիկ
 ունեցած սիրովն ու քաջած չարչարանքնե-
 րովը : Երանելի են անոնք որ իրեն նմանե-
 լու կը ջանան և խաչերնին առած համբե-
 րութեամբ ետևէն կ'երթան : Ասոնց համար
 է Աւետարանին մէջ գրուածը . Երանի սը-
 գառորաց , զի նոքա մխիթարեսցին .

Գ Լ Ո Ւ Խ Խ Բ .

Ուրուականի մը ձշմարիտ պատմոյթիւնը .

Նոյն ժամանակները , և քանի մը կարգէ դուրս պարագաներէ շարժեալ , Լըկրիին գերիներուն մէջ ուրուականի խել մը պատմութիւններ կը քալէին :

Իրարու ականջէն վար կը պատմէին թէ կէս գիշերուան ատենները ցորեննոցին սանդուխներէն վար , և նաև բոլոր տանը մէջ ոտնաձայն կը լսուէր : Զուր տեղը գաւթին դուռը բանալիով կը կղպէին . ուրուականը կամ ան էր որ քովն ուրիշ բանալի ունէր , և կամ թէ հին անյիշատակ ժամանակներէ 'ի վեր ուրուականաց տըրուած արտօնութեամբը կղպանքին ծակէն անցնելով ամենայն ազատութեամբ բոլոր տանը մէջ պտրտելու կ'ելլէր :

Սակայն ամէնքը միաբան չէին թէ ինչ կերպարանքով կ'երևար այս ուրուականը , և պատճառն ալ այն է , որ ինչպէս սենրուն սովորութիւնն է գուցէ ճերմակներուն մէջ այս սովորութիւնս ունեցողներ գտուին , երբոր ուրուականն երևար՝ աչուրնին կը գոցէին , զլուխնին վերմակին տակը կը խօթէին : Ուստի ամէն մարդ գիտէ թէ երբոր աչուրներն իրեն պաշտօնը չեն կատարեր , ընդհակառակն երևակայութեան աչուրները նոր գործունէութիւն մը կը զգե-

նուն և աւելի կը սուրնան . անոր համար այլևայլ կերպարանք կու տային ուրուականին իրարմէ շատ տարբեր , սակայն ամէնքն ալ կը միաբանէին ըսելու թէ ճերմակ պատանքի մէջ պլլուած էր :

Խեղճ գերիները ոչ հին պատմութիւն կարդացեր էին , և ոչ ալ Շէյքսպիրի ըսածը զիտէին , որ « Ս.յն ցաւոց օրերը , կ'ըսէ , մեռելները իրենց պատանքին մէջ պլլուած՝ Հռովմայ փողոցները կը պտըտէին » :

Սկերուն և այս երևելի հեղինակներուն սոյն բանիս վրայ միաբանելնին հոգեխօսութեան * մէկ մեծ պարագայ մըն է , զորն որ ընդհանրապէս քնաշրջիկներուն և 'ի մասնաւորի հարցուկներու կը յանձնենք :

Ի'նչ և իցէ , ստոյգն այն է որ իրաւցունէ գիշերուան մթութեան մէջ մէկ երկայնահասակ ուրուական մը Նըկրիին տանը չորս ղին կը պտըտէր , դռներէն կ'անցնէր , խուցէ խուց կը մտնէր , մէյմը կ'երևար , մէյմը

* Հ-գեխօսութիւնը Ամերիկա 1847ին սկսաւ , ու հիմա Եւրոպա ալ շատ տարածուած է . ու վրան շատ գրուածներ ալ ելան . ինչուան նաև Հ-գեխօսական օրագիրներ , հոգւոց հարցուկներու (Mediums) հետ ըրած խօսակցութիւնները կամ Հ-գեխօսական օրագիրները հասարակաց հաղորդելու համար : Հեղինակին հեղինական կերպը կը ցուցնէ ըստ բաւականին թէ ինչ համարմունքունի ինքը Հոգեխօսութեան վրայ , զոր իրաւամբ Պի-սի-սի-սի կրնայինք կոչել , որովհետև որ կախարհութեան ամէն երևոյթները կը ցուցնէ :

կ'աներևութանար, և այն անբնակ սրահը կ'երթար կը կորսուէր՝ ուր որ էր ցորեննոցի սանդուխը. առաւօտը կ'ելլէին կը նայէին որ բոլոր դռները զոց են ու բանալիներով կղպած :

Անկարելի բան էր որ այս գաղտուկ խօսակցութիւններս Ղըկրիին ականջն ալ չըհասնէին, և որչափ որ կը զգուշանային որ անիկայ այս բաներս չլսէ, այնչափ աւնոր երևակայութիւնը կը տաքնար : Սկսասովորականէն աւելի օղի խմել, յոխորտալ ու ցորեկները սոսկալի հայհոյել. բայց զիշերները զէշ զէշ երազներ կը տեսնէր, և իր տաքցած ըղեղովը աչքին այլևայլ բաներ կ'երևային, որոնց վախէն զլուխը բարձէն չէր կրնար վերցունել :

Թովմասին թաղման իրիկունը Ղըկրի մօտի քաղաքը կերուխումի գնացեր էր. և հանդէսը լմրննալէն ետև յոգնած դադրած ուշ ատեն տուն դարձաւ, դուռը կրկին կղպեց ու բանալիքը գրպանը դրաւ այնպէս անկողին մտաւ :

Յիրաւի շատ բան պէտք է որ մարդս կարենայ սիրտը հանդարտ բռնել. և որչափ ալ որ աշխատի խղճմտանաց ձայնը լուցունել, անիկայ անգութ ու անողորմ հիւր մըն է, և անզգամին սրտին մէջ ամենեին չհանդէր : Ո՛վ անմիտ, բանալիներով կը կղպես դուռդ ուրուականաց դէմ, չես գիտեր թէ ծոցդ այնպիսի ուրուական մը կը կրես, որուն հետ չես համարձակիր մինակ

մնալ , և խառնաձաղանձ աղաղակներէն
աւելի զօրաւոր ձայն մը կը հնչէ ներսի
զիէզ վերջին դատաստանի փողոյն նման :

Բայց Լըկրի դրան ետեր աթոռ մ'ալ
դրաւ . և զարթուցիչ ժամահարն ալ ան-
կողնոյն վրայ գլխուն վերերը կախեց ու
ատրճանակներն ալ քոյն առաւ . ետքէն
պատուհանները քննեց նայեցաւ թէ աղէկ
գոցուած էին , և հայհոյելով անկողինն
ինկաւ :

— Հիմա թող կ'ուզեն նէ գան , կանչեց ,
սատանաներն ու իր արբանեակները :

Լըկրի շուտ մը քնացաւ , վասն զի յո-
գնած էր , և խոր քնացաւ . բայց երազին
մէջ ահաւոր ստուեր մը տեսաւ , ու վրան
վախ մը պատեց : Առաջ կարծեց թէ մօրը
պատանքը կը տեսնէ . սակայն Գէսսին էր
որ այս պատանքը վրան առեր էր , և կը
բանար ու կը գոցէր : Խառնաձայն աղա-
ղակ մը , հեծութիւն մը կը լսէր . և սակայն
կը զղար թէ դեռ կը քնանար , և կը ջանար
որ արթըննայ : Ուստի կէս մը արթընցաւ .
բայց հիմա աւելի յայտնի կը տեսնէր որ
խուցը կը մտնէին , դուռը կը բացուէր կը
գոցուէր . իսկ ինքն անկողնոյն մէջ ան-
շարժ մնաց : Վերջապէս ելաւ նստաւ ու
սոսկաց . վասն զի դուռը բաց էր , ձեռք
մը ներս կ'երկըննար , ու կանթեղն ալ մա-
րեցաւ :

Լուսինն ալ ամպի մը մէջէն աղօտ ու
նուաղ լոյս մը ձգեր էր . Լըկրի սպիտակ

բան մը տեսաւ որ աչքին առջևէն անցաւ, որուն վրայ պատանքին թեթև շրջիւնն անգամ լսեց: Ստուերը դէպ 'ի իրեն կախուեցաւ, ու խորհրդաւոր և տխուր ձայնով մը իրեք անգամ կրկնեց. « Եկուր... եկուր... եկուր... »:

Երբոր ինքը անկողնոյն մէջ անչարժ քար դարձեր էր, ու վրան պաղ քրտինք մը իջած կը նայէր, ստուերը աներևոյթ եղաւ: Բայց երբ, ինչպէս և ուսկից անցեր էր ստուերը: Լըկրի ցատքեց ելաւ անկողնէն ու դէպ 'ի դուռը վազեց, հրեց տեսաւ որ ամուր կղպուած էր. և սարսափէն մարեցաւ զետինն ինկաւ:

Ա՛լ անկէ ետև Լըկրի բոլորովին ինքը դինքը խմելու տուաւ. ոչ վայելչութիւն և ոչ զգուշութիւն նայեցաւ. կրցածին չափ յուսահատաբար կը խմէր:

Քիչ ատենէն ձայն ելաւ բոլոր երկրին մէջ թէ Լըկրի հիւանդ է և մեռնելու մօտեցեր է: Իր անկարգ վարքովը այն սարսափելի հիւանդութեան տիրացեր էր, որն որ այս աշխարհքէս հանդերձեալ կենաց կարապետն էր: Մէկն ալ չէր համարձակեր այս մահացու հիւանդին խուցն ոտք կոխել. անդադար կը պոռար կը կանչէր, և վրան կատաղութիւն եկած ժամանակը խեղճն այնպիսի երազներով կը տանջուէր, որ քովն եղողները կը զարհուրէին: Մահուան անկողնոյն մէջէն կը տեսնէր զիմացը կեցած այն անողորմ ու անողորբ-

լի ստուերն , որ անդադար կը կրկնէր .

« Եկուր . . . եկուր . . . եկուր . . . » :

Զարմանալի յարմարութեամբ մը նոյն առաւօտը որ Լըկրի առջի գիշերն այն ահաւոր տեսիլքը տեսեր էր , տանը դըսի դուռը բաց էր , և գերիներէն ոմանք կ'ըսէին թէ երկու ճերմակ ուրուականներ տեսան , որոնք գիշերուան խոր խաւարին ատենը տանը դիմացի ճամբէն անցնելով գոնէն գուրս ելան :

Սրերը ելլելու վրայ էր : Գէսսի և Եմմէլինա քաղքէն քիչ մը հեռու ծառերու շուքին տակը կը հանգչէին :

Գէսսին քրէօլ սպանիացի կանանց պէս բոլորովին սև հագուեր էր . զլխարկին վըրայէն խիտ ու բանած եղբրքներով քօղ մը ձղեր էր որ դէմքը չճանչցուի : Ինչպէս որ այս երկու փախստականները մէջերնին խօսք դրեր էին՝ Գէսսի քրէօլ խաթուն մը ձևացեր էր , Եմմէլինան ալ իրեն աղախինը :

Գէսսի պզտիկուց ազնուական ընկերութեանց մէջ մեծցած ըլլալով բնականապէս անոնց լեզուն , անոնց կերպն ու վարմունքն աղէկ առեր էր . ասկէ զատ վրայի ոսկեղէն ու ակնեղէն քանի մը զարդարանքները ու մաքուր հագուատները ամէն տարակոյս կը փարատէին :

Վերջին անգամն որ Գէսսի Լըկրիին հետ քաղաք իջաւ , դիտեր էր որ քաղքին դրան մօտ սնտուկ ծախող մը կայ . ուստի

դնաց անկէ ճամբու գեղեցիկ սնտուկ մը
դնեց և խանութպանէն մարդ մը ուզեց որ
սնտուկը շալկած ետեէն բերէ :

Այս կերպով ետեր ձգած սնտուկը բերող
ծառան, և Եմմէլինան որ ճամբու պարկն
ու քանի մը մանր բաներ ձեռքը բռներ էր,
ազնուական խաթունի պէս մաքուր պան-
դոկ մը մտաւ :

Պանդոկին մէջ առաջին զիմացն ելլողը
Յոննիկ Շէլպին եղաւ, որ հոն շոգենաւուն
ելլելուն կը սպասէր :

Գէսսի ցորեննոցին լուսամտէն այս պա-
տանին տեսեր էր, որ Թովմասին մարմինն
առած կը տանէր. և ասոր Ալկրիին տուած
վերջին քարէին սիրտն ուրախութեամբ լե-
ցուեր էր. բաց ասկէ, ուրուականի կեր-
պարանքով ըրած զիշերային արշաւանքնե-
րուն ժամանակը գերիները ասոր ո՞վ ըլլալը
և Թովմասին հետ ինչ վերաբերութիւն ու-
նենալն իմացեր էր : Եւ տեսնելով որ ան
պատանին ալ իրեն պէս շոգենաւուն կը
սպասէր, շատ ուրախացաւ :

Գէսսիին հազուատէն, շարժմունքներէն
և ձեռքի ճոխ քսակէն պանդոկին մէջ մէկն
ալ վրան պզտի կասկած մը չունեցաւ : Սո-
վորաբար մարդիկ երբոր կը տեսնեն որ
մէկն ազէկ կը վճարէ, շատ դժուար է որ
վրան կասկածի երթան : Այս բանս Գէս-
սի ազէկ զիտնալով՝ առաջուցմէ հարկաւոր
ստակը ճարեր էր Ալկրիին գզրոցը պար-
պելով :

Երեկոյեան դէմ շողենաւն հասաւ . Յոննիկ Շէլպի Քէնդըքեցւոց բնիկ ազնիւ քաղաքավարութեամբը Գէսսիին ձեռք տուանաւն ելլելու . և ամենայն կերպով ջանաց որ անոր աղէկ խուց մը տան :

Գէսսի հիւանդ ձեռնալով՝ կարմիր գետին վրայի բոլոր ճամբորդութեան ժամանակ խցիկէն դուրս չելաւ . աղախինն ալ ամէն հող , ամէն խնամք կը ցուցընէր վրան :

Երբոր Միսիսիբի մտան Յոննիկ իմանալով որ այն օտարական խաթունն ալ իրենն պէս գետէն վեր պիտի ելլէ՝ ըսաւ որ թէ որ կ'ուզէ նէ իրեն համար ալ խցիկ մը բռնէ այն շողենաւուն մէջ , ուր որ ինքը միտք ունէր անցնելու , և ամենայն կերպով պատրաստ է ձեռքէն եկած օգնութիւնն ընելու , և առողջութեանն ալ հող տանելու :

Ուստի այս կերպով մտան մեր ճանապարհորդները Չինյիննադի անունով փառաւոր շողենաւը , որ գետէն վեր պիտի ելլեր :

Գէսսիին առողջութիւնն ալ երթալով տեղն եկաւ . սկսաւ խցիկէն դուրս ելլել , հասարակաց սեղանը նստիլ : Նաւուն մէջ ամէնքը սկսան այս կնկան վրայ խօսիլ , և ըսել թէ ատենով շատ զեղեցիկ եղած պիտի ըլլայ :

Յոննիկ առաջին անգամ որ այս օտարական խաթունիս կերպարանքը տեսեր էր , մտքին մէջ անորոշ նմանութիւն մը կը

փնտռէր վրան ու չէր կրնար գտնել : Ուստի առանց ուզելու անդադար երեսը կը նայէր ու անոր ամէն շարժումները կը դիտէր . Քէսսի ալ սեղանի վրայ , խցիկին զրանն առջև նստած ատենը՝ կը տեսնէր որ այն պատանին անդադար իրեն կը նայի , որով սկսաւ քիչ մը անհանգիստ ըլլալ ու վախնալ որ չըլլայ թէ Յոննիկ վրան կասկած մ'առնու , ուստի մտքէն որոշեց որ բոլոր իր պատմութիւնը տեղն 'ի տեղը թովմասին բարեկամին պատմէ , և ինքը զինքը անոր ազնուասրտութեանն յանձնէ :

Յոննիկ պատրաստ էր կարեկից ըլլալու ամենայն կերպով որուն որ ըլլայ , բաւական է թէ Նըկրիին կալուածներէն փախած ըլլայ . այն անիծեալ երկրէն , զորն որ չէր կրնար միտքը բերել և բերան առնուլ ու բարկութեամբ չլեցուիլ : Ուստի բոլոր սրտանց Քէսսիին ամէն մտերմութիւն ցըցուց , և արիաբար ամէն հետեանք արհամարհելով , որ իրեն հասակին և հայրենեացը մեծ պատիւ կ'ընէ , խոստացաւ այս փախստականներուն վրայ հսկելու և կըրցածին չափ զանոնք պաշտպանելու :

Քէսսիին քովի խցիկն ալ զաղղիացի խաթուն մը բռներ էր . որուն անունն էր Թու , հետն ալ տասուերկու տարուան պըղտի գեղեցիկ աղջիկ մ'ունէր :

Թու խաթունն իմանալով որ Յոննիկը Քէնդըբեցի է , փափաղեցաւ որ հետը ծանօթանայ . և իր պղտի աղջկան շնորհալի

կերպերը մտքի դրածը շուտով յաջողեցին .
 փասն զի այս սղտի աղջիկը շողենաւուն
 տասնըհինգ օրուան ճանճրանալի ճանա-
 պարհորդութեան մէջ Յոննիկին ժամանակ
 անցընելու նիւթ մ'էր :

Շատ անգամ Յոննիկ աթոռն առած Թու
 խաթունին խցիկին դրան քով կ'երթար կը
 նստէր և երկայն բարակ հետը կը խօսէր .
 Քէսսի ալ երբոր իր խցիկին դրան քով նըս-
 տած կ'ըլլար, ասոնց ամէն խօսակցու-
 թիւնն ալ կը լսէր :

Գաղղիացի խաթունը մանր մունր հարց-
 մունքներ կ'ընէր Յոննիկին Քէնդըքիի վը-
 րայ, ուր շատ տարիներով առաջ բնակեր
 եմ կ'ըսէր : Յոննիկ շատ դարմացաւ երբոր
 լսեց որ այն խաթունը իրենց տանը մօտ
 կը բնակի եղեր, և դարմանքն աւելի շատ-
 ցաւ երբոր տեսաւ Քէնդըքիի և բնակչացը
 վրայ անոր ունեցած տեղեկութիւնները :

— Չեղի մօտ կը ճանչնաս, հարցուց օր
 մը Թու խաթունը, Հարրիս անունով մարդ
 մը :

— Այդ անունով ծեր մը կայ, պատաս-
 խանեց Յոննիկ, որ մեր տնէն շատ հեռու
 է . բայց մենք իրեն հետ շատ վերաբերու-
 թիւն չենք ունեցած :

— Կարծեմ քովը շատ դերի ունենալու
 է, կրկնեց Թու խաթունը սիրտը ելած,
 զորն որ գուր տեղը ծածկել կը ջանար :

— Հրամաներ ես, խաթուն, ըսաւ Յոննիկ
 դարմանալով մը :

— Իրեն գերիններուն մէջ Քէորդ անունով խառնածին մը լսեր ես :

— Ի՞նչ ըսել է . Քէորդ Հարրիս . աղէկ կը ճանչնամ, վասն զի մօրս սենեկապան աղջկան մը հետ կարգուեցաւ : Բայց անիկայ փախաւ, հիմա Գանատա է :

— Գանատա փախեր է, կրկնեց ուրախութեամբ Գաղղիացի խաթունը : Օրհնեալ ըլլայ Աստուած :

Յոննիկ զարմացած երեսը կը նայէր, և երբ հարցընելու վրայ էր, Թու խաթունը ձեռուրներով երեսը զոցեց ու սկսաւ լալ :

— Անիկայ եղբայրս է, ըսաւ :

— Հրամանքիդ եղբայրն է անիկայ, խաթուն, կրկնեց Յոննիկ :

— Հրամանք ես, ըսաւ կինը զուխը վեր վերցունելով ու արցունքները սրբելով . հրամանք ես, պարոն Շէլպի, Քէորդ Հարրիս իմ եղբայրս է :

— Իրաւ կ'ըսես, խաթուն, պատասխանեց Յոննիկ աթոռը ետ ետ քշելով որ աւելի լաւ դիտէ զԹու խաթունը :

— Եղբայրս, կրկնեց, գեռ տղայ էր երբոր ես ծախուեցայ : Զիս գնողը բարեսիրտ ու ազնուամիտ մարդ մ'էր, և հետը մէկտեղ Անդիլեան կղզիները տարաւ ու հոն զիս աղատեց և հետս ալ կարգուեցաւ : Քիչ ատեն է որ ինքը մեռաւ, ես ալ հիմա Քէնդըքի կ'երթամ որ եղբայրս գտնեմ ու աղատեմ :

— Ես իր բերնէն լսեր եմ, ըսաւ Յոնն

նիկ, որ Եմիլիա անունով քոյր մ'ունի եղեր, զորն որ հարաւային կողմերը ծախսեր են:

— Այնպէս է, ահաւասիկ ես այն եմ, ըսաւ Թու խաթունը: Բայց ինքն ինչպէս է, վրան բան մը զիտես:

— Գեղեցիկ երիտասարդ մըն է, խաթուն, և գերութեան ծանր լծոյն տակն ալ անդամ ամէնքը վրան մեծ համարումն ունէին իր մտացն արթնութեանն ու բարի վարքին համար: Ես ամէն բան տեղն ՚ի տեղը զիպեմ, խաթուն, վասն զի մեր ընտանեաց մէջ կարգուեցաւ:

— Իսկ առած կիներ, հարցուց անձկանօք Թու խաթունը:

— Գանձ մ'է. գեղեցիկ, բարակամիտ, սիրելի և բարեպաշտ օրիորդ մըն է. մայրս զինքը իր տղուն պէս կրթեց: Աղէկ կարգալ, գրել, կար կարել, բան բանիլ զիտէր. անուշ ալ ձայն ունէր ու կ'երգէր:

— Ձեր տունը ծներ էր անիկայ:

— Ձէ, հայրս Նոր-Օուէան ճամբորդութիւն ըրած ատենը գներ էր զինքը որ մօրս ընծայ մը ընէ. ան ատենը հազիւ ութը իննը տարուան կար: Հայրս ամենևին բան մը չէր ըսած թէ քանիի գներ էր. բայց մօտ ատեններս քանի մը հին թղթեր խառնելով այն աղջկան գնուելուն դաշնագիրն ալ գտանք. շատ սուղի նստեր էր հօրս. անտարակոյս անոր կարգէ դուրս գեղեցկութեանը համար պիտի ըլլայ:

Յոննիկ կոնակը Վէսսիին դարձուցած նստած ըլլալով անոր դէմքին այլայլութիւնը և սաստիկ մտադրութեամբ իրեն ըսածներուն մտիկ ընելը չէր կրցած տեսնել :

Բայց այս խօսքիս վրայ Վէսսին Յոննիկին թեէն բռնեց և գոյնը նետած և այլայլած կերպով մը հարցուց :

— Վիտեն արդեօք թէ հայրդ այդ աղջիկն ուսկից գներ էր :

— Կարծեմ՝ ծախողներուն զլխաւորը Սիմոն անունով մէկն է եղեր . զոնէ ես դաշնադրութեան թղթոյն վրայ այդ անունը տեսայ :

— Ո՛հ, տէր Աստուած իմ, հառաչեց Վէսսի ու ինկաւ մարեցաւ :

Յոննիկ ու թու խաթունը դարմացած, բայց դեռ առանց ըմբռնելու այս մարելուն պատճառը, տեղերնէն ցատքեցին Վէսսիին օգնելու . Յոննիկ ջրի շիշ մը ու երկու դաւաթ կտարեց, որ այսպիսի շիտթութեանց մէջ անհրաժեշտ բան մըն է . բոլոր հոն դանուող խաթունայք ալ լսելով որ մէկը մարեր է, անոր խցին դրան առջև ժողովեցան, և դանիկայ սթափելու կարելի եղած ամէն միջոցներն ՚ի գործ դրին :

Վէսսի երբոր ինքն իրենն եկաւ, երեսը պատին դարձուց ու տղու պէս սկսաւ լալ ու հեկեկալ : Գուցէ գուք ալ, ո՛ր ընթերցող խաթունայք, որ մայր եղեր էք, կարող էք մահաբերել թէ այս խեղճ կնիկն ինչ կը մըտածէր . . . գուք միայն կրնաք գուշակել :

Անշուշտ հիմա հասկըցաւ որ Աստուած իրեն վրայ զթացեր էր, և թէ ազջիկը պիտի տեսնէ նորէն, ինչպէս ալ իրօք քանի մը ամիս ետև տեսաւ ալ . . . :

ԳԼՈՒԽ ԽԳ .

Արգասիք .

Մեր պատմութիւնն իր վերջն հասնելու վրայ է : Յոննիկ Շէլպի այս սրտաշարժ տեսարանիս վրայ սաստիկ զգացուած, աճապարեց որ Ելիզային գնուելուն դաշնագիրը Քէսսիին ձեռքն հասցունէ : Վրայի թուականը, և ստորագրողներուն անունները իր զիտցածներուն հետ բոլորովին համաձայն էին, ու ալ Ելիզան իր ազջիկն ըլլալուն վրայ տարակոյս չկար . բանը հիմա զինքը Քանատա գտնելն էր :

Թու խաթունը և Քէսսի, իրենց բաղդին այսպիսի կարգէ դուրս նմանութեամբը մէկ եղած ելան մէկէն այս ազատութեան երկիրը գնացին : Սկսան Քանատայի այն կողմերը այց ելլել, ուր որ սովորաբար փախստական զերինները կ'ապաւինին, և Ամհէրստպէրի քարոզիչը գտան, որ զՔէորդն ու զԵլիզան այս ասպնջական սահմաններն հասածնուն պէս իր տունը ընդուներ էր, և անկէ իմացան որ այն պզտի ընտանիքը հիմա Մոնրէալ կը բնակի :

Հինգ տարի անցեր էր որ Գէորգ ու Ելիզա ազատութիւն գտեր էին : Գէորգ վարպետ մեքենագործի մը գործարանը մտեր էր աշխատելու, ուր աղէկ կը վաստակէր և իր ընտանիքը հանգիստ կը պահէր . աղջիկ մ'ալ ունեցեր էր, որ մօրն անուամբը Ելիզա կը կոչուէր :

Հենրիկն ալ մեծցեր էր ու դպրոց կ'երթար, և օր աւուր մեծ յառաջադիմութիւն կը ցուցընէր ուսմանց մէջ :

Ամհէրստպէրկի քարոզիչը Քու խաթունին ու Գէասիին սրտաշարժ պատմութիւնը լսելով՝ չկրցաւ այս երկու կանանց ազազանքին դէմ դնել ու ելաւ հետերնին Մոնրէալ գնաց :

Մօտենանք հիմա ասոնց հետ մէկտեղ Մոնրէալին արուարձաններուն մէկուն մէջ զեղեցիկ պզտի տան մը : Մութը կոխեր էր, կրակարանին բոցավառ կրակը զուարթ լոյս մը սփռեր էր, և թէյի սեղանին վրայ ձերմակ մաքուր փուոց մը սփռուած էր ընթրեաց համար :

Խցին մէկ անկիւնն ալ ուրիշ գրասեղան մը կար վրան կանաչ փուոց մը փռած, գրարան մը դրած, ու կաղամար, զրիչ . խել մը թուղթ և ուրիշ հարկաւոր բաներ շարած . ընտիր զրքերու պզտի հաւաքում մը կար հոն : Հոս էր Գէորգին ուսման զբաղելու տեղը :

Բան սորվելու փափաղը, որով գերութեան այն ծանր ու անտանելի վիճակին մէջ

զողունի կարգալ գրել սորվեր էր, սիրան աւելի վառած էր պարապութեան ժամերը իրեն մտացը մշակութեանը նուիրելու:

Նոյն միջոցին զրասեղանին զիմացընըստած գրքէ մը բան կ'օրինակէր. զորն որ կարգացեր լմընցուցեր էր:

— Ելի՛ր, Գէորգ, ըսաւ Ելիզա. այսօր բոլորը օրը դուրսն էիր: Հիմա ձեռքի գիրքըդ ձգէ. ու մինչև որ ես թէյը պատրաստեմ՝ եկուր քիչ մը խօսինք:

Պզտի Ելիզան ալ կարծես թէ մօրը միտքն հասկընալով, զլորտըկելով հօրը մօտեցաւ և կը ջանար անոր ծնկանը վրայ ելլելու:

— Ա՛հ, սա պզտի մուկը նայէ, ըսաւ Գէորգ տղուն ու մօրը փափազանացը զիջանելով, ինչպէս որ ամէն հայր նոյնպիսի պարագայի մէջ կ'ընեն:

— Ապրի՛ս, ըսաւ Ելիզա հացը կտրելով:

Ելիզա քիչ մը վրայ դրեր գիրացեր էր. առաջին մանկական կերպարանքը չունէր. մազերն ալ վայելուչ շտկեր էր, և այնչափ գոհ էր իր վիճակին վրայ, որ մէկ ամուսին մը ու մայր մը անկէ աւելի չէր կրնար փափազիլ:

— Հենրիկ, հարցուց Գէորգ ձեռքը տըղուն զլսուն վրայ դնելով, այսօր թուաբանութեան դասդ ինչպէս կատարեցիր:

Հենրիկ իր երկայն մազերը կորսընցուցեր էր, բայց դեռ մնացեր էին աչուրնեւրուն ազուորութիւնը, զեղեցիկ ընթուինն.

րը, և այն լայն ճակատը, որն որ աշխուժով մը կը վառի, երբոր տղան պատասխան մը տալ կ'ուզէ նէ:

— Ամբողջ կատարեցի մինակ, հայրիկ. և մարդ մըն ալ ինձի չօղնեց:

— Ապրիս, տղաս, ըսաւ Գէորդ. նայէ որ միշտ դու քեզմէ ջանք ընես ու աշխատիս: Գուն հիմա ամէն միջոց ունիս բան սորվելու դորն որ քու հայրդ չէ՛ ունեցած:

Մէյմ'ալ նայիս դուռը զարկին. Ալիզա վազեց բանալու: — Օ՛, բարի եկար, հրամանքդ ալ հոս կու գաս եղեր, ըսելուն չըմնաց, վազեց Գէորդ ու Ամհէրստպէրկի քարոզիչը սիրով ընդունեցաւ: Ալիզա այն երկու խաթուններուն մէյմէկ աթոռ տըւաւ, և հրամցուց որ նստին:

Հոս ճշմարտութեան սիրոյն համար այս ալ ըսենք, որ բարեսիրտ քարոզիչը մտքէն պատրաստեր էր որ պզտի յառաջաբանութեամբ մը բանին էութիւնը անոնց իմացընէ, և ճամբան այն երկու խաթուններն յորդորեր էր որ իր մտքի դրած կարգադրութենէն դուրս բան մը չընեն: Հիմա ասկէ իմացէք թէ ինչ տհաճելի բան եղաւ այն խեղճ մարդուն հետեւեալ պարագան:

Նշան տուաւ այն երկու խաթուններուն որ նստին, և ինքն ալ թաշկինակը հանեց բերանը սրբելով կը պատրաստուէր կարգաւորեալ կերպով յառաջաբանն սկսելու, մէյմ'ալ յանկարծ թու խաթունը ամէն կարգադրութիւն ոտքի տակ առնելով, նըս-

տած տեղէն ցատքեց ու յանկարծ Քէորդին վիզը պըլլուեցաւ կանչելով .

— Ո՛վ Քէորդ , դիւ չե՛ս ճանչնար . ես քու Եմիլիա քոյրդ եմ :

Քէսսի ինքը դինքը բռնած հանդարտ նստեր էր , և ինքն իրեն մասն ազէկ կը ձևացունէր , թէ որ նոյն միջոցին պզտի Ելիզան աչքին չգարնէր : Հասակը , դէմքը , դժագրութիւնը , գանդրաւոր մաղերը , վերջապէս պզտի աղջկան ամէն շարժմունքները իր աղջկան պզտիկութիւնը միտքը ձղեցին , և մինչդեռ ինքը այս զգացմանց ալէկոծութեան մէջն էր , պզտիկ աղջիկը զարմացած երեսը կը նայէր : Քէսսի ալ չկրցաւ դիմանալ , ցատքեց տղան դիրկն առաւ ու սրտին վրայ սխմեց և սիրտն ելած սկսաւ հեկեկալով ըսել .

— Ո՛հ , իմ սիրունիկ գաւակս , ես քու մայրդ եմ :

Այս պարագաներովս անկարելի եղաւ առաջուցմէ հաստատուած կարգադրութիւնն ՚ի գործ դնելու : Այսու ամենայնիւ պատուական քարոզիչը ամէն ջանք ըրաւ ու դիրենք քիչ մը լռեցուց ու հանդարտեցուց , և իր պատրաստած յառաջարանական ճառը խօսեցաւ անոնց , որ այնչափ զգացուեցան որ ամէնքն ալ սկսան լալ ու հառաչել :

Ետքը ամէնքն ալ ծունկ չոքեցան , և պատուական քարոզիչը վրանին աղօթք մ՛ըրաւ . վասն զի սրտի այնպիսի սաստիկ հե-

ժութիւններ ու հառաչանքներ կան որ մարդ ուրիշ կերպով չկրնար մխիթարուիլ բայց եթէ զանոնք առ սիրոյ Աստուածը վերառաքելով: — Երբոր ոտք ելան, այս ընտանեաց անդամները որ այսպիսի հրաշալի կերպով մէկգմէկ զտեր էին, իրարու հետ պազտուեցան, սրտերնին բոլորովին Աստուծոյ սիրովը և անոր վրայ վստահութեամբ վառուած էր, որն որ զիրենք այնչափ վտանգներէ ազատելով, և հրաշալի կերպով այսպէս բերաւ մէկտեղ ժողովեց:

Գանատա փախչող զերեաց մէջ բնակող քարոզչի մը օրագրութեանը մէջ այնպիսի զարմանալի պատմութիւններ կը պատմուի որ կարգացողը կարծէ թէ առասպել է: Այն հիւրընկալ ափունքը, նման յափտե նական ափանց, շատ անգամ վկայ են բազմաթիւ տառապելոց ուրախութեանը, որոնք երկայն տարիներ մէկմէկու կորուստը ողբալէն ետև՝ հոն զիրար կը զըտնեն: Այն ինչ անպատմելի բան է այս փախստական զերեաց զգացած ուրախութիւնը երբոր նորեկ փախստական մը կը տեսնեն. վասն զի ամէնքն ալ յոյս կ'ունենան նոր նոր տեղեկութիւններ անկէ առնելու, մէկն իր մօրը վրայ, մէկալն իր քրորոջը վրայ, ուրիշ մը իր տղուն վրայ, զորոնք զերութեան դառն ստուերը դեռ աչքերնէն ծածկեր է:

Ասոնց մէջ այնպիսի զիւցազնական զործքեր կը պատմուին որ ուր կը մնան վիպա-

սանութիւնները . ասոնցմէ շատերն իրենց ազատութիւնը ձեռք ձգելէն ետև, իրենք զիրենք կամովին նեղութեանց ու մահուան վտանգին, և հազար ու մէկ դժուարութեանց յաղթելով կ'երթան զերութեան ձեռքէն կը յափշտակեն իրենց մայրը, իրենց կինը, իրենց քոյրը :

Քարոզիչ մը մեզի կը պատմէր թէ մէկ փախստական երիտասարդ մը որ երկու անգամ բռնուեր էր ու սարսափելի տանջանքներ կրեր էր, նորէն ձգեր փախեր է եղեր . այս կտրիճ երիտասարդս բարեկամներու մէկուն կը գրէ թէ երկրորդ փորձ մ'ալ ընելու կը պատրաստուի որպէս զի իր քոյրն ալ ազատէ : — Այս մարդս ինչ պէտք է կոչել . յանցաւոր չէ նէ դիւցազն : Տեսնենք, սիրելի ընթերցող, թէ որ քու քոյրդ ըլլար նէ դու ինչ կ'ընէիր : Աստի հիմա թէ որ սիրտ կ'ընես նէ՝ մեղադրէ այս կտրիճ երիտասարդը :

Բայց մենք նորէն մեր բարեկամներուն դառնանք, որոնք յանկարծական ուրախութիւններնէն զգացած այլայլութենէն ետև աշուրնին կը սրբէին : Սեղանին չորս բոլորը շարուեր նստեր էին, և ուրախ զուարթ կը խօսակցէին . Քէսսի ալ պզտի Ելիզան զիրկն էր առած և երբեմն երբեմն այնպէս կուրծքին վրայ կը սխմէր, որ արդան զարմանալով մը երեսը կը նայէր . իսկ ընդհակառակն Քէսսի բերանն ամուր կը գոցէր որ պզտի աղջիկը ձեռքի շաքարե-

ղէններէն մէջը չխոթէ, և կ'ըսէր թէ ինքը շաքարեղէնէ աղէկ բան ունի :

Երկու երեք օրէն ետև այնպիսի փոփոխութիւն մը եղեր էր. Քէսսիին վրայ որ անկարելի էր զինքը ճանչնալ. յուսահատ ու լքեալ կերպարանացը վրայ քաղցրութիւն մը փոխանակեր էր. կարծես թէ ընտանեկան սիրոյն ամէն զգացմունքները միանգամայն սրտին մէջ նորոգուեր էին, և երկայն ատեն ճնշուած մայրենի դուխն ու սէրը նոր կերպով մը արծարծեցան : Իրաւ պզտի Ելիզային վրայ աւելի սէր կը զգար քան թէ բուն իր աղջկանը վրայ, վասն զի այն տղեկին վրայ նայելով իր աղջկան մանկութիւնը միտքը կու գար, և ան ատենի ունեցած սիրոյն յիշատակները կը նորոգուէին : Բայց այս պզտի աղջիկը ծաղկեայ կապ մըն էր մօրն ու աղջկանը մէջ, և անով մէկզմէկ ճանչցան ու զիրար սիրեցին : Ելիզային հաստատուն ու բանաւոր բարեպաշտութիւնը, մօրը հիւանդագին ու ընկճեալ հոգւոյն զեղեցիկ առաջնորդ մը եղաւ. և Քէսսի բոլոր սրտանց ինքը զինքը այս փրկաւէտ ազդեցութեանց տակը ձգելով բարեպաշտ ու եռանդուն քրիստոնեայ մը եղաւ :

Թու խաթունը եղբօրն իմացուց թէ ինքն ինչ վիճակի տէր է : Երկանը մահուամբը զեղեցիկ ժառանգութիւն մը ընկեր էր իրեն, զորն որ անշահասիրութեամբ այս նոր ընտանեաց վայելմանը նուիրեց, և երբոր

հարցուց եղբօրը թէ ինչ բան կրնայ ընել անոր .

— Ամէն բանէ առաջ ինձի կրթուելու միջոց մը գտիր, Եմիլիա, պատասխանեց Քէորդ . պղտիկուց ՚ի վեր միշտ այս եղած է իմ սրտիս փափագը . անկէ ետե մնացածը ես կը հոգամ :

Քէորդին միտքը դրած նպատակին ազէկ հասնելու համար, մէջերնին որոշեցին որ քանի մը տարի Քաղզիա երթան անցունեն . որով բոլոր այս ընտանիքը նաւ մը տան Քաղզիա երթալու . Եմիլիան ակհետերնին առին :

Նաւուն մէջ նաւապետին երկրորդը Եմիլիանային զեղեցկութիւնը տեսնելով և անոր մաքուր սիրտն ու ամօթխածութիւնը սիրելով՝ վրան աչք ձգեց ու երբոր նաւահանդիստ հասան հետը պսակուեցաւ :

Քէորդ չորս տարիի չափ Բարիզու համալսարանը յաճախեց, և իր յարատե ջանքովը միտքը շատ զարգացաւ :

Քաղզիոյ քաղաքական շփոթութեանցը պատճառաւ վերջը նորէն այս ընտանիքը Ամերիկա դարձան :

Իսկ Քէորդին զաղափարացն ու զգացմանցը վրայ տեղեկութիւն մը առնելու համար, որ ակ անկէ ետե կրթեալ մարդ մը եղեր էր, հետեեալ նամակը մեզի լաւ կը բացատրէ, զորն որ իր բարեկամներէն մէկուն զրեբ էր :

« ՍԻՐԵԼԻ ԲԱՐԵԿՍՄ » .

« Դեռ տարակուսի մէջ եմ թէ արդեօք
 » ինչ ճամբայ պիտի բռնեմ: Ինչպէս որ
 » դու ալ կ'ըսես, իրաւ իմ ու իմիններուս
 » վրայ սևութեան քիչ նշան կայ, այնպէս
 » որ դիւրաւ կրնանք այս երկրիս ճերմակ-
 » ներուն կարգն անցնիլ, և անտարակոյս
 » կ'ընէի ալ թէ որ հարկ մ'ըլլար, բայց
 » շիտակն ըսելով ճերմակ սեպուելու ամե-
 » նեին փափագ մ'ալ չունիմ » :

« Մօրս ցեղն աւելի կը սիրեմ քան թէ
 » հօրս ցեղը. ես հօրս աչքին զեղեցիկ շան
 » մը կամ թէ շատ շատ կտրիճ ձիու մը չափ
 » կրնայի սեպուիլ, անկէ աւելի յարգ չէի
 » կրնար ունեցած ըլլալ. իսկ խեղճ ու թը-
 » շուառ մօրս որդին էի. և թէպէտ այն ան-
 » դուի վաճառման օրէն ետև մէյմ'ալ չտե-
 » սայ զինքը, զիտեմ որ անիկայ զիս ինչուան
 » իր վերջի շունչը սիրեր է. զիտեմ կ'ըսեմ
 » վասն զի սիրտս կը վկայէ: Ա՛հ, երբոր
 » անոր բոլոր քաշածները կը մտածեմ, երբ-
 » որ իմ քաշած նեղութիւններս միտքս կը
 » բերեմ, և իմ զիցազնական կնոջս վիշ-
 » տերն ու տառապանքները կը յիշեմ, և
 » քրոջս Նոր-Պուլէանի մէջ վաճառուիլը
 » կը մտածեմ, Աստուած զիս պահէ ատե-
 » լութեան հոգիէն, բայց մէկն ալ չզար-
 » մանայ թէ որ բերնէս լսելու ըլլայ թէ Ա-
 » մերիկացի մը սեպուելու փափագ մը չու-

» նենալէս զատ, և ոչ կ'ուզեմ Ամերիկա-
» ցւոց մէջ խառնուիլ » :

« Ես կ'ուզեմ այս ամերիկեցի հարստա-
» հարեալ ու ընկճեալ ցեղէն սեպուիլ. ա-
» սիկայ է իմ մօրս ցեղը, այս է իմ փըն-
» տուած բաժինս ու ժառանգութիւնս. և
» թէ որ փափագելու բան մ'ալ ուզէի ու-
» նենալ նէ, այս է որ կը ցանկայի աւելի
» սև ըլլալ քան թէ ինչ որ եմ » :

« Սրտիս մի միայն փափագն է ամերի-
» կեան ազգայնութիւն մը տեսնել. կը ցան-
» կամ սևերէ կազմուած ազգ մը տեսնել
» որ իրեն յատուկ գոյութիւնն ունենայ.
» Ինքնազուլս և ինքնիշխան : Այնպիսի
» ազգ ո՛ր կրնամ գտնել : Հայիդի կղզւոյն
» մէջ չեմ գտներ ուզածս. վասն զի հոն
» նորածին ժողովրդեան մը հարկաւոր աշ-
» խոյժը չկայ : Ատակ մը իւր աղբիւրէն
» բարձր չկրնար ելլել : Հայիդիի բնակչաց
» ցեղը արուած ու թոյլ ցեղ մ'էր, ուստի
» քանի մը դար պէտք է իրեն ձեռքին
» տակն եղած ցեղին քաղաքակրթութեան
» ծայրն ելլելու » :

« Հապա ո՛ր դարձունեմ աչուրներս :

« Ամերիկէի ծովեզերքներուն վրայ հա-
» սարակապետութիւն մը կը տեսնեմ, այն-
» պիսի հասարակապետութիւն մը որ ըն-
» տիր մարդիկներէ կազմուած է, որոնք
» իրենց բնական կտրճութեամբն ու հաս-
» տատուն կամբովը, շատ բանի մէջ իրենք
» իրենց գերութեան վիճակէն ելան բար-

» ճրացան : Եւ անտնօրինելի տկարութեան
 » մը առաջին շրջանը կտրել անցնելէն եւ
 » տե, հիմա այս հասարակապետութիւնը
 » երկրիս երեսը ազգ մ'եղաւ, այնպիսի
 » ազգ մը՝ զորն որ Գաղղիա ու Անգղիա
 » ալ ճանչցան : Ահա են հոն կ'ուզեմ եր-
 » թալ, հոն կը գտնեմ ես իմ ազգս » :

« Ես աղէկ զիտեմ որ հիմա ամէնքնիդ
 » ալ ինձի դէմ պիտի ելլէք, բայց նախ
 » քան զիս մեղադրելու, այս ալ մտիկ ը-
 » թէք : Երբոր ես Գաղղիա էի իմ Ամերի-
 » կա գտնուած ցեղիս պատմութիւնը մեծ
 » հետաքրքրութեամբ քննեցի, գերեհանից
 » և դաղթականութեան կողմնակցաց վէ-
 » ճերը մանրամասնաբար զիտեցի, և իբրև
 » հեռաւոր հանդիսադիր մը, այնպիսի տը-
 » պաւորութիւն մ'ըրին վրաս, որ զուցէ
 » մէջն ըլլայի նէ՛ այնչափ տպաւորութիւն
 » չէին ընեք » :

« Ես զիտեմ որ այս Լիպերիային* վրայ
 » շատ բան խօսեր ու մտածեր են. և թէ
 » զմեզ հարստահարողներն անիկայ ձեռ-
 » քերնին դէնք մ'առին մեզի դէմ : Տարա-

* Լիպերիա Ափրիկէի մէջ Ամերիկայէն փա-
 խած սևերու գաղթականութեամբ ձեացեալ
 սղտի հասարակապետութիւն մըն է Նիկրիտիոյ
 ծովեզերքը, որոնք մեծ խնամքով Ամերիկայէն ա-
 զատած գերինները կ'ընդունին ու անոնց կ'օգ-
 նեն. մինչև հիմայ բնակիչը 250,000էն աւելի է.
 գլխաւոր քաղաքնին է Մոնրովիս :

» կոյս չկայ թէ անիկայ պատրուակ առնե-
 » լով մեր ազատութիւնն ուշացուցին . բայց
 » իմ զիմացս խնդիրն այս է . միթէ չկայ
 » Աստուած մը որուն խորհուրդները մար-
 » դուս խորհուրդներէն շատ վեր են . և մի-
 » թէ չիկրնար ըլլալ որ Աստուած այն
 » մարդկային խորհուրդները ձեռք առնե-
 » լով մեզի օգուտ հանէ ու նոր ազգ մը
 » հաստատէ » :

« Հիմա ազգ մը ծնանելու համար մէկ օր
 » մ'ալ բաւական է . աչքը բացած չբացած
 » ինքը զինքը հասարակապետական ու
 » քաղաքականացեալ կենաց մեծամեծ
 » սկզբանց տէր կը դառնէ . իրեն նոր զիւտ
 » գտնելու ամենեկին հարկ չկայ . հապա ե-
 » դածները գործադրել : Ուրեմն ամենայն
 » զօրութեամբ մէկմէկու հետ միանանք , և
 » նայինք թէ ինչ կրնանք ընել այս նոր
 » ասպարիզիս մէջ . և թէ այս երևելի Ա-
 » փրիկէին ընդարձակ ցամաքին վրայ ձեռ-
 » քերնէս ինչ կու գայ , որն որ մեզի ու մեր
 » որդուցը զիմացը բաւէ : Մեր ազգն այն
 » ափունքներուն վրայ քաղաքականութիւն
 » ու քրիստոնէութիւն պիտի տանի . զօ-
 » բաւոր հասարակապետութիւններ պիտի
 » հաստատէ հոն , որ արեւադարձներու
 » բուսոց պէս շուտ մը աճելով , ասպազայ
 » դարերուն մեծ պատիւ պիտի ընեն :

« Գուցէ պիտի ըսես թէ ինչո՞ւ եղ-
 » բարքդ զերութեան լծոյն տակ կը թողուս :
 » Այդ բանը քեզմէ չեմ կարծեր : Թէ որ

» ես կենացս մէջ ժամ մը, կամ վայրկեան
 » մ'ալ միայն մոռնամ զանոնք, Աստուած
 » ալ զիս մոռնայ: Բայց ես հոս անոնց ինչ
 » կրնամ ընել: Կրնամ ես անոնց շղթա-
 » ները խորտակել. առանձին մարդ մը
 » ես այն իշխանութիւնը չունիմ: Բայց
 » մէյմը թող զիս երթամ այն ազգին հետ
 » միանամ, որն որ քիչ ատենէն ազգաց
 » խորհրդարանին մէջ ինքն ալ ձայնը պի-
 » տի բարձրացունէ, ան ատեն կրնանք
 » բան մը խօսիլ: Մէկ ամբողջ ազգ մը ան-
 » հատ մարդէ մը առելի կրնայ իր ցեղին ի-
 » բաւունքները պահանջել, իրեն կարծիքն
 » ըսել և իր անդամոց պաշտպանութիւնը
 » խնդրել »:

« Թէ որ բոլոր Եւրոպա ազատ ազգերու
 » մեծ դաշնակցութիւն մը ձևանայ, ինչպէս
 » որ հաստատուն յոյս ունիմ որ կ'ըլլայ,
 » թէ որ օր մը ծառայական վիճակը և ուրիշ
 » ամէն ընկերական անիրաւ ու հարստա-
 » հարիչ անհաւասարութիւնները վերցուին
 » աշխարհքիս վրայէն, թէ որ ուրիշ ամէն
 » ազգերն ալ Գաղղիոյ ու Անգղիոյ պէս
 » մեր անկախութիւնը ճանչնան ու հաւա-
 » նին, ան ատեն մենք ալ ազգաց այս մեծ
 » դաշնակցութեանը կը դիմենք, և մեր ընկ-
 » ճեալ ու թշուառ ցեղին իրաւունքները ա-
 » նոր առջևը կը դնենք: Անկարելի բան է
 » որ Ամերիկոյ պէս ազատ ու քաղաքա-
 » կանութեամբ ծայրացեալ աշխարհք մը
 » շուղենայ ջնջել իր մէջէն այդպիսի կեղտ

» մը, որ զինքը ուրիշ ազգաց առջև ան-
 » պատիւ կ'ընէ. և որն որ թէ իրեն և
 » թէ իր զերեացը համար մեասակար
 » բան է » :

« Բայց ինձի պիտի ըսես թէ մեր ցեղը
 » ամենևին նոյն իրաւունքն ունի Ամերի-
 » կեան հասարակապետութեան հետ միա-
 » նալու, ինչ իրաւունք որ ունին Իռլան-
 » տացիք Գերմանացիք և Շուեդները :
 » Այո, անանկ է. ան ատենը պէտք էր որ
 » ազատ ըլլայինք միանալու, և մեր անձնա-
 » կան կտրճութեանն համեմատ պաշտօն-
 » ներու հասնէինք, առանց ցեղին և կամ
 » մորթին դունին նայելու, և անոնք որ մե-
 » զի այս իրաւունքը կը զլանան՝ կ'ուրանան
 » նաև իրենց մարդկային հաւասարութեան
 » վրայ ունեցած սկզբունքնին : Մանա-
 » ւանդ պէտք էինք իրաւունք ունենալ այս
 » բանս հոս ընելու. և մենք ամէն մարդու
 » հասարակաց իրաւունքն ունենալէն զատ,
 » ունինք նաև երկար ատեն ընկճուած ազ-
 » զի մը իրաւունքները եղած չարեաց հա-
 » տուցմունք մը պահանջելու : Բայց ես ա-
 » սոնցմէ մէկն ալ չեմ ուզեր. ինձի մէկ
 » հայրենիք մը, մէկ ազգ մը կ'ուզեմ : Ին-
 » ձի կ'երևայ թէ ափրիկեցի ցեղը մասնա-
 » լոր յատկութիւններ ունի, որոնք քաղա-
 » քականութեամբ ու քրիստոնէութեամբ
 » կրնան զարգանալ. և թէպէտ այս յատ-
 » կութիւններս Անկլո-Սաքսոն ցեղին յատ-
 » կութիւններէն տարբեր են, զուցէ ժա-

» մանակաւ բարոյապէս կարենան շատ աւելի դերադանցել զանոնք » :

« Աշխարհքիս բազղը կոխներու և շփոթութեանց ատեն առ ժամանակ մի Անկլո-Սաքսոն ցեղին ձեռքն էր անցեր : Իր անընկճելի և ուժով բնաւորութեամբը այս պաշտօնիս շատ յարմար էր : Բայց իբրև քրիստոնեայ կը տեսնեմ որ առջևնիս նոր կեանք մը բացուելու վրայ է , և կարծեմ թէ մեզմէ շատ հեռու չէ : Ազգաց հիմակուան շարժմունքներն ու խլրտմունքները երկանց ցաւերուն կը նմանին , ուսկից խաղաղութիւն և ընդհանուր եղբայրակցութիւն պիտի ծնանին » :

« Ես հաստատապէս կը յուսամ որ Ափրիկէի զարգացումը բոլորովին քրիստոնէական զարգացումն պիտի ըլլայ . և թէ և այս ցեղը հրամայելու և տիրելու բնաւորութիւն չունի նէ , զոնէ զորովամիտ , ազնուասիրտ ու ներող է : Անիրաւութեան և բռնութեան բովուն մէջ փորձուած , պէտք է սիրտը անխղելի կապանօք կապէ այն վսեմ վարդապետութեան հետ որ սէր ու ներումն կը քարոզէ , անով միայն կրնայ յաղթել , և ինքը միայն կրնայ բոլոր Ափրիկէի մէջ այս վարդապետութիւնս տարածել » :

« Կը խոստովանիմ որ ես այս ազնուական ճգանցն հասնելու բաւական կարողութիւն չունիմ . երակներուս մէջ քալող արեան կէտը Սաքսոնիացւոյ տաք ու կը-

» րակոտ արիւնն է : Բայց քովս Աւետա-
 » րանի ճարտար քարոզիչ մ'ունիմ, որ է
 » ազնուասիրտ կինս : Երբոր ես կը մոլո-
 » րիմ, անիկայ իր քաղցրութեամբը զիս
 » շիտակ ճամբուն վրայ կը հանէ, և կը յի-
 » շեցունէ ինձի թէ մեր ցեղը ինչ քրիստո-
 » նէական պաշտօնի կոչուեր է : Իբրև
 » քրիստոնեայ հայրենասէր, իբրև քարոզ
 » քրիստոնէական կրօնից, հայրենիքս կը
 » դառնամ, իմ սիրուն հայրենիքս, ՚ի փա-
 » ռաւորն Ափրիկէ » :

« Գլուխդ փռնկեր է պիտի ըսէք ինձի և
 » թէ ինչ բանի ձեռք կը զարնես՝ չես զի-
 » տեր : Բայց ես ամէն բան մտածեր ու
 » կարգի դրեր եմ : Ես Ղիպերիա կ'անց-
 » նիմ, ոչ թէ մտացածին էդիւստան դաշտ
 » մը դտնելու հոն, այլ աշխատուէրան դաշտ
 » մը . ուր կ'ուզեմ երկու ձեռքովս աշխա-
 » տիլ, ամենայն եռանդեամբ աշխատիլ և
 » ամէն տեսակ դժուարութեանց ու ար-
 » զելքներու յաղթել, և մինչև ցմահ աշ-
 » խատիլ : Ահաւասիկ իմ նպատակս, և կը
 » յուսամ թէ ինձի դէմ մեծ ընդդիմութիւ-
 » թիւն մը չեմ գտներ » :

« Այս որոշմունքս հրամանքիդ ինչպէս
 » ալ երևայ, կը խնդրեմ որ զիս բարեկա-
 » մութենէդ չզրկես, և զիտցած ըլլաս որ
 » ինչ բանի ալ ձեռք զարնելու ըլլամ՝ միշտ
 » իմ ազգիս սիրոյն համար պիտի ընեմ » :

« ԳԼՈՐԳ ՀԱՐՐԻՍ . »

Քանի մը շարաթէն ետև Գէորդ կինն , երկու տղաքը , քոյր ու զոքանչն հետն առած գէպ 'ի Ափրիկէ ճամբայ ելաւ : Թէ որ չսխալինք՝ քիչ ատենէն վրան շատերը պիտի խօսին :

Իսկ մեր սլատմութեան մէկալ անձանց վրայ նոր բան մը չունինք ըսելու . բայց միայն մէկ երկու խօսք Օֆէլիային ու Դորսին կ'ընծայենք և վերջին բարև մ'ալ Յոննիկ Շէլպին կու տանք առանձին զըլխով մը :

Մեծ դարմացմամբ որոշիչ յարգոյ ժողովոյն , զորն որ Նոր-Անգղիացին մեր հարքը կը կոչէ , Օֆէլիա Դորսին հետն առած Ուերմընդ բերաւ : Առջի բերան այն հարց իրենց կարգաւորեալ տնտեսութեան մէջ այս յաւելուածը կարգէ դուրս և անհարկաւոր սեպուեցաւ . բայց Օֆէլիա այնպիսի մեծ ջանքով առ աշակերտուհին ունեցած պարտքերը կատարեց որ քիչ ատենէն Դորսի բոլոր տնեցոց ու մերձաւորաց աչքը մտաւ ու անոնց սիրելի եղաւ . երբոր չափահաս եղաւ իր յօժար կամօքը մկրտուեցաւ ու քրիստոնեայ եղաւ : Անկէց ետև այնչափ բարակամտութիւն , եռանդ , զործունէութիւն ու փափաք ցըցուց բարիք ընելու որ մինչև յանձն առին ու զինքը Ափրիկէի մէկ կողմը իբրև աղջկանց դաստիարակ խրկեցին . և կը լսենք որ իր բնիկ զործունէութիւնն ու եռանդը կը բանեցունէ իր երկրին տղաքը կրթելու :

Անտարակոյս շատ մայրեր պիտի ախորժին լսելու որ թու խաթունին ջանքովն ու հնարքովը վերջապէս Գէասիին որդին ալ գտնուեցաւ : Այս աշխոյժ պատանին մօրմէն քանի մը տարի առաջ փախեր էր, և հարստահարելոց հիւսիսակողման բարեկամաց քով ապաւէն ու կրթութիւն տաւ : Քիչ ատենէն ինքն ալ Ափրիկէ կ'անցնի մայրը գտնելու :

ԳԼՈՒԽ ԽԴ.

Ազատարար .

Յոննիկ Շէլպի պարզ նամակ մը գրեր էր մօրը, որուն մէջ կ'իմացունէր թէ հաւանականաբար որ օր կը հասնի : Սիրտ չէր ըրած իր հին բարեկամին մահուանը վրայ խօսք բանալու . թէպէտ շատ անգամ փորձեր էր գրելու, բայց սրտին ցաւէն զրածն առաջ չէր կրցած տանել, և արցունքներով թրջած թուղթը պատրուտելով դուրս էր ցատքեր, որպէս զի այն տխուր յիշատակը մտքէն փարատի :

Յոննիկին հասնելու օրը բոլոր տունն ստքի վրայ էր :

Եղանակն աշնան վերջերն ըլլալով, Շէլպի խաթունը իր զեղեցիկ զարգարուն խուցը կրակին դիմացն անցած կը տաքնար : Երեկոյեան սեղանը գրին, արծաթեղէն

ներն ու ապակեղէնները կը փալիլէին վրան . և մեր հին բարեկամուհի Քլոյէն ալ հոն կեցած կարգ գնելու հետ էր :

Հնդկաստանու կերպասէ նորածն հագուատ մը հագած , և ճերմակ մաքուր դոզնոց մը մէջքը կապած ու օսլազօծ (գօրալը) բեհեզ մ'ալ զլուխը սլլած , սև ու փայլուն երեսին վրայ զուարթութիւն մը կ'երևար , և ամէն ջանք կ'ընէր հոն աշխատութիւն մը գտնելու , որպէս զի խաթունին հետ խօսելու երկայն ատեն ունենայ :

— Լաւ , աղէկ է . ինքն այսպէս չո՞ւզեր , ըսաւ . իր սիրած տեղը դրի զինքը . կրակին մօտ կ'ուզէ ինքը . պարոն Յոննիկը միշտ տաք տեղ նստիլ շատ կը սիրէ : Նայէ , նայէ . Սըլլի ինչու այն գեղեցիկ թէյամանը դուրս չէ հանած , զորն որ Պ . Յոննիկն հրամանքիդ համար գնեց այս Ծննդեան : Երթամ բերեմ : Խաթուն , նամակ առի՞ր պարոն Յոննիկէն , հարցուց Քլոյէ անձկանօք :

— Հրամներ ես առի , Քլոյէ , պատասխանեց Շէլպի խաթունը . բայց մէջը բան չկար . միայն այս կ'ըսէր թէ հաւանակաւ նաբար այս իրիկուն կը հասնի :

— Իմ ծերուկիս վրայօք բան մը չը՞սեր , կրկնեց Քլոյէ թէյի դաւաթները կարգաւորելով :

— Չէ , բան մ'ալ չը՞սեր , Քլոյէ . միայն այսչափ կ'ըսէ թէ ինքն անձամբ պիտի գոյ պատմէ :

— Այո՛ , այո՛ , ես պարոն Յոննիկն աղէկ
կը ճանչնամ , իրեն սովորութիւնն է զրով
բան չուզեր ըսել , կ'ուզէ ամէն բան բեր-
նով պատմել : Եւ իրացունէ , խաթուն ,
իմ խելքս չհասնիր , ճերմակներն ինչպէս
ասչափ բան կը գրեն . վասն զի գրելը ծանր ,
աշխատալի բան մըն է :

Շէլպի խաթունը ժպտեցաւ :

— Ինձի այնպէս կու դայ , վրայ բերաւ
Քլոյէ , որ ծերուկս տղաքը պիտի չկարենայ
ճանչնալ , հապա Բոլլին , նայէ հիմա ինչ-
պէս մեծցեր գեղեցիկ ու ազնիւ աղջիկ մըն
է եղեր : — Զինքը խոհակերոցը թողուցի
որ կրակին վրայի կարկանդակներուն ուշ
դնէ , ճիշդ նոյն կարկանդակը շինեցի զոր
ծերուկս կը սիրէր . սր օրն որ զինքը տա-
րին նստաւ առաւօտն ալ նոյն կարկանդակը
եփեր : — Բարերար Աստուած , ինչ
տաղնապ էր այն օրուան քաշածս :

Այս խօսքիս պատասխան չտուաւ Շէլ-
պի խաթունը ու խորունկ հառաչանք մ'ար-
ձակեց . որդւոյն թուղթն առնելէն ետեւ
սիրտը հանգիստ չէր , կը վախէր որ չըլլայ
թէ անոր լակոնաբանութեանը տակ դըժ-
բաղդութիւն մը ծածկուած ըլլայ :

— Խաթուն , այն տոմսակները քովդ են ,
հարցուց Քլոյէ անձկութեամբ սրտի :

— Քովս են :

— Ուղեցի գիտնալ որ ծերուկիս ցուցը-
նեմ այն տոմսակները , զորոնք կարկան-
դակաւաճառն ինձի տալու ատենն ըսաւ .

թէ, Քլոյէ, կ'ուզէի որ դեռ քիչ մը ժամանակ ալ քովս կենայիր: Իսկ ես, շնորհակալ եմ, պարոն, ըսի, ես ալ կը փափաքէի կենալ. բայց ծերուկս քանի մը օրէն պիտի դայ, խաթունն ալ առանց ինձի չկրնար կենալ: Ահա այսպէս պատասխան տուի անոր. շիտակը շատ ազնիւ մարդ մ'էր այն պարոն ճոնը:

Քլոյէ շատ ազաչեր էր որ իրեն վարձք առած դրամատոմսերն ամբողջ պահուին, որպէս զի ետքէն էրկանը ցուցընէ իբրև նշան իր ճարտարութեանը. և Շէլպի խաթունն ալ զինքը գոհ ընելու համար ամենայն խնամքով պահեր էր զանոնք:

— Անտարակոյս, կրկնեց Քլոյէ, էրիկս չկարենայ պիտի Բոլլին ճանչնալ: Հինդ տարի է քանի որ զինքն առին մեզմէ տարին նէ. ան առեն դեռ Բոլլին պզտիկ էր, հազիւ թէ ոտք ելեր էր: Դեռ մտքէս չելեր, այն ինչ վախ կը քաշէր ծերուկս երբոր կը տեսնէր որ Բոլլին քալեմ կ'ըսէր ու գետին կը զլտորէր:

Մէյմ'ալ յանկարծ կառքի մը ճայն լրտուեցաւ:

— Պ. Յոննիկն, Պ. Յոննիկն է, կանչեց Քլոյէ պատուհան վազելով:

Շէլպի խաթունն ալ մէկէն դուռը վազեց ու որդւոյն հետը պազտուեցաւ: Բայց Քլոյէ փուճ տեղը մութին մէջ ուրիշ եկաւոր մ'ալ կը փնտռէր:

— Խեղճ Քլոյէ, ըսաւ Յոննիկ սիրան ե,

լած անոր սև ու բրտացեալ ձեռուրներէն բռնելով, հաւատա՛ որ բոլոր ունեցածս կու տայի թէ որ կարենայի զինքն ալ հետս բերել . բայց անիկայ լաւագոյն աշխարհք մը գնաց :

Այս խօսքիս Շէլպի խաթունը ցաւազին ճիչ մը փրցուց . բայց Քլոյէ ձայն չհանեց :

Մէկէն ներս մտան ուր որ սեղանն էր դրուած : Եւ այն տոմսակներն որոնց համար այնչափ կը սլարծէր Քլոյէ, սեղանին վրայ փռուած կեցեր էին :

Քլոյէ ժողովեց զանոնք ու դողդոջուն ձեռքով մը խաթունին տուաւ ըսելով .

— Վայ՛ զլիտուս, սիլ զասոնք չեմ ուղեր տեսնել, և ոչ ալ վրանին խօսել : Ի՛նչ որ կը կասկածէի նէ ելաւ : Այն անիծեալ կալուածներուն մէջ ծախուեցաւ ու սպաննուեցաւ :

Այս ըսաւ Քլոյէ ու շիտակ գէպ ՚ի դուռը գնաց . բայց Շէլպի խաթունը ետեէն վազեց ու քաղցրութեամբ ձեռքէն բռնելով բերաւ քովը բազմոցին վրայ նստեցուց :

— Ո՛հ, իմ խեղճ Քլոյէս, ըսաւ :

Իսկ Քլոյէ գլուխն իր խաթունին ուսին վրայ կռթընցունելով սկսաւ լալ ու հեկեկալ :

— Ո՛հ, խաթուններէ ինձի . սիրտս բեկաւ :

— Գիտեմ, գիտեմ, պատասխանեց Շէլպի խաթունը աչուրներէն առատ արցունք թափելով . սիրտդ բեկեր է . և իմ ձեռքէս

բան չդար . բայց Յիսուսին յանձնէ , ինքն է որ բեկեալ սրտերը կը բժշկէ , և վշտացեալները կը մխիթարէ :

Քիչ մը ատեն լռութիւն պատեց ու ամէնքն ալ կու լային : Վերջէն Յոննիկ խեղճ կնկան քով նստելով ու ձեռուրները բռնելով մէկիկ մէկիկ պատմեց սրտաշարժ պարզութեամբ մը էրկանը մահուան յաղթանակը , և կրկնեց՝ անոր սիրոյ վերջին խօսքերը :

Ամիս մը վերջը Շէլպիի տան բոլոր զերիները մեծ սրահը ժողովեր էին որպէս զիրենց զեռահասակ տիրոջը մէկ յայտարարութիւնը մտիկ ընեն :

Մէյմ'ալ Յոննիկ հոն երեցաւ ձեռքը փունջ մը թուղթ , և 'ի մեծ զարմանս ամենեցուն՝ անոնց իւրաքանչիւրին ազատութեան զաշնազիրը կարդաց ու ձեռուրնին տուաւ , որով ամէնքն ալ սկսան լալ , կոծել և հառաչել :

Այսու ամենայնիւ անոնցմէ շատերը իրեն չորս կողմն առին և սկսան ազաչել որ զիրենք չարձակէ , ու կը խնդրէին որ իրենց ազատութեան թուղթն ետ առնու :

— Ասկէց աւելի ազատութիւն չենք ուզեր . ինչ որ հիմայ կը վայելենք , կ'ըսէին . մենք հոս միշտ մեր ամէն պիտոյքն ունինք : Չենք ուզեր մենք այս տունը , այս տէրը , այս խաթունը թողուլ երթալ :

— Ո՛վ իմ սիրելի բարեկամներս , ըսաւ Յոննիկ վայրկեան մը լռեցունելով զա-

նոնք, հարկ չէ որ դուք զիս թողուք երթաք. կալուածները մշակելու միշտ մարդ պէտք է. առաջուան պէս դարձեալ կրնաք կենալ: Միայն թէ դուք, արք և կանայք, ազատ էք. մէջերնիս զին կը հաստատենք և ես ձեր աշխատութեան վարձքը կը հատուցանեմ. և ձեր օգուտը այն կ'ըլլայ որ եթէ ես պարտքի տակ իյնամ կամ մեռնիմ նէ, որ անկարելի բաներ չեն, դուք ազատ կ'ըլլաք, ծախուելու վախ չէք ունենար: Ես իմ կողմանէս կ'ուզեմ զձեզ քովս պահել և ձեզի սորվեցունել թէ այս ձեր իրաւունքները ինչպէս կրնաք գործածել, զորն որ անշուշտ մէկն ալ չէիք գտներ որ ձեզի սորվեցունէ: Ար յուսամ թէ աղէկ կը վարուիք հետս, ու ձեզի տուած դասերս հլութեամբ մտիկ կ'ընէք, և ես ալ իմ կողմանէս Աստուծոյ շնորհքովը իմ պարտքերուս հաւատարիմ կ'ըլլամ և ամենայն կերպով ձեր պարտքերը ձեզի կը սորվեցունեմ: Արդ, բարեկամք իմ, աչուրնիդ երկինք վերուցէք, և Աստուծոյ շնորհակալ եղէք որ ազատութեան այս պարգևը տրուաւ ձեզի:

Մէջերնէն ծերունի կոյր զերի մը, որ սեւերուն նահապետն էր, առաջ անցաւ և զողզոջուն ձեռուրները երկինք վերցունելով ըսաւ .

— Աստուծոյ շնորհակալ ըլլանք :

Մէկէն ամէնքն ալ ծնկան վրայ եկան : Գոհարանական երգ մը երբէք այսպէս

զուարթ ու սրտաշարժ կերպով երկինք չէ ելած, թէպէտ և երաժշտութեան եղանակներ, դանդակներու ձայներ և թնդանօթներու որոտմունքներ չկային հոս, այլ իրենց պարզ սրտին խորունկ հառաչանքները անոնց տեղը փոխանակեր էին:

Աղօթքնին լմնալուն պէս ոտքի վրայ ելան, մէջերնէն մէկը երգ մը սկսաւ, զորն որ ամէնքն ալ կրկնեցին:

Աշասիկ ամ գեղազրուարք,

Ահա քեզ օր փրկուշեան.

Եկ, ո՛վ փրկեալդ մեղապարտ,

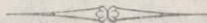
Երկնից դըրուշք քեզ բանան:

— Խօսք մ'ալ ունիմ ըսելիք, կրկնեց Յոննիկ շնորհակալութեան ձայները լռեցունելով. մեր ազնիւ հին բարեկամն Աղբար Թովմասը կը յիշէք:

Հոս համառօտ մը Թովմասին մահը պատմեց, և անոր վերջին բարենները տըւաւ անոնց:

— Հոն իրեն գերեզմանին վրայ, սիրելի բարեկամք իմ, կրկնեց Յոննիկ, երզուընցայ առաջի Աստուծոյ որ քանի որ կարողութիւն ունիմ՝ բոլոր գերիներս ազատեմ ու մէկ գերի մըն ալ չունենամ, որպէս զի չըլլայ թէ անոնցմէ մէկը իր ընտանիքէն ու բարեկամներէն բաժնուելու վտանգին մէջ իյնայ, և խեղճ Թովմասին պէս հե-

աւոր երկիրներու մէջ թշուառաբար չը-
 մեռնին: Ուստի երբ ձեր ազատութեանը
 վրայ կ'ուրախանաք, յիշեցէք որ այն ձեր
 թովմասն է ձեր ազատութեան պատճա-
 ուր, և անոր տեղը՝ դուք ալ երախտագէտ
 եղիք անոր կնոջն ու զաւակացը: Քանի որ
 ԱՂԲԱՐ ԹՈՎՄԱՍՍԻՆ ՏՆԱԿԻՆ
 վրայ կը նայիք՝ մտքերնիդ բերէք ձեր ա-
 զատութեան պատճառը, և անոր յիշա-
 տակը խրախուսէ զձեզ պարկեշտ և հաւա-
 տարիմ քրիստոնեայ ըլլալու:

ԳԼՈՒԽ ԽԵ .

Վերջաբան .

Միացեալ Նահանգաց այլևայլ կողմերէն շատերն ինձի դրով հարցուցին թէ արդեօք այս պատմածներս իրաւ են : Հիմայ կուզենք հոս այս ամէն հարցմունքներուն պատասխան մը տալ :

Պատմութեանս մէջի այլևայլ պարագաները մեծաւ մասամբ վաւերական են , որոնցմէ շատերը հեղինակն իր աչքովը տեսեր է կամ թէ իր սրտակից բարեկամներն իրեն սրտամեր են : Այս այլևայլ տեսարաններուն մէջ տրուած նկարագիրները մեր բարեկամներն ու մենք անձամբ դիտեր ենք , և մեր դերասաններուն բերանը տրուած խօսքերը բառ առ բառ ահանջովնիս լսեր ենք և կամ մեր բարեկամները մեզի պատմեր են :

Ելիզայի պատկերը , իրեն բնաւորութեան նկարագիրը՝ զաղափարուած է ճշմարտութենէ : Աղբար թովմասին անկեղծ հաւատարմութեանը , հոգեսիրութեանն ու ազնուաբարոյութեանը շատ օրինակներ դիտենք : Ամենէն ցաւալի և առասպելախառն երևցած տեսարաններէն մէկ քանին և ամենէն սարսափելի պարագաները իրենց ճշմարիտ օրինակն ունին : Ամենուն

ծանօթ է Օհիոյ գետոյն սառույցներուն վըրայէն փախչող մօր մը պատմութիւնը : Բրիւ պառաւուն պատմութիւնն ալ (Պլուխ ԺԹ) հեղինակին եղբայրն իր աչքովը տեսեր է, որ Նոր-Օուէանի մէջ երևելի վաճառատան մը զանձապետն է . ինքն է որ Լըկրի հողատէրին նկարագիրն ալ մեղի տուաւ, որուն կալուածներուն այցելութեան զնացեր էր : Նայէ այս մարդուն վըրայ ինչ կը գրէ . « Իրեն կռուին ինձի շօ » շափել տուաւ, որ դարբնի սալի կը նմա » նէր և երկաթագործաց մրճոյն պէս պինդ » էր, և ըսաւ թէ սները ծեծելով փապա » րացեր է : Երբոր ասոր կալուածներէն » դուրս ելայ՝ քիչ մը ազատ շունչ կ'առ » նուի կու տայի . կարծես թէ ահագազա » նի մը որջէն ինքը ղիրքս ազատեցի » :

Իսկ թովմասին ցաւազին մահուան նըման դժբաղդարար շատ օրինակներ կան, և մեզմէ շատերը կրնան այս բաներուս վըրկայել : Թէ որ մէկը մէյմը մտածէ թէ հարաւակողման դաւառներուն մէջ իրաւաբանութեան սկզբունք մըն է որ սև մը չըկրնար դատաստանի մէջ ճերմակի մը դէմ վկայութիւն տալ, ան ատեն զիւրաւ կրնայ ըմբռնել թէ այսպիսի ղիպուած ամէն տեղ և ամէն ատեն կրնայ պատահիլ երբոր տիրոջ մը սրտին մէջ կիրքերն յաղթեն շահասիրութեանն, ու ղիմացն այնպիսի գերի մը ելլէ որ այնչափ արիութիւն ու սկըզբունք ունենայ որ կարենայ անոր դէմ ղը-

նել : Գերույ կեանքն ուրիշ պաշտպանու-
թիւն չունի բայց եթէ տիրոջը բնաւորու-
թիւնը : Երբեմն երբեմն հասարակաց ա-
կանջն այնպիսի պատմութիւններ կը հաս-
նին որ լսողը կը սոսկայ ու մազերը կը
տնկուին . բայց այս պատմութեանցս տը-
րուած մեկնութիւնները գուցէ աւելի սոս-
կալի են : « Իրաւ , կ'ըսեն , երբեմն երբեմն
» այսպիսի զիպուածներ պակաս չեն , բայց
» ասոնք բացառոցութիւններ են » : Թէ որ
Նոր-Սնգղիոյ օրէնքներն այնպէս որ թոյլ
տային արուեստաւորի մը իր աշակերտը
երբեմն երբեմն մինչև 'ի մահ տանջել ա-
ռանց դատաստանի կանչուելու , արդեօք
այսչափ անկարեկիր կ'ըլլային : Արդեօք
նոյնպէս կ'ըսէին թէ , « այսպիսի զիպուած-
» ներ հազիւ երբէք կը պատահին . ասոնք
» բացառոցութիւններ են » :

Կը յիշեն ամէնքն ալ Մարգարիտ (Լա
Բեռլը) անունով նաւուն բռնուիլը . որով
ալ տարակոյս չմնար խառնածին գեղեցիկ
օրիորդներու վաճառքի հանուելուն : Հորս-
մէն անունով ազնիւ փաստաբանին այս
պատճառաւ խօսած ճառին հետևեալ խօս-
քերը մէջ բերենք . « Ս,յն եօթանասունըվեց
» անձանց մէջ , որոնք 1848ին Մարգարիտ
» անունով նաւով Գորումպիայէն փախչիլ
» ուղեցին , շատ մըն ալ գեղեցիկ ու կըր-
» թեալ աղջիկներ կային , որոնք իրենց
» վայելուչ կերպերնուն ու վարմունքներ-
» նուն համար գերեվաճառաց աչքին գին

» չունին : Աստուծոյ մէկն ալ էր Եղիսաբէթ
 » Ռուսէլ : Ասիկայ գերեզմարի մը ճի-
 » րանին տակն ընկաւ և Նոր-Օուլէան ծա-
 » խուելու պահուեցաւ : Ո՛վ որ զանիկայ
 » տեսաւ, ամէնքն ալ կարեկից եղան անոր
 » թշուառութեանը : Ինչուան ութ հարիւր
 » տողար տուին որ զանիկայ զնեն . ոմանք
 » բոլոր քովերնին ունեցած ստակն ալ
 » տուին . բայց գերեզմարը անոնցմէ մէ-
 » կուն ալ չղիջաւ : Խեղճ աղջիկը Նոր-Օու-
 » լէան խրկուեցաւ , բայց Աստուած վրան
 » զթալով կէս ճամբան մահ պարգևեց ա-
 » նոր : Ասոր հետը Էտմըսըն անունով աղ-
 » ջիկներ ալ կային . երբոր ասոնք ալ նոյն
 » վաճառանոցը խրկուելու վրայ էին , ե-
 » ղէց քոյրը զնաց իրեն տիրոջն ոտքն ըն-
 » կաւ , աղաչեց որ , Աստուծոյ սիրոյն հա-
 » մար ըլլայ , վրանին զթայ : Բայց անիկայ
 » ծիծաղելով պատասխան տուաւ թէ ձեզի
 » աղուոր հաղուստներ ու գեղեցիկ կահ
 » կարասիք կու տան : Իսկ աղջիկն ըսաւ
 » թէ այո՛ ասոնք գուցէ այս աշխարհքիս
 » վրայ աղէկ բաներ են բայց անդիի աշ-
 » խարհքն ինչ բանի կու գան : Ասոնք
 » Նոր-Օուլէան տարուեցան , բայց վերջէն
 » ծանր ծանր զնով զնուեցան ու իրենց
 » հայրենիքը խրկուեցան » : Ասկէ յայտնի
 չերևար թէ Եմմէլինային ու Գէսսիի պատ-
 մութիւնը շինծու բաներ չեն :

Ճշմարտութեան սիրոյն համար պէտք է
 այս ալ ըսենք որ Սէն-Քլէրի ազնուասըր-

տութեանն ու առատաձեռնութեան օրինակներն ալ պակաս չեն, ինչպէս հետեւեալ պատմութիւնն ալ կը ցուցընէ :

Քանի մը տարի առաջ հարաւաբնակ ազնուական երիտասարդ մը Չինչիննադի գնացեր էր. հետն ալ իր մէկ սիրելի գերին : Ասիկայ առիթն յարմար սեպելով, վասն զի ազատ երկիր մը կը գտուէր, ու զեց ազատութիւնը ձեռք ձգել և մէկ քուաքէրի մը քով ապաւինեցաւ, որ ուրիշ անդամներ ալ առիթ ունեցեր էր այսպիսիներն իր տունն ընդունելու : Տէրը սատիկ բարկացաւ. ինքը միշտ իր գերւոյն հետ շատ սիրով վարուեր էր, և վրան այնչափ գուժ ու վստահութիւն ունէր որ չէր կրնար կարծել թէ անիկայ ինքն իրմէ այս բանս ըրած ըլլայ, այլ կարծէր թէ ուրիշները զինքը զլխէ հանած ըլլան : Ուստի բարկութեամբ լցուած գնաց քուաքէրը գտաւ. բայց անոր համարձակ ու ազնիւ կերպը տեսնելով բարկութիւնը մարեցաւ : Խոստացաւ իր գերւոյն ազատութիւն տալ, թէ որ անիկայ զիմացը զայ ու իրենն ըսէ թէ կը փափագի ազատութիւն ձեռք ձգել : Գերին տիրոջն առջևը ելաւ, և երիտասարդն հարցուց Նաթանին թէ վրաս զանգատելու պատճառ ունիս :

— Չէ, պարոն, պատասխանեց Նաթան. հրամանքդ միշտ ինձի հետ աղէկ վարուեր ես :

— Ուրեմն ինչու կ'ուզես ինձմէ հեռանալ :

— Պարոն, հրամանքդ կրնաս մեռնել, ան ատեն ո՞վ պիտի ըլլայ իմ տէրս... : Անոր համար հիմակուրնէ կ'ուզեմ ազատ ըլլալ :

Ազնուական երիտասարդը քիչ մը ատեն մտածելէն ետե .

— Նաթան, թէ որ ես ալ քու տեղդ ըլլայի, ըսաւ, ամենեին քեզի նման կը մըտածէի : Ազատ ես :

Շուտ մը ազատութեան դաշնադիրը շինեց, և քուաքէրին ձեռքն ալ բաւական ստակ դրաւ որ Նաթանին պէտք եղած ծախքերն ընէ, և գերուոյն ալ սիրալիր նամակ մը գրեց աղէկ աղէկ խորհուրդներ տալով անոր . այս նամակը գրքիս հեղինակն ալ կարդացեր է :

Ասով հեղինակը կը յուսայ որ արդարութեան հարկ մը վճարած ըլլայ Հիւսիսակողման կալուածատեարց շատերուն ազնուականութեանը, մեծասրտութեանն ու մարդասիրութեանը : Այսպիսի օրինակներ տեսնելով մարդկութեան վրայէն բոլորովին յոյսերնիս չենք կտրած . և արդեօք երկիր մը կայ որ հոն այսպիսի յատկութիւններն հասարակաց ըլլան :

Շատ մը տարի հեղինակը գերութեան վերաբերեալ խնդիրներէն ինքը զինքը հեռու բռներ էր, մտածելով որ ասիկայ ցաւալի նիւթ մըն է, և միտքն ալ դրեր էր որ քաղաքականութեան լոյսը օր աւուր անելով այս բանիս ալ վախճան մը կու տայ :

Բայց մեծ զարմացմամբ ու սարսափմամբ կարդալով 1850ին օրէնսդրութիւնը, որով քրիստոնեայ ու մարդասէր ժողովուրդ մը, իբրև բարուք քաղաքացի, կը պարտաւորէր փախստական գերիները մատնելու, և տեսնելով որ Հիւսիսային ազատ Նահանգներուն բարեբարոյ, ազնիւ ու մարդասէր անձինքները տարակուսանօք մէկմէկու կը հարցունէին թէ ճշմարիտ քրիստոնէի մը պարտուց ինչուան որ կէտին հետ կը միաբանի այս նոր օրէնքս, մտքէն ըսաւ թէ, այդ անձինքը, այդ քրիստոնեաները չեն զիտեր թէ գերութիւնն ինչ է. ապա թէ ոչ ամենեին այդպիսի տարակոյսներ չէին հաներ: Այն ատենէն փափաքեցաւ որ գերութեան այս սարսափելի վիճակին վերայէն վարագոյրը վերցընէ, ու անոր սըրտաշարժ ու ցաւազին տեսարանները թատրը հանէ: Ուստի ջանք ըրաւ որ հաւատարմութեամբ գերութեան վիճակը ճիշդ նկարագրէ, և անոր աղէկ ու գէշ զիրքերն ալ ցուցընէ: Առաջին մասին մէջ գուցէ յաջողեցաւ, իսկ մէկալ մասին նկատմամբ ո՛վ կրնայ տեղն ՚ի տեղը պատմել ինչ որ այս խաւարչտին ու մահալից հովտիս մէջ կըլլայ նէ:

Չեղի կը դարձունէ հեղինակն իր խօսքերը, ո՛վ մեծասիրտ և ազնուական բընակիչքդ Հարաւակողման, որ ձեր առաքինութեամբը, ձեր ազնուութեամբը, ձեր բարուց անարատութեամբը ձեր աչացը

տակ կատարուած անդթութեան ամէնօրեայ օրինակներուն ազդեցութեանը դէմ դրիք: Չեր խղճովը, ձեր մտերմական խօսակցութիւններովը չէք վկայեր որ գերութեան չարիքն ու թշուառութիւնը աւելի մեծ են քան զոր նկարագրեցինք. այնչափ մեծ՝ որ ուզէինք ալ նէ՛ չէինք կրնար նկարագրել: Իրա՞ն է, չէ՛ նէ սուտ: Արդեօք մարդս կրնայ բացարձակ ու առանց պատասխանատուութեան իշխանութիւն մ'ունենալ: Եւ ձեր իրաւաբանութիւնը գերույ մը վկայութիւնը մերժելով, տէրերը մէյ-մէկ բռնաւոր չիկացուցաներ, որոնք մէկու մ'ալ պատասխանատուութիւն չունին: Ասկէ յայտնի չերևար որ եթէ այս տեսութիւններս գործադրուելու ըլլան նէ ինչ չար հետևանքներ պիտի ելլեն: Եթէ ձեր մէջի կարծիքն ալ, ինչպէս կը հաւտանք, համաձայն է հեղինակիս ունեցած կարծեացը՝ ո՛վ արք պատուոյ, արդարասէր անձինք, ուրիշ տեսակ հասարակաց կարծիք մ'ալ չկայ կ'ըսէք այն անզգամներուն մէջ այն մարդադէմ գազաններուն մէջ: Եւ միթէ այդ անզգամներն ալ չեն կրնար օրինաց ուժով, արդարասէր և բարեսիրտ մարդկանց հաւասար գերիներ ստանալ: Կը գտնուի արդեօք աշխարհքիս վրայ անկիւն մը, ուր արդար, զթասիրտ և ազնուամիտ անձինք աւելի գտնուին քան անզգամները . . . :

Սներուն առուտուրը, Սմերիկացւոց օ-

րինաց ուժովը հիմա ծովու ասպատակութիւն համարուած է . բայց ամերիկեան օրէնքները կանոնաւորեալ սներու առուտուր մը կը պաշտպանեն . այն է Ափրիկէի ծովեզերացը սներու յաճախեալ առուտուրը : Եւ ո՞վ կրնայ այս առուտուրիս ամէն պժգալի պարագաները և այնչափ այրած սրտերը համրել :

Ուրեմն հեղինակը , այս գրքիս մէջ , վերիւրեանց անդրադարձութիւն մը միայն կրցաւ ընել տալ . տժգոյն նկար մը ներկայացուց այնչափ վշտաց , որով դեռ հազարաւոր սրտեր կը կտրտին . հազարաւոր ընտանիքներ կը խռովեն , և այս զգայուն և հարստահարեալ ցեղը վերջին յուսահատութեան մէջ կը ձգեն : Մեզմէ ոմանք տեսան մայրեր զորոնք այս պժգալի առուտուրս բռնադատեցին իրենց տղաքը ըսպաննելէն վերջը , իրենց ալ մահուանը փափագելու , մահուրնէն դառնազոյն թշուառութիւններէ ազատելու համար : Անկարելի բան է նկարագրել և մտքէն ալ անցընել այս ողորմ տեսարաններս որն որ մեր երկնից տակը , Ամերիկոյ օրինաց հովանաւորութեանը տակ ամէն օր ալ կը նորոգուին :

Արդ ըսէք ուրեմն ինձի , արք և կանայք Ամերիկոյ , կրնա՞ք դուք այս խնդրոյս վրայ անտարբեր կենալ : Դուք երկրատէրք Հիսիսակողման , — դուք ազնուասիրտ նաւապետք և նաւաստիք՝ կրնա՞ք այս օրինա-

դրութիւնս պաշտպանել և զործադրել . . . :
 Եւ դուք մարք ամերիկացիք , որ ձեր տղոցը
 խանձարրոցը քով կը սորվիք սիրել զբոլոր
 մարդկութիւնս , կարեկցիլ վշտացելոց . յա-
 նուն ձեր մայրական սիրոյն , յանուն ձեր
 մայրական խնդութեանցը , յանուն ձեր սի-
 րելի և զթալից խնամոցը որ ձեր մատղաշ
 տղոցը վրայ կը ցըցընէք , յանուն ձեր տը-
 ղոցը ապաղայ վիճակնուն համար կըրած
 հոգերնուդ , կ'աղաչեմ ձեզի , զութ ունե-
 ցէք այն մայրերուն վրայ , որոնք ձեզի պէս
 սիրտ ունին , բայց իշխանութիւն և իրա-
 ւունք չունին պաշտպանել , խնամել . իրենց
 արզանդին պտուղը :

Պիտի ըսեն թերևս զերեստացութեան
 օրէնքը ընծող Նահանգաց բնակիչքը , որ
 իրենք յանցանք չունին , ու ձեռքերնէն ալ
 բան չզար : Աստուած տար որ այնպէս ըլ-
 լար . . . . : Ազատ Նահանգաց բնակիչքը
 պաշտպանեցին այս օրէնքս , օգնեցին և
 մասնակից եղան այս օրէնքս զործադրո-
 ղաց . անոնք աւելի յանցաւոր և մեղադրելի
 են քան թէ Հարաւային կողմի բնակիչքը :
 Թէ որ ազատ Նահանգներու մայրերը ի-
 թենց զգացմունքն ունենային , ազատ Նա-
 հանգներու տղոց վրայ առակ չէր ըլլար
 այս խօսքս , որ անոնք ամենէն դառն ու
 խիստ զերեստացներն են : Հարաւային կող-
 մերը սրչափ գերիներ կան հիմա որոնք
 ատենօք Հիւսիսային կողմի վաճառակա-
 նացն էին , ու անոնցմէ հարաւայիննէ .

րուն ծախուեցան : Ո՞վ կրնայ ուրեմն համարձակիլ ըսելու որ այս եղեռնագործութեան պատասխանատուութիւնը բոլորովին հարաւակողման բնակչացը վրայ է :

Հիւսիսային կողմի մարդիկ , մարք և քրիստոնեայք իրենց հարաւաբնակ հայրենակիցքը մեղադրելու և բոլոր յանցաւորութիւնը անոնց վրայ ձգելու տեղը , պէտք է որ նախ իրենք իրենց աչքին տակը հանդիպածներուն վրայ անդրադառնան ու նախ այն չարեաց դարման մը ընեն :

Բայց պիտի ըսէ մէկը թէ սոսկական մարդ մը ինչ կրնայ ընել . . . : Այս հարցմանս պատասխան ամէնուն իր խղճմտանքն է . բան մը կայ որ ամէն մարդ ալ կարող է ընելու . կրնայ ինչպէս որ պէտք է քարտարաւորիչ և ուրիշի վրայ գոչ ունենայ . թէ այր եղեր է և թէ կին , երբոր ուղղութեամբ և արդարութեամբ կ'իմանայ և կ'ըմբռնէ մարդկային ընկերութեան օգուտները , այն է մարդկային ցեղի ճշմարիտ բարերարը :

Այս տողերս գրողը շատ տարիներ գերեստացութիւն ընդունող Նահանգներուն սահմանները բնակած է . շատ առիթ ունեցած է գերութենէ փախչողները դիտելու : Անոնցմէ ոմանք իրեն տունն ալ աւեր է ծառայութեան համար . և Գանատա փախչող գերիներու քարոզիչներէն ալ վկայութիւն առած է այս սերուն կարգէ դուրս

բարակամտութեանը և յաջողութեանը : Ազատած գերիին առաջին փափաքը կրթըւելու միջոց մը գտնելն է , և իր ամենայն ջանքովը ետևէ կ'ըլլայ որ գտնէ իր տղաքը կրթութենէ զուրկ չմնան . . . :

Եւ որովհետև այս հարստահարեալ ցեղս այսչափ ջանքով ու փութով ամէն ճախորդութեանց և զգուարութեանց կը յազթանակէ , զեռ ինչ չէր կրնար ընել եթէ հաւատացեալքն 'ի Քրիստոս ըստ հոգւոյ Քրիստոսի մտածէին ու գործէին :

Հիմա մենք այնպիսի դարու մէջ ենք որ բոլոր ժողովուրդները շարժման մէջ են . մէկ ներքին և զազանի ուժ մ'է որ վեր կը հրէ զաշխարհք ու երկիրս կը դողայ : Ապահով է արդեօք Ամերիկան ալ : Ամէն ազգ որ կը լուէ և աչք կը գոցէ իր մէջը հանդիպած այսպիսի մեծ անիրաւութեան , իր հետը կը կրէ այսպիսի սոսկալի շարժման սկզբունքները : Ո՞րն է ուրեմն այս ուժը որով ազատութեան և հաւասարութեան համար ամէն ազգին բերնէն անպատմելի հառաչանքներ կ'ելլեն . . . . :

Ո՞քրիստոնեայք կը հասկընա՞ք արդեօք ժամանակաց այս նշաններս . . . . : Այս զազանի ուժը միթէ չի՞զար 'ի Հոգւոյ Անոր՝ որուն թաղաւորութիւնը պիտի զայ և որուն կամքը 'ի յերկինս և 'ի յերկրի պիտի կատարուի :

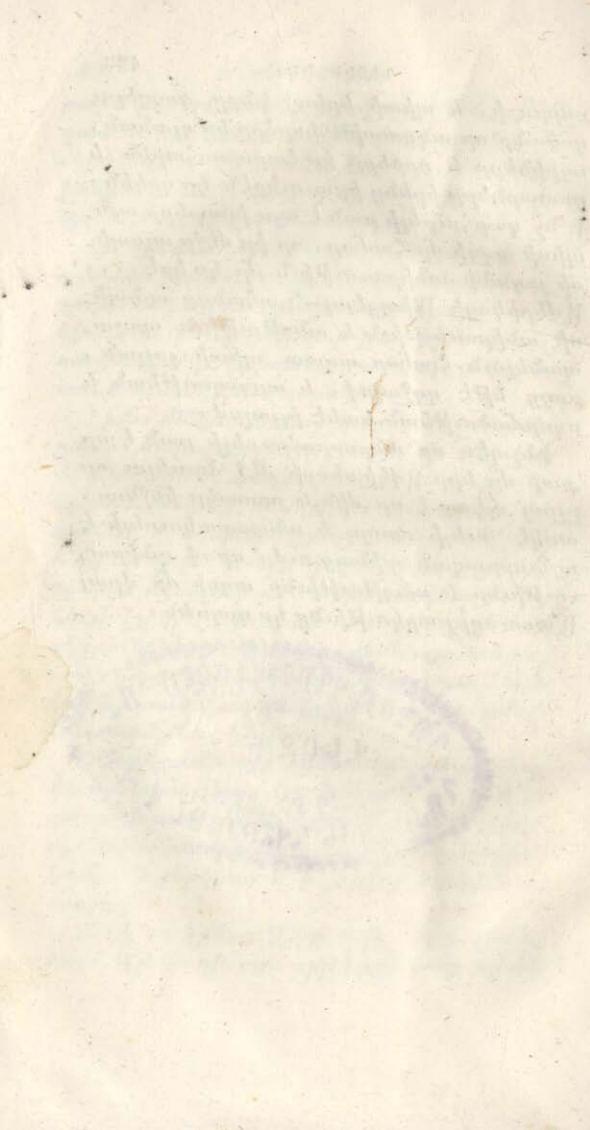
Բայց ո՞վ կրնայ Անոր եկած օրը զիմանալ : Վասն զի այն օրը իբրև հուր պիտի

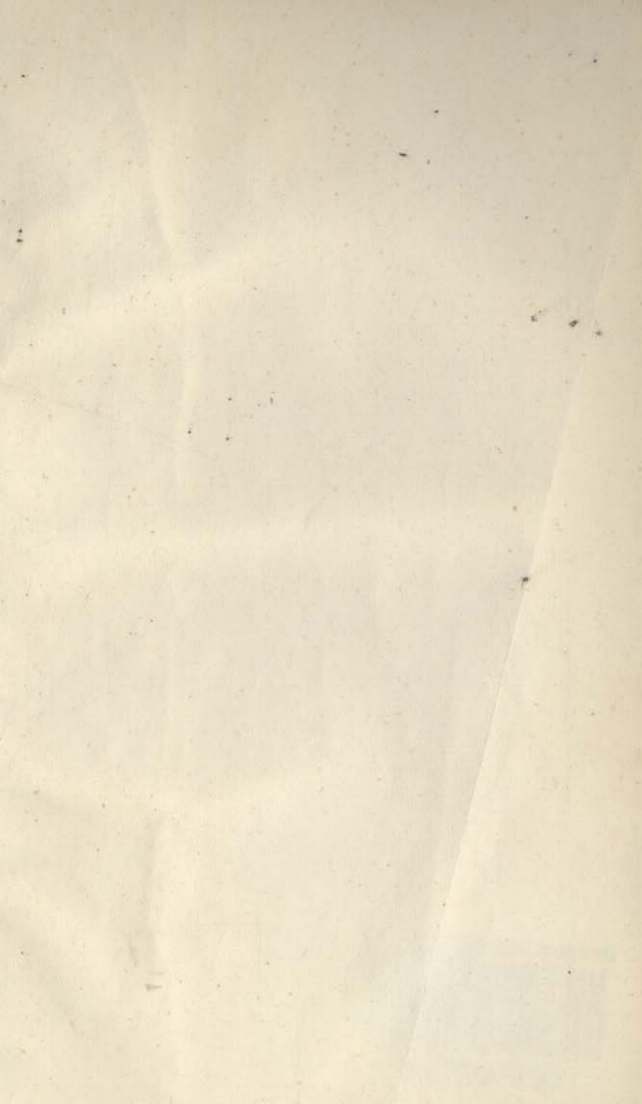

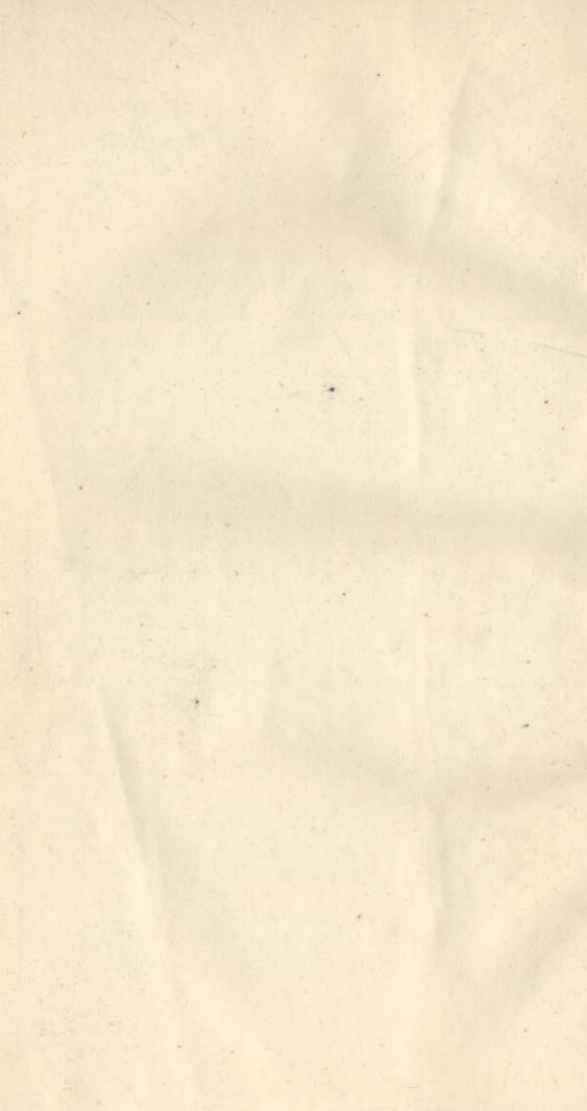
բորբոքի, և պիտի երևայ ինքը դատելու
 դանոնք որ աղքատին վարձքը կը զլանան,
 այրիները և որբերը կը հարստահարեն և
 զօտարները իրենց իրաւունքէն կը զրկեն :
 Ի՞նչ զարհուրելի բան է այս խօսքերս այն-
 պիտի ազգի մը համար, որ իր մէջը այսպի-
 սի յայտնի անիրաւութիւն մը կը կրէ . . . :
 Ամերիկայի Միացեալ - Նահանգք այնպի-
 սի անիրաւութիւն և անզթութիւն պաշտ-
 պանելուն համար ազատ պիտի չըլլան,
 բայց եթէ զղջալով, և արդարութեան և
 ողորմածութեան ետևէ ըլլալով :

Ինչպէս որ անտարակուսելի բան է որ
 քար մը երբ Ովկիանոսի մէջ ձգուելու որ
 ըլլայ՝ պէտք է որ մինչև յատակը ինջնայ .
 ասկէ աւելի ստոյգ և անտարակուսելի է
 այն սրբազան օրինաց ուժը՝ որով անիրա-
 ւութիւնը և անզթութիւնը ազգի մը վրայ
 Աստուծոյ բարկութիւնը կը զրգուն :

190

13
2013

